

200 DE ANI DE LA ANEXAREA BASARABIEI DE CĂTRE IMPERIUL ȚARIST: CONSECINȚELE RAPTULUI TERITORIAL PENTRU ROMÂNII BASARABENI

Materialele Simpozionului ştiinţific internaţional, Cahul 12-13 mai 2012

CAHUL 2012

Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul

Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiințe a Moldovei

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

200 DE ANI DE LA ANEXAREA BASARABIEI DE CĂTRE IMPERIUL ȚARIST: CONSECINȚELE RAPTULUI TERITORIAL PENTRU ROMÂNII BASARABENI

Materialele Simpozionului ştiințific internațional, Cahul 12-13 mai 2012

CAHUL, 2012

ISBN 978-9975-914-74-1

Această carte a fost tipărită cu sprijinul Guvernului României – Departamentul pentru Românii de Pretutindeni” (http://www.dprp.gov.ro), în cadrul proiectului “Simpozionul Internațional *200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni*”. Conținutul acestei publicații nu reprezintă poziția oficială a Departamentului pentru Românii de Pretutindeni”

Descrierea CIP

"**200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni", simpoz. şt. intern. (2012 ; Chişinău).**

200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni : Materialele Simpoz. şt. intern. 12-13 mai 2012 / Pavel Parasca, Andrei Eşanu, Valentina Eşanu [et al.]. – Cahul : Univ. de Stat din Cahul "B. P. Hasdeu", 2012 (Tipogr. "Centrografic"). – 356 p.

Antetit.: Univ. de Stat din Cahul "B. P. Hasdeu". – Bibliogr. la sfârşitul art. – 200 ex.

ISBN 978-9975-914-74-1.

94(478)(082)"1812/2012"

D 71

CUPRINS:

CUVÂNT ÎNAINTE

De-a lungul secolelor, meleagurile noastre fiind situate, conform spuselor cronicarilor, „în calea tuturor răutăților", au avut de suportat nenumărate nenorociri şi pagube din cauza multiplelor invazii străine. Cu toate acestea, în sec. al XIV-lea populația românească băştinaşă a reuşit să se consolideze şi să formeze state independente care au reuşit să se impună, să reziste în fața marilor imperii vecine. Astfel, cu începere din 1484, în confruntarea cu imperiul Otoman, Țara Moldovei pierde Chilia şi Cetatea Albă, după care, în perioada următoare, au fost cotropite de turci şi alte teritorii din Sud-Estul Moldovei. O pierdere teritorială grea a avut Moldova în 1775, când partea de Nord a țării a fost cedată de otomani Imperiului Habsburgic. În aşa fel a început dezmembrarea teritorială a Țării Moldovei. Cu 200 se ani în urmă, Principatul Moldovei suportă o nouă împărțire, în urma căreia o jumătate de țară, numită Basarabia, a fost anexată la Imperiul Rusiei, iar cealaltă a rămas sub stăpânirea Imperiului Otoman cu statut de principat autonom. Acest rapt teritorial s-a produs în urma războiului ruso-otoman din anii 1806-1812, care s-a încheiat la 16/28 mai 1812 cu semnarea, în palatul lui Manuc Bei, a tratatului de pace de la Bucureşti, între cele două puteri beligerante. În urma acestui eveniment Țara Moldovei, situată între Carpați, Nistru şi Marea Neagră, a fost împărțită între cele două puteri, noua graniță între ele fiind stabilită pe râul Prut şi Delta Dunării. În aşa fel, Țara Moldovei, ca una din țările române cu existență de circa patru secole şi jumătate, a suportat o grea pierdere teritorială, rămânând sub controlul principelui moldovean doar spațiul dintre Carpați şi râul Prut.

Regretabilul eveniment s-a produs în urma unor numeroase şi îndelungate războaie ruso-otomane din sec. XVIII –începutul sec. XIX, care, în mare parte, s-au derulat pe teritoriul țării româneşti de la Est de Carpați şi care au generat numeroase pagube materiale şi pierderi umane, ne mai vorbind de faptul că tot greul acestor confruntări militare a fost suportat de populația băştinaşă, ajunsă, drept urmare, la sărăcie şi lipsuri materiale cumplite. Alexandr I, împăratul de atunci al Rusiei, călcând pe suferința unui popor rupt în două, era deosebit de mândru de această nouă achiziție teritorială pentru imperiul său.

Dacă istoricii ruşi şi, ulterior, cei sovietici, inclusiv cei de la Chişinău, în perioada aflării RSS Moldoveneşti în componenţa Uniunii Sovietice, apreciau anexarea Basarabiei (aşa a fost numit de autorităţile ţariste teritoriul dintre Prut şi Nistru), evenimentul din mai 1812 drept unul progresist, în urma căruia moldovenii (adică românii din acest spaţiu) au fost eliberaţi de sub nesuferita stăpânire otomană, apoi istoriografia clasică românească, de la A.D. Xenopol, Nicolae Iorga până la Gheorghe Brăteanu şi cei de după 1989-1991din Republica Moldova, au calificat evenimentul, cu multiple argumente de ordin politic, economic şi etno-cultural, drept unul tragic, cu urmări dintre cele mai grele pentru populaţia băştinaşă.

Conferinţa ştiinţifică internaţională, cu participarea istoricilor nu numai din Moldova şi România, dar şi din Rusia, Polonia, Austria, Finlanda ş.a. ţări care a avut loc la 14-16 mai anul curent la Chişinău şi Iaşi – vechia capitală a Moldovei, a demonstrat că istoriografia rusă contemporană nu a renunţat la nici un postulat din cele stipulate în tratatele de istorie ţaristă şi sovietică.

Pentru a fi mai explicit în problema abordată trebuie să arătăm că până la 1812 Ţara Moldovei, încă de pe la mijlocul sec. al XVI-lea, sub presiunea enormă a armelor turceşti, a acceptat trecerea, cu anumite condiţii, sub suzeranitatea Puterii Otomane. Conform acestui statut, Moldova, în schimbul unui tribut anual variabil, îşi păstra autonomia, structurile proprii de stat, religia, cultura, fiind guvernată de un principe propriu, beneficiind de neamestecul turcilor, promiţându-i-se, totodată, apărarea şi inviolabilitatea hotarelor. În urma Păcii de la Bucureşti din 1812, Moldova, ca principat autonom, în ciuda acestor principii reciproc recunoscute şi transmise din generaţiei în generaţie prin tradiţie, a pierdut o jumătate din teritoriul său şi anume partea de Est, numită Basarabia, care a fost anexată la Imperiul ţarist. Dacă în primele decenii de după 1812 ţarul a acordat o anumită autonomie noii provincii, în perioada următoare, până la 1917, Basarabia a fost lipsită total de elementare drepturi naţionale şi tradiţiile locale de autoadministrare, şi transformată în gubernie ţaristă, condusă de funcţionari ruşi.

Sub aspect religios, dacă structurile ecleziastice locale erau subordonate canonic secole la rând Mitropoliei Moldovei, după 1812 acestea au fost trecute în subordonarea Bisericii Ortodoxe Ruse, şi dacă primul mitropolit al Basarabiei, numit de Sfântul Sinod al Bisericii Ruse a fost un român, cei care l-au urmat după 1821 până la

1917 au fost exclusiv ierarhi ruşi, aduşi din guberniile centrale ale imperiului. Dacă un scurt timp au fost admise în organele justiţiei din Basarabia legislaţia de până la anexare, în curând se impune insistent legislaţia imperială rusă.

Mai multe decenii la rând, deşi era provincie ţaristă, Basarabiei i s-a impus un sistem aparte de restricţii vamale, care au conservat economia în formele ei vechi, frânându-i-se dezvoltarea firească şi înscrierea treptată nu numai în piaţa europeană, dar şi în cea a Rusiei de atunci.

Aceleaşi procese aveau loc şi în învăţământ, în tipărirea şi difuzarea cărţii. Or, la început, în puţinele şcoli de atunci, s-a admis predarea materiei în limba moldovenească, adică română, apoi, treptat, aceasta a fost scoasă în afara şcolii, bisericii, justiţiei şi administraţiei.

Anexarea Basarabiei a avut urmări deosebit de grele pentru dezvoltarea culturală. Dacă Principatul Moldovei de peste Prut a fost atras în orbita ştiinţei şi valorilor culturale europene, sute de tineri moldoveni-români studiind, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, la universităţile din Viena, Berlin, Paris ş.a., în Basarabia s-a instalat întunericul. Puţinii intelectuali, care au apărut aici mai mult prin grija părinţilor nobili, nu au putut suporta condiţiile grele şi au fost nevoiţi să treacă Prutul în Principatul Moldovei, iar după 1859 în România modernă, unde s-au manifestat din plin. Asemenea mari cărturari basarabeni au fost Alecu Russo, Alexandru Donici, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Constantin Stere ş.a. Pe parcursul sec. al XIX-lea, Basarabia aproape că nu a avut presă periodică, nu s-au editat manuale, cărţi de cultură şi ştiinţă, iar cele religioase erau tipărite sporadic, în tiraje limitate.

Către finele perioadei, ponderea populaţiei băştinaşe s-a redus de la 90 până la mai puţin de 50%. Dacă în rândurile locuitorilor germani, evrei, ruşi din provincie numărul ştiutorilor de carte atingea 40-70% şi mai mult, printre moldoveni ştiau carte doar câteva procente (printre femei - 2% şi bărbaţi - 6%). Dacă peste Prut, în urma reformelor lui Alexandru Ioan Cuza, s-a trecut la grafia latină, în Basarabia, până în primele decenii ale sec. al XX-lea, continua să se scrie şi să se tipărească puţinele periodice şi cărţi cu aceleaşi caractere arhaice chirilice, inventate în sec. al IX-lea.

În cei 106 ani de stăpânire în Basarabia administraţia ţaristă a ridicat ziduri inpenetrabile pe Prut, căutând să ne izoleze total de

România, de Europa în general, cultivând aşa numitul moldovenism, punând începuturile unei grave probleme identitare, aceasta existând pentru populaţia autohtonă din Republica Moldova şi astăzi, adică două popoare, două limbi, două culturi, două literaturi ş.a.

Abia în primele decenii ale sec. al XX-lea în Basarabia s-a înfiripat o modestă intelectualitate care a conştientizat unitatea istorică de neam, cultură şi tradiţii a populaţiei de pe albele maluri ale Prutului. Drept urmare, atunci când în urma primului război mondial din anii 1914-1918 Imperiul ţarist s-a destrămat, populaţia băştinaşă a încercat să-şi croiască un destin propriu, fruntaşii basarabeni au chemat la unire cu patria-mamă România, cu cei de un sânge şi de o limbă cu ei. Evenimentul, după cum se ştie, s-a produs la 27 martie 1918. A urmat o perioadă scurtă, doar până în 1940, de integrare a Basarabiei în România întregită, de înviorare a culturii naţionale, procese întrerupte brutal de invazia sovietică, la 28 iunie 1940, în urma tratatului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939.

După 1990, când s-au deschis arhivele structurilor represive sovietice, istoricii din Republica Moldova au descoperit mii de documente care au arătat, în toată goliciunea sa, dezastrul represaliilor, deportărilor, înfometărilor, colectivizărilor, deposedărilor masive de avere, mobilizărilor pe front şi strămutărilor forţate la munci, la care a fost supusă populaţia Basarabiei în o jumătate de secol de dominaţie a regimului totalitar comunist, soldată cu pierderea a multor sute de mii de oameni.

În anii de după cel de-al Doilea Război Mondial, autorităţile sovietice au depus eforturi susţinute pentru a şterge din memoria colectivă conştiinţa de neam, de apartenenţă la cultura românească, forţând procesele de rusificare şi transformare a Republicii Sovietice Moldoveneşti într-un apendice agrar al Imperiului Sovietic. Noua intelectualitate moldovenească, deşi formată în universităţile sovietice, a perceput foarte curând pericolul dictaturii staliniste, încercând să reziste prin cultură şi, în cele din urmă, să ridice şi să ducă după sine marea majoritate a populaţiei în cadrul mişcării de eliberare naţională din 1989-1991.

Astăzi, Republica Moldova, care şi-a proclamat independenţa în 1991, recunoscută în scurtă vreme în plan internaţional, poartă în spate povara acestor frământări şi răsturnări dramatice de situaţie prin care a trecut după 1812 până în prezent. Toate problemele legate de orientarea politică, de identitate, de limbă, de oscilaţie între

Est şi Vest, de relaţii interetnice îşi au originea în această istorie zbuciumată din ultimele două secole.

Trista aniversate a fost marcată la 12-13 mai 2012 la Cahul, printr-un simpozion internaţional: „200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Ţarist: Consecinţele raptului teritorial pentru românii basarabeni", întrunit sub egida Universităţii „B.P. Hasdeu" din Cahul, Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova, Institutului de Istorie, Stat şi Drept al AŞM, şi Universităţii „Dunării de Jos" din Galaţi. La acest for ştiinţific au participat oameni de ştiinţă şi profesori din Republica Moldova şi România.

În cadrul simpozionului au fost prezentate numeroase rapoarte şi comunicări în care au fost luate în dezbatere diverse probleme legate de perioada premărgătoare războiului din 1806-1812, de circumstanţele istorice ale încheierii păcii de la Bucureşti şi urmările nefaste ale dezmembrării teritoriale a Ţării Moldovei şi ale stăpânirii ţariste coloniale în Basarabia. Alte comunicări au fost dedicate unor probleme de istorie a Basarabiei sub stăpânirea ţaristă, între care administraţia şi justiţia, colonizării sudului Basarabiei, exportului de mărfuri, relaţiile ruso-otomane la Dunărea de Jos. O seamă de comunicări sunt dedicate evoluţiei în condiţii deosebit de grele a culturii, învăţământului, cărţii ş.a. Altă serie de comunicări este dedicată unor aspecte de istorie a bisericii din Basarabia sub diriguirea ierarhilor ruşi, problemelor identitare, ca urmare a politicii de rusificare şi deznaţionalizare a populaţiei româneşti autohtone pe parcursul sec. XIX-XX. Un loc aparte l-au ocupat rapoartele dedicate unor asemenea aspecte cum ar fi Eminescu şi Basarabia, problema anexării Moldovei de Răsărit în manualele şcolare, în istoriografia sovietică ş.a. În totalitatea lor materialele simpozionului de la Cahul, incluse în volumul de faţă, lărgesc orizontul de cunoaştere a încheierii păcii de la Bucureşti în 1812 şi consecinţele acestei acţiuni nedrepte pe parcurs de două secole.

Acad. Andrei EŞANU

ASPECTE ALE MOLDOVENISMULUI ROMÂNOFOB ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Ion ŞIŞCANU,
Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul

Printre multiplele probleme generate de dezmembrarea ruso-turcă a Moldovei în 1812 este şi aceea a extinderii pretențiilor sovieto-comuniste asupra teritoriilor româneşti.

La 5 iunie 1990, Parlamentul de la Chişinău a decis modificarea denumirii RSS Moldoveneşti în RSS Moldova, ca ulterior, la 23 mai 1991, tânărul stat suveran să devină Republica Moldova. Schimbarea numelui a avut menirea să reliefeze identitatea etnonațională a statului şi să sublinieze tradițiile istorice şi continuitatea cu Principatul Moldovei şi provincia Moldova a României actuale.

În contra-replică, la 2 septembrie 1990, la Tiraspol, sub paza unei unități a Ministerului pan-unional de Interne, deplasată special de la Chişinău pe malul stâng al Nistrului, pentru a asigura protecție forțelor separatiste – o probă clară a existenței la Moscova a forțelor care susțineau separatismul – a avut loc congresul de constituire a *republicii sovietice socialiste moldoveneşti nistrene,* în cadrul URSS[1]. Prezența în titulatura pretinsei formațiuni statale a cuvântului „moldovenească” repeta procedeul utilizat de bolşevici în 1924, când, în aceiaşi zonă, a fost creată RASS Moldovenească cu pretenții declarate asupra teritoriului Basarabiei şi, eventual, a regiunii Moldova de la vest Prut.

Concomitent cu acțiunile separatiştilor de la Tiraspol, apar primele semne de reanimare a moldovenismului, anvelopat cu un strat considerabil de românofobie.

Problema este că lozinca moldovenismului a fost folosită în perioada regimului sovietic pentru salvarea românismului de la est de Prut. Până la sfârşitul anilor 1980, rezistența la rusificare, lupta pentru drepturile naționale ale românilor de la est de Prut a fost posibilă doar sub stindardul moldovenismului, considerat legitim în

---

[1] *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Chişinău, Civitas, 2007, p. 375.

R.S.S. Moldovenească, cât timp referirea la *limba română* şi la *poporul român* era acuzată de antisovietism, cu urmările cele mai sinistre. Problema reală pe care patrioţii români din Basarabia o resimţeau era nu atât restituirea numelui adevărat al *limbii române* şi a etnonimului *român*, cât salvarea acestora sub orice nume. Promotorii mişcării naţionale, care foloseau limba română, căpătau dreptul de a o utiliza prin simplul fapt că o numeau „moldovenească". În consecinţă, protagoniştii moldovenismului fundamentalist de astăzi au preluat doar forma fenomenului din epoca comunistă, dar nu şi esenţa sa. După prăbuşirea Uniunii Sovietice, moldovenismul ar fi trebuit să dispară de la sine, dar nu s-a întâmplat pentru că, deşi regimul comunist de ocupaţie nu a reuşit să construiască o naţiune moldovenească, ideologia moldovenismului nu şi-a pierdut calitatea de instrument politic şi mai ales, expansionist.

Agrarienii au fost acei care, declarând că nu doresc ca Moldova să devină o provincie a României sau o gubernie a Rusiei, au respins tendinţa de a-i numi români pe locuitorii de la est de Prut, păstrând punctul de vedere sovietic, conform căruia moldovenii sunt, etnic şi lingvistic, diferiţi de români. Până la alegerile din 1994 moldovenismul a devenit unul dintre principale teze ale platformei agrarienilor.

În acest context este lansată ideea refacerii Moldovei lui Ştefan cel Mare, evident, cu capitala la Chişinău. Propunerea refacerii „Moldovei Mari" a fost făcută de un deputat agrarian, în noiembrie 1991, în cadrul şedinţei Prezidiului Parlamentului Republicii Moldova[1]. Această iniţiativă, enunţată în perioada de incertitudini de după 1991, nu era doar „o părere individuală, ci a fost sugerată de Moscova şi era împărtăşită de o anumită lume din structurile puterii şi din afara acestora"[2].

Este ştiut că paternitatea ideii dezmembrării României şi includerii Moldovei de la vest de Prut în cadrul RSS Moldoveneşti aparţine, fără îndoială, bolşevicilor lui I. Stalin. În 1943, la solicitarea lui I. Stalin şi V. Molotov, Institutul de Etnologie al

---

[1] Ion Ţurcanu, *Basarabia din nou în faţa opţiunii istorice*, Chişinău, Universitas, 1994, p. 121.
[2] *Ibidem*

Academiei de Ştiinţe a URSS a întocmit o notă informativă secretă privind frontierele istorice ale „poporului moldovenesc”, ca o entitate naţională „distinctă” de poporul român[1]. Documentul elaborat de institutul academic de la Moscova enumera toate cele 23 de judeţe ale Moldovei istorice, incluse de Dimitrie Cantemir în lucrarea sa „Descrierea Moldovei”.

În 1944, URSS a reanexat Basarabia, impunând graniţa sovieto-română conform cuceririlor din 1940. Inclusă în zona sovietică de influenţă, România a evitat pericolul anexării Moldovei dintre Carpaţi şi Prut de către URSS. Dar, de fiecare dată, când guvernul de la Bucureşti demonstra „neînţelegere” faţă de colaborarea cu Uniunea Sovietică, Moscova îşi amintea de proiectul Moldovei Mari, ameninţând cu răşluirea continuă a teritoriului românesc. Astfel, la 6 noiembrie 1945, cu doar două zile înainte de demonstraţia anticomunistă de la Bucureşti, V. Molotov afirma în şedinţa Sovietului Suprem al Uniuni Sovietice că „Moldova Sovietică înglobează în egală măsură totalitatea teritoriilor locuite de moldoveni, ceea ce deschide posibilitatea extinderii în viitor a dezvoltării sale naţionale”[2]. Valeriu Florin Dobrinescu consideră că sensul acestei afirmaţii viza o eventuală rupere a Moldovei de la vest de Prut spre a fi încorporată RSS Moldoveneşti[3].

Autorităţile de ocupaţie sovietică de la Chişinău au folosit permanent îndrumările survenite de la Kremlin. La 29 iunie 1946, F. Brovko, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, a semnat demersul întitulat „Cu privire la reunirea întregului popor moldovenesc într-un stat sovietic moldovenesc unitar”. Consideraţiile lui F. Brovko plecau de la premisa că odată cu formarea RSSM nu a fost soluţionată problema „reunirii întregului popor moldovenesc şi a pământurilor sale străvechi într-un stat moldovenesc unitar”[4], deoarece circa trei milioane de moldoveni care

---

[1] Anton Moraru, *Documentele mărturisesc...*, În „Cugetul”, nr. 5-6, 1993.
[2] Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondoal*, Iaşi, 1995, p. 326.
[3] *Ibidem,*
[4] Ion Negrei, Ion Şişcanu, *Basarabia, Mărturii documentare (1812-2012*), Selecţie de documente şi studii, Galaţi, Editura Muzeului de Istorie Galaţi, 2012, p. 121.

locuiau între Prut, Munții Carpați şi Dunăre continuau să se afle „în componența statului boieresc român”[1]. Acuzând România că „a atentat de mai multe ori la teritoriul Moldovei” şi pentru ”a împiedica în viitor încercările de a ocupa Basarabia şi alte teritorii ale RSSM de către cotropitorii români”, Brovko propunea „să se pună în fața CC al PC(bolşevic) din URSS, a Guvernului sovietic unional şi a tovarăşului Stalin problema reunirii poporului moldovenesc şi a pământurilor sale străvechi într-un stat sovietic unitar, eliberându-l de sub jugul boierilor şi capitaliştilor români”[2]. Conform proiectului de încheiere a „măreței reunificări istorice a poporului moldovenesc şi a pământurilor sale într-un stat sovietic moldovenesc unitar”, propus de F. Brovko, în cadrul RSSM urmau să fie incluse: „a) Moldova de peste Prut, cuprinzând județele Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Tutova, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamț, Iaşi, Baia, Botoşani, Dorohoi, cu o populație de aproape 2,5 mln de locuitori; b) toată Bucovina, cuprinzând județele Câmpulung, Rădăuți, Storojineț, şi Cernăuți cu o populație de 853.009 locuitori; județele Maramureş şi Năsăud din Transilvania de nord cu 305.706 locuitori, care constituie leagănul populației moldoveneşti”[3]. În acest context, este bine să ştim că în 1940, când au fost stabilite frontierele RSS Moldoveneşti, Basarabia fiind ruptă în trei bucăți, părțile de sud şi de nord fiind repartizate Ucrainei, F. Brovko nu a suflat nici un cuvânt în apărarea integrității teritoriului dintre Prut şi Nistru.

În 1946, încercând să-şi mascheze pretențiile expansioniste asupra teritoriilor româneşti, F. Brovko arată că este preocupat nu doar de „moldovenii” de la vest de Prut, ci de soarta „moldovenilor de pretutindeni**”.** În demersul său către liderii de la Kremlin, demnitarul de la Chişinău afirmă că „Basarabia a constituit întotdeauna o provincie sau un ținut economic unitar”[4], de aceea, propunea el, „regiunea Ismail care constă din județele Acherman şi Ismail; județul Hotin din regiunea Cernăuți, care au fost trecute în 1940 în componența Ucrainei, trebuie, de asemenea, să fie incluse în componența RSSM”[5].

---

[1] I*bidem*, p. 122.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, pp. 122-123.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*

Anton Moraru a constatat că un material întitulat ”Cu privire la reunirea poporului moldovenesc într-un stat sovietic unitar moldovenesc” a fost dezbătut în şedinţa biroului CC al PC(b) al Moldovei, dar nu a întrunit sprijinul unanim[1]. Cu toate acestea, conducerea Moldovei Sovietice a expediat la Moscova un demers, semnat de N. Salogor, secretar al CC al PC(b) al Moldovei şi de N. Coval, preşedintele Consiliului de Miniştri al RSSM, adresat lui I.V. Stalin cu rugămintea de a retroceda RSS Moldoveneşti judeţele basarabene Hotin, Akerman şi Ismail[2]. Nu se cunoaşte încă care ar fi fost răspunsul Kremlinului. Valeriu Pasat afirmă că o copie a acestui document, cu modificări neînsemnate, a fost depusă în dosarele Biroului CC al PC(b)U pentru Moldova din 1946, însă, până în prezent, nu există dovezi că ar fi fost şi examinat[3].

Important însă este altceva. Confecţionat la sugestia şi sub îndrumarea Kremlinului, în momentul când se definitiva Tratatul de Pace cu România, „proiectul” de la Chişinău, de fapt, nu urmărea reîntregirea teritorială a Basarabiei. Mai degrabă demersul de la Chişinău era parte a instrumentarului folosit de Kremlin în scopul exercitării de presiuni asupra Bucureştiului, în ajunul semnării Tratatului de pace de la Paris. Delegaţia română urma să accepte toate prevederile impuse de URSS, în primul rând graniţa conform situaţiei *de facto* de la începutul anului 1941[4].

Aşadar, încă în 1946, figuri marcante de la Chişinău purtau o „grijă profundă” pentru „moldovenii de pretutindeni” şi, mai ales, pentru hotarele Moldovei lui Ştefan cel Mare.

După formarea Republicii Moldova, diversiunea din arsenalul ideologic sovietic este preluată de către protagonişti noi. În

---

[1] Anton Moraru, *Documentele mărturisesc...*, în „Cugetul”, nr. 5-6, 1993.

[2] Ion Negrei, Ion Şişcanu, *Basarabia, Mărturii documentare (1812-2012*), Selecţie de documente şi studii, Galaţi, Editura Muzeului de Istorie Galaţi, 2012, pp 124-127.

[3] Valeriu Pasat, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953*), Chişinău, Editura Cartier, 201, p. 31.

[4] Conform prevederilor Tratatului de Pace de la Paris, semnat de România în 1947, URSS ocupa Basarabia, Nordul Bucovinei, ţinutul Herţa şi ostrovele Salagnic, Dalerul Mare, Dalerul Mic, Maican şi Musura (insula fără nume) de la gurile Dunării.

campania electorală din 1994, ripostând unor forțe din Republica Moldova, dar şi din România, exponente ale ideii reîntregirii statului român, liderul agrarian, Dumitru Moţpan, declara că „PDAM va face unirea, dar nu cu România, ci numai cu regiunea Moldova de peste Prut”[1]. Într-un comentariu al „specialiştilor în ştiinţă politică” de la Chişinău, datat cu anul 1995, se afirmă că „ideea moldovenismului, transformată într-o teză programatică a PDAM, a servit drept una din cauzele fundamentale ce a asigurat succesul agrarienilor în campania electorală din februarie 1994” şi că „ideea reconstituirii statului Moldovenesc cu teritoriile sale istorice” devine „tot mai răspândită”.

Când Partidul Democrat Agrar din Moldova s-a destrămat, apoi a dispărut de pe scena politică a Moldovei, promotorii moldovenismului, transferați în Partidul Comuniştilor din Republica Moldova, s-au retras pentru puțin timp, dar pentru a reveni în forță după accederea la putere a PCRM.

Veniți la cârma statului, comuniştii, nereuşind să găsească soluții pentru problemele economice şi sociale, elaborează diverse concepții, programe şi alte genuri de „documente” ideologice, toate acestea având scopul să le consolideze imaginea şi, mai ales, să le ofere legitimitate şi identitate proprie. Republica Moldova, încearcă să convingă societatea moldoveană comuniştii, are nevoie de identitate națională – de una proprie, una neromânească, mai bine antiromânească.

În față a fost scos Gheorghe Sima, fost deputat, apoi ministru al educației şi tineretului în Republica Moldova(2001-2005). În prezent, după cum anunță el însuşi , este vice-preşedinte al partidului „Patria-Moldova”.

În contextul pregătirii către jubileul de ”650 de ani ai statalității Moldovei”, Gheorhe Sima face apel către patrioții Moldovei să acționeze extrem de activ, ofensiv, hotărât şi preventiv împotriva agresiunii româno-unioniste”. În legătură cu aceasta ministrul educației comuniste propune „dezbateri sincere”[2]. „Astăzi,

---

[1] “*Evenimentul Zilei*”,13 ianuarie 1999

[2]Георгий Сима, вице-председатель партии "Patria-Moldova": *Нам нужна не "великая румыния", а верная своей исторической ориентации Молдова,* Kommersant Plus, №46 (692), 14 декабря 2007 года.

spune Gheorghe Sima, trebuie să declarăm lumii întregi, cu voce tare, că, în primul rând, nouă nu ne trebuie aşa-zisa „România Mare". În rândul al doilea, sarcina noastră istorică este de a ne întoarce Moldova normală între graniţele ei istorice. Prin urmare, noi nu suntem împotriva unirii; noi suntem categoric pentru unire, dar nu cu România, ci cu partea de peste Prut a Moldovei"[1].

Sima consideră că trebuie să încetăm a mai prezenta răşluirile teritoriale româneşti astfel, încât să afirmăm că de toate ar fi vinovaţi ruşii, Rusia, URSS şi personal tovarăşul Stalin. „În opinia mea, afirmă Sima, Iosif Visarionovici este vinovat, este foarte vinovat faţă de poporul moldovenesc şi statul moldovenesc. ... Este vinovat deoarece în faza finală a Marelui război pentru apărarea Patriei (1941-1945) trupele sovietice, în rezultatul operaţiei Iaşi-Chişinău, au eliberat de fascismul german şi cel român nu numai RSS Moldovenească ci şi România. Generalisimul şi conducătorul puternicei URSS nu s-a hotărât să reunească cele două părţi ale Moldovei"[2].

După ce prezintă un scurt istoric al evenimentelor derulate între Carpaţi şi Nistru în anii 1859 şi 1917, Gh. Sima, ironizând, afirmă că „Rusia, atât de neadorată, s-a făcut „vinovată" în faţa naţionaliştilor români, pentru că, datorită celor două revoluţii – din februarie 1917 şi a Marii Revoluţii din Octombrie – a creat o situaţie unică în care fosta gubernie Basarabia a avut posibilitatea să-şi dobândească statalitatea: în decembrie 1917 a fost proclamată Republica Populară Moldovenească în componenţa RSFSR. Dar naţionaliştii trădători din „Sfatul Ţării", sub ameninţarea baionetelor româneşti şi că vor fi împuşcaţi, au preferat să se conducă de „ideea măreaţă" şi au predat statul, abia apărut, României Regale"[3].

Gheorghe Sima este de acord să discute problema unirii, „dar numai după ce va soluţiona „problema adunării tuturor pământurilor moldoveneşti" pentru a reprimi, conform dreptului moral şi istoric, „Moldova noastră normală", Moldova care, în conformitate cu datele

---

[1] *Ibidem.*
[2] *Ibidem*
[3] *Ibidem.*

istorice autentice, se întindea de la munți până la mare – de la Munții Carpați până la Marea Neagră”[1].

Însă, ca şi Brovko în 1946, ca să nu i se impute pretenții doar față de teritoriile României, Sima face şi el o paranteză, şi abordează „chestiunea privind poziția altui stat democratic care se europenizează enervant – Ucraina”. Kievul oficial, afirmă Sima, a ridicat o mulțime de pretenții istorice față de Rusia, începând cu perioada lui Bogdan Hmelnițki până la statutul flotei din Marea Neagră şi al avanposturilor miltare-maritime din Crimeea. „Acestea sunt vehiculate, în loc să fie uitate lucrurile foarte vechi şi să spună mulțumesc pentru actuala statalitate, care este moştenitoarea de drept a acelei organizări statale care i-a fost dată Ucrainei de către bolşevici după războiul civil, şi încă cu o bucată solidă de pământ, care nu a aparținut niciodată Ucrainei – Novorusia”[2]. Cine urmăreşte evoluția relațiilor dintre Ucraina şi Rusia cunoaşte că tocmai problemele enumerate de Sima rămân încă a fi tranşate de cele două țări. Dar de unde grija „patriotului Moldovei” pentru aceste probleme? Răspunsul este la suprafață: tot de la Kremlin. Dovadă este faptul că Gheorghe Sima publică în ziarul de limbă rusă „Comersant Plus”, care la 23 mai 2012, aprecia evenimentele produse cu prilejul a 200 de ani de la ocuparea Basarabiei de Imperiul Rusiei drept „*Бравурная вакханалия по поводу 200-летнего события*” (Dezmățul energic cu prilejul unui eveniment de 200 de ani)[3].

„La etapa actuală, revine în continuare Gh. Sima la proiectul „Moldova Mare”, Ucraina stăpâneşte vaste teritorii moldoveneşti: Basarabia de Sud cu oraşele noastre vechi Belgorod-Dnestrovsk (Cetatea Albă), Vâlcov, Chilia, Ismail şi Reni. În afară de aceasta mai este şi județul Hotin şi toată regiunea Cernăuți de astăzi care, pe vremuri, a fost răpită Moldovei împreună cu posesiunile sale din Carpați şi alipită RSS Ucrainene[4]. „Şi cum cercurile politice ale

---

[1] *Ibidem.*
[2] *Ibidem*.
[3] “*Комерсант Plus”*, 18 mai, 2012.
[4] Георгий Сима, вице-председатель партии "Patria-Moldova": *Нам нужна не "великая румыния", а верная своей исторической ориентации Молдова*, Kommersant Plus, №46 (692), 14 декабря 2007 года.

Ucrainei au atâtea pretenţii principiale faţă de Rusia, şi mai ales faţă de Stalin, ce le încurcă să înlăture măcar o parte din nedreptăţile istorice?”[1] -, se întreabă Sima.

Revenind la subiect, fostul ministru al educaţiei conchide: „când problema privind întoarcerea la Moldova normală va fi soluţionată, nu exclud că vom putea discuta şi problema altei uniri – cu fraţii noştri români. Dar nu mai devreme, deoarece pentru noi este mai importantă prima decât a doua”.

Care ar fi condiţiile în care ar fi posibilă unirea „Moldovei normale” cu teritoriul rămas al României Mari?, se întreabă Gh. Sima. Şi tot el răspunde: „Prima cerinţă principială ar fi unirea, sincronizată cu intrarea României în Comunitatea Statelor Independente, unde noi suntem deja. Cu condiţia că CSI va accepta. Şi, desigur, cu condiţia ieşirii prealabile a României din Uniunea Europeană şi din NATO.

Şi în rândul al doilea, când romanticii unionismului din Iaşi au complotat cu pragmaticii români, ei nu numai că au subminat proiectul de veacuri privind alipirea Moldovei la Rusia, dar au şi pierdut dreptul de moştenitor al statalităţii, deoarece au lichidat, cu propriile mâini, Principatul Moldova. Din acel moment purtătorul statalităţii moldovenilor a devenit Basarabia. A doua oară statalitatea moldovenească a fost strangulată de românizatorii „eroi ai Sfatului Ţării”. Din aceste două motive, moldovenii, care şi-au păstrat identitatea în spaţiul dintre Prut şi Nistru, dar şi peste Nistru, rămân fideli orientării sale istorice, tendinţei sale de veacuri, de comunitate cu Rusia, fiind deţinătorii dreptului de moştenire a statalităţii din timpul lui Dragoş şi Ştefan cel Mare”.

Spre final, pentru că articolul i s-a părut prea întins, Gheorghe Sima prezintă problema rezumativ:

***„În primul rând**: moldovenii constituie un popor aparte (etnos, naţiune), cu statalitate veche şi independentă, cu cultură proprie, cu limbă şi dreptul de a-şi alege propriul destin, propriul viitor....*

***În al doilea rând**: moldovenii din Republica Moldova sunt moştenitorii de drept ai statalităţii moldoveneşti. Ei acceptă împărţirea acesteia (a statalităţii moldoveneşti - n.ns.) cu confraţii*

[1] *Ibidem*.

noştri din Transnistria, de asemeni, în cazul reunirii, şi cu moldovenii din partea de peste Prut (de la vest de Prut-n.ns.) a Patriei noastre comune.

În al treilea rând*: tendința geopolitică a Republicii Moldova, stabilită istoriceşte de pe timpul lui Ştefan cel Mare, este spre Răsărit, orientarea este prorusă şi, implicit, antioccidentală. Noi nu avem nici un interes în Uniunea Europeană, spațiul nostru economic, cultural şi spiritual se află în CSI, în Eurasia.*

În rândul al patrulea, ultimul*: teoretic, unirea cu România este posibilă numai după restabilirea spațiului moldovenesc istoric (Moldova normală) şi cu trei condiții obligatorii: România să iasă din UE şi NATO, şi să adere la CSI.*

Pot doar să adaug că în calitate de satelit al Occidentului şi membru al blocului-agresor, România actuală, indiferent de comunitatea culturală şi istorică a românilor şi moldovenilor, se manifestă drept inamicul geostrategic al Republicii Moldova cu toate consecințele ce rezultă din aceasta, iar propaganda unionismului şi a românizării Moldovei trebuie tratată ca factori ostili şi periculoşi pentru statul moldovenesc"[1].

După ce ş-a manifestat pe paginile „Komersant"-ului, despre Gheorghe Sima aproape că nu se mai auzea nimic. De aceea, după ce apăruse, parcă din neant, la o televiziune, în august 2010, în cadrul unei emisiuni de dezbateri pe tema referendumului, Constantin Tănase îl întreba, în glumă, în cotidianul „Timpul": „Bă, tu încă n-ai murit (*politic, desigur-n.ns*.)!?"[2]. Gh. Sima mai este. S-a tupilat şi aşteaptă vremuri mai prielnice, dar şi comanda, pentru a mai „discuta" despre „sarcinile istorice" ale patrioților Moldovei.

Dacă Sima deocamdată s-a retras, pe arena politică din Republica Moldova se manifestă foarte activ alt moldovenist, de aceeaşi factură. Este vorba de fostul fruntaş comunist şi actualul lider al Partidului Socialiştilor din Republica Moldova – Igor Dodon. Nu voi insista asupra zestrei politice şi cunoştințelor istorice ale lui Igor Dodon. Voi afirma doar că urmărindu-i activitatea şi, mai ales, declarațiile prezentate cu şi fără prilej, înțelegi că acestuia, pentru

---

[1] *Ibidem*.
[2] "*Timpul*", 30 august, 2010.

documentare, i-a fost oferită o copie a textului aflat în posesia lui Sima[1].

Care este însă realitatea istorică, reconstituită cu documentul în faţă, şi ce urmăresc, de fapt, moldoveniştii, lansând pretenţii teritoriale faţă de vecini? Pentru a înţelege rostul acestor diversiuni, este necesar să prezentăm, măcar rezumativ, câteva evenimente cruciale din istoria teritoriului de la est de Prut, din ultimii 200 de ani.

Cum bine se ştie, deşi înjumătăţit, după 1812 Principatul Moldova, cu capitala la Iaşi, cu domnitor şi cu divan, a rămas în dreapta Prutului şi a existat până în 1859, când se uneşte cu Muntenia (Valahia), formând statul *Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei.* La 5 ianuarie 1859, la Iaşi, şi la 24 ianuarie, la Bucureşti, a fost ales domn Alexandru Ioan Cuza. Acest fapt simboliza unirea principatelor Române. La 24 ianuarie 1962 ţara şi-a luat oficial numele de România. La 10 mai 1977 România şi-a proclamat independenţa, recunoscută, în 1978, de marile puteri europene. Prin urmare, moştenitorul împuternicit, legitim, al principatelor unite devine România care, pe durata deceniilor următoare, va lupta pentru reunirea tuturor teritoriilor care îi aparţinuseră de-a lungul secolelor.

Basarabia nu a fost şi nici nu a putut fi moştenitor al organizării statale a Principatului Moldova. Teritoriul dintre Prut şi Nistru a fost transformat într-o gubernie a Imperiului Rus, cu toate caracteristicile proprii acestui statut.

În timpul primului război mondial, la 2 decembrie 1917, Sfatul Ţării proclamă înfiinţarea Republicii Democratice Moldoveneşti ca un mecanism embrionar al puterii de stat între Prut şi Nistru. Decretarea Republicii Moldoveneşti independente a avut menirea să servească drept pavăză în calea pretenţiilor anexioniste asupra Basarabiei. Dar într-o epocă în care domina primatul forţei brute, clasa politică basarabeană nu a riscat să mizeze pe o independenţă mai mult iluzorie decât reală, nerecunoscută în plan internaţional, hotărând revenirea la spaţiul existenţei dintotdeauna al Basarabiei. Prin decizia de Unire cu România, adoptată într-o conjunctură complicată a anului 1918, Sfatul Ţării a asigurat, de fapt,

[1] Vezi manifestul .lansat de Igor Dodon la 27 martie 2011 „*Unire moldoveni (Creaţie patriotică)*", În „*Jurnal de Chişinău*", 21 iunie, 2011

continuitatea poporului român şi a etniilor conlocuitoare în teritoriul dintre Prut şi Nistru. Respingerea unirii şi insistarea asupra păstrării unei independențe declarative, în condițiile când Ucraina naționalistă şi Rusia bolşevică pretindeau asupra Basarabiei, ar fi egalat cu o gravă eroare politică, cu urmări dezastruoase pentru locuitorii ținutului[1].

RASS Moldovenească şi RSS Moldovenească unională, ca şi toate autonomiile şi republicile unionale din componența fostei Uniuni Sovietice, constituie o experiență ce nu se încadrează în categoriile sistemului de drept înregistrate pe parcursul dezvoltării istorice. Atributele prezenței „statalității moldoveneşti" – frontiere(administrative), instituții de stat, constituție etc.,- nu aveau un suport real şi nu constituiau decât elemente ale unui fals decor al „statalității". Forma, conținutul şi mecanismele de guvernare din perioada ocupației sovietice, instituționalizate cu strictețe conform ideologiei PCUS, dezvăluie, fără echivoc, caracterul „fals" al „statalității desăvârşite moldoveneşti".

Republicile autonome şi unionale sovietice constituiau doar nişte entități teritorial-administrative ale URSS.

În perioada regimului comunist, guvernul RSSM şi PCM nu erau decât instrumente docile ale politicii de rusificare şi de exploatare a populației din Moldova sovietică. Aceste structuri au avut grijă să distrugă cultura națională, să introducă forțat alfabetul rus, străin limbii române, să insiste în vederea creării unei limbi artificiale, menite să ilustreze teza comunistă privind existența a două limbi diferite - moldovenească şi română -, să aservească economia, să devasteze şi să profaneze bisericile şi mănăstirile, să deformeze conştiința națională sub pretextul luptei împotriva naționalismului, să cultive, prin toate mijloacele, românofobia, să gestioneze economia astfel, încât să provoace grave prejudicii ecologice etc. Aceasta este imaginea complexă şi reală a „statalității" care a dominat între Prut şi Nistru o jumătate de veac şi care, în mod normal, ar fi trebuit să susțină şi să promoveze interesele românilor de la est de Prut şi a etniilor conlocuitoare.

---

[1] Vezi: Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar,* Chişinău, Civitas, 1998. pp 156-158.

Reperele unui stat sunt: naţiunea, teritoriul, organizarea politică suverană (puterea politică), coeziunea politică şi juridică ş.a. Dacă raportăm aceste caracteristici la „statul sovietic moldovenesc", ne convingem că „statalitatea sovietică a moldovenilor" nu a existat ca atare. Ea este o invenţie a propagandei PCUS, reluată de PCRM.

Pentru a demonstra „existenţa" unor „veritabile statalităţii sovietice" unionale, propagandiştii PCUS se refereau la prevederea fixată în toate constituţiile URSS, inclusiv la ultima, cea din 1977(art. 72), în conformitate cu care republicile unionale îşi păstrau „dreptul de a ieşi din componenţa Uniunii Sovietice". Despre procedura aplicării acestui „drept", niciodată nu s-a suflat un cuvânt. În realitate, republicile unionale constituiau doar nişte entităţi teritorial-administrative ale imperiului sovietic, iar „dreptul de a ieşi" a fost o momeală , inventată încă de V. Lenin, pentru popoarele ce nu doreau să rămână benevol sub tutela Rusiei bolşevicilor. În afară de acest „drept", popoarelor ocupate şi înglobate în cadrul imperiului li s-a mai acordat şi cel de a forma Republici – unionale sau autonome. Aceste noţiuni nu au avut vreo dată un suport real şi, de aceea, nu erau altceva decât nişte cuvinte cu o semnificaţie sterilă. Aceste drepturi, însă, fiind proclamate în Constituţia URSS, ofereau Moscovei un dublu câştig: ele aveau menirea să neutralizeze posibilele cerinţe ale popoarelor în interiorul Uniunii şi să servească drept argument ofensiv în politica externă.

Tocmai pentru că nu a existat, primul deziderat al naţiunilor ce populau teritoriile periferice ale Uniunii Sovietice, când a devenit posibil, a şi fost afirmarea *de facto* şi consolidarea suveranităţii naţionale.

Republica Moldova**,** ca stat independent, a apărut în 1991, pe baza dreptului la autodeterminare. Deoarece RSSM nu a constituit un stat în sensul normelor juridice internaţionale, statul Republica Moldova a succedat unei puteri coloniale, care a deţinut teritoriul numit Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Din aceasta rezultă o discontinuitate între RSSM şi Republica Moldova. Prin urmare, este vorba nu de o succesiune, ci de o secesiune şi formarea pe teritoriul care s-a desprins, în urma prăbuşirii imperiului sovietic, a unui stat nou.

În cazul în care admitem că Republica Moldova este succesorul RSS Moldoveneşti, considerată a fi stat, în sensul atestat de drept, nu înţelegem de ce a mai fost nevoie de obţinerea suveranităţii, independenţei şi a recunoaşterii internaţionale.

Necesitatea statului, a suveranităţii şi independenţei lui se resimt atunci când nu există. La ce bun ar fi trebuit toate acestea dacă moldovenii (românii de la est de Prut) le-ar fi avut?

Cunosc oare promotorii moldovenismului românofob, de ieri şi de astăzi, aceste adevăruri? Avem tot temeiul să credem că mulţi dintre aceştia au citit lucrările istoricilor, români şi străini, care abordează ştiinţific problematica istoriei organizării statale a românilor. Dacă lucrurile stau astfel, ne punem şi întrebarea: *de ce*? Care este, totuşi, explicaţia că se mai risipeşte energie, se depun eforturi pentru a argumenta o întreagă teorie a „statalităţii moldoveneşti" şi a formula pretenţii teritoriale absurde faţă de România? Răspunsul îl găsim în cartea lui Victor Stepaniuc „Statalitatea poporului moldovenesc: aspecte istorice, politico-juridice",

În spiritul ritualului comunist, Victor Stepaniuc, „cutezător cercetător al statalităţii moldoveneşti"[1], consideră justificat, „din punct de vedere politic şi juridic, necesar, din punct de vedere politic:

- a modifica, în corespundere cu realităţile lingvistice, istorice şi etnice, consfinţite în Constituţia Republicii Moldova şi în legislaţia în vigoare, textul Declaraţiei de independenţă a Republicii Moldova,

- a modifica Declaraţia de independenţă a Republicii Moldova prin omiterea din textul ei a sintagmei privind „Pactul Ribbentrop-Molotov", conotaţia politico-juridică a căreia pune la îndoială temeiurile istorice şi politice ale Statului Moldovenesc contemporan, alimentează şi încurajează, pe de o parte, spirite revanşarde, expansioniste, pe de alta - tendinţe separatiste,

- a anula Hotărîrea Sovietului Suprem al RSS Moldova *Cu privire la Avizul comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldova pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune şi a Protocolului adiţional secret din 23 august 1939, precum şi a consecinţelor lor pentru Basarabia şi Bucovina de Nord* (Nr.l49-XII din 23 iunie 1990), prin care se acreditează concepţia anihilatoare faţă de Republica Moldova, se neagă temeiurile istorice şi politice ale Statului Moldovenesc contemporan, se stimulează

---

[1] V. Stepaniuc, *Statalitatea poporului moldovenesc: aspecte istorice, politico-juridice,* Chişinău, Tipografia centrală, 2005, p. 8.

pretențiile revanșard-expansioniste din vest și secesionismul teritorial în est,

- a reactualiza într-o dispută academică publică circumstanțele istorice, acțiunile diplomatice, cadrul militar-politic al semnării *Convenției/Acordului sovieto-român* din 5-9 martie 1918, prin care Regatul român „a certificat într-un act oficial, că ocuparea Basarabiei a fost un act dubios",

- a modifica, în corespundere cu Concepția politicii naționale, textul Legii Supreme, evidențiind calitatea moldovenilor de fondatori ai Statului Moldovenesc, consfințind caracteristicile Republicii Moldova ca stat multinațional și multilingv, iar textul astfel completat să fie supus votului întregului popor - referendumului,

- a reveni, în scopul înlăturării încercărilor de a motiva formula expansionistă "două state românești", la adevărata simbolică a Statului Moldovenesc, statornicită istoricește și reconfirmată de Sfatul Țării: tricolorul moldovenesc - benzi orizontale-albastră, galbenă, roșie, stema Moldovei - capul de zimbru,

- a iniția și a realiza de neamînat acțiuni concrete, întîi de toate, în vederea executării Concepției politicii naționale, adoptate de Parlament ca lege organică, ce ar ocroti memoria istorică și demnitatea național-statală a cetățenilor... ,

- a readuce, în conformitate cu mărturiile istorice, cu realitățile etnice și culturale, în parametrii adevărului a denumirilor de străzi, întreprinderi, instituții, inclusiv cu menire culturală, educativă, înlăturînd numele unor legionari, unor orașe și simboluri străine, ale unor dușmani care în repetate rînduri au năvălit asupra Moldovei, vărsînd sînge moldovenesc..."[1]

Acestea sunt motivele, rațiunea, în baza cărora istoria românilor, în general, dar, mai ales, a românilor de la est de Prut, este mereu remistificată și utilizată în scopuri politice și ideologice, pentru a împiedica nu numai reunirea românilor, dar și apropierea Republicii Moldova de Uniunea Europeană și dirijarea ei către Uniunea Euroasiatică, patronată de Moscova.

---

[1] *Ibidem*, p. 460-461.

BASARABIA ÎN CONTEXTUL GEOPOLITIC EUROPEAN DE LA MAREA INVAZIE MONGOLĂ (1241) PÂNĂ LA PACEA DE LA KARLOVITZ (1699)

Igor SAVA,
Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu" din Cahul

Una dintre problemele sensibile pentru istoriografie, română sau ale statelor vecine Ucraina şi Rusia, este reprezentată de chestiunea Basarabiei. Ajunsă teren de dispută nu doar între state şi naţiuni ci şi între istoriografii, regiunea pruto-nistreană a devenit, potrivit conjucturii, bariera etnică orientală a naţiunii române în faţa expansionismulzui rus în sud-estul Europei. Pe lângă multiplele consecinţe pe care l-ea atras asupra populaţiei autohtone româneşti, actul anexării spaţiului pruto-nistrean la Rusia ţaristă, în 1812, a creat problema Basarabiei în relaţiile internaţionale, o componentă importantă a „problemei orientale" din acea epocă. Transformarea teritoriului dintre Nistru şi Prut în bază de operaţii pentru acţiunile Imperiului Rus, apoi ale Uniunii Sovietice în Balcani, au conferit o miză specifică conflictului româno-rus pentru stăpânirea Basarabiei istorice.

Basarabia, denumire improprie dată acestui teritoriu de către autorităţile ţariste după anexarea sa, a devenit, încă din Antichitate, o zonă de mare interes pentru marile puteri ale timpului. Miza pentru stăpânirea ei reieşea din raţiuni geopolitice determinate de poziţia strategică a Basarabiei. Aflată în zona unui masiv spaţiu de stepă în care se intersectau căi de comunicare importante care legau Asia de Europa[1], regiunea pruto-nistreană a constituit, totodată, spaţiul tranzitat şi stăpânit în anumite perioade de către variate popoare migratoare. Acest fenomen i-a imprimat un caracter distinct de zonă aflată la frontierele civilizaţiilor, de spaţiu al interferenţelor culturale multiple sau chiar de loc al confruntărilor între popoare şi imperii, pe lângă dimensiunea dialogului cultural inevitabil în acest context. Un

---

[1]Стецкевич В., *Бессарабия XIX-XX ст.: мультикультурный субьект европейской истории или ее геополитический обьект?//* La frontierele civilizaţiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural şi religios, Galaţi, 2011, p. 26.

factor hotărâtor a fost accesul la Marea Neagră prin arterele acvatice Nistru şi Dunărea, ceea ce oferea stăpânitorilor regiunii priorităţi geopolitică şi economică prin controlul comerţului pe aceste căi. Abordarea problemei basarabene într-un context mai larg – cronologic şi geopolitic -, ar facilita, în opinia noastră, înţelegerea mizei pentru stăpânirea acestui spaţiu, ale cărei manifestări se conturează tot mai clar către secolul al XIII-lea, odată cu marea invazie mongolă asupra Europei. Cunoaşterea evoluţiei relaţiilor internaţionale în secolele XIII-XVII şi a poziţiei geopolitice a Ţării Moldovei, permite explicarea rivalităţii pentru hegemonie şi dominare dintre marile puteri europene asupra teritoriilor esc-carpatice, îndeosebi asupra Dunării de Jos. De asemenea, înţelegerea mecanismelor formării alianţelor politico-militare şi poziţia Ţării Moldovei în cadrul acestora este indispensabilă interpetării problemei. Pacea europeană de la Karlovitz (1699) marchează sfârşitul unei epoci al confruntărilor dintre forţele creştine şi Imperiul Otoman, în care Basarabia, în special sudul Moldovei de Est, a constituit un subiect important al rivalităţilor marilor puteri în regiune. Secolul al XVIII-lea aduce un actor important în cadrul luptei pentru dominaţie şi hegemonie în sud-estul Europei – Imperiul rus -, care după o serie de războaie victorioase purtate cu Imperiul Otoman va incorpora Basarabiei în frontierele sale statale commune cu cele ale Porţii, stabilite acum la Dunăre şi Nistru Inferior. Acest proces constituie o altă etapă distinctă în evoluţia „problemei orientale”, fapt care depăşeşte obiectivul acestui studiu.

În secolul al XIII-lea, spaţiul carpato-danubiano-pontic devine scena uneia dintre cele mai mari confruntări de forţe politice şi de civilizaţii, care l-a nivel regional a avut două coordonate principale: noua ofensivă a cruciadei latine în Mediterana Orientală, ale cărei limite extreme erau Marea Baltică şi Marea Negră, şi marea invazie mongolă în Europa Răsăriteană. Asaltul mongolilor asupra Europei, care în decurs de cinci ani au străbătut nimicitor şi cuceritor îmensul spaţiu cuprins între regiunea Urali-Volga (1236) şi centrul Ungariei (1241), a marcat istoria relaţiilor internaţionale timp de aproape două secole. În 1241, după cucerirea cnezatelor ruseşti, armata molgolă sub conducerea lui Batu han atacă Ungaria, a cărei supunere era extrem de importantă, ca bază de atac, pentru cucerirea restului Europei. Faza decisivă a marelui asalt asupra Europei Centrale s-a desfăşurat în lunile februarie-aprilie 1241 şi a culminat cu zdrobirea

oastei ungare în bătălia de la locul de vărsare a râului Sájo în Tisa. În iarna lui 1241-1242, corpuri avansate ale armatei mongole au ajuns la țărmul Adriaticii, în vreme ce avangardele se îndreptau spre Viena. Vestea morții marelui han Ogudai l-a determinat pe Batu, care era unul dintre principalii candidați la tron, să ordone retragerea armatei în marş forțat către est. Europa Occidentală tocmai evitase o cumplită încercare.

Principala consecință a invaziei mongole a fost crearea în răsăritul Europei, cu centrul pe Volga, a unui stat de tip nomad – Hoarda de Aur. Aria de dominație directă a „imperiului stepelor" cuprindea bazinul fluviului Volga, stepa nord-pontică, teritoriile dintre Marea Neagră şi Marea Caspică, iar spre apus, nominal, ifluența sa cuprindea şi gurile Dunării[1]. Ca şi cumanii, locul cărora l-au luat, mongolii şi-au consituit o arie de dominație directă şi o zonă de hegemonie, în care au fost au incluse în diferite grade de dependență multiple state şi popoare. Deşi retraşi în stepele ruse, primejdia mongolă a planat asupra statelor europene, fapt pentru care Conciliul de la Lyon, din 1245, a tratat-o ca o problemă europeană, evident în cadrul concepției teocratice a papalității. Acțiunile Romei pontificale vizau organizarea apărării creştinătății împotriva unui nou asalt mongol şi încercarea de a-i aduce pe invadatori în dependența Bisericii romano-catolice. Pentru realizarea acestor obiective, Ungaria a făcut apel la forțele cruciate, înstalând, în temeiul privilegiului din 1247, un detaşament al Cavalerilor Ioaniți la Dunărea de Jos, la Severin, şi va prelua inițiativa expansiunii în direcția Moldovei. Penetrația maghiară la Dunărea de Jos viza preluarea controlului pe drumul comercial ce lega Europa Centrală, prin Transilvania, de porturile Mării Negre. Scăderea resurselor Ungariei ca urmare a invaziei mongole, cât şi organizarea apărării a impus regatul maghiar să apeleze la forțele militare ale popoarelor aflate în aria sa de dominație, printre care şi românii. Acțiunile întreprinse nu au fost atât de eficiente, căci a doua invazie mongolă din 1260-1261 a anticipat criza de structură feudală a regatului ungar din ultimul sfert al XIII-lea, fapt care a redus influența sa în spațiul românilor din afara arcului carpatic.

---

[1] Ş. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată şi Imperiul mongol,* Bucureşti, 1993, p. 98.

În noul context internațional societatea românească nord-dunăreană, aflată într-un stadiu lent de integrare statală a formațiunilor politice variate, a ajuns spre sfârşitul secolului să fie divizată în două arii de dominație politică şi de civilizație: cea a Regatului Ungariei şi cea a Hoardei de Aur. Aşezarea efectivă a tătarilor la gurile Dunării în a doua jumătate a veacului XIII, a avut drept urmare o considerabilă extindere a hegemoniei Hoardei de Aur în Europa de Sud-Est[1]. Odată cu diminuarea rolului economic al Bizanțului, în punctele importante ale comerțului de la gurile Dunării şi țărmului nord-pontic apar factorii italiene ale Veneției şi Genovei, instalarea cărora a stimulat dezvoltarea drumului comercial de la Marea Neagră la Baltică. Totodată, au fost create condiții favorabile pentru efectuarea schimburilor comerciale în regiune de care beneficiau producătorii, inclusiv românii din spațiul extracarpatic, negustorii de origine etnică eterogenă, care transportau produsele cerealiere româneşti în diferite oraşe riverane ale Mării Negre şi, nu în ultimul rând, fiscul mongol. Pe locurile de contact ale producătorilor din regiunea Dunărea de Jos cu negustorii străini s-au format două oraşe de importanță internațională: Chilia şi Cetatea Albă.

După ce dominația mongolă a început să fie respinsă spre Răsărit, ca rezultat al ofensivelor susținute ale Regatului Ungariei, din primele decenii ale secolului al XIV-lea, şi ale Poloniei, din a doua jumătate a aceluiaşi veac, artera comercială ce lega Europa Centrală prin Transilvania s-a fixat pe teritoriul Moldovei, cu ieşire la Dunăre şi la limanul Nistrului[2] şi cu o ramificație spre Crimeea. Constituirea unei autorități centrale puternice în regatele Ungariei şi Poloniei, la mijlocul veacului al XIV-lea, a permis angajarea lor în expansiunea militară în estul şi sud-estul Europei, acțiune văzută ca una dintre premisele schimbărilor de echilibru şi de structură territorial-politică din zonă. În ultima instanță, cheia schimbărilor geopolitice survenite între Carpați, Dunăre şi nordul Mării Negre s-a aflat în evoluția sinoasă a puterii Hoardei de Aur: de la apogeu sub

---

[1] *Ibidem,* p. 135, 121.

[2] R. Manolescu, *Comerțul şi transportul produselor economiei agrare la Dunărea de Jos şi la Marea Neagră în secolele XII-XV,* // Revista istorică, s. n., nr. 1, 1990, p. 545.

hanul Özbec, la declin accentuat după 1342, şi divizare în mai multe hanate în cursul secolului al XV-lea. La mijlocul veacului al XIV-lea, în faţa ofensivei ungare tătarii sunt forţaţi să-şi restrângă dominaţia la litoralul pontic. Totodată, expansiunea Lituaniei în direcţia Mării Negre îi ameninţa cu izolarea de provinciile centrale ale Hoardei de Aur. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea genovezii, la rândul lor, au avut mai multe conflicte cu mongolii, reuşind, în cadrul vastei respingeri spre răsărit a Hoardei de Aur, să-şi consolideze poziţiile deţinute pe ţărmul nordic al Mării Negre. Influenţa politică a genovezilor asupra sudului Basarabiei este însă limitată[1]. Contrar unor succese, Lituania a fost constrânsă să-şi oprească expansiunea spre răsărit, în urma înfrângerii în faţa tătarilor de la Worskla, din 1399.

Apariţia pe harta politică a Europei a Ţării Româneşti şi a Moldovei în cursul secolului al XIV-lea, a fost rezultatul interacţiunii a trei linii de evoluţii interdependente: concentrarea formaţiunilor politice în cadre teritorial-politice unitare; crearea instituţiilor supreme, laice şi eclezistice, ale puterii autonome; eliberarea teritoriului celor două ţări de sub dominaţiile străine. La răsărit de Carpaţi, presiunea militară exercitată aproape concomitant de Ungaria şi Polonia a avut, printre primele rezultate, formarea unei „mărci de frontieră”, care va deveni la mijlocul secolului al XIV-lea statul românesc Ţara Moldovei. Este doar începutul unui proces, căci statul întemeietorilor va îndeplini funcţia de „nucleu unificator”, care va integra progresiv formaţiunile politice din sud, proces cu durată de circa jumătate de veac. Înlăturarea dominaţiei tătare din zonele răsăritene ale teritoriului carpato-nistrean a deschis problema statutului acestuia, prilejul unei noi înfruntări între Ungaria şi Polonia pentru hegemonie în regiune. În central conflictului de durată s-a aflat din nou dorinţa stăpânirii gurilor Dunării cu accesul lor spre Marea Neagră, fiind în acea perioadă una dintre principalele verigi ale comerţului euro-asiatic. Rivalitatea maghiaro-polonă a antrenat şi un conflict intermitent între Muntenia şi Moldova, al căruia obiect a fost stăpânirea asupra gurilor Dunării şi exploatarea comerţului pontic. În anul 1345, în urma victorie repurtate de armatele valaho-maghiare în luptele împotriva tătarilor, întreaga

---

[1] A. Boldur, *Istoria Basarabiei,* ediţia a II-a, Bucureşti, 1992, p. 130.

regiune danubiană, până la Cetatea Albă inclusiv, a fost trecută sub autoritatea domnului Țării Româneşti Basarab I (1310-1342). Anume de stăpânirea teritoriului dintre Nistru şi Dunăre de către Basarabi leagă unii cercetători originea toponomului Basarabia[1]. La fel ca pentru Muntenia, primele decenii după afirmarea politică indică şi pentru Țara Moldovei, aflată de-a lungul unuia dintre cele mai importante drumuri comerciale ale Europei care făcea legătura dintre oraşele hanseatice şi cele ale Flandrei cu Constantinopolul şi Orientul Apropiat, nevoia să oscileze între unguri şi poloni. Moldova se va îndrepta tot mai statornic spre alianța cu Polonia,[2] care cucerind cnezatul de Halici, de unde i-a îndepărtat pe unguri, a ajuns în vecinătate directă cu Moldova. În unele perioade domnii moldoveni au optat şi pentru alianțe temporare cu Lituania.

În pofida faptului că domnia lui Petru I (cca 1377-1392) inaugurează perioada când Țara Moldovei cunoaşte progrese în direcția afirmării internaționale şi a organizării statale, recucerirea Galiției de către Polonia a avur drept consecință imediată instaurarea suzeranității Jagellonilor asupra Moldovei. În contextul declinului hegemoniei ungare în Europa răsăriteană în ultimii ani de domnie a lui Ludovic I, domnul Moldovei, îndepărtându-se de Ungaria, aderă la noua forță constituită în estul continentului - ununea polono-lituaniană -, acțiune consolidată prin omagiul de vasalitate depus, în 1387[3], regelui Vladislav Jagello. Acest eveniment va inaugura principala direcție de politică externă a Moldovei timp de un secol. Probabil, în domnia acestuia Basarabia a intrat în componența Țării Moldovei, deoarece Petru Muşat în omagiul prestat regelui polon devenea vasal împreună cu „poporul şi țara noastră, cetățile Moldovei şi celelalte domenii”[4]. Cele două state vor deveni

---

[1] Pentru alte interpretări date originilor toponimului Basarabia vezi Şt. Purici, *Istoria Basarabiei,* Bucureşti, 2001, p. 9.

[2] V. Ciobanu, *Cauze politice şi implicații juridice ale stabilirii raporturilor româno-polone la sfârşitul secolului al XIV-lea (1387-1396), //* Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „ A. D. Xenopol” Iaşi, nr. 27, 1990, p. 105.

[3] *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratate,* alcătuitor Eremia I., Chişinău, 1992, p. 18.

[4] *Ibidem.*

principalii beneficiari ai rutei comerciale ce lega Baltica de Marea Neagră, în condițiile când drumul tătăresc, nu întotdeauna sigur, va fi abandonat de acum înainte. Polonia se angaja să protejeze Moldova împotriva pretențiilor Ungariei şi a Imperiului Otoman, mai târziu, fiind cointeresată vital în păstrarea debuşeului la Pontul Euxin. Moldova devine stat riveran Mării Negre în timpul lui Roman I (cca 1392-1394), fapt confirmat de titulatura sa „singur stăpânitor a Țării Moldovei de la munte până la mare"[1]. Domia acestuia marchează desăvârşirea unității teritoriale prin înlăturarea ultimelor forme ale dominației mongole, prin integrarea formațiunilor politice din sudul țării şi afirmarea Moldovai ca stat independent în relațiile internaționale. Paralel, în contextul insecurității din regiune, stimulată de rivalitatea puterlor vecine, legăturile economice şi politice dintre Chilia, Cetatea Albă şi Moldova se vor amplifica spre sfârşitul veacului al XIV-lea, favorizând includerea lor în frontierele statului moldovenesc. Însăşi expansiunea nucleului inițial al statului Țara Moldovei către mare poate fi pusă pe seama considerentelor de ordin comercial[2].

Situația internațională în Europa de Sud-Est a fost profund influențată în a doua jumătate a secolului al XIV-lea de constanta ascensiune şi cuceririle Imperiului Otoman. În contextul declanşării ostilităților polono-maghiare de la începutul secolului al XV-lea, pentru controlul spațiului est-carpatic, pe de o parte şi, pentru a stopa invazia otomană în Balcani, pe de altă parte, Alexandru cel Bun îşi va impune autoritatea asupra Chiliei, proces petrecut înainte de anul 1403, când acest oraş este atestat în componența Moldovei[3]. Preluând acest port-cetate, Moldova putea controla terminalul estic al drumului comercial ce unea Europa Centrală cu Marea Neagră, amenințând, astfel, interesele genovezilor, aliații Ungariei în acest conflict. În cadrul negocierilor de pace polono-maghiare din 1411,

---

[1] *Documenta Romaniae Historica,* A, Moldova, vol. I (1384-1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, 1975, p. 3, nr. 2; p. 6, nr. 4 (vom cita *DRH*).

[2] Ş. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc,* Cluj-Napoca, 1988, p. 184.

[3] V. Ciocâltan, *Chilia în primul sfert al veacului XV,* // Revistade istorie, 1981, p. 2085.

reglementarea situației Moldovei a fost cea mai discutată problemă. Regele Ungariei cerea restabilirea suzeranității sale asupra acesteia, în timp ce suveranul Poloniei nu era dispus să renunțe la importantele avantaje comerciale, mai ales cele strategice şi miltare ce decurgeau din actul de vasalitate[1], reânnoit şi confirmat în câteva rânduri de Alexandru cel Bun[2](cca 1400-1432). Compromisul dintre cele două părți a fost realizat în detrimentul intereselor Moldovei. Prin tratatul de la Lublau, din 15 martie 1412, se hotăra că în condițiile în care domnul Moldovei nu ar fi participat la lupta antiotomană țara urma să fie împărțită între Polonia şi Ungaria. Prima prelua Cetatea Albă, păstra sub control întregul traseu al drumului ce lega Baltica de Marea Neagră, iar Ungaria urma să ocupe partea vestrică a Moldovei cu Chilia, ceeace i-ar fi permis să controleze ruta comercială din centrul Europei către Dunărea de Jos şi mare[3]. Deci, încă de la începutul secolului al XV-lea avem prima intenție de împărțire a Țării Moldovei, obiectul litigiului fiind sudul Basarabiei cu cele două oraşe de importanță internațională aflate în partea sud-estică a „drumului moldovenesc".

În Polonia, funcția de colector al comerțului cu Marea Neagră a revenit oraşului Lvov, care a îndeplinit în comerțul pontic polonez un rol similar celui al Braşovului în sistemul de schimb al Ungariei. Reglementarea comerțului pe acest drum a constituit obiectul privilegiilor comerciale acordate de domnii Moldovei negustorilor din Lvov. Cel mai vechi dintre cele păstrate a fost emis, în 1408[4], de cancelaria lui Alexandru cel Bun. În contextual rivalității maghiaro-

---

[1] A. Goşu, *Istoria Moldovei din stânga Prutului până în 1812,* // Istoria Basarabiei, coord. I. Scurtu, Bucureşti, 1998, p. 21.

[2] Este vorba de omagiile de vasalitate prestate de Alexandru cel Bun regelui Vladislav II în 1402, 1404, 1407. *Moldova în contextul relațiilor politice...*p. 27-29.

[3] F. Constantiniu, Ş. Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) şi situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea,* // Studii. Revistă de istorie, nr. 5, 1964, p. 1132-1140.

[4] Textul acestui privilegiu nu s-a păstrat, dar a fost dedus din actele emise de urmaşii săi, inclusiv actul din 13 martie 1458, prin care Ștefan cel Mare reînnoia privilegii comerciale ale tuturor negustorilor care tranzitau Moldova (Bogdan I., *Documentele lui Ştefan cel Mare,* vol. II, Bucureşti, 1913, 264-265).

polone pentru controlul terminalelor comerciale din sudul Basarabiei, balanța de forțe a înclinat până spre sfârşitul veacului al XV-lea de partea Poloniei, când legătura comercială dintre Lvov şi Cetatea Alba la Marea Neagră a devenit o componentă importantă în relațiile moldo-polone.

Criza politică care a cuprins Moldova în anii 1432-1457, a fost marcată de numeroase conflicte politico-militare între grupările boiereşti formate în jurul pretendenților la tron, fapt care a şi antrenat intervenția unor forțe militare străine în dorința acestora de a-şi păstra sferele de influență asupra spațiului est-carpatic. Pericolul otoman iminent în sud, asociat de cel tătăresc în est, a impus conducerea Moldovei să întărească frontiera de sud-est, efectuându-se lucrări de fortificare a Cetății Albe[1], probabil şi a Chiliei. Liga creştină, constituită în anii '40 ai secolului al XV-lea pentru contracararea pericolului ottoman, a atras în acest front comun şi Moldova. În 1448, Petru II i-a cedat Chilia lui Iancu de Hunedoara, care a fost inclusă în sistemul de apărare antiotomană şi unde a fost instaurată o administrație maghiaro-munteană. Datorită importanței strategice a acestei cetăți la Marea Neagră flota otomană, după ce a asediat fără succes Constantinopolul, în ultima săptămână a lui iunie 1448 a atacat Chilia, intervernție respinsă de către apărătorii oraşului[2]. Acest eveniment determină Polonia să manifeste un interes accentuat față de porturile pontice din sudul Moldovei. La o şedință a Consiliului de coroană a lui Kazimir IV, din 1450, a fost expusă opinia că în legătură cu importanța strategică şi comercială a Chiliei şi Cetății Albe era necesar de a lărgi influența Poloniei asupra Moldovei. Solia polonă trimisă cu acest scop discută, în 1456, cu Petru Aron problema Chiliei, administrată în continuare de garnizoana ungurească, dar manifestă interes şi față de Cetatea Albă. Deşi negocierile nu au dat rezultate, urmând ca problema să fie discutată direct între cei doi suverani, domnul moldovean promitea depunerea personală a omagiului de vasalitate, recupurarea Chiliei şi chiar

---

[1] Ele au fost finisate în 1440, în domnia lui Ştefan II (Iorga N., *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* vol. XXIII, Bucureşti, 1913, p. 302-303).

[2] P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone din sec. XV şi problema Chiliei,* // Revista istorică română, III, p. 103.

acceptarea pretențiilor polone asupra cetății de la limanul Nistrului. Pentru Moldova alianța cu Polonia era extrem de necesară în condițiile presiunii otomane, accentuate după căderea Constantinopolului în 1453, când Petru Aron, lipsit de sprijinul polon promis, este silit să trimită la Portă, în 1456, primul tribut de 2000 de galbeni. Cazimir IV, deşi nu şi-a îndeplinit obligația în legătură cu ajutorul promis moldovenilor, dorea în continuare o garnizoană polonă şi la Cetatea Albă, similară cu cea din cetatea Hotin[1].

Domnia lui Ştefan cel Mare (1457-1504), prin însuşi caracterul ei frământat, în care alternează alianțe, campanii ofensive şi defensive, multe victorii, dar şi câteva înfrângeri, oglindeşte complexitatea relațiilor internaționale în care a fost implicată Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Pe primul plan al preocupărilor noului domn s-au aflat reglementarea raporturilor cu Ungaria şi Polonia, a căror rivalitate pentru gurile Dunării şi Chilia a continuat. Orientarea tradițională spre Polonia, consfințită prin omagiul de la Colomeea, din 1459, a rămas direcția principală de politică externă a Moldovei până la sfârşitul veacului al XV-lea, ea favorizând să asigure, împortiva Ungariei, stăpânirea asupra Chiliei şi a drumului comercial pe care îl controla. Sprijinit de Polonia şi încadrându-şi acțiunea în convenția otomano-polonă, Ştefan cel Mare deschidea ostilitățile în vederea recuperării Chiliei, acțiune culminând cu asediul nereuşit din iunie 1462[2]. Un nou atac a vut loc în ianiarie 1465[3], care după retragerea garnizoanei maghiare, înlocuită de una munteană, s-a finalizat cu includerea cetății în sistemul economic şi militar al Moldovei. Acest eveniment s-a aflat la originea principalelor conflicte ale statului moldovenesc din ultimele două decenii. Paralel, a fost recuperartă şi cetatea Hotin.

---

[1] I. Chirtoagă, *Din istoria Moldovei de sud-est până în anii 30 ai secolului al XIX-lea,* Chişinău, 1999, p. 86-87.

[2] *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, publicate de I. Bogdan, ediție revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 178; V. Ciobanu, *Țările Române şi Polonia. Secolele XIV-XVI,* Bucureşti, 1985, p. 56.

[3] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei,* studiu introductiv de E. Rusev, Chişinău, 1971, p. 87.

În privința raporturilor cu Imperiul Otoman, Ştefan cel Mare va contesta statutul de tributar față de Poartă. Într-o primă fază, rezistența față de otomani şi campaniile pentru aducerea Munteniei în sistemul de alianțe cu Moldova şi Ungaria (1470-1482) au atras ca răspuns marile expediții ale armatelor sultanului Mahomed II Cuceritorul (1475-1475), care, în pofida proporțiilor lor, n-au reuşit să supună Țara Moldovei, beneficiară şi a unui sprijin militar maghiar[1]. Politica antiotomană a Moldovei s-a încadrat într-o perspectivă mai largă de stopare a expansiunii Porții, la care au participat Veneția (războiul veneto-turc 1469-1479), a cărei comerț pontic şi egeic a fost amenințat, tătarii din Crimeea, Ungaria şi alte puteri cointeresate în restaurarea libertății Mării Negre. În acest context s-a înscris demersul diplomatic întreprins de Ştefan cel Mare pe lângă Roma pontificală şi Veneția[2]. Relațiile Moldovei cu genovezii, însă, nu întotdeauna au fost cordiale[3]. Lipsa de dinamism a coaliției antiotomane, care s-a destrămat treptat, a făcut imposibilă exploatarea dificultăților în care s-a aflat Poarta în ultimii ani de domnie a sultanului Mehned II (1451-1481). După cucerirea Caffei în 1475, a supunerii Hanatului tătăresc din Crimeea, situația Moldovei se va complica tot mai mult. Imperiul Otoman sub Baiazid II (1481-1512) a folosit conjuctura favorabilă creată de pacea cu Ungaria, semnată în 1483, pregătind o expediție masivă asupra Moldovei, a cărei scop era cucerirea oraşelor pontice Cetatea Albă şi Chilia. Referitor la importanța lor strategic-militară sultanul susținea că „Chilia e chee şi poartă la toată țara Moldovei şi a țării de la Dunăre (Muntenia), iar Cetatea Albă e chee şi poartă pentru toată Polonia, Tătaria şi Marea Neagră”[4]. În iulie 1484, armata terestră şi flota sultanului ajung la gurile Dunării, unde fac joncțiune cu oastea

---

[1]C. Mureşan, *Situația internațională – cadru al dezvoltării poporului român între secolele XIII-XVI,* // Istoria românilor, vol. IV, Bucureşti, 2001, p. 41.
[2] Vezi E. Denize, *Veneția, Țările Române şi ofensiva otomană după căderea Constantinoplolului (1453-1479),* // Revista istorică, 5, 1994, p. 1159.
[3]Ş. Papacostea, *Moldova lui Ştefan cel Mare şi genovezii din Marea Neagră,* // Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „ A. D. Xenopol” Iaşi, 29, 1992, p. 73.
[4]*Apud* I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, ediția a III-a, Chişinău, 1991, p. 66.

munteană a lui Vlad Dracul şi corpul tătarilor conduşi de Mengli Ghirai. Asediate terestru şi naval, lipsite de orice sprigin datorită faptului că atacul fulger l-a luat prin surprindere pe Ştefan cel Mare, iar polonii n-au intervenit, după o rezistență de câteva zile cele două cetăți pontice sunt cucerite de către otomanii. Prin noul omagiu depus regelui Polonie la Colomeea, în 1485, Ştefan cel Mare urmărea scopul recuceririi cu ajutorul Cracoviei a cetăților sudice. Situația politică a Moldovei a fost inclusă pe agenda unor şedinţe ale Seimului polonez din 1485. Se planifica o campanile militară întru susținerea Moldovei, care aşa şi nu a mai fost realizată. Nici intervențiile solului polonez trimis la Constantinopol, în acelaşi an, pentru a cere sultanului retrocedarea Chiliei şi Cetății Albe[1], nu au cunoscut un success real. În pofida încercărilor de peste un an de recucerire a lor, nebeneficiind de ajutorul militar al suzeranului său polonez, Ştefan cel Mare a recunoscut pierderea oraşelor sudice prin pacea încheiată în aprilie 1486. În acelaşi an au fost stabilite hotarele noilor raiale otomane: Akkerman, care se întindea de la limanul Nistrului spre vest până în apa Cogâlnicului, şi de la mare pe o linie pornind de la Valea Cogâlnicului până la Nistru în dreptul satului Purcari; şi Kili, hotarul căreia pornea din vest de la Cogâlnic până la Cătlăbuga, iar prin Taşbunar atingea Dunărea[2].

Prin cucerirea celor două cetăți, „plămânii economici" ai Moldovei cum le numea N. Iorga, ultimile două emporia libere din bazinul pontic au intrat sub dominația Porții. Astfel, Marea Neagră era transformată într-un „lac turcesc". Consecințele pierderii Chiliei şi Cetății Albe au fost foarte grele sub aspect politic şi militar, care vor duce la înfeudarea treptată a Moldovei de către Poartă. Din punct de vedere economic prima amputare teritorială a Moldovei de Est a dus la stagnarea comerțului. Deşi reorientate spre Reni şi Galați, drumurile comerciale moldoveneşti încep să-şi piardă din importanța lor în tranzitul de mărfuri din Asia spre Europa şi invers.

Spre sfârşitul secolului al XV-lea, începeau să se contureze coordonatele relațiilor internaționale ce vor marca Europea Central-răsăriteană timp de două secole. Ungaria adoptă o poziție defensivă

---

[1] I. Chirtoagă, *op. cit.,* p. 95.
[2] Vezi T. Gemil, *Românii şi otomanii în secolele XIV-XVI,* Bucureşti, 1991, p. 151-153; I. Nistor, *op. cit.,* p. 67.

față de Imperiul Otoman, îndreptându-se, în schimb, spre extinderea hegemoniei sale în Europa Centrală, ca rezultat al divizării politice al Imperiul romano-german. Succesele otomane din bazinul nordic al Mării Negre impune Polonia de a căuta soluția de a se acomoda cu prezența otomană, pentru a-şi salva interesele comerciale în zonă. De aici a decurs dezinteresul Poloniei de a proteja Moldova împotriva otomanilor. Marea expediție polonă din 1497, al cărei obiectiv principal era recucerirea Chiliei şi Cetății Albe, demonstrează, încă o dată, importanța Basarabiei, cel puțin a sudului regiunii, în contextul geopolitic european. Armata condusă personal de regele polon a decis, în cele din urmă, să asedieze Suceava, intenția lui Ioan Albert fiind supunerea Moldovei. Rezistența cetății, intervenția diplomatică şi militară a Ungariei, cât şi susținerea hotărâtă a Porții[1], l-au forțat pe regele polon să ordone retragerea armatei, o mare parte a căreia a fost distrusă la Codrul Cosminului de forțele aliate. Această victorie strălucită a lui Ştefan III a marcat noua orientare a politicii externe moldoveneşti spre alianță cu Ungaria şi supunerea față de Porta Otomană. Până la acel moment, însă, balanța de forțe a înclinat în favoarea Poloniei.

Prima jumătate a secolului al XVI-lea, în special cuceririle realizate în domniile sultanilor Selim I (1512-1520) şi Soliman Magnificul (1521-1566), transformă statul otoman în putere mondială, marcând, totodată, etapa decisivă a implicării Porții în politica Europei. După o pauză de trei decenii în cursul căreia regiunea Dunării de Jos nu a mai cunoscut confruntări majore, ofensiva otomană a fost reluată în această direcție. Gruparea de forțe creştine, sub conducerea dinastiei Habsburg, nu a putut împiedica cucerirea otomană a Belgradului, la 1521, şi catastrofa maghiară de la Mohács, din 1526. La aceasta a contribuit nu numai coaliția franco-otomană, creată pentru a se opune pretențiilor de dominație universală ale lui Carol Quintul, dar şi Polonia, căreia îi revine primatul tratării Imperiului Otoman ca pe un „partener normal" în relațiile politice din Europa. În acest spirit de „dezideologizare" a atitudinii față de puterea Semilunei au fost încheiate tratatele polono-

---

[1] T. Gemil*, op. cit.,* p. 155-156.

otomane din 1503 şi 1533[1]. Bătălia de la Mohács a deschis în Ungaria lupta pentru puterea supremă între Hansburgi şi voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, ultimul susținut de majoritatea nobilimii maghiare şi Poartă. După câteva intervenții ale oastei otomane în susținerea protejatului său, acordul dintre Ioan Zápolya şi Ferdinand de Habsburg, din ianuarie 1538, care consacra ultimului dreptul de succesiune la coroana maghiară, a determinat Imperiul Otoman să resolve definitive problema ungară.

În noul context european, atitudinea Istanbulului față de Țările Române a constat în instituirea unui control riguros asupra domnilor de aici, politică finalizată cu instaurarea definitivă la mijlocul veacului al XVI-lea a regimului de suzeranitate otomană în spațiul carpato-danubiano-pontic. Atitudinea nereceptivă a lui Petru Rareş la pretențiile Porții, legăturile sale cu statele coaliției antiotomane şi trecerea, din 1535, în tabăra creştină, au constituit pretextul marii expediții otomane în Europa din 1538, a cărei țintă a fost Moldova. În fața impresionantei armate otomano-tătare, condusă personal de Soliman, la care s-a asociat şi cea polonă, Petru Rareş a rămas singur, umilit şi trădat de către aliații poloni, cu care semnase la sfârşitul lui august un tratat de pace prin care renunța definitiv la Pocuția. Însuşi inițiativa de rezistența a domnului a fost paralizată de o parte a marii boierimi moldoveneşti, care nemulțumită de stilul de guvernare autoritar al domnului[2], convinsă şi de inulitilitatea rezistenței, îl va părăsi, devenind aliați de conjuctură ai otomanilor. Lipsit de sprijin, Petru Rareş fuge în Transilvania. Ajuns la 15 septembrie în Suceava, sultanul a dictat condițiile păcii, cea mai gravă fiind transformarea părții de sud-est a teritoriului dintre Nistru şi Prut, adică Bugeacul, cu puternica cetate Tighina în raiaua turcească sangeacbeilicul de Bender. Anterior acestui fapt, Selim, trecând cu forțe tătare prin câmpia nord-pontică spre Constantinopol (1511-1512), a supus Cetății Albe teritoriul de la gura râurilor Cogâlnic şi Sărata, cunoscut ulterior cu numele de „vacuful lui

---

[1] *Cf.* V. Ciobanu, *Țările Române şi Polonia. Secolele XIV-XVI,* Bucureşti, 1985, p. 93, 161.

[2] Pentru înțelegerea dinamicii relațiilor lui Petru Rareş cu marea boierime vezi studiul lui V. Pâslariuc, *Raporturile politice dintre marea boierime şi domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea,* Chişinău, 2005, p. 77-104.

Selim”, apoi şi circumscripţia Tatarbunar[1]. Pentru asigurarea securităţii noului teritoriu rupt din pământul Moldovei, pe locul vechii cetăţi Tighina a fost construită o fortificaţie puternică din piatră. Astfel, hotarul Moldovei a fost strămutat de la satul Sălcuţa pe râul Botna, mergând în linie dreaptă până la sud de Grădişte, atingând Ialpugul la nord de Javgur, iar apoi de-a lungul Ialpugului spre sud până la hotarul raialei Chilia[2]. Ulterior, cete de tătari şi nogai se vor stabili în sudul Bugeacului, fiind supuşi treptat administraţiei de la Bender şi Cetatea Albă[3].

Pierderea Bugeacului şi Tighinei a însemnat pentru Moldova o nouă dramă, asociată de urmări grave în plan economic şi strategic. Noul rapt teritorial din sudul spaţiului pruto-nistrean a redus drastic posibilităţile de manevră ale domnilor Moldovei. Anul 1538 a rămas memorabil nu numai pentru istoria ulterioară a Moldovei, ci şi pentru cea a întregii creştinătăţi răsăritene. Victoriile otomane asupra „Ligii Sfinte” şi Veneţiei, din 1538 şi 1539, şi cea de la Buda, din 1541, urmată de anexarea Ungariei Centrale la Poartă şi constituirea principatului autonom al Transilvaniei, marcau definitiv, pentru câteva decenii, supremaţia otomană în Mediterană şi Europa Răsăriteană.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, relaţiile internaţionale prezintă o mare complexistate, rezultată din dezvoltarea unui sistem politic european al „echilibrului de forţe”, în cadrul căruia deciziile şi acţiunuile statelor implicate sunt într-o anumită interdependenţă. În răsăritul Europei, odată cu constituirea Rzeczpospolitei („republica comună” nobiliară – n.n.) prin unirea Polonie cu Lituania la 1569, disensiunile din sistemul politic continental se exprimau prin accentuarea expansiunii nobilimii polone asupra teritoriilor ucrainene şi beloruse, în paralel cu ofensiva supra zonei estice a Mării Baltice. Acestor tendinţe li s-au opus căzăcimea liberă din Ucraina şi puternicul stat al Moscovei, transformat la acel moment într-un veritabil imperiu. Polonia constituia, pe de altă parte, un partener politic solicitat atât de Franţa, în căutarea de aliaţi în confruntarea în Vest cu blocul hispano-

---

[1] I. Chirtoagă, *op. cit.,* p. 94-95.
[2] I. Nistor, *op. cit.,* p. 77.
[3] Vezi I. Chirtoagă, *op. cit.,* p. 98-113.

imperial Habsburgic, cât şi din partea Vienei, în cadrul politicii de extindere a influenţei acesteia în Estul Europei[1]. Evoluţia politică a Ţărilor Române în acea perioadă a fost marcată profund de statutul lor de vasali şi tributari (situate în *dar al-'ahd – „Casa Pactului", „Casa Păcii"*) ai Porţii Otomane, cu toate obligaţiile fixate expres în *iahdname*-le („cărţi de jurământ", „capitulaţii")[2], dar şi din consecinţele negative şi positive ce decurgeau din acest cadrul juridic. Situaţia internaţională a principatelor române a fost influenţată direct de rivalitatea dintre imperiile otoman şi cel habsburgic pentru dominaţie în Europa Centrală, şi de atitudinea aparte a Poloniei, în general ostilă Vienei, dar prudentă faţă de Poartă, potrivit angajamentelor asumate în tratatele din prima parte a veacului, şi interesată în păstrarea influenţei asupra Moldovei. În cadrul raporturilor politico-diplomatice europene scopul majorităţii domnilor români era de a păstra autonomia ţării, un obiectiv realizat, însă încercările Moldovei şi ale Ţării Româneşti de a se plasa pe o poziţie de echilibru între cele trei mari puteri de la hotarele lor nu întotdeauna s-au încununat cu succes.

Creşterea obligaţiilor economice şi militare, ingerinţele Stambulului în alegerea domnilor vor înrăutăţi sensibil statutul internaţional al Ţării Moldovei, ceea ce va atrage intervenţiile Poloniei şi Habsburgilor în sporirea influenţei lor în bazinul inferior al Dunării. Un caz elocvent este domnia lui Iacob Heraclit Despotul (1561-1563), adus la tron prin concurs habsburgic şi polon, legitimitatea căruia a fost mai târziu contestată de marea boierime moldovenească, datorită

---

[1] C. Mureşan, *stud. cit.,* p. 45-47.

[2]Pentru cunoaşterea statutului politico-juridic şi a obligaţiilor Ţărilor Române faţă de Imperiul Otoman vezi valoroasele studii ale lui M. Maxim, *Obligaţiile militare, în muncă şi transport ale Moldovei şi Ţării Româneşti faţă de Poartă în a doua jumătate a veacului XVI,* // Analele Universităţii Bucureşti, Istorie 28, 1979, p. 99-109; Idem, *Regimul economic al dominaţiei otomane în Moldova şi Ţara Românească în a doua jumătate a secolului aql XVI-lea,* Revista de Isorie, 32, 1979, 9, p. 1731-1765; Idem, *Ţările Române şi Înalta Poartă. Cadrul juridic al realaţiilor româno-otomane în evul mediu,* Bucureşti, 1993.

noilor dări impuse, comporamentului autoritar şi a intenţei acestuia de a impune reforma religioasă în Moldova[1].

Privitor la raporturile cu Poarta după anexarea Bugeacului la 1538, ele au cunoscut momente de bună vecinătate şi colaborare, rezultate din statutul Moldovei, dar şi de tensiuni, chiar încercări de obţinere a independenţei. Problema hotarelor Ţării Moldovei cu raiaua Bender a constituit, deseori, obiect al disputei cu autorităţile otomane. Petru Rareş în a doua domnie (1541-1546) a reuşit, graţie majorării tributului, să readucă în hotarele statului moldovenesc o parte a teritoriului anexat în 1538. Disputa dintre administraţia moldovenească locală şi cea otomană a continuat în legătură cu teritoriul dintre cursul inferitor al Botnei şi Palanca, care fusese reântors Moldovei împreună cu 35 de sate cu populaţie românească majoritară. Problema a mai fost dicutată în 1552, 1568 şi după acest an, deoarece unele sate de hotar treceau de la o parte la alta[2].

Domnia controversatului Ioan vodă (1572-1574) este una relevantă în privinţa rezistenţei opuse otomanilor, fapt interpretat de istoriografie ca o încercare de obţinere a neatârnării Ţării Moldovei. Lipsit de scrupule, intiligent, el a utilizat toate mijloacele, inclusiv sume enorme date Porţii şi mituirea demnitarilor ei, pentru a-şi atinge scopul obţinerii domniei. Ajuns la tron, în condiţiile unei situaţii economice nefavorabile, pentru satisfacera pretenţiilor boierilor asociaţi la guvernare şi pentru onorarea obligaţiilor faţă de Poartă a recurs la confiscarea bunurilor aparţinând oponenţilor politici din rândul marii boierimi şi ai clerului înalt, fapt pentru care i s-a creat o imagine negativă în cronografia medievală românească[3]. Campania de represalii împotriva adversarilor interni, nesatisfacerea tuturor cerinţelor otomane l-au lipsit de sprijinul unei părţi a marii boierimi şi a convins Porta, care avea nevoie de o domnie stabilă, să-l înlocuiască. Toate eforturile de aplanare a conflictului cu Istanbulul au eşuat. Unica soluţie era rezistanţa, sperând că va găsi aliaţi în

---

[1] C. Rezachevici, *Cronologia domnilor din Ţara Românească şi Moldova (1324-1881),* vil. I, Bucureşti, 2001, p. 659.

[2] I. Chirtoagă, *op. cit.,* p. 95.

[3] *Cronicile slavo-române,* p. 149; V. Pâslariuc, *Raportueile politice dintre marea boierime şi domnie în Ţara Moldovei în secolulal YXVI-lea,* p. 161-177.

rândul suveranilor creştini. Dar Ioan vodă a evoluat greşit situaţia internaţională a Moldovei, el nefiind în stare să evite izolarea ţării[1]. Atât Habsburgii, cât şi Polonia, au fost împotriva oricărei campanii împotriva otomanilor, ambele părţi susţinând candidatura lui Andrei Laski la tronul Moldovei. Singurul ajutor primit a fost un corp de 1200 de cazaci călări, care în calitatea lor de mercenar luptau doar pentru bani. La sud-est de lacul Cahul, apoi la Roşcaini, în iunie 1574 trupele lui Ioan vodă au cedat sub presiunea superiorităţii armatei otomano-tătare, iar fostul domn al Moldovei a fost executat crud de către comandantul turc în mânile căruia se predase. Căderea şi tragicul său sfârşit au fost determinate nu atât de trădarea marii boierimi moldoveneşti, al căruia rol a fost vădit exagerat în istoriografie din anumite motive, ci din dorinţa de a se menţine cu orice preţ la putere. Personalitate ambiţioasă, a fost incapabil să-şi asigure un sprijin mai mare din partea puterilor vecine, fiind singur în faţa unei puteri militare excepţionale, care era Imperiul Otoman[2].

Urmările acestei rezistenţe împotriva Imperiului Otoman au fost fost pe măsura atitudinii sultanilopr asupra celor care le contestau autoritatea. După domnia lui Ioan vodă Poarta a trecut la numirea directă a domnilor Ţării Moldovei, capitală a fost transferată la Iaşi, iar exigenţele sporite ale Istanbulului au determinat sporirea obligaţiilor, în special a haraciului, care a crescut simţitor până către 1592. Pacea otomano-habsburgică din 1568, care avea să rămână în vigoare mai mult de două decenii, a consolidat şi mai mult dominaţia otomană în spaţiul românesc. Regimul suzeranităţii, agravat de criza profundă a Imperiului Otoman de la sfârşitul secolului al XVI-lea[3], devine cel mai apăsător asupra Tărilor Române, care cunosc acum perioada celei mai grele exploatări a resurselor lor. El a fost agravat în Moldova şi de stabilirea în Bugeac după 1538 a tătarilor, iar în deceniul şapte al turanicilor nogai, care organizau periodic incursiuni de jaf în teritoriile administrate de autorităţile moldoveneşti.

---

[1] Gh. Gonţa, *Viaţa politică a Ţării Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mare şi a urmaşilor săi,* Chişinău, 2004, p. 137.
[2] V. Pâslariuc, *op. cit.,* p. 192.
[3]Pentru cunoaşterea manifestărilor crizei Imperiului şi a domeniilor afectate vezi H. Inalcik, *Imperiul Ootoman. Epoca clasică (1300-1600),* Bucureşti, 1992, p. 89-104.

La sfârşitul secolului al XVI-lea Ţările Române, prin poziţia lor geopolitică, cunosc noi efecte ale imperialismului habsburgic şi opresiunea agresivă a Porţii, process care polarizează relaţiile internaţionale din Europa Răsăriteană. Ascensiunea Occidentului pe mări şi oceane a declanşat revoluţia atlantică, iar controlul Persiei asupra drumului spre Indii explică cauza războaielor otomano-persane dintre 1578-1590. Pacea cu Iranul a facilitat realuarea ofensivei otomane în Europa Centrală, în 1593, fapt care a dus la lungul şi istovitorul război cu Viena, încheiat cu pacea de la Zsitvatorok, din 1606. Polonia în timpul cancelarului Jan Zamoisky, revine, din raţiuni politice şi comerciale, la politica pontică, fapt ce va redeschide dosarul vechii rivalităţi polono-ungare în zonă, asumat de Habsburgi în noile împrejurări. Divirgenţele se vor accentua în tratativele cu otomanii, în 1592, şi în discuţiile cu Liga Sfântă, constituită în 1593 din iniţiativa papei Clement al VIII-lea, la care au aderat Spania, Imperiul Habsburgilor, unele state germane, italiene şi mai târziu cele trei ţări româneşti. În 1595, Seimul polon declara că nu va accepta să intre în confederaţia creştină dacă nu i se va asigura plutirea liberă prin Hellespont şi Arhipelag până la Meditereană şi Italia[1]. În confruntarea cu otomanii interesele Vienei şi Romei pontificale, ultima cointeresată în contracararea influenţei Reformei în lumea ortodoxă, vizau cucerirea Transilvaniei şi expansiunea spre Ţara Românească şi Moldova. Epoca lui Mihai Viteazul a stat sub semnul acestei confruntări pe mai multe planuri, fapt ce explică implicarea Transilvanei, Ţării Româneşti şi a Moldovei în războiul antiotoman.

Ocupând teritoriul de la gurile Dunării şi de la Nistru Inferior, Poarta Otomană a creat o problemă internaţională care, după cum am mai menţionat, periclita interesele nu numai ale Moldovei, ci şi ale Rzeczpospolitei şi Habsburgilor, care revendicau moştenirea ungară. La începutul anului 1595, forţele unite ale Moldovei şi Transilvaniei atacă garnizoanele otomane de la Nistru şi Dunăre, iar la 28 octombrie Clement al VIII-lea, într-o instrucţiune adresată reprezentantului său din Polonia, San Severo, menţionează "Moncastro (Cetatea Albă – n.n.) şi alte cetăţi, care depind de

---

[1] P. Theodor, *Pro Republica Christiana,* // Istoria românilor, redactată de M. Bărbulescu, D. Deletant ş.a., Bucureşti, 1998, p. 227.

Moldova”[1], o aluzie clară la drepturile ultimei asupra pământurilor înstrăinate. În condiţiile în care cruciada creştină obţinuse, şi prin contribuţia lui Mihai Viteazul, însemnate victorii, defecţiunea din Moldova, unde Ştefan Răzvan a fost înlocuit cu Ieremia Movilă de către polonezi, la 1595, nu numai că lipsea coaliţia de un aliat preţios ce dispunea de importante resurse militare, ci ameninţa cu o complicaţie neprevăzută ce punea în pericol însăşi superioritatea obţinută de Liga Creştină. Pentru Mihai Viteazul, în noul context după unirea Transilvaniei cu Ţara Românească, stăpânirea Moldovei apare ca o necesitate în proiectul său politic de „restabilire a Daciei”, ca o nouă putere în sistemul monarhiilor europene a vremii. Consolidarea poziţiei lui Mihai Viteazul în Transilvania, apropierea sa de ţarul Rusiei Boris Godunov şi alianţa cu cazacii zaporojeni ameninţau direct poziţiile Poloniei în Moldova şi, personal, a lui Ieremia Molvilă, curtea căruia a devenit centru uneltirilor împotriva voievodului de la Alba Iulia. În decursul unei luni, după o campanie fulger lansată la sfârşitul lunii aprilie 1600, Moldova este unită celorlalte două ţări româneşti, opera domnului unirii românilor fiind consemnată şi de titlul luat “Io Mihail Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Româneşti şi al Ardealului şi a toată Ţara Moldovei”[2]. Prin poziţia ei strategică Moldova conta enorm în noul stat românesc creat, iar dorinţa realipirii pământurilor sud-estice este exprimat de actul, emis la 4 iunie 1600[3], prin care Mihai Viteazul trimitea spre Nistru şi Dunăre un detaşament în frunte cu Baba Novac pentru a-i trece prin foc şi sabie „pe cei care nu se vor supune”, o aluzie directă la turci şi alţi duşmani ai săi. Nu se cunosc rezultatele expediţiei, însă cert este faptul că potrivit unui act al corespondenţei cu Viena, datând din 4 iulie 1600, la curtea imperială era aşteptată o pătrundere a lui Mihai în „Basarabia…la gura Nistrului, la Cetatea Albă”[4].

Deşi a fost o unire de durată scurtă, opera sa a avut o importanţă colosală asupra destinelor românilor. În plan geopolitic, riposta primită de Imperiul Otoman din partea lui Mihai Viteazul a

---

[1] *Apud* I. Chirtoagă, *op. cit.,* p. 96.
[2] *DRH,* B, Ţara Românească, vol. IX (1593-1600), Bucureşti, 1975, p. 529.
[3] *Apud* I. Chirtoagă, *op. cit.,* p. 96.
[4] *Ibidem.*

fost „prima reacție de anvergură împotriva regimului ottoman" în sud-estul Europei[1]. Restaurarea otomană în spațiul românesc, din al doilea deceniu al secolului al XVII-lea, a fost diferită de perioada anterioară. Poarta a fost nevoită să reducă din obligațiile materiale ale Țărilor Române, iar haraciul a revenit la semnificația sa politică de răscumpărare a păcii. Criza imperiului, subminată de dificultățile interne şi complicațiile în plan internațional ca rezultat al confruntării cu Iranul, cu Habsburgii şi Polonia, au determinat un echilibru între statutul lor juridic şi politica otomană față de principatele dunărene. Profitând de acest moment „respiro" la mijlocul secolului al XVII-lea, în contextul Războiului de 30 de ani, s-a manifestat din nou tendința de integrare a celor trei țări româneşti într-un sistem politic unic cu scopul consolidării autonomiei, inițiativa aparținând de data aceasta Transilvaniei. Încercările de a aduce şi Moldova în alianța Transilvaniei cu Țara Românească, ca baza servind tratatul moldo-transilvănean din 1638, au suferit eşec datorită caracterului adeseori contradictoriu al politicii externe a domnului Vasile Lupu. Orientarea sa politică reflectă tendința de supremație asupra Țărior Române realizată prin apelul la ajutorul Porții, la alianțele cu Polonia sau cu cazacii japorojeni. Ultimii vor deveni o prezență reală în spațiul est-carpatic, influențând uneori viața politică a Moldovei. Implicarea lui Vasile Lupu în afacerile interne ale Munteniei şi dorința de a-l înlătura de la domnie pe Matei Basarab, pentru a obține puterea supremă pentru fiul său, otri pentru sine, reflectă această orientare neinspirată a domnului modovean. Implicarea Istanbulului în raporturile inter-româneşti provoacă o perioadă de acalmie în raporturile dintre Țările Române, timp în care, la mijlocul deceniului cinci al secolului al XVII-lea este proiectată o nouă ligă românească antiotomană, care şi de această dată nu are rezultate notabile. După pacea westfalică (1648), raportul de forțe în Europa de Est se modifică, influențând sensibil realitățile geopolitice din spațiul românesc. Teritoriul românesc, situat la limita contactului şi impactului dintre cerle trei mari pueri – Imperiul Austriac, Polonia şi Imperiul Otoman - continuă să rămână teatru al confruntărilor dintre

---

[1] H. Inalcik, *The Ottoman decline and its Effects upon the Reaya,* Raport. Association Internationale des Etudes Sud-Est Européenne, II Congrès International de Etudes Sud-Est Européenne, Athènes, 7-13 mai 1970, p. 19.

competitori, fenomenul cunoscând noi forme şi o altă intensitate. În competiţia pentru supremaţie în zonă intervine şi Rusia, care începând cu mijlocul secolului al XVII-lea devine o mare putere în Est. În acest context, agitat mai ales de dominaţia otomană, unii domni români se orientează în lupta lor împotriva Semilunei spre vecinul din est – Imperiul Rus.

Până la mijlocul secolului al XVII-lea relaţiile Ţărilor Române cu Rusia au fost sporadice şi fără realizări împortante. Faptul se datorează lipsei unor interese comune în politica externă, iar îndepărtarea geografică a fost, uneoeri, factorul care a blocat aceste realaţii[1]. Soliile pornite din Ţările Române pentru a ajunge la Moscova trebuiau să tranziteze teritoriile Poloniei şi Ucrainei, ale căror raporturi cu Rusia n-au fost întotdeauna de bună vecinătate. În condiţiile când Imperiul Habsburgilor se refăcea după confruntarea de treizeci de ani, care a pus capăt pentru moment hegemonie lor în Europa, iar Rszeczpospolita era înclinată mai degrabă spre pace decât spre confruntare cu Istanbulul, unii domni ai Ţării Moldovei, interesaţi în înlăturarea suzeranităţii apăsătoare a Porţii, îşi pun problema atragerii Rusiei în războaiele cu Imperiul Otoman. În acea perioadă statul moscovit nu avea frontieră comună cu teritoriul Porţii, iar o eventuală expediţie spre sud putea deranja hoardele tătare vasale otomanilor. Odată cu domnia lui Alexei Romanov (1645-1676), creşte interesul Rusiei către o exspaniune spre sud[2], în direcţia Mării Azov şi a Mării Negre, fapt înlesnit şi de „realipirea" la Rusia, în 1648, a pîmânturilor ucraineşti stăpânite de Bogdan Hmelnicki. Anume în contextul războiului ruso-polonez, din 1654-1667, al căruis scop a fost controlul Ucrainei, în timpul domniei lui Gheorghe Ştefan (1653-1658) a intervenit o primă apropiere, dictată de interese comune, între Moldova şi Rusia, parafată de tratatul din 1656. Nu se ştie cu certitudine cui aparţie iniţiativa, însă înalţi prelaţi, ca patriarhul Ierusalimului şi mitropolitul Moldovei, Ghedeon, au facilitat încheierea alianţei şi, probabil, i-au sugerat domnului să se orienteze spre ruşi. Redactat la Moscova în limba greacă tratatul atrage atenţia noastră prin articolul patru, care se

---

[1] A. Goşu, *stud. cit.,* p. 24.

[2] A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra ţărilor române,* vol. I, Iaşi, 1880, p. 7.

referea la teritoriile cu cetăţile din Bugeac răpite în trecut de otomani. Ţarul urma să-şi ajute aliatul ca „cetăţile acelea…să fie iarăşi în hotarul ţării noastre şi în stăpânirea noastră (Moldovei - n.n.) precum au fost dintru început la domnii vechi, înainte de a le fi luat turcii”[1]. Analiza prevederilor sale ne demonstrează că acest tratat era favorabil Moldovei, însă nici una dintre stipulaţiile lui nu au fost realizate. Conform unei opinii curente[2], în nici un caz, el nu poate fi interpretat ca o cerere de a Moldovei de acceptare a supunerii faţă de Moscova, cum au pretins, fără acoperire, anumiţi istorici ruşi şi sovietici. Deşi nu a avut o valoare practică, tratatul a deschis Rusiei calea spre sud-estul Europei. Această apropiere a Imperiului rus de spaţiul românesc s-a bazat pe aşa-numita „solidaritate ortodoxă” în legătură cu acţiunile antipoloneze ale cazacilor ucraineni.

Acţiunuile militare care au dus la restaurarea dominaţiei otomane în Ţara Românească după răscoala nereuşită împotriva Porţii al lui Mihnea al III-lea, şi a expediţiei eşuate a lui Gheorghe Rákóczi II de ocupare a tronului Poloniei, din 1675, au avut consecinţe deosebit de grave asupa provinciilor româneşti, mai ales asupra Moldovei. Reformele realizate în Imperiul Otoman de vizirii din familia Köprülü îşi arată efectele positive în planul campaniilor Porţii împotriva Poloniei, ca urmare a acceptării suzeranităţii otomane de Ucraina, şi împotriva Rusiei. Ultima putere a intervenit pentru a susţine acţiunile cazacilor ucraineni. Între 1672 şi 1676, au fost organizate cinci campanii, în care armatele otomane au folosit teritoriul Moldovei pentru a ajunge în Ucraina şi Polonia. Cucerirea cetăţii Cameniţa de către turci, în 1672, soldată cu pacea umilitoare impusă Poloniei, a atras replica cancelarului Ioan Sobieski prin victoria de la Hotin, din 1673, când s-a produs defecţiunea moldoveană prin trecerea de partea republicii nobiliare a domnului Ştefan Petriceicu (1672-1673). Ocuparea Cameniţei şi a Podoliei, supunerea Ucrainei Occidentale au însemnat pentru Moldova o sporire a controlului politic şi noi obligaţii economice împovărătoare. Stăpânirea acestor poziţii strategice au permis otomanilor să reia ofensiva terestră şi navală, pe Dunăre, spre centrul Europei şi să

---

[1] Vezi textul acordului la D. G. Ionescu, *Tratatul încheiat de Gheorghe Ştefan cu ruşii în 1656,* // Revista istorică română, III, p. 242.245.
[2] A. Goşu, *stud. cit.,* p. 24.

împresoare capitala Imperiului Austriac. Neutralitatea Franței lui Ludovic al XIV-lea şi sprijinul militar al Poloniei au salvat Viena[1]. Asediul eşuat al Vienei, din 1683, văzut ca soluție a redresării otomane în Europa Centrală, a dus la constituirea unei noi Ligi Sfinte din care făceau parte Austria, Veneția, Polonia, Malta, ulterior şi Rusia. Țările Române au fost contrânse să oscileze între creştini şi otomani, în condițiile când sunt transformate din nou în teatru al operațiilor militare. Reocupând Camenița, o parte a Podoliei şi Ucrainei, Polonia formulează pretenții teritoriale asupra Moldovei, care a fost suspusă unui jaf sistematic de către garnizoanele poloneze lăsate aici. Ajuns din nou pe tronul Țării Moldovei (1683-1684), Ştefan Petriceicu îşi trimite mitropolitul la Moscova de unde spera să obțină ajutor. Acesta nu a reuşit să ajungă decât la Kiev, şi contrar eforturilor domnului de a recupera teritoriile din sud acestea nu au avut succes[2]. Memoriul boierilor modoveni din 1684, adresat regelui Poloniei sub impresia marii victorii creştine de la Viena, demonstrează o nouă orientare politică antiotomană şi o reafirmare a idealurilor politice promovate de republica nobiliară poloneză în Țara Moldovei.

După depresurarea Vienei, armatele austriece continuă ofensiva antiotomană, obținând o serie de victorii în Ungaria. Buda este cucerită în 1686, în paralel cu Belgradul, după care urmează bărălia de la Mohács şi marea înfrângere otomană de la Szalánkemén, din 1691, care a spars frontal, deschinzând calea austriecilor spe sud. Declinul Porții a deschis o nouă fază a competiției marilor puteri pentru spațiul românesc. Complexitatea situației internaționale şi pericolul care plana asupra țării a accentuat, la fel ca şi în Țara Românească, lupta politică în Moldova între două facțiuni boiereşti: *Ruseteştii,* ce se pronunțau pentru menținerea suzeranității otomane, şi *Costineştii,* care s-au orientat pe alianța tradițională cu Polonia în speranța obținerii unei situații mai bune a țării. Această confruntare, care a a diminuat capacitatea de rezistență a țării, favorizând instabilitatea domniei şi o consecință a presiunilor din exterior, este expresia căutării unor soluții viabile de apărare a

---

[1] Gh. Platon, *Între imperiile otoman, austriac şi rus (secolele XVI-XVIII),* // O istorie a românilor. Studii critice, Clu-Napoca, 1998, p. 158.
[2] A. Goşu, *stud. cit.,* p. 24.

intereselor româneşti şi a autonomiei statului. Pentru a contracarara pericolul reprezentat de expansionismul polonez asupra Molodovei, domnul Constantin Cantemir (1685-1693), a încheiat un tratat secret cu Viena, în 1690, care prevedea un front comun antiotoman atunci când austriecii vor ajunge la Brăila[1]. Acelaşi domn a căutat soluția unei apropieri de Rusia în orientarea sa antiotomană, pentru anumite perioade, în contextul accentuării presiunilor politice ale Vienei în Țara Românească şi a activității misionarilor catolici în teritoriile ocupate de Austria.

Victoria Habsburgilor de la Zenta, din septembrie 1697, a marcat sfârşitul războiului antiotoman. Negocierile de pace ale Ligii Sfinte cu otomanii au început la Karlovitz, de la 17 noiembrie 1698 până la 26 ianuaire 1699, între reprezentanții plenipotențiari ai Porții, pe de o parte şi cei austrieci, venețieni, polonezi şi ruşi, pe de altă parte. Ele au avut în aparență caracterul unui congres european, în realitate, însă, tratativele s-au dus bilateral între reprezentanții otomani şi diplomații celorlalte părți, mediate de Olanda şi Anglia. Ca bază pentru discuții a fost propus principiul „uti possiedetis”, adică fiecare parte să-şi păstreze teritoriile cucerite[2]. Una dintre problemele controversate în timpul negocierilor a fost cea a Transilvaniei ocupată de trupele austriece, asupra evacuării căreia a insistat foarte mult delegația otomană. Pretențiile Rusiei asupra Mării Azov şi a portului Kerci, ale Poloniei asupra Moldovei, şi dorința Veneției de a păstra Peloponezul au constituit alte subiecte controversate dezbătute la acest congres. La 26 ianuarie, între Imperiul Otoman şi Imperiul Habsburgilor, Polonia şi Veneția au fost semnate tratate bilaterale. Imperiul rus, care n-a dorit să cedeze pozițiile sale cucerite, a ajuns la 24 ianuarie la un copromis cu Poarta prin semnarea unui armistițiu cu o durată de doi ani. Referitor la Țările Române stipulațiile principale ale tratatului austro-turc prevedeau incorporarea Transilvaniei în Imperiul Habsburgic (art. 1-3) şi alte chestiuni. Prin tratatul semnat cu Poarta Polonia se oblige să evacueze cetățile şi punctele cucerite în nordul Moldovei (art. 2), în schimb Stambulul renunța la Camenița, Podolia şi Ucraina de Vest

---

[1] Gh. Platon, *stud. cit.,* p. 159.
[2] N. Ciachir, *Istoria relațiilor internaționale de la pacea westfalică (1648) până la contemporanietate (1947),* Bucureşti, 1998, p. 46.

(art. 3)[1]. Totodată, prevederile tratatului au pus capăt presiunilor asupra Moldovei a tătarilor din Bugeac. Aceştia au fost obligaţi să se retragă peste Nistru, iar ţăranilor moldoveni li s-a permis să revine la vechile gospodării[2].

Privită din perspectivă geopolitică teritoriul Basarabiei a fost unul atractiv pentru marile puteri – Ungaria, Polonia, urmate apoi de imperiile otoman, habsburgic şi rus - în competiţia lor pentru hegemonie în sud-estul Europei şi de dominare directă a Ţării Moldovei în secolele XIII-XVII. Pe lângă importanţa economică şi strategică pe care o deţineau în epocă oraşele-cetăţi Chilia şi Cetatea Albă, Ţara Moldovei era poziţionată de-a lungul unuia dintre cele mai importante drumuri comerciale ale Europei, care oferea stăpânitorilor regiunii priorităţi geopolitică şi economică prin controlul comerţului prin arterele acvatice Nistru şi Dunărea ce legau Europa Centrală, prin Transilvania, de porturile Mării Negre cu Constantinopolul şi Orientul Apropiat. Acest fapt explică chintesenţa luptei pentru hegemonie, în segmentul chronologic indicat, care a determinat schimbări de echilibru şi de structură teritorial-politică din zonă. În acest context agitat Ţara Moldovei a căutat soluţii pentru păstrarea entităţii statale şi afirmare în plan extern, fiind nevoită, adesea, să oscileze între marile puteri vecine, în condiţiile când acceptând supunerea puterea suzerană se oblige să o protezeje împotriva pretenţiilor unei alte terţe părţi. Contextul european agitat în care alternează alianţe, campanii ofensive şi defensive, victorii, dar şi înfrângeri ale statelor creştine, oglindeşte complexitatea relaţiilor internaţionale în care a fost implicată Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVII-lea. Mecanismele formării alianţelor politico-militare şi poziţia Moldovei în cadrul acestora explică tendinţă generală a statului de la est de Carpaţi de supraveţuire, de lărgire a autonomie în contextul suzeranităţii otomane şi, nu în ultimul rând, dorinţa de obţinere a neatârnării făţă de nici o putere.

În ceea ce priveşte Pacea de la Karlovitz, ea a avut consecinţe profunde pentru Europa de Sud-Est şi, în special, pentru Moldova.

---

[1] *Ibidem,* p. 47.

[2] Gh. I. Năstase, *„Hotarul lui Halil Paşa” şi „Cele 2 Ceasuri”,* // Viaţa Basarabiei, nr. 4-5, 1933, p. 253-254.

Tratatele semnate au marcat răsturnarea raportului de forțe dintre Imperiul Otoman şi puterile europene, în avantajul ultimelor. Sub forma medierii diplomatice, Sublima Poartă a recunoscut pentru prima oară puterilor europene dreptul de intervenție, fapt ce va permite imixtiunea lor în afacerile interne ale statului otoman. „Problema orientală", cu componenta ei basarabeană, va cunoaşte o nouă etapă de manifestare şi devine, astfel, unul din subiectele principale de litigiu în relațiile internaționale. O altă consecință importantă a acestei păci este legată de perspectivele Rusiei în zonă nordului Mării Negre şi a Dunării de Jos. Participarea ei la acest for european i-a oferit pentru prima dată şansa de a pretinde la statutul de mare putere continentală. Apoi, nedorința Romanovilor de a semna tratatele de pace la Karlovitz a prevestit, într-un fel, proiectele sale mărețe pe contul Imperiului Otoman din secolele următoare, a căror scop principal era accesul la Marea Neagră prin ocuparea punctelor strategice, inclusiv Constantinopolul, şi controlul strâmtorilor Bosfor şi Dardanele. Deci, privită din perspectivă geopolitică, nimeni nu a putut sesiza atunci rolul pe care Imperiul Rus îl va juca ulterior în sud-estul Europei.

ANUL 1711- ANTECEDENT AL ANULUI 1812

Pavel PARASCA,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Aşa cum urmează din cercetarea izvoarelor istorice, referitoare la politica balcano-dunăreană a Rusiei şi locul Primcipatelor Române în această politică, anexarea părții de răsărit a Țării Moldovei la Imperiul rus a fost nu un act de moment, conjunctural, ci a rezultat dintr-o politică seculară de expansiune rusească în direcția Dunării şi Balcanilor, care, deocamdată doar la nivelul de idee, îşi are rădăcinile sale în adâncul secolelor, devenind o adevărată obsesie începând cu mijlocul secolului al XVII-lea, după unirea la Rusia a cazaclor zaporijeni sub conducerea lui Bogdan Hmielnițki şi includerea în hotarele suveranilor moscoviți a Ucrainei din stânga Niprului, cu oraşul Kiev din dreapta acestui fluviu[1]. Încerând cu anul 1598, când Mitropolia Moscovei a fost ridicată în rangul de Patriarhie, în frunte cu Filaret, tatăl lui Mihail Fiodorovici, viitorul întemeietor al dinastiei imperiale a Romanovilor[2], s-a format treptat o adevărată doctrină militaro-politică sub stindardul ideologic bisericesc al *solidarității ortodoxe*. Iar după uniunea cazaco-moscovită din 1654, doctrina în cauză a început să vizeze direct şi Țările Române, în primul rând Moldova, apoi şi Țara Românească. Evenimentul în cauză a adăugat în titlul_țarului Alecsei Mihailovici la *Rusia* Mare s-a adăugat şi *Rusia Mică*[3]- mărturie a pretențiilor de stăpânire a Moscovei nu numai asupra Ucrainei din stânga Niprului,

---

[1] Ion Eremia. Țările Române în politica balcanică a Rusiei pâmă la sfârşitul secolului al XV-lea. În: In memoriam professoris Mihail Muntean. Chişinău: Cartdidact, 2004, p.49-52.
[2] Ştefan S Gorovei. *Relațiile bisericeşti româno-ruse în secolele XV-XVIII.* În: "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A.D. Xenopol", t. XXXI, Iaşi, 1994, p.601-607.
[3] Relațiile istorice dintre popoarele URSS şi România în veacurile XV-începutul celui de al XVIII-lea.Documente şi materiale în trei volume (Исторические связи народов СССР и Румынии в XV-начале XVIII в.Документы и материалы в трёх томах). Vol. II, 1633-1673. Москва: Наука, 1968, p. 241 şi passim.

ci şi a teritoriilor de dincoace de Nipru şi chiar de Bugul Meridional, rămase ca şi mai înainte în stăpânirea Poloniei. Aceste modificări teritoriale au apropiat geografic Rusia de hotarele Moldovei. În consecință, emisarii ruşi nu au întârziat să-şi facă apariția nu doar la Gheorghe Ştefan al Moldovei, ci şi la Matei Basarab din Țara Românească, cu îndemnul ca ambii domni români să-i urmeze exemplul lui Bogdan Hmielnițchi.

Temerea ca nu cumva cazacii zaporojeni să întreprindă, la comanda Moscovei, o acțiune militară pentru a-i forța să accepte îndemnul de închinare țarului rus, l-a determinat pe Gheorghe Ştefan să mimeze negocieri cu țarul Alecsei Mihailovici, ajungându-se, în 1656, până chiar la proiectul unui tratat. Chiar primele condiții stipulate în proiectul de tratat la inițiativa solilor moldoveni sosiți la Moscova, revendicau revenirea la acea formă nestingherită de guvernare a țării prin domni de țară, cum fusese până la instituirea suzeranității otomane[1], menționându-se că turcii „cinstea domniei … şi rânduiala țării cu nimic n-au stricat”[2]. Se mai insista ca în domnia țării „să nu se pună domn străin şi dintr-un alt neam de oameni”[3], astfel că se cerea fără echivoc ca „cinstea şi rânduiala domniei să nu se strice, precum n-au fost stricate nici de păgâni”, țarului solicitându-i-se fără echivocuri ca domnia să fie confirmată „în cinstea şi rânduiala de mai înainte”[4]. La modul eneral, în cererile din primele trei puncte ale proiectului de tratat, aşa cum şi-l dorea domnul Moldovei prin trimişii săi la Moscova, se opta pentru suveranitatea internă a domniei țării, sub garanția şi protecția țarului moscovit.

Atrage atenție la fel punctul IV al proiectului de tratat. Urându-i lui Alecsei Mihailovici putere „peste păgâni şi peste toate popoarele necredincioase”, avându-se în vedere, desigur, şi tătarii din Crimeea şi din Bugeac, țarul era rugat “pentru câteva cetăți care sunt la hotarul țării noastre şi pe care le țin acum păgânii sub cârmuirea lor”, avându-se în vedere Chilia, Cetate Albă şi Tighina (Bender).

---

[1] *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900).* Lucrare întocmită de Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe. Bucureşti: Editura Politică, 1971, p.190.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] Ibid.

Deoarece ele „au fost dintru început la domnii vechi, înainte de a le fi luat turcii”, ţarului i se cerea ca ele “să fie iarăşi în hotarul ţării noastre şi în stăpânirea noastră … şi să punem oameni din ţara noastră în acele cetăţi precum au fost şi mai înainte”[1].

Fac abstracţie nu doar de capacitatea Curţii de la Moscova de a realiza condiţiile necesare implementării stipulărilor din tratatul pus la cale, ci şi de sinceritatea angajamentelor sale de a le îndeplini. Nu pot însă să trec pe lângă faptul că, prin diploma sa din 29 iunie 1656, Alecsei Mihailovici parcă accepta toate condiţiile înaintate lui de solii moldoveni, dar anunţa luarea Ţării Moldovei nu doar „sub înalta mâna noastră împărătească”, adică sub protecţia sa, ci şi în „supuşenie veşnică”, fără nici cea mai mică aluzie la cetăţile revendicate de moldoveni[2]. Au fost date, astfel, în vileag adevăratele interese ale Rusiei în Moldova, vizate în primul rănd fiind raialele turceşti care, în caz de succes pe câmpul de luptă, ar fi fost trecute direct sub controlul militar rus ca puncte strategice de importanţă excepţională pentru asigurarea controlului asupra celor două Principate Române dar şi pentru politica balcanică a Curţii de la Moscova. Deocamdată, însă, Rusia nu era pregătită să se angajeze într-un proiect pe căt de grandios şi de ademenitor, pe atât şi de riscant, astfel că până la începutul secolului al XVIII-lea nu se lasă observate careva iniţiative demne de a fi luate în calcul în politica balcano-dunăreană a suveranilor moscoviţi.

Situaţia s-a schimbat radical la finele primului deceniu al secolului al XVIII-lea, în consecinţa victoriei ţarului Petru I asupra regelui Carol al XII-lea al Suediei în vestita înfruntare a lor de la Poltava (8 iulie 1709). Regele suedez, însoţit de aliaţii săî, regele Poloniei Stanislavw Leszczynski şi hatmanul rebel al cazacilor Mazepa, cu trupele lor s-au retras în teritoriile turco-tătare, stabilindu-şi tabăra la Varniţa, în hotarul raialei turceşti de la Bender (Tighina). Păşind pe urmele lor, armatele lui Petru I s-au pomenit pentru prima dată în istorie nemijlocit la hotarul Moldovei de pe Nistru. Ca urmare, în ciuda Tratatului de Treizeci de Ani dintre Rusia şi Poarta Otomană, semnat în 1700 şi reconfirmat recent, în ianuarie 1710, părţile semnatare a lui s-au pomenit în stare de război,

---

[1] Ibid., p.190-191.
[2] Relaţiile istorice, vol. II, p.287-289.

Rusia învinuind Poarta că le-a permis duşmanilor săi să primească azil în stăpânirile sale, iar autoritatea otomană învinuindu-l pe țar că i-a încălcat suveranitatea, pătrunzând cu oastea în teritoriile turceşti. În consecință, la 9/20 noiembrie 1710, la insistența hanului Crimeii , Devlet Ghirai al II-lea şi al trimisului regelui suedez, Poarta a declarat război Rusiei, ambasadorul căreia, A.P. Tolstoi, a fost aruncat în fortăreața sultanală Yedicule. Concomitent, s-a decis şi mazilirea lui Nicolae Mavrocordat, domnul fanariot de atunci al Moldovei, şi înlocuirea lui cu Dimitrie Cantemir[1]. Trec pe lângă posibilele explicații ale motivelor care au determinat transmiterea de către Poartă a domniei Moldovei lui Dimitrie Cantemir, cu atât mai mult că asupra lor m-am optit cu alte ocazii[2] şi deocamdată nu văd nici un motiv pentru a modifica ceva în prezentarea lor. Notez doar faptul care mi se pare indiscutabil că, declarând Rusiei război fără a fi pregătită, în timp ce aceasta era în plină ofensivă fără a declara război, Poarta spera , cu ajutorul lui D.Cantemir ca domn pământean şi fecior de domn, mai fiind şi de aceeaşi credință ortodoxă ca şi țarul rus, să-l încline pe acesta spre o rezolvare paşnică a situație prin revenirea la tratatul încheiat zece ani mai înainte şi recent reconfirmat de părți[3]. Indiferent, de opțiunile la acest subiect, important este că noul domn al Moldovei a fost primul care s-a ciocnit direct de prezența armatelor ruse la hotarul țării sale şi de pericolul invadării Moldovei. Faptul că în curând D. Cantemir a inițiat negocieri cu Petru I, ajungându-se până ciar la o alianță cu acesta, a făcut ca în istoriografie să fie formulate şi să se afirme unele

---

[1] Ion Neculce. *Letopisețul Țării Moldovei şi o samă de cuvinte*. Eediție îngrijită, cu glosar, indice şi o întroducere de Iorgu Iordan. Bucureşti: Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 257-258*; Cronici turceşti privind Țările Române.* Vol. II. *Sec. XVII-începutul sec. XVIII.* Volum întocmit de Mihai Guboglu. Bucureşti: Editura Academiei, 1974, p.517; Vol. III. *Sfârşitul sec. XVI-începutul sec. XIX.* Volum întocmit de Mustafa A. Mehmed. Bucureşti: Editura Academiei, 1980, p.215-216.

[2] Pavel Parasca.*Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir* (I).

[3] Pavel Parasca. *Reflecții istorico-politice asupra domniei în Moldova a lui Dimitrie Cantemir*. În: „Destin românesc. Revistă de istorie şi cultură". S.N., 2010, nr.1-2, p. 17-30.

opinii, dacă nu chiar mituri, privind caracterul relațiilor dintre cei doi, scopurile urmărite de ei şi finalitățile la care s-a ajuns.

Conform unuia dintre mituri, prezent în istoriografie de mai multă vreme şi împărtăşit şi de unii istorici din zilele noastre, D. Cantemir, încă aflându-se la Constantinopol, ar fi nutrit parcă un plan de aliere cu Rusia ca unică forță capabilă să asigure eliberarea Moldovei de sub dominația otomană şi, ajuns în scaunul domnesc , ar fi întreprins paşi concreți în atingerea acestui scop[1]. Dacă să urmăm logica de mai sus, am ajunge la concluzia nefirească cum că D. Cantemir singur şi-a proiectat domnia sa în Moldova şi s-a pregătit pentru ea din timp, aşteptând doar momentul oportun pentru a-şi realiza proiectul. Este ştiut însă, inclusiv în baza unor mărturii proprii ale lui D. Cantemir de puțin mai tărziu, dar şi din unele informații cronicăreşti, că el nu nutrea domnia Moldovei, ci pe cea a Țării Romăneşti, pe care spera să i-o smulgă lui Constantin Brâncoveanu cu încuviințarea Porții şi cu ajutorul tătarilor din Crimeia[2]. Faptul de mai sus ar fi suficient pentru a respinge fără rezerve opinia în cauză. Mai sunt cunoscute, însă, şi unele constatări care vin să sporească convingerea că avem de a face cu un mit, indiferent de motivul care i-a alimentat apariția. Astfel, despre o orientare a lui Cantemir spre Rusia nu doar înainte de a ajunge domn la Iaşi, ci nici ciar în primele luni de domnie a lui, nu se cunoaşte

---

[1] P.P.Panaitescu. Dimitrie Cantemir. Viața şi opera. Bucureşti: Editura Academiei, 1958, p. 105; Ştefan Şştefănescu. Gândirea politică a lui Dimitrie Cantemir şi relațiile Moldovei cu statele vecine la începutul veacului al XVIII-lea. În: 300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir. Sesiunea ştiințifică Dimitrie Cantemir. [Bucreşti]: Editura Academiei, 1974, p. 114; Lilia Pogolşa. Doctrina politică a lui Dimitrie Cantemir reflectată în tratatul de la Luțc din 1711. În: „ de isreitorie a Moldovei", 2008, nr.4, p.141-143; A. Eşanu. Dimitrie Cantemir. În: Domnii Moldovei. Studii. Volum editat de Demir Dragnev. Chişinău: Civitas, 2005, p.222; Andrei Eşanu, Valentina Eşanu. Dimitrie Cantemir (1673-1723). Viața şi activitatea. În: Dinastia Cantemireştilor. Colecția Academica, V. Chişinău: Ştiința, 2008, p.201.

[2] Pavel Parasca. Op. cit.,II, p.29-30; III .În: „ Destin românesc", 2011, nr. 2, p.35.

nimic[1]. Nici din timpul aflării lui D. Cantemir la Constantinopol, afară de unele informații sporadice despre activitatea sa de creație, alte date nu sunt cunoscute[2]. La baza mitului au fost puse nişte idei, mai mult imaginate decât reale, despre unele legături ale lui D. Cantemir cu P.A. Tolstoi[3]. La acest subiect, însă, este documentat doar faptul că, datorită capuchehaiei domnului moldovean, s-a reuşit scoaterea din fortăreața sultanală a două scrisori ale lui P.A. Tolstoi şi expedierea lor țarului moscovit[4]. Faptul ar mărturisi mai degrabă despre o înscenare pusă la cale la Poartă şi menită să-i asigure o mai mare credibilitate lui Cantemir în fața țarului în vederea îndeplinirii misiunii de a obține o rezolvare paşnică a conflictului. Altfel este greu de imaginat, cum s-ar fi reuşit scoaterea scrisorilor în cauză din fortăreața păzită cu atâta strictețe.

Omit aici problema aprecierilor date în istoriografie diplomei emise din numele lui Petru I şi semnată de cancelarul acestuia, G.I. Golovkin, la Luțk, la 13 aprilie 1711. Căci lipsa oricărui temei pentru a o califica drept tratat moldo-rus a fost deja, recent, demonstrată de I. Eremia[5] şi nu văd necesitatea de a se mai reveni la acest subiect. În context, însă, atrage atenția încă un mit. Apariția lui în istoriografie se datorează unei consemnări în partea întroductivă a *Diplomei de la Luțk*, cum că prin ea țarul s-ar fi învoit „ cu articolele" parvenite lui de la D. Cantemir, ceea ce ar însemna că acesta ar fi fost autorul

---

[1] Ion Eremia. Considerații privind tratatul moldo-rus din 1711. În: Frontierele spațiului românesc în context eucropean. Oradea-Chişinău, 2008, p.106.

[2] Mihai Maxim. *Dimitrie Cantemir şi epoca sa. Documente noi din arhivele turceşti.* În: " Revista de istorie a Moldovei". 2008, nr.4, p.21.

[3] Н.П. Кириченко. Текст русско-молдавского договора 1711 года и соответствие его летописи Иона Некулче. În: Вековая дружба. Кишинёв, 1961, p. 111-114.

[4] Ion Neculce. *Op. cit.*, p.264; *Письма и бумаги императора Петра Великого*. T. XI. Выпуск 1. Москва, 1962, p.335-337, 767-768; Ion Eremia. Op. cit., p.105.

[5] Ion Eremia. *Politica rusofilă a lui Dimitrie Cantemir-mit şi realitate*. În: *Țara Moldvei în contextul civilizației europene.* Materialele Simpozionului Internațional. Noiembrie, 2008. In honorem Gheorghe Gonța. Chişinău: Cartdidact, 2008, p.59; Pavel Parasca. *Op. cit.*, III. În: "Destin românesc", 2011, nr.2, p.48.

textului în cauză, în timp ce Petru I doar le-a acceptat, iar cancelarul lui i-ar fi confirmat doar legitimitatea. Dar dacă lucrurile ar fi stat aşa cum urmează din cele de mai sus, apoi cum s-ar explica că, trimițîndu-i documentul respectiv domnului moldovean pentru a fi confirmat prin semnătura şi sigiliul acestuia, țarul cerea ca documentul să fie transcris şi semnat la Iaşi, urmând cu strictețe textul diplomei sale, şi restituit lui „cât mai curând, cel mai târziu până la ultimele zile ale lunii mai”[1]. Că diploma țarului ar fi conținut şi unele revendicări din parte lui D. Cantemir, nu se exclude. Cu siguranță însă unele dintre ele au fost trecute cu vederea şi înlocuite cu prevederi în formula țarului şi în interesele politice ale lui, astfel că Petru I se aştepta la unele respingeri din partea partenerului său moldav şi a boierilor acestuia, ceea ce se desprinde din cererea țarului ca acest document să fie semnat în srictă concordanță textuală cu diploma sa. Cum şi bănuia țarul şi cancelarul său, la Iaşi diploma sa i-a nemulțumit nu doar pe boieri, ci şi pe D. Cantemir, care au intervenit cu mai multe amedamente, consemnate în *ponturile* din cronica lui Ioan Neculce. Unul dintre acestea prevedea ca D. Cantemir să se întituleze “săninat domn al Țării Moldovei, samoderjețu şi colegat Țării Moschiceşti” şi nu “robu supus”[2]. Era de fapt o respingere categorică a uneia din prevederile diplomei țarului, care-i cerea pătimitului domn al Moldovei să se declare „ca domn supus al nostru”, să activeze “după porunca noastră” , protecția fiind echivalată cu calitatea de “supus al măriei noastre țarului, şi urmaşilor noştri, el (Cantemir- n. mea) şi urmaşii lui în veci”[3]. Că Petru I nu vedea în Moldova un aliat pe poziții de egalitate şi nici char o țară protejată condiționat, ci o ordinară provincie a Rusiei, se degajă categoric din răspunsul lui, din 16 iunie 1711, la o scrisoare anterioară adresată lui de D. Cantemir. Țara acestuia era numită fără paranteze *provincie supusă*[4]. Era vremea când în Moldova, la Țuțora, în apropiere de capitala ei, se aflau deja armatele generalului Cropotov şi ale feldmareşalului Şeremetiev, iar altele, sub comanda

[1] *Relațiile istorice,* III. 1673-1711. Москва, 1970, p.327-328.
[2] Ion Neculce. *Op. cit.,p.265.*
[3] Relațiile istorice, vol. III, p. 328-329.

[4] Pavel Parasca. Op. cit., III, p.41.

nemijlocită a lui Petru I, se aflau la Nistru, fiind şi ele pregătite să se îndrepte spre capitala ţării. Puşi în faţa unei situaţii fără ieşire şi fiind pe deplin compromişi în faţa Porţii, D. Cantemir şi boierii nu au văzut o altă alternativă, decât să accepte, într-un final *Diploma de la Luţk* , nu fără ca ţarul şi anturajul său să recurgă la presiuni, şiretlicuri şi fraude [1].

Din multitudinea de alte interpretări cvasimitologice privind posibilele "beneficii"pentru Moldova a unei eventuale puneri în aplicare a prevederilor diplomei în cauză, demnă de o atenţie sporită în comunicarea mea ar fi afirmaţia, cum că în caz de reuşită, Moldova şi-ar fi refăcut hotarele sale istorice de până la 1484, când s-au produs primele rapture turceşti, prin cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe şi transformarea lor în raiale. Într-adevăr, conform *ponturilor* lui Ioan Neculce, domnul şi boierii moldoveni cereau ca „toate cetăţile tot a Moldovei să fie", admiţându-se doar o amplasare provizorie în ele a garnizoanelor ruseşti, "pân s-a întemeia ţara, iar apoi să lipsească oastea moschicească"[2]. Subiectul hotarului Moldovei într-adevăr şi-a găsit reflectare şi în diploma ţarului, în articolul XI. El într-adevăr începea la Nistru, numai că doar în preajma Cameniţei.Mai înjos, el începea doar de la Bender, excuzând deci raiaua de acolo, pentu ca în continuare spre sud să includă doar Bugeacul, de unde trecea direc la Dunăre, excluzând deci Cetatea Albă şi Chilia ca şi ţărmul Mării Negre care nici nu sunt menţionate ca topice în diploma ţarului[3], ceea ce prezintă ca o repetare a celor întâmplate în 1656, despre ce s-a menţionat deja la locul respectiv. Altfel spus, ţarul concepea viitorul hotar al Moldovei, fără teritoriile raialelor turceşti din sudul ţării, care, în eventualitate succesului campaniei sale împotriva turcilor, ar fi urmat să treacă direct sub controlul şi administrarea rusească şi să îndosească garnizoane ruseşti[4].

Generalizând însă pe marginea celor întâmplate în raporturile dintre D. Cantemir şi Petru I, există destul temei pentru a considera anul 1711 ca un preludiu, îndepărtat la distanţa de un secol, şi ca un antecedent nereuşit al anului 1812. Se pare că din defecţiunea de la

---

[1] Ibid., p. 43-47.
[2] Ion Neculce. Op. cit., p.265.
[3] Relaţiile istorice, vol.III, p. 330.
[4] Pavel Parasca. Op. cit., p.49-51.

Stănileşti Petru I a tras anumite învăţăminte de rigoare. Oricum, până la moarea sa, ca şi pe durata a mai bine de un deceniu şi jumătate după ea, Curtea imperială de la Petersburg nu a mai încercat să repete aventura anului 1711. În ceea ce o priveşte pe Moldova, dar şi pe Ţara Românească, prezenţa armatelor ţariste şi alianţa forţată a lui D. Cantemir cu Petru I, au avut grave consecinţe, care, în acelaşi timp, stimulau şi mai mult politica anexionistă a autorităţilor ruseşti. Este vorba despre instituirea regimului fanariot, mai întâi în Moldova (1711), apoi şi în Ţara Românească (1716). El „a limitat substanţial" autonomia Principatelor Române, domnii lor fiind adeseori trataţi „ la nivelul unor paşale de anumit rang", astfel că Poarta le considera ca părţi componente ale Imperiului Otoman, socotindu-se în drept să dispună de ele după bunul său plac[1]. Deosebirea dintre regimul fanariot din principate şi cel din paşalâcuri consta doar în faptul că, în primul caz, dominaţia otomană se exercita indirect prin structurile instituţionale locale, iar în cel de-al doilea ea se exercita direct[2].Ca urmare, domnii fanarioţi erau trataţi ca "slugi" ai Porţii şi se comportau ca atare faţă de ea, de vreme ce dobândeau domnia şi îşi menţineau situaţia excepţională de prinţi domnitori graţie acesteia, mai fiind lipsiţi şi de o bază de susţinere de pe loc[3]. Altminteri vorbind, statutul Principatelor Române în formatul fanariot, corespudea calificativului de *provincie supusă* dat de Petru I Moldovei. Ca urmare, şi autorităţile ruse s-au văzut libere de a nu mai trata Principatele Române ca entităţi statale cu care, vrând-nevrând, trebuiau să ducă negocieri, cum a fost cazul anului 1711, ci de a le privi ca provincii turceşti, care puteau fi cucerite ca atare, fără a mai ţine cont de voinţa păturii conducătoare a lor. Această atitudine a Curţii de la Petersburg s-a manifestat în toată amploarea ei deja în faza finală a războiului ruso-austro-turc din anii 1735-1739.

---

[1] *O istorie a Românilor. Studii critice.* Coordonatori: Stephen Fischer-Galaţi, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop. Cluj-napoca, 1998, p. 164.

[2] *Istoria României.* Redactată de Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor. Bucureşti: Editura Encilopedică, 1998, p. 300-301.

[3] Leonid Boicu. *Coordonate politice europene însecolul XVIII. Interferenţe româneşti.* În; "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A.D. Xenopol", t. XVIII/1, Iaşi, 1986, p. 267.

Aceiaşi atitudine faţă de statutul juridico-politic internaţional al Principatelor Române era împărtăşită, încă de ceva mai devreme, şi de Curtea imperială de la Viena, care reuşise deja să se şi căpătuiasca teritorial pe contul lor, înstăpânindu-şi, prin fraudă şi cârdăşie cu Poarta Otomană, Principatul Transilvaniei, în urma Tratatului de la Karlowwitz din 16 ianuarue 1699. Fusese astfel pus începutul *problemei orientale,* adică de dislocare treptată a stăpânirilor Imperiului Otoman, într-o acerbă competiţie a marilor puteri, mai implicate fiind cele două Imperii creştine- cel al Habsburgilor sau al Austriei, de o parte, şi al Rusiei, de partea cealaltă. În ambele cazuri, politica de expansiune era dusă sub paravanul luptei pentru eliberarea şi protecţia popoarelor creştine, aflate sub dominaţia directă sau indirectă a "păgânilor". Numai că Curtea de la Viena urmărea impunerea dogmatului Bisericii catolice, ceea ce nu era agreat de popoarele de credinţă ortodxă şi, în contextul politicii evident anexioniste manifestată expres în cazul Transilvaniei dar şi al Olteniei (partea de vest a Ţării Româneşti), anexată austriecilor in 1718, în conformitate cu Tratatul de la Passarowitz[1], limita esenţial terenul favorabil de aderenţă la tabăra habsburgică. Rusia, însă, promovând doctrina *solidarităţii ortodoxe*, în condiţiile când popoarele ortodoxe formau majoritatea absolută a creştinilor aflaţi sub diversele forme de dominaţie otomană[2], dispunea de o vădită superioritate idologică faţă de Imperiul Austriac. În consecinţă, deşi ambele imperii urmăreau, la prima vedere, aceleaşi scopuri în raport cu Imperiul Otoman, fiecare din ele se străduia să-şi realizeze propriile interese, uneori colaborând, dar cel mai des veghind ca nu cumva unul să se pomenească devansat de celălalt.

Un caz destul de expresiv al concurenţei printr-o aparentă conlucrare dintre cele două imperii creştine este oferit de războiul ruso-austro-turc din 1735-1739, ale cărui pricini şi desfăşurări nu ţin de subiectul prezentei comunicări. Voi menţiona doar momentele cele mai esenţiale la subiectul luat în dezbatere în cele de mai sus şi cele ce urmează mai departe, începând cu referirea la o scrisoare adresată de împărăteasa Anna Ioanovna cancelarului A.I. Osterman, în care, după cucerirea de către ruşi a Crimeii în 1736, semnatara

---

[1] Istoria României. Vol. III. Bucureşti: Editura Academiei, 1964, p.461-465.
[2] Ibid., p.266-267.

documentului se referea la Tratatul de la Prut din 1711, considerând că el fusese făcut de nevoie, fapt pentru care se solicita găsirea unei posibilități de a-l anula, astfel ca şi „granițele noastre vechi să le alăturăm”[1], aluzia referindu-se, desigur, şi la Moldova, numită, după cum am menționat mai devreme, *provincie supusă* de Petru I, şi , în baza acestui fapt, considerată deja ca stăpânire rusească, cedată turcilor “de nevoie”, pentru ca acum, în condițiile noului război cu Poarta, ea să fie revendicată de Rusia. Împărăteasa avea în vedere probabil şi stabilirea hotarului dintre Rusia şi Imperiul Otoman pe Dunăre, oferit lui Petru I de Poartă, ca condiție pentru încetarea războiului încă în preajma înfruntării de la Stănileşti. Atunci țarul a refuzat oferta, pentru ca, după defecțiune, granița pe Dunăre să fie solicitată deja de dânsul, dar să fie respinsă de marele vizir[2]. Oricum, revendicarea graniței pe Dunăre, ca şi înstăpânirea Moldovei, apoi şi a Țării Româneşti, au devenit o adevărată obsesie a autorităților de la Petersburg şi va figura pe agenda rusească şi în cadrul războaielor ulterioare cu Imperiul Otoman.

Este adevărat că, la Congresul de la Nemirov din vara lui 1737, la care s-au negociat condițiile preliminare a unui eventual tratat cu Poarta, reprezentanților Rusiei li se dăduse instrucțiuni să ceară independența față de Poartă a Țării Româneşti şi a Moldovei, pentru ca ele, ca țări ortodoxe, şă fie trecute „sub protecția măriei sale împărăteşti”[3], adică a Rusiei. Ce însemna în terminologia diplomatică rusă *protecția*, s-a văzut deja în legătură cu anul 1711, şi nu văd necesitatea unor noi comentarii. Iar în ceea ce privea *independența*, ea era cerută doar în raport cu autoritatea sultanală, nu însă şi în raport cu cea imperială a Curții de la Moscova. Iar evenimentele care se vor produce în contecstul următoarelor două războaie cu turcii din secolul al XVIII-lea şi asupra cărora mă voi apleca ceva mai la vale, vor demonstra că *independența*, conjugată cu *protecția* rusească, nu însemna altceva decât un prim pas în politica de aservire totală a Principatelor Române de către puterea

---

[1] С.М. Соловьов. История России. Книга X. Москва, 1963, p.412; *Очерки внешнеролитической истории Молдавского княжества.* Кишинёв, 1987, p.261.
[2] Ion Neculce. Op. cit., p.279, 293.
[3] Ion Eremia. Țările Române în politica balcanică a Rusiei, p. 55.

imperială de la Petersburg. Revenind, însă, la Congresul de la Nemirov, este de menţionat că, atunci când eşecul lui a devenit iminent, ruşii au revendicat, fără succes desigur, Crimeia şi Dunărea[1]. Revendicările Rusiei urmăreau deja atunci scoaterea din competiţie pentru Principatele Române a „aliatului" austriac, care nu a întârziat să ocupe partea de vest a Moldvei, între Carpaţi şi Siret, înainte ca armatele ruse să pătrundă în principat, fiind îndreptate mai întâi spre cucerirea cetăţii Hotinului, râvnită şi ea de austrieci.

După cucerirea, la 19 august 1739, a acestei cetăţi, armatele feldmareşalului Munnich s-au îndreptat direct către capitala Moldovei, unde au ajuns pe trei septembrie 1739. Intrarea lui Munnich în Iaşi a fost devansată de trupele de cătane (voluntari moldoveni în armata rusă), conduse de Constantin Cantemir, nepotul de frate a lui Dimitrie Cantemir, în gradul de polcovnic, însoţit şi de fratele său Dimitrie, în gradul de maior- ambii beneficiind totodată de titlul de *cneji ai Imperiului Rusiei*. Se urmărea, se pare, crearea impresiei că ţara ar fi fost eliberată de moldoveni, şi nu cucerită de armata rusă. Aşa credeau, sau sperau, şi acei ce l-au întâmpinat pe C. Cantemir: „mitropolitul şi cu caimacamii (lăsaţi în ţară de Grigore Ghica, care în faţa puhoiului militar rusesc, s-a refugiat la Galaţi, mai aproape de turci - n. mea) şi cu alţi boieri care să mai tâmplase, şi călugări, şi neguţitori", care „i-au închinat cheile ţării şi steagul slujitorilor"[2]. Altminteri vorbind, cei ce i-au făcut o asemenea întâlnire vedeau în Constantin Cantemir un eventual domn pământean, din dinastia Cantemireştilor, pusă la cale încă de Petru I, ceea ce ar fi însemnat şi anularea insuportabilului regim fanariot. Probabil că în postura de domn al Moldovei, învestit deja prin autoritatea rusească, se vedea pe sine şi însuşi protagonistul[3]. Numai că nu i-a fost dat să fie aşa.

Abia intrat în Iaşi, Munnich nu a pregetat să le declare boierilor aflaţi sau convocaţi acolo, că "acest ţinut a ieşit de acum de sub stăpânirea turcească prin puterea armelor împărătesei sale şi că în

---

[1] Ion Neculce. *Op. cit*., p. 375-376; Paul Cernovodeanu. *Politica orientală engleză între 1733-1739.* În: „ Studii şi materiale de istorie medie". Vol. XX, 2002, p. 217-219.
[2] Ibid., p. 390.
[3] Paul Cernovodeanu. *Op. cit*., p. 221.

nic un caz nu se va încheia pacea fără a avea stăpânire pe acest ținut"[1]. Adică Moldova nici nu mai era considerată principat, ci un simplu ținut cucerit de la turci şi devenit stăpânire rusească în baza dreptului de cucerire. Despre ce restaurare a instituției domniei, mai ales pământene, mai putea fi vorba? Ca urmare, în țară a fost instituit un adevărat regim de ocupație[2]. Deja din numele său, feldmareşalul a numit doi caimacami dintre cei ce fusese lăsați în țară de Grigore Ghica (marele logofăt Sandu Sturza şi marele vornic Iordache Cantacuzino), fără a se şti a cui autoritate domnească ei urmau să suplinească. Iar în a cincea zi a lui septembrie, Munnich a înscenat o adevărată farsă, convocând boierii şi înaltul cler al țării şi obligându-i să semneze „ponturile", elaborate, desigur, în cartierul general al feldmareşalului. Deja primul dintre ele oblige "să fie moldovenii credincioşi cu toată inima împărățâi Rusii". Boierilor fugari (deci erau şi de aceştia), li si poruncea să se întoarcă în țară până la anul, în caz contrar fiind amenințați cu perderea moşiilor. Țara era obligată să asigure întreținerea a unei armate de 20 de mii de oameni, iar 3000 de salahori moldoveni urmau să fie mobilizați în permanență la reparația şi construcția de fortificații ş.a. La toate se mai adăugau 90 de pungi de bani cu titlul de *poclon*, precum şi alte 100 de pungi destinate să-i asigure întreținerea înaltului demnitar military rus[3]. Culmea, însă, a fost revendicare a 20 de mii de ducați[4], pentru nu se ştie care faptă. Era natural, ca cei convocați să nu se îmbulzească la semnarea acestor *ponturi*, asfel că autorul lor le-au "dzisu că, de n-or primi, a da foc târgului. Şi i-au făcut cu de-a sila de-au iscălitu"[5]. Pacea de la Belgad (18 septembrie 1739), însă, îi oblige nu doar pe austrieci să părăsească pământurile româneşti cucerite de ei, inclusiv cele cinci ținuturi moldoveneşti dintre Carpați şi Siret, ci şi pe ruşi. Munnich, însă, şi-a tărăgănat retragerea până ce

---

[1] *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754.* Ediție îngrijită de N. Camariano şi A. Camatiano-Cioran. Bucureşti, 1965, p. 449; *Domnii Țării Moldovei*, p. 241.
[2] Ion Neculce. Op. cit., p. 390-391.
[3] Ibid., p.391.
[4] Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858.Tratate. Alcătuitor Ion Eremia. Chşinău, 1992, p.241.
[5] Ion Neculce. *Op. cit.,* p.391.

nu a reuşit să stoarcă tote cele ce-şi adjudecase prin *ponturile* sale. Iaşul a fost părăsit abia la 24 octombrie. Iar înainte de a ordona părăsirea Hotinului, feldmareşalul „trimis-au de au robitu toț oamenii den ținutul Hotinului şi dipe marginea Cernăuțului. Şi i-au trecut cu copii,cu femei, la Mosc. Şi împărțe pre oameni ca pre dobitoaci. Unii le lua copii, alții bărbații, alții muierile. Şi-i vinde unii la alții ... mai rău decât tătarii"[1]. Ce sentimente putea lăsa în inimile băştimaşilor un atare comportament al celor ce reprezentau *pravoslavnica Rusie*, care îşi atribuise rolul mesianic de salvatoare şi apărătoare a popoarelor de aceeaşi credință?

Că comportamentul brutal, jafurile şi evidentele intenții anexioniste de care au dat dovadă autoritățile politice şi militare ale Rusiei în ambele războaie ale acesteia cu turcii din prima jumătate a secolului al XVIII-lea s-au înrădăcinat profund în memoria colectivă din principate, în mod special din Moldova, o demonstrează următorul război, de data aceasta doar ruso-turc, din 1768-1774, care este totodată şi o mărturie a hotărârii Rusiei, deja sub conducerea împărătesei Ecaterina a II-a, de a-şi atinge cu orice preț scopurile expansioniste inițiate în 1711 de Petru I. Faptul că Curtea de la Viena, fără a abandona competiția expansionistă cu Curtea de la Petersburg, nu s-a angajat în acest război, i-a permis celei din urmă să-şi includă în obiectivele sale nu doar întreaga Țară a Moldovei, adică şi cele cinci ținuturi dintre Carpați şi Siret, pretinse de austrieci, ci şi Țara Românească. Primul fapt care nu poate să nu atragă atenția în contextul noului război, este manifestul Ecaterinei a II-a, din 19 ianuarie 1769, adresat „popoarelor slave de credință ortodoxă aflătoare în supuşenia turcească", care se pretează ca o adevărată chemare la un *război sfânt* al slavilor sub flamura ortodoxiei, dar sub conducerea, desigur, a Rusiei[2]. Omiterea poporului Principatelor Române[3]s-ar explica fie prin faptul că

---

[1] Ibid., p. 395.

[2] Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812). Кишинёв: Штиинца, 1984, p.10-11.

[3] Editorii culegerii de mai sus şi-au dat seama de posibilitatea interpretării cazului dat în defavoarea pretinsului rol al Rusiei de eliberatoare a popoarelor creştine, şi în adnotarea documentului în cauză au scris cum că

suverana Rusiei îl considera deja ca şi supus al său, sau că el nici nu era luat în considerare, căci, din subtextul manifestului s-ar desprinde ideia unui eventual imperiu slav, Ecaterina a II-a inoculându-le adresanților săi, cum că strămoşii lor ar fi plecat încolo din Rusia, "întemeind diverse țarate, umplând lumea cu zângănitul armelor lor", fapt pentru care ei şi s-ar fi numit slavi[1]. Şi dacă aşa ceva s-ar fi întâmplat in realitate, popoarele slave, ajunse în grija împărătesei, nu ar fi putut să ajungă în noile lor patrii, decât prin teritoriile unde s-au format şi-şi continuau existența cele două Principate Române, astfel că acestea din urmă puteau cu uşurință să fie considerate ca ocupând un vechi teritoriu slav, aşa cum ulterior s-a speculat şi mai continuă încă să se speculeze în istoriografia de orientare rusofilă, asupra căreia nu intențonez săinsist, ca nefiind demnă de o atare etenție.

Omit, în continuare, şi cazurile de adresare ale reprezentanților boierimii şi clerului moldovean către înalții demnitari militari ruşi şi chiar către Ecaterina a II-a, în fața căreia s-a prezentat, după câteva luni de drum greu de iarnă prin întinsurile nemărginite ale Rusiei o adevărată delegație moldovenească. Terminologia acestor adresări coincide întru totul cu acea din căteva documente oficiale ruseşti, asupra cărora voi insista în continuare, şi care oferă destul temei pentru concluzia că toate textele attribute boierilor şi clerului au fost ticluite, ca şi în 1739, în cartierul general al comandamentului rus sau sub dictatul slujitorilor acestuia.

Că boierii moldoveni nu erau încântați de perspective întroducerii armatelor ruse în țara lor şi nici nu se grăbeau să I se alăture, se desprinde usor din porunca dată de feldmareşalul P.A. Rumeanțev generalului A.A. Prozorovski, cu ocazia numirii acestuia în funcția de comandant al armatei ruse din Moldova, pe 6 octombrie 1769. Acestauia I se cerea să-i iscodească pe boierii moldoveni, dacă „nu ar vrea ei singuri, îndemnându-i şi pe ceilalți pământeni (землян) de acolo, să se ridice împreună cu noi împotriva turcului". Se spera chiar că boierii moldoveni ar fi putut să-i influiențeze în acelaşi sens şi pe tătari. Rumeanțev îsi întemeia speranța în cei „bine

---

manifestul ar fi fost adresat popoarelor din sud-estul Europei, ceea ce ar subînțelege şi populația principatelor (Ibid., p10).

[1] Ibid., p.12.

dispuşi către noi moldoveni (молдавцев)”[1]. Astfel, în timp ce suverana de la Petersburg, în manifestul său menționat, prezenta războiul început ca fiind unul de apărare pentru Rusia şi dus în numele creştinătății ortodoxe[2], comandantul suprem al armatelor ruse se străduia să-i capteze de partea sa şi pe moldoveni pentru a-i imprima războiului şi calitatea de unul de eliberare a Moldovei prin participarea la el şi a băştinaşilor. După cum urmează din documentul citat, aceştia nu prea erau dispuşi să satisfacă aşteptările feldmareşalului. Mai ales că şi aum, ca şi în 1739, trupele ruseşti se comportau în aşa mod, încât băştinaşii nu puteau să le conceapă altfel, decât ele meritau, astfel că, pe 30 octombrie, Rumeanțev se adresa deja noului comandat al forțelor ruseşti din Moldova, generalului H.F. Ştofeln[3], recomandându-i să țină cont că autoritățile ruse erau interesate nu doar de apărarea moldovenilor, ci şi „de a-i menține pentru totdeauna uniți puterii (держава) măriei sale împărăteşti”. Peste doar o zi, feldmareşalul, într-un maifest adresat deja din numele său[4], nu întârzia să considere Moldova ca fiind unită la *derjava* rusă, exprimându-şi convingerea că locuitorii ei“simt abundenta bucurie în inimile lor că au devenit concetățeni ai statului rus, binevoitor şi de aceeaşi credință cu dănşii”. Moldovenilor li se garanta integritatea țării lor, dar numai ca stăpânire a Rusiei, iar eliberarea ei de sub „jugul mahomedan”, echivalentă deci cu înstăpânirea rusească, era prezentată ca fiind ireversibilă.

La 16 decembrie 1769, a urmat un manifest al Ecaterinei a II-a, de data aceasta adresat“prealuminaților mitropolit şi episcopi ai *principatului nostru moldovenesc*”(subl. mea). “Tot poporul moldovenesc, de la mic la mare, şi toți în aceeaşi măsură, şi fiecare în parte”erau chemați să-şi îndeplinească cu râvnă datoriile față de noua putere rusească, astfel că ar putea să se bucure de milă, apărare şi protecție, doar pe măsura credinței şi zelului lor, cum se cuvine “supuşilor noştri credincioşi”[5]. Dar dacă suverana Rusiei mai folosea sintagma *principat moldovenesc*, apoi P.A. Rumeanțev,

---

[1] Россияи освободительная борьба, p.13-14.
[2] Ibid., p.10-12.
[3] IIbid., p. 20.
[4] Ibid., p. 20-21.
[5] Ibid., p.33-34.

vorbea doar de *provincia moldovenească*[1]. Între timp, în preajma săptămânii mari, la Petersburg a ajuns şi delegaţia boierilor şi clerului moldovenesc, aducând şi plângeri împotriva abuzurilor la care se dădeau înalţii oficiali şi soldaţii ruşi din Moldova. Reacţionând la ele, împărăteasa dispunea însă, la 18 aprilie 1770, „să se respecte principatul *ca adevărată şi dreaptă stăpânire a măriei sale împărăteşti* (subl. mea)"şi să se manifeste milă faţă de dânsul[2].

Din demersul boierilor către Ecaterina a II-a, atrage atenţia rugămintea lor ca, în perspectiva extinderii cuceririlor ruseşti până la Dunăre, toate locurile dintre acest fluviu şi Nistru, care „din vechime au fost moldoveneşti", să nu fie desprinse într-o stăpânire separată a Rusiei, ci "îndărăt, către principatul moldovenesc să fie readus"[3]. Era vorba despre aceeaşi problemă a raialelor turceşti din sudul Moldovei, abordată de moldveni încă în 1656 şi reactualizată la fel în 1711, în primul caz ea fiind ocolită de ţarul de atunci al Rusiei, iar în cel de-al doilea manifestându-se interesul vădit al lui Petru I de a sustrage teritoriile în cauză din hotarul Moldovei. Şi dacă delegaţia moldovenească venea în faţa suveranei Rusiei cu rugămintea respectivă, înseamnă că exista un proiect real de a desprinde teritoriul raialelor în cauză şi organizarea lor într-o stăpânire deosebită a Rusiei, ceea ce i-ar fi oferit acesteea o poziţie geostrategică excepţională pentru asigurarea nu doar a unui control efectiv asupra Principatelor Române, ci şi a intenţiilor expansioniste în direcţia Balcanilor.

Atitudinea autorităţilor imperiale ale Rusiei faţă de eventualul statut al Principatelor Române dar şi al raialelor turceşti de pe teritoriul Moldovei s-a definit expres în cadrul negocierilor ruso-turce de la Focşani şi Bucureşti şi şi-a găsit reflectarea în tratatul final, semnat la Kuciuk-Kainardji pe 10/21 iulie 1774. La Bucureşti, negociatorul rus A.M. Obrescov, discuta două variante. Într-un caz, pretinzând ca cele două principate , Moldovenesc şi Voloh (sic !) cu cetăţile Hotin, Ibrail (Brăila- n. mea) şi Giurgiu, să revină Rusiei, în virtutea dreptului de cucerire. În cel de-al doilea, vorbea deja de *două provincii*, revendicate pentru un termen de 30 ani, pe durata

---

[1] Ibid., p. 35-36.
[2] Ibid., p.
[3] Ibid., p.42.

cărora Rusia şi-ar fi acoperit cheltuieile de război, calculate la 30 de milioane de ruble[1]. Ambele variante fiind respinse, Rusia a trebuit să semneze tratatul final, fără ca să-şi realizeze careva obiective teritoriale pe contul Principatelor Române. Prin prisma subiectului anunţat în titlul prezentei comunicări, nu pot fi trecute cu vederea unele inovaţii terminologice din articlul XVI al tratatului, care se referă la Principaele Române cu specificări mai nuanţate în ceea ce priveşte Moldova. Astfel, Rusia „*restituia* Sublimei Porţi *întreaga Basarabie* (subl. mea) cu Akerman, Chilia, Ismail şi cu târgurile şi satele şi tot ceea ce ţine de această *provincie* (subl. mea), după cum îi restituie şi fortăreaţa Bender". Pretinsa nou[provincie era astfel concepută ca ceva deosebit de "cele două *principate* (subl. mea) ale Valahiei şi Moldovei", restitute şi ele la Porţii[2]. Nu încape îndoială, că inovaţia se datora părţii ruse, care astfel scotea raialele turceşti din câmpul pretenţiilor moldovenilor, deosebindu-le ca un eventual obiectiv direct al Rusiei. Şi dacă toate împreună erau restituite Porţii, se recunoştea prin aceasta că înainte de cucerirea rusească, atât pretinsa provincie, cât şi cele două principate, erau considerate ca stăpâniri turceşti, ajunse în stăpânirea Rusiei în urma cuceririi. Altfel spus, deşi nu li s-a ridicat deschis calitatea de principate, Moldova şi Ţara Românească erau privite şi ele *de facto* ca fiind nişte provincii care îşi puteau schimba doar stăpânul, fie Imperiul Otoman, fie cel al Rusiei, în dependenţă de reuşita pe câmpul de luptă dintre acestea. Ceea ce, în 1711 Petru I îi atribuia drept calificativ politico-juridic doar Moldovei, acum, în esenţă, era extuns şi asupra Ţării Româneşti.

Contradicţia aparentă dintre calificativele *provincie* şi *principat* a fost definitive înlăturată în consecinţa războiului ruso-austro-turc din 1787-1791, încheiat cu tratatul de la Iaşi din 29decembrie 1791, stil vechi. În articolul IV al acestuia calificativul de *provincie* este aplicat fără nici o abatere la fel Moldovei şi Ţării Româneşti[3]. Acestea două aşadar nici măcar formal nu mai erau privațe ca entităţi statale, ci ca nişte obiecte de dispută între Rusia Imperiul Otoman. Hotarul dintre aceste două puteri a fost stabilit pe

---

[1] Е.И. Дружинина.*Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года*. Москва, 1955, p. 202-203.
[2] *Relaţiile internaţionale ale României*, p. 228.
[3] Ibid., p. 241.

Nistru, înfăptuindu-se de fapt o extindere a hotarului turcesc de la Dunăre până peste toată Țara Românească şi Moldova. De atunci înainte, Rusia nu se mai considera constrânsă de vreun impediment moral să-şi încerce din nou armele într-un teritoriu creştin şi orthodox, care, prin propriile interese şi şiretlicuri diplomatice, au ajuns să fie considerat provincii ale Imperiului Otoman, numai bune ca țintă a noilor încercări de expansune. Unde mai pui, că acum Rusia, cu hotarul său pe Nistru, s-a pomenit în chiar coastele Moldovei cu o evident perspectivă de a-şi reîncerca poftele şi în direcția Țării Româneşti. Era evident că următoarea acțiune războinică, care nu s-a lăsat mult aşteptată, va viza imediat teritoriul de dincoace de Nistru, ceea ce s-a şi întâmplat în primul război ruso-turc din secolul al XIX-lea (1806-1812), în cadrul căruia Rusia urmărea să se recompenseze, şi va reuşi parțial, pentru nereuşitele eforturilor sale, depuse cu atâta încordare şi tenacitate în cele patru războaie cu turcii din secolul al XVIII-lea, războaie care au cauzat atâtea pustiiri Principatelor Române şi au adus suferințe de nedescris locuitorilor lor.

ZBOR FRÂNT ÎN EPOCA LUMINILOR .
STUDIU DE CAZ: ȚARA MOLDOVEI LA 1812

Andrei EŞANU, Valentina EŞANU,
Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

În plan european sec, XVIII – încep. sec. XIX se caracterizează sub aspect cultural ca una de trecere de la baroc şi umanism târziu la preiluminism şi iluminism. Spațiul istoric românesc, inclusiv Țara Moldovei, cultura şi civilizația românească se înscrie treptat în cursul sec. al XVIII-lea şi mai cu seamă la hotarul sec. XVIII-XIX ireversibil în „Europa cea mare”, alături de civilizația Europei occidentale, cu fireştile decalaje şi elemente particulare, de la un caz cultural la altul, într-o etapă nouă a evoluției istorice [1].

În ciuda marilor dificultăți legate de stăpânirea otomană, de domniile fanariote, de numeroasele războaie dintre marile puteri duse pe teritoriul Țarii Moldovei, aceasta din urmă este atrasă treptat în procesul general european de modernizare mai ales în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea - primele decenii ale sec. al XIX-lea. Un rol deosebit de important în aceste transformări l-a avut cartea, care în Epoca iluminismului european s-a diversificat enorm ca tematică şi problematică, evoluând de la una preponderent religioasă la una cu conținut laic, pragmatic şi cognitiv, precum şi învățământul prin care se afirmă un număr tot mai mare de oameni în ştiință, tehnică, literatură, artă, muzică ş.a. şi creşte enorm necesitatea asimilării pe cale largă a cunoştințelor ştiințifice şi tehnice în toate domeniile de activitate practică, în instituțiile de stat, în industrie, agricultură, comerț, transporturi ş.a.

După 1711-1714 în Moldova şi Țara Românească a fost instaurat regimul turco-fanariot care s-a menținut până în 1821, când s-a revenit la domniile pământene. De cele mai multe ori domnii fanarioți erau oameni deosebit de instruiți în universități şi academii şi nu rare ori, aflându-se în scaunele domneşti ale principatelor aceştia veneau cu inițiative şi idei reformatoare iluministe, pentru care au fost definiți drept „despoți luminați”, iar epoca lor -

---

[1] Răzvan Theodorescu*, Cultură şi civilizație europeană*, Bucureşti, 2006, p. 160.

„iluminism fanariot”, evidenţiindu-se mai ales dinastiile Mavrocordat, Ghica, Moruzi, Ipsilanti şi Callimachi (de obârşie moldoveană), care au domnit în mai multe rânduri. Mulţi dintre eu au manifestat o deosebită grijă faţă de învăţământ, instituind academii şi scoli orăşeneşti pe care mereu le-au reformat, au continuat să susţină în plan cultural şi spiritual mai multe centre şi instituţii religioase şi culturale din Balcani şi Orientul ortodox, au fondat tipografii, biblioteci, au iniţiat şi au susţinut masiv traduceri din literatura occidentală, au adus profesori de înaltă cultură care au activat la academiile domneşti din Iaşi şi Bucureşti şi în familiile lor, au fost receptivi la tot ce era nou în materie de cultură, ştiinţă şi presă occidentală. Exemplul lor a fost urmat de mulţi oameni de cultură din partea locului, între care boieri, clerici şi reprezentanţi ale păturilor mijlocii. În aceiaşi perioadă creşte numărul cărţilor tipărite şi a tinerilor care îşi continuau studiile în centrele universitare occidentale, atât din rândurile grecilor stabiliţi în principate, cât şi cele ale băştinaşilor. Atât profesorii veniţi să activeze în Moldova, cât şi tinerii întorşi de la studii sau din călătorii în occident şi Rusia, cunoscând mai multe limbi străine, aduceau cu sine tratate ştiinţifice şi manuale elaborate la nivelul realizărilor ştiinţifice cele mai înaintate care au dus la difuzarea tot mai largă a cunoştinţelor laice despre lume şi univers. Acestea din urmă au pus în Moldova începuturile diversificării ideilor, învăţământului modern care atinge treptat la răscrucea sec. XVIII-XIX forme superioare care duc la despărţirea filosofiei de teologie, a reprezentărilor ştiinţifice de cele religioase despre om , societate, istorie, univers ş.a.

Mai cu seamă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea începe procesul de înlocuire în legislaţie, în actul justiţiei a vechilor pravile bizantine prin noi codificări moderne (codul Ipsilanti, Callimachi şi Caragea, urmat de codul lui Andronachi Donici). În paralel are loc procesul de cristalizare a istoriografiei, literaturii şi poeziei moderne care au avut la bază modele occidentale. Un rol deosebit în prefacerile moderne, în activitatea politică, de la finele aceleiaşi perioade, începe să-l joace presa care devine o sursă informativă tot mai largă nu numai pentru Occident, dar şi pentru Estul şi Sud-Estul Europei. Dacă în primele decenii ale veacului fanariot în viaţa culturală s-a impus tot mai mult limba greacă, apoi în perioada următoare îşi recapătă terenul limba română în care se efectuează traduceri masive de literatură didactică, opere literare, tratate

ştiinţifice ş.a. Ca şi în sec. XV-XVII un rol de seamă în viaţa culturală continuă să-l joace structurile ecleziastice mai ales prin activitatea unor mari reprezentanţi ale acestora.

În sec. al XVIII şi începutul celui următor are loc o înviorare în procesul de evoluţie a culturii române, de renaştere naţională a culturii moldave, de permanentizare a legăturilor cu alte popoare în plan cultural. În această perioadă deşi au loc importante evenimente şi schimbări de ordin politic, economic şi cultural în sistemul de învăţământ al Moldovei continuau să se manifeste aceleaşi forme tradiţionale de instruire şi educaţie din epocile precedente. Astfel, continuau să existe şcoli bisericeşti şi orăşeneşti, învăţământul particular, se practica ca şi mai înainte plecarea la studii în străinătate. Totodată apar şi unele forme noi de instruire şi educaţie. Parţial se modifică învăţământul bisericesc, care rămâne ca şi până acum principala formă de învăţământ în limba maternă. Concomitent, apar şcoli particulare (fenomen neîntâlnit mai înainte), se practică mai pe larg învăţământul particular, iar călătoriile la studii în străinătate devin mai frecvente. O mai mare răspândire capătă ştiinţa de carte între femei. Dezvoltarea şcolii şi a învăţământului din Moldova, în această perioadă, este determinată de noile necesităţi ale societăţii care cereau modernizarea învăţământului, mai multe cunoştinţe practice legate de activitatea cotidiană a unor pături tot mai largi ale societăţii.

În ultimele decenii ale sec. al XVIII se constată o participare mai activă a păturilor de mijloc ale boierimii şi stărilor sociale dregătoreşti la viaţa social-politică şi culturală a ţării. Apar o serie de militanţi băştinaşi pe tărâmul cultural, cu un nivel înalt de instruire, între care mitropoliţii Iacob Putneanul, Iacob Stamati şi Veniamin Costache, episcopul Amfilohie Hotiniul, arhimandritul Vartolomeu Mazereanu etc., care militau pentru renaşterea vechilor tradiţii şi afirmarea culturii naţionale moderne.

Mai ales din a II jum. a sec. al XVIII schimbări importante au loc în învăţământ, în Academia Domnească din Iaşi, în special, care a activat din 1714 până în 1821.

În a doua jumătate a sec. XVIII au avut loc schimbări importante datorate sprijinului acordat Academia din Iaşi de domnul Moldovei Grigore al III-lea Ghica (1764-1767; 1774-1777). În cele două domnii ale sale el a adoptat o serie de măsuri importante menite să ridice în continuare nivelul academic, ştiinţific şi prestigiul

Academiei în general. Conform documentelor adoptate de domnie a fost creată o nouă epitropie a şcolii, în componenţa căreia trebuiau să intre nu numai boieri şi clerici, cum fusese până atunci, dar şi negustori. În 1765-1766 are loc o nouă reorientare a şcolii domneşti spre lărgirea învăţământului laic, care a pus începuturile celei de-a doua etape în istoria Academiei. Pe lângă materiile studiate până atunci în cele 4 şcoli se introduc asemenea noi obiecte de studiu ca aritmetica, geometria, algebra, trigonometria şi fizica. Toate aceste discipline erau numite împreună „epistimuri", adică obiecte ştiinţifice, discipline care se predau de profesori invitaţi din universităţile occidentale după metodele şi principiile didacticii moderne, de unde şcoala primeşte în 1766 noua sa denumire de „Academie a învăţăturilor şi epistimurilor". De rând cu „epistimurile" în programul de studii ale Academiei se include drept obiect obligatoriu o nouă disciplină de învăţământ cu învăţătorul respectiv - muzica bisericească. În aceiaşi perioadă pentru prima dată a fost instituit în cadrul statelor şcolii postul de bibliotecar; se precizează numărul bursierilor (în număr de 20); se alocă mijloace băneşti pentru procurarea manualelor, cărţilor şi altor rechizite şcolare, cât şi pentru asigurarea cu lemne pentru iarnă. Biblioteca Academiei continuă să fie completată cu un număr considerabil de cărţi între care şi unele cu caracter ştiinţific, precum şi manuale ieşite din tiparniţele locale ale lui Mihail Strilbiţchi şi Toader Şcoleru. Tot în aceşti ani, în apropierea Mitropoliei, a fost construit un nou local pentru Academie.

Conform dispoziţiei aceluiaşi domn Grigore al III-lea Ghica a fost reglementată selecţionarea cadrelor pedagogice. „Dascălul cel dintâi" era ales de domn şi de către mitropolit „cu ispitiri după cum se cade"; acesta la rândul său îşi alegea pe ceilalţi învăţători ai Academiei. Se stabilesc salarii noi pentru corpul didactic care variau de la 1200 de lei („dascălului cel mare", profesor de limbă greacă veche, care conducea şcoala), până la 120 de lei pentru dascălul de limbă română, în dependenţă de importanţa care se dădea acelui sau altui obiect de studiu. A fost de asemenea confirmat principiul de stimulare materială a elevilor cu bună reuşită la învăţătură, acestora după absolvire a Academiei li se asigura în primul rând cele mai bune posturi în structurile de stat.

Un moment important în istoria şcolii şi gândirii pedagogice moldoveneşti îl constituie anaforaua (demers) din anii 1792-1795,

alcătuită de mitropolitul Moldovei Iacob al II-lea Stamati împreună cu un grup de boieri la porunca domnului țării. Autorii propuneau reorganizarea Academiei în aşa fel ca ea să fie într-adevăr o Academie de ştiințe, recomandând principii noi de didactică: învățământul să se facă pe bază de intuiție; la predare să se țină cont de particularitățile psihologice ale şcolarului, învățământul să fie activ şi să se facă de la simplu la compus; despre necesitatea predării matematicii, mai ales a geometriei care era absolut necesară, deoarece în țară nu erau ingineri care să delimiteze hotarele diferitor moşii. Se condamna învățământul mecanic, recomandându-se în schimb unul conştient. De asemenea, se recomanda studierea dreptului (în limba latină), a limbii latine, care este utilă şi „pentru corectarea şi înfrumusețarea limbii române”, indiciu direct, că autorii demersului îşi dădeau seama de caracterul romanic a limbii române.

În ultima decadă a sec. al XVIII Academia din Iaşi desfăşoară o largă activitate instructiv-educativă şi ştiințifică. Se scriu şi se traduc manuale şi îndrumare, mai ales privind ştiințele exacte, inclusiv hotărnicia şi topografia. Biblioteca se completează cu un şir de cărți traduse din franceză în română, cum ar fi unele opere ale lui Voltaire, Montesquieu ş.a. Elevii aveau la dispoziția lor „Geografia generală”, alcătuită de Amfilohie Hotiniul (1795) după lucrarea francezului Claude Buffier, precum şi manualul său de aritmetică, cursul tradus de Gheorghe Asachi al matematicianului francez Bezout ş.a. Are loc şi tranziția bibliotecii şcolare de la cartea de teologie şi de cult la opere de „erudiție” şi de la cărțile de cultură veche greco-bizantină la cele de cultură modernă. Eforturile pentru ridicarea nivelului ei organizațional şi ştiințific a continuat şi în primele decenii ale sec. al XIX.

Sub influența exercitată de ideile avansate pentru acele timpuri a fost alcătuit şi hrisovul domnului Alexandru Moruzi (1802-1806; 1806-1807) prin care se aduc o serie de îmbunătățiri de ordin organizațional şi material. Se sublinia în special că Academia din Iaşi trebuie să fie „o şcoală a filologiei şi ştiințelor”, în care se păstrează aceiaşi termen de învățământ de 6 ani. Numărul burselor elevilor săraci se măreşte până la 40. Se aplică controlul lunar al lucrului, iar la sfârşitul jumătății de an se organiza un examen. Celor mai buni elevi li se acorda premii. Se acordă sprijin în completarea regulată cu cărți a bibliotecii, cât şi cu materiale didactice la matematică. Bugetul anual al şcolii se majorează până la 1800 lei.

Principele Alexandru Moruzi a dispus deschiderea de noi cursuri moderne şi în acest scop a invitat mai mulţi învăţaţi greci şi deseori asista la prelegerile şi experimentele efectuate de profesorii Academiei[1].

În 1812 se introduc cursuri modernizate de gramatică, aritmetica, elementele de geografie, istorie, morală religioasă şi dreptul.

Majoritatea profesorilor din Academie erau greci, de regulă autori de manuale. Totuşi în şcolile de limbă slavonă şi românească erau deseori moldoveni, cum ar fi Evloghie dascăl, precum şi fiul său Gheorghe Evloghie, ambii profesori de slavonie şi limbă română, Ştefan dascăl. Greaca nouă şi cea veche, precum şi ştiinţele naturii, fizica modernă, matematica erau predate de obicei de greci: ieromonahul Natanail Calonari de la Chios, **Nichifor Theotokis** (1738-1802), autorul manualelor în limba greacă „Aritmetică cu teoria logaritmilor" (1758) şi „Elemente de fizică" (în două volume Leipzig, 1766-1767), dedicat lui „Ioan Grigore Alexandru voevod al Moldo-Vlahiei; **Iosif Moesiodax** (c.1725-c.1800), profesor la Iaşi între anii 1765-1780, elaborează tratatul didactic „Despre educaţia copiilor" (Veneţia, 1779), cel de filozofie „Apologia" (Viena 1780), precum şi manuale de geografie, fizică şi astronomie. În calitate de profesori de limba latină adesea întâlnim polonezi, unguri etc. În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 Academia nu şi-a întrerupt activitatea, fiind completată cu noi cadre didactice între care **Nicolae Chiriac Cercel** (Zerzoulis), traducător al unor părţi din opera lui Newton, al manualelor „Începuturile geometriei" lui Chistian Wolf, care cuprinde aritmetica, geometria şi trigonometria, completându-l cu note explicative proprii şi „Fizica experimentală" de Piter van Mushenbroek[2]; **Dimitrie Daniel Philippide** (c.1750-1820), grec de origine din Tessalia, cu studii la universităţile occidentale, cunoscător al limbilor română, franceză, italiană şi germană, profesor la Academia domnească de limbă greacă, matematică, fizică şi chimie predate în baza manualelor aduse din apus. Autor al

---

[1] Olga Cicanci, *Introducere,* în Dimitrie Daniel Philippide, *Istoria Românіеi,* Bucureşti, 2004, p. 14.

[2] *Istoria învăţământului şi a gândirii pedagogice în Moldova*, Chişinău, 1991, p. 145-146.

lucrărilor: „Geografia modernă ” (Viena, 1790); „Istoria României” (Lipsca, 1816); traducător al manualelor „Fizica” lui Brisson în patru volume (1797); „Logica” lui Condillac (Viena, 1801); „Aritmetica” şi „Geometria” lui Mauduit (1802); „Astronomia” lui Lalande (Viena, 1803) ş.a. Se admite că ar fi tradus şi „Chimia” al lui Fourcroy şi „Filosofia naturii” lui Brisson. Atât scrierile originale, cât şi traducerile sale în limba greacă, au fost folosite în activitatea didactică la Academia domnească şi ca profesor particular în Moldova[1]. Stabilit în Basarabia după 1812, se stinge din viață la 1820, înmormântat în biserica Catedrală din Bălți; **Dimitrie Gobdela** (Govdelas) (1780-1831), grec de origine din Tessalia, a studia şi a susținut doctoratul la Universitatea din Pesta. Fiind numit director al Academiei din Iaşi (1803), unde până în 1806 a predat aici aritmetica, algebra, geometria, cosmologia şi cronologia cu istoricul cutremurelor, iar în 1816-1821 predă pe lângă ştiințele matematice, mecanica, hidraulica, optica, astronomia, fizica experimentală ş.a. În paralel cu Gheorghe Asachi Gobdela conduce o clasă de ingineri hotarnici. În acest scop elaborează şi manuale compilative de „Algebră” (1806); „Elemente de aritmetică” (1818); „Ştiințele naturii” (Viena, 1816) ş.a. [2]; **Gheorghe Asachi** (1788-1869), originar din localitatea Herța, are meritul deschiderii primului curs de ingineri hotarnici în limba română la Academia domnească. El a desfăşurat o vastă activitate cărturărească şi didactică la Iaşi mai ales după 1821.

Printre profesorii Academiei se aflau şi oameni de o cultură enciclopedică cu studiile făcute în importante centre universitare ale continentului: la Constantinopol, Roma, Veneția, Pesta, Bologna, Padova, Liov, Viena, Jena, Leipzig şi în alte centre universitare.

Dintre studenții Academiei au ieşit o serie de personalități culturale importante, între care cronicarii Ioan Canta şi Enache Kogălniceanu, cunoscutul pravilist Andronache Donici, mitropolitul Veniamin Costache, poetul Costache Conachi. Foştii elevii Academiei au adus o contribuție mare la dezvoltarea culturii

---

[1] Olga Cicanci, *Introducere,* în Dimitrie Daniel Philippide, *Istoria României,* Bucureşti, 2004, p. 7-43.

[2] *Istoria învățământului şi a gândirii pedagogice în Moldova*, Chişinău, 1991, p. 146-147.

româneşti prin traduceri din literatura modernă. Astfel, Vasile Vârnav a tradus logica lui E.B.Condillac, vestit filosof iluminist francez; „Istoria lui Carol XII regele Suediei” de Voltaire etc. Alecu Beldiman a tradus „Orest” de Voltaire etc. Unul dintre discipolii Academiei, Scarlat Callimachi, a ajuns chiar domn al Moldovei (1812-1819), manifestând în această calitate o adâncă înțelegere pentru şcoală. El a aprobat deschiderea cursului de ingineri la Academie şi l-a numit pe Gheorghe Asachi profesor.

Academia a contribuit la răspândirea culturii europene în țară, a pregătit teren pentru dezvoltarea învățământului superior în limba maternă, revenindu-i un rol important în dezvoltarea învățământului public din Moldova, cât şi a culturii româneşti în general[1].

Măsuri fundamentale în vederea creării rețelei de şcoli, care să cuprindă întregul teritoriu al principatului au fost întreprinse în anii 60 ai sec. XVIII. În 1766 domnul țării Grigore Ghica a ordonat înființarea în afară de Academia ieşeană şi cele trei şcoli episcopale a unui număr de 23 şcoli în oraşele din ținuturi, inclusiv la Chişinău. Conform dispozițiilor cuprinse în hrisovul respectiv predarea în aceste şcoli urma să se facă în limba română cu excepția şcolilor din Galați şi Botoşani, unde din cauza că locuia un număr mare de greci, alături de şcolile moldoveneşti, funcționau şi şcoli greceşti. Acelaşi domn a reorganizat şi epitropia şcolilor, căreia îi erau subordonate, pe lângă celor din Iaşi şi toate şcolile orăşeneşti din ținuturi. În componența epitropilor intrau şi negustori, ceea ce ne vorbeşte nu numai despre creşterea influenței negustorimii în țară, dar şi de componența socială a elevilor din şcolile orăşeneşti.

Şcolile din centrele de ținut erau instituții de învățământ primar. Printre dascălii lor erau şi mulți absolvenți ai Academiei domneşti din Iaşi. Şcolile erau întreținute de stat şi aveau denumirea de şcoli domneşti. Controlul muncii pedagogice şi educative (desigur în spirit medieval) din şcoală era înfăptuit de ierarhii bisericeşti. Învățământul se făcea pe bază de cărți religioase. Învățătorii şcolilor

[1] S. Bârsănescu, *Academie domnească din Iaşi (1714-1824),* Bucureşti, 1962; A. Camariano-Cioran, *Les académies princiéres de Bucarest et de Jassy et leur professeurs*, Tessalonyki, 1974.

locale foloseau de asemenea abecedarul editat la tipografia Mitropoliei în 1755.

După încheierea în 1774 a păcii de la Kuciuk-Kainargi în țară se observă o oarecare înviorare economică şi culturală. Odată cu aceasta se îmbunătăţeşte starea de lucruri a şcolilor. Domnul ţării Grigore Alexandru Ghica emite un nou hrisov la 15 noiembrie 1775 „despre şcoli", în care erau prevăzute măsuri importante, menite să îmbunătățească activitatea şcolilor din principat. În anii 90 ai sec. XVIII au fost emise un şir de hrisoave, prin care se urmărea acelaşi scop – îmbunătăţirea stării şi activităţii şcolilor din capitală şi din provincie.

Următorii paşi în direcția evoluării şcolilor în oraşele Moldovei au fost făcuți la începutul sec. XIX. Astfel la 24 mai 1803 domnul țării Alexandru Moruzi a emis un hrisov special despre starea şcolilor existente şi instituirea celor noi în ţinuturile Moldovei, cât şi despre ordinea necesară care urma să fie înfăptuită acolo. Acest document prevedea fondarea suplimentară a patru şcoli de limbă elină şi română în oraşele Focşani, Galați, Bârlad şi Chişinău. În hrisov se sublinia că şcoala din Galați să funcționeze pe lângă mănăstirea Mavromol, iar activitatea şcolilor de pe lângă episcopiile din Roman şi Huşi să fie reluată cu aceleaşi obiecte de predare ca şi în alte şcoli. În fiecare şcoală puteau fi angajați ca dascăli atât localnici, cât şi străini, iar finanțarea şcolilor trebuia să fie făcută din sumele adunate de la slujitorii bisericilor. De vărsarea acestor bani să nu fie scutiți nici unul dintre preoți sau diaconi, se spune mai departe în document. Pe lângă aceste venituri, pentru întreținerea şcolilor urmau să fie alocați câte 18 lei din visteria domnească. Pentru întreținerea şcolilor trebuia să lucreze 45 de țărani scutelnici. În şcolile orăşeneşti aveau să fie instituite epitropii constituite din boieri şi negustori. Dacă sumele acordate pentru retribuirea lucrului dascălilor aveau să fie insuficiente, atunci boierii şi negustorii care aveau copii la şcoală urmau să plătească sumele ce nu ajungeau pentru lefuri. 3500 de lei din veniturile şcolilor erau acordate ca ajutor pentru 40 de elevi săraci. Mitropolitul şi epitropul erau obligați să înfăptuiască anual un control scrupulos al şcolilor, să vegheze ca învăţătorii să-şi îndeplinească la nivelul cerut funcțiile şi să-l informeze pe domn despre cei ce lucrează rău spre a fi înlocuiți cu alții mai demni. De două ori pe an urmau să fie supuşi unui control şi elevii bursieri. Hrisovul arată că lecțiile se țineau zilnic în afară de

duminică şi de sărbători. Fiecare şcoală trebuia să aibă biblioteca sa. Bibliotecarul purta răspunderea personală pentru fiecare carte dispărută.

E de notat că exista o legătură între şcolile din ţinuturi, episcopii şi Academia domnească. Administraţia acesteia din urmă purta răspundere pentru toate şcolile din ţară.

Domnul nu s-a limitat doar la hrisovul din 24 mai 1803. A urmat o serie de hrisoave cu privire la şcolile din fiecare oraş în parte. Astfel, la 28 mai 1803 a fost emis hrisovul privind şcoala domnească din Chişinău, iar la 29 mai emise încă două documente despre şcolile din Galaţi şi Bârlad. Conform hrisovului din 28 mai 1803 a fost instituită o epitropie a şcolii domneşti din Chişinău în componenţa căreia au intrat 4 persoane – doi boieri şi doi negustori. Hrisovul prevedea ca activitatea şcolii să fie dirijată de epitropi „şi nu de serdarii de Orhei", precum se făcea mai înainte. S-a ordonat de asemenea ca să fie numit un dascăl de limbă română „iscusit gramatic şi psalt", adică să cunoască bine gramatica, să fie un caligraf iscusit şi un bun cântăreţ[1].

Deschiderea acestor şcoli se afla în raport direct cu începutul activităţii culturalizatoare a mitropolitului Moldovei Veniamin Costache din îndemnul şi la iniţiativa căruia cu 3-4 ani înainte de începutul războiului din 1806-1812 domnul ţării Alexandru Moruzi a emis amintitele hrisoave despre întemeierea şcolilor în diferite oraşe, asigurarea lor materială, selectarea învăţătorilor şi trimiterea tineretului capabil la învăţătură în străinătate. Concomitent cu şcolile „greceşti" se deschid şi şcoli „moldoveneşti", pentru care către acest timp a fost pregătită o anumită bază. De acum în 1795 iluministul moldovean Amfilohie Hotiniul publicase în limba română manuale de aritmetică, geografie şi teologie. Ele au căpătat răspândire şi în şcolile de prin ţinuturi. În afară de aceasta, în apropierea Chişinăului, la Dubăsari, funcţiona pe la sfârşitul sec. XVIII tipografia lui Mihail Strilbiţchi, în care se tipăreau cărţi în limbile română, rusă şi slavonă.

---

[1] А. И. Ешану, *Школы Кишинёва во второй половине XУIII- начале X1X в.,* в „Известия Академии Наук МССР". Серия Общественные науки, Кишинёв, 1978, № 2, с.87-93.

Numărul elevilor din aceste şcoli era doar de 10-20 de persoane. Ei erau în temei fii de boieri, negustori şi clerici.

Şcoli urbane au jucat un rol pozitiv în dezvoltarea învăţământului şi a răspândirii ştiinţei de carte printre populaţia din principat.

Este atestată documentar existenţa unor şcoli pe lângă bisericile din mai multe oraşe, inclusiv din Chişinău. Izvoarele confirmă existenţa unor şcoli şi la sate. Se ştie astfel despre şcolile de pe lângă parohiile din satele Botoşana şi Bălăceana din ţinutul Sucevei (1766); Ruginoasa din ţinutul Iaşi, Teţcani şi Durleşti din ţinutul Orhei (1800) etc. În majoritatea şcolilor săteşti copiii învăţau să citească, să scrie precum şi să rostească rugăciuni; învăţător era însuşi preotul sau dascălul parohiei. Învăţătura se făcea pe baza cărţilor religioase.

O însemnătate mai mare aveau şcolile mănăstireşti. În aceste şcoli se preda în limbile română şi slavonă. Aici se pregăteau tălmaci de acte din slavonă în română, slujitori ai bisericii, copişti de literatură religioasă ş.a. Absolvenţii lor au tradus numeroase cărţi religioase şi mai multe documente oficiale în limba română. A continuat să activeze şcoala de pe lângă mănăstirea Căpriana, iar din 1811 funcţionează cea de pe lângă mănăstirea Curchi (ţin. Orhei), care şi-a câştigat faima destul de repede. Dat fiind caracterul conservativ al învăţământului religios, în şcolile mănăstireşti în sec. XVIII – încep. sec. XIX n-au avut loc schimbări importante în conţinutul şi metodele de învăţământ.

Ca şi în trecut, un loc de seamă printre şcolile mănăstireşti îl ocupa şcoala duhovnicească de la Putna, fondată în 1774 de către Iacob Putneanul şi Vartolemei Mazereanu după modelul Academiei fondate de Petru Movilă la Kiev, care avea misiunea de a pregăti preoţi şi dascăli pentru şcolile din ţară. La şcoala de la Putna, la fel ca şi în alte şcoli, erau primiţi copii de vârsta diferită, începând cu 5 ani, termenul de studii era 7 ani.

Şcoala de la Putna era de fapt prima încercare de instituţie specială pentru pregătirea clerului. Dar această şcoală nu putea satisface cerinţele conducătorilor bisericii, care tindeau să creeze şi o instituţie de învăţământ special teologică. O asemenea instituţie a şi fost deschisă în 1803 la Socola în urma hrisovului semnat de domnul ţării Alexandru Moruzi la 1 septembrie 1803. Un rol important în întreţinerea acestui seminar teologic l-a jucat mitropolitul Veniamin

Costache. Hrisovul hotăra ca la Socola „să se aşeze o şcoală cu dascăli moldoveneşti … pricopsiţi în limba românească ca să fie pentru învăţătura feciorilor de preoţi învăţându-se desăvârşit dogmele legii”, adică ale religiei creştin ortodoxe.

Hrisovul emis în septembrie 1804 atestă de acum că şcoala de la Socola în acest an funcţiona. Acelaşi hrisov şi o serie de acte emise ulterior, arată că, veniturile şcolii mereu sporesc. La finanţarea ei alături de mănăstire participa şi visteria statului cu o sumă de 2500 de lei anual. În continuare în document sunt indicate privilegiile acordate suplimentar acestei şcoli. Chiar din punct de vedere al pregătirii teologice şcoala de la Socola era superioară celei de la Putna. Veniamin Costache a mai completat învăţământul teologic cu discipline laice: gramatica românească şi cea latină, istoria universală, logica, filosofia, aritmetica etc. Şcoala a fost un veritabil seminar teologic. Elevii erau admişi numai după absolvirea unei şcoli elementare. Seminarul din Socola a fost prima instituţie de învăţământ mediu special cu predarea în limba română şi a jucat un rol remarcabil în pregătirea cadrelor nu numai preoţeşti, dar şi didactice.

În condiţiile reformelor social-economice şi politice de la mijlocul sec. XVIII, când problema cadrelor din aparatul de stat şi ierarhia bisericească devenise foarte acută, continuă să funcţioneze şi şcolile episcopale. Reorganizarea lor a fost începută în 1747 prin hrisovul domnului Grigore Ghica, care prevedea deschiderea unor şcoli pe lângă cele trei epitropii din ţară: Roman, Rădăuţi şi Huşi. Aceste şcoli sunt numite însă în izvoare „domneşti”, la fel ca şi Academia din Iaşi, şcolile din Galaţi şi Botoşani. Ele arau subordonate atât domniei cât şi bisericii, care înfăptuia supravegherea activităţii instructiv-educative şi purta grija bazei materiale a acestor şcoli. Hrisovul din 1747 prevedea în mod direct obligaţia episcopilor de a efectua de două ori pe an un control multilateral al şcolilor episcopale. Hrisovul domnului Ioan Mavrocordat din 20 iunie 1785 a scos şcolile episcopale de sub tutela epitropiei şcolilor, lăsând îngrijirea lor pe seama episcopiilor respective.

Şcolile bisericeşti cu tot caracterul lor conservativ au jucat un anumit rol în răspândirea ştiinţei de carte în româneşte, au contribuit la păstrarea şi dezvoltarea limbii materne. Rolul lor în istoria culturii este incontestabil.

În sec. XVIII – încep. sec. XIX în Moldova continuă practica de instruire în familie. Totodată în această perioadă apar, mai ales spre sfârşitul sec. XVIII, şcoli particulare. Învăţătorii particulari erau invitaţi în Moldova de cele mai multe ori de către domnii ţării.

În anii '70, dar mai ales în deceniile următoare instruire în familie se extinde. Afară de greci activează acum şi institutori francezi, germani etc. Ei predau nu numai limba respectivă, dar şi filosofia, matematica, fizica etc. Mai mulţi dintre ei absolvise universităţile europene. Bunăoară, în familia lui Grigore Ghica a fost învăţător şi totodată secretar personal al voievodului un francez învăţat Jean Louis Carra. El a scris o interesantă descriere a Moldovei şi a Valahiei, dar care a avut ca izvor de inspiraţie „Descrierea Moldovei” de Dimitrie Cantemir. În familia principelui Alexandru Moruzi şi a vistiernicului Iordache Balş a predat copiilor ştiinţele moderne învăţatul grec Dimitrie Daniel Philippide[1]. În 1794 în familiile boierilor din Iaşi predau limba franceză Ledoux şi Cado de Lille, participanţi la revoluţia franceză. Ei au venit în ţară din Rusia, unde de asemenea fuseseră profesori particulari. Învăţătorii francezi Jean Batiste Trecouret (1796) şi Martinont (1798) au predat matematica copiilor domnului moldovean Alexandru Callimachi.

Unul din ultimii domni fanarioţi, Scarlat Callimachi (1806-1807; 1812-1813) a angajat un şir de învăţători străini, cu precădere francezi, pentru instruirea şi educarea copiilor săi. Feciorul său Alexandru a învăţat la francezul Doret care i-a predat gramatica, istoria, geografia. Lui i se plăteau 150 ducaţi olandezi pe an, avea gratuit gazda, hrana şi deservirea medicală. Germanul L. Scherdtberg îl învaţă pe Alexandru limba germană, iar vestitul profesor al Academiei din Iaşi D. Gobdela îi preda limba greacă.

Învăţătorii particulari erau angajaţi şi în familiile boiereşti. Drept exemplu putem lua familia spătarului Gavriil Conachi, cei patru copii ai căruia în perioada anilor 1790-1799 au avut 15 profesori, care le-au predat diferite obiecte şi limbile greacă, franceză, germană şi latină. Printre eu erau Daniil Diaconul,

---

[1] Olga Cicanci, *Introducere,* în Dimitrie Daniel Philippide, *Istoria României,* Bucureşti, 2004, p. 14,18.

Gheorghe Grecul, Willi Neamţul, francezul Ledoux, Antoni Meriage, polonezul Wengerski etc. Exemplu elocvent că instruire în familie era organizată deja după metoda de obiecte.

În această perioadă în bibliotecile boierilor apar cărți de preț, chiar şi enciclopedii, copii-manuscrise ale cronicilor moldoveneşti etc. Dascălii particulari au contribuit la creşterea nivelului de instruire a elitei boiereşti locale.

În strânsă legătură cu instruirea în familie se află în această perioadă şi şcolile particulare despre care însă avem date foarte scunde. De exemplu, postelnicul Manolache Drăghici, judecător şi ispravnic de Dorohoi, autorul unei interesante istorii a Moldovei în două volume şi-a făcut studiile într-o şcoală particulară. Dintr-un material documentar de la hotarul sec. XVIII – XIX reiese că şcoli particulare există nu numai la Iaşi, dar şi în multe oraşe, ba chiar şi în unele sate din Moldova. Bunăoară, în 1803 Şerban, fratele mitropolitului Veniamin, a întemeiat o şcoală particulară în satul Fălciu. Dascălii acestor şcoli desigur nu aveau acelaşi grad de pregătire profesională. Ei predau în diferite limbi, în dependență de nivelul instruirii şi dorința părinților – boieri mari şi mici, negustori – în română, franceză şi germană. După unele calcule circa 2/3 din dregători, slujbaşi din țară la sf. sec. XVIII au învățat la vremea lor la profesori şi la şcoli particulare şi doar 1/3 învățase la şcoli „domneşti", „greceşti" şi „româneşti". În scrisoarea sa din 13 aprilie 1783 călugărul sârb Dositei Obradovici, om cult, fost dascăl în casele boierilor moldoveni, scria că aceştia aveau grijă de educația şi instruirea copiilor lor şi că toți tinerii din această tagmă din Iaşi cunosc în afară de limba lor maternă şi cea greacă, franceză, iar unii chiar latina şi italiana.

Ca şi odinioară, în sec. XVIII, femeile nu aveau acces la studii în şcoli. De aceea fiicele de boieri, învățau carte în familie. Abia în 1812 soții Jermon sosiți din Franța au deschis la Iaşi un pension particular de fete în care se predau limbile franceză, italiană, greacă, cântul, pianul, dansul, croitoria şi broderia. Era deci o şcoală care pregătea fete de boieri pentru viața mondenă şi menaj.

Mulți tineri moldoveni, după ce îşi făceau studiile în familie sau la diferite şcoli din țară, plecau să studieze în diferite instituții de învățământ din Polonia, şi mai ales în Europa Occidentală.

Bunăoară, Ioan Teodor Callimachi, fiul lui Teodor Callimachi, vornicul de la Câmpulung, şi-a continuat studiile la Liov,

unde a învățat poloneza şi limba latină. Mai târziu, aflându-se la Constantinopol, el a însuşit şi limba italiană. Cunoscând aceste limbi, el a fost numit în postul de mare dragoman, unul dintre cele mai influente posturi la Poarta Otomană. În anii 1758-1761 el a fost domn al Moldovei, despre care o cronică moldovenească scrie „acestu domnu au fost din părinții fecioru lui Teodoru Calmăşul, carele au fostu din mazilii cei de giosu; patria lui au fostu în ținutul Orheiului … Pre aceasta l-au avutu fecioru mai mare, l-au trămisu în Țarea leşească la Şcoala Liovului şi acolo au învățatu carte, şi limba latinească şi leşască, şi săvârşindu învățătura au venitu în patria sa Moldova”.

Gavriil Callimachi, fiul lui Ioan Teodor Callimachi, şi-a făcut şi el studiile la Constantinopol. El a fost numit ulterior mitropolit al Salonicului, iar apoi a devenit şi mitropolit al Moldovei.

Scarlat Sturza, tatăl nobilului basarabean Alexandru Sturza, după ce a absolvit Academia domnească din Iaşi, a continuat studiile la Universitatea din Leipzig. Tot acolo au fost trimişi să-şi facă studiile, sub supravegherea monahului sârb Obradovici, Alexandru, nepotul episcopului de Roman, Leon Gheuca şi diaconul Gherasim[1].

Vasile şi Teodor Balş, fiii unui boier moldovean, şi-au făcut studiile la Viena. Tot într-acolo şi-a trimis în acelaşi scop feciorii Ioniță şi Costache şi spătarul Gavriil Conachi, la fel aflați sun îngrijirea dascălului Daniil. Tinerii au trecut apoi din Viena la Jena, unde-şi continuau studiile. Revenind în patrie, ei aduc cu sine multe cărți ştiințifice şi artistice moderne.

Matei Milu (Milo), este trimis să facă şcoală militară la Petersburg de tatăl său Enăcache Milu, staroste de Cernăuți.

Gheorghe Asachi (1788-1869) a studiat în fragedă tinerețe la Liov, Viena şi Roma astronomie, arheologie, epigrafie, poetică şi pictură.

Mitropolitul Moldovei Veniamin Costache odată cu organizarea Seminarului de la Socola (1803), preocupat de problema cadrelor cu studii superioare pentru țară, a trimis la instituțiile de învățământ din străinătate mai mulți tineri.

Majoritatea tinerilor care şi-au făcut studiile în străinătate erau reprezentanți ai marii boierimi. Învățătura în aceste instituții le-

[1] T. Codrescu, *Uricariul*, Partea I, Iaşi, 1871, p. 123-141.

a oferit tinerilor moldoveni posibilitatea să ia cunoştinţă de cultura avansată a ţărilor din Europa Occidentală. Toate aceste persoane s-au întors în patrie posedând un sistem de cunoştinţe mai largi şi de un nivel mai înalt, fiind egali cu intelectualii europeni ai vremii. Datorită lor în Moldova s-a răspândit literatura modernă, au pătruns ideile iluministe. Unii dintre ei, e clar, puţini la număr, şi-au însuşit chiar idei revoluţionare. Aceşti tineri au avut o influenţă mare asupra dezvoltării vieţii sociale, a culturii moldoveneşti. Ei participând la modernizarea şcolii, aparatului de stat. Posedând limbi străine, ei au contribuit şi la traducerea şi răspândirea în Moldova a multor opere literare, filosofice, ştiinţifice, la prosperarea artelor, teatrului, aducând un aport însemnat la modernizarea întregii societăţi moldoveneşti şi mai ales a culturii.

Treptat, către începuturile epocii moderne, cartea devine un factor definitoriu al evoluţiei civilizaţiei umane a popoarelor sub aspect nu numai spiritual-cultural, dar şi cognitiv, ştiinţific şi tehnic. În Moldova ca şi în celelalte ţări româneşti la această răspântie de secole de asemenea creşte incomparabil rolul şi necesitatea cărţii.

Unul dintre cei mai mari promotori ai tiparului moldovenesc a fost mitropolitul **Iacob Putneanul** (1750-1760). În perioada arhieriei sale a fost reactivată tiparniţa mitropolitană, fiind tipărite o serie de cărţi religioase şi pentru învăţătura preoţilor („Penticostarul” (1753); „Antologhion” (1755); „Psaltire” (1757) ş.a.), prin care s-a asigurat biruinţa definitivă a limbii române în biserică. De mare utilitate a fost pregătirea şi editarea de acelaşi ierarh a unui „Bucvari sau începere de învăţătură celor ce vor să înveţe carte cu slove sloveneşti…”, primul manual tipărit în limba română din Moldova, retipărit cu modificări la Dubăsari, 1792, 1794 şi la Movilău,1800[1] de Mihail Strilbiţchi. În prefaţa căruia ca şi în alte tipărituri ale sale, aduce laude învăţăturii de carte, sfătuind cu insistenţă părinţii să-şi dea copiii la şcoală.

O vastă activitate cărturărească a desfăşurat în Moldova **Mihail Strilbiţki** (1730 - 1807), originar din Mirgorod, stabilit la Iaşi pe la mijlocul secolului, locuind aici aproape 50 ani, dintre care 40 i-a dedicat tiparului şi tipăririi cărţilor. În această perioadă a desfăşurat o vastă activitate de traducător, editor, tipograf şi gravor la

---

[1] Ibidem, p. 147, 222, 226.

tipografia Mitropoliei din Iaşi. Prima sa gravură datează din 1756, iar prima carte, un „Ceaslov" - din 1772. Între 1778 – 1794 arendează tipografia Mitropoliei, iar în 1785 fondează tipografia "politicească" (civilă), editând numeroase cărţi bisericeşti şi laice, inclusiv manuale şi altă literatură didactică. Prezenţa masivă a armatei ruse în Moldova în timpul războiul ruso-otoman din 1786-1791, contactele diferitor reprezentanţi ai populaţiei băştinaşe cu mediile politico-culturale ruseşti, l-au stimulat pe vestitul tipograf să editeze îndrumare de conversaţie bilingve *„De ale casei voarbe ruseşti şi moldoveneşti..."*, *„În scurtă adunare a numelor... "*, Iaşi, 1789. Către finele războiul, fiind interceptat de turci că avea misiune de spionaj în favoarea armatei ruse[1] a fost nevoit să se refugieze cu tipografia din capitala Moldovei peste Nistru, dintru început la Dubăsari (1792), apoi o reamplasează la Movilău (1796), unde şi-a reluat pentru câţiva ani activitatea, editând în temei cărţi pentru populaţia Ţării Moldovei şi pentru moldovenii de dincolo de Nistru. Dintre ediţiile sale mai importante fac parte „Catavasierul" (1778); "Psaltirea prorocului şi împăratului David" (1782), "Calendarul pe 112 ani…" şi „Curioznica şi în scurt arătare celor ce iubesc a cerca vrednice învăţături din fiziognomie" a autorului elveţian I. Lafeter (1785); "Poezii noo" de I. Cantacuzino – prima culegere tipărită de versuri (Dubăsari, 1796), traduce în limba română „Alexandria" (Movilău, 1796) ş.a. Mihail Strilbiţchi a fost un înzestrat meşter tipograf şi gravor, despre talentul său ne vorbeşte mulţimea de ilustraţii de carte, gravurile şi vinietele, precum şi frontispiciile la ediţiile sale. După anul 1800 Mihail Strilbiţki dăruieşte teascul său tipografic, toate instrumentele de tipografie mănăstirii Neamţ. În total Mihail Strilbiţki a editat aproximativ 32 de cărţi, dintre care 14 cu conţinut laic. Caracterizând în ansamblu opera tipografică a lui Mihail Strilbiţki, trebuie de arătat că ea se deosebeşte de cea a predecesorului său Duca Sotiriovici, printr-o tematică mai vastă, imprimând tiparului moldovenesc un caracter preponderent laic.

---

[1] Eşanu A. *O faţetă necunoscută a activităţii în Moldova a lui Mihail Strelbiţki*, în „Revista de istorie a Moldovei", Chişinău, 1997, nr 1-2, pag.81-86.

În totalitate în sec. XVIII – încep. sec. XIX de sub teascurile tiparniţelor moldoveneşti au ieşit un număr redus de cărţi, drept urmare în uz continua să se afle mai toate cărţile tipărite la Iaşi şi în alte centre tipografice în sec. XVII. De exemplu, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, un exemplar al Psaltirii în versuri a lui Dosoftei (Uniev, 1673) aparţinea lui Teodor preot protopop de Soroca[1]. Pe de altă parte, a continuat să crească importul de carte tipărită din Ţara Românească (tiparniţele din Bucureşti, Râmnic, Buzău, Mănăstirea Căldăruşani ş.a.), Transilvania (tipografiile din Blaj, Braşov, Buda, Sibiu ş.a.) şi alte ţări din estul (Moscova, Sankt-Petersburg, Mănăstirea Vâgov) şi vestul Europei (Veneţia, Viena). De exemplu, un număr mare de cărţi ruseşti a adus în Moldova Vartolomei Mazereanu în urma vizitei sale la Moscova şi Petersburg (1769-1770). Iar în biblioteca boierului Ioan Canta, pe la 1777 se aflau „Chiclopediile (probabil este vorba de unele enciclopedii greceşti sau franceze, care circulau pe atunci în Moldova – n.n.), „Esopul" ori „Gramatica latinească" a copiilor, un „Armenopol ot Andrei Pavli (probabil este vorba de celebrul cod de legi al lui Armenopulos – n.n.) care s-au dat la boieriu"[2]. Alături de cărţile tipărite la Iaşi acestea ajung atât în bibliotecile unor mănăstiri, ierarhi şi altor feţe bisericeşti, în cele ale Academiei şi şcolilor domneşti, precum şi în posesia unor domni ai ţării, boieri, profesori, negustori ş.a. Ulterior, o parte din aceste cărţi au ajuns în colecţiile unor mari biblioteci, arhive şi muzee din România, Republica Moldova şi alte ţări ale Europei şi permit istoricilor să-şi facă o reprezentate destul de clară despre circulaţia cărţii româneşti şi străine în Moldova pe parcursul acestei perioade. Catastifele de cărţi ale bibliotecilor din sec. al XVIII, cum ar fi cele ale mănăstirilor (Neamţ, Putna, Voroneţ, Dragomirna, Moldoviţa, Suceviţa, Căpriana ş.a.); ale unor domni şi

---

[1] Nicolae Fuştei, *Opera Mitropolitului Dosoftei în contextul culturii spirituale Sud-Est şi Est Europene (a doua jumătate a se. al XVIII-lea)*, Chişinău, 2008, p. 231.

[2] Ioan Canta, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la a doua şi până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordatu (1741-1769).* Studiu introductiv, notă asupra ediţiei de Andrei Eşanu şi Valentina Eşanu, Chişinău, 1999, p. 9.

cărturari (Mavrocordații[1], Vartolomei Mazereanu, Paisie Velicicovschi ş.a.) subliniază preponderența cărții manuscrise. O serie de biblioteci importante s-au format la hotarul sec. XVIII-XIX dintre care deosebit de importante ca valoare şi diversitate sunt cele ale boierilor luminați (I. Cantacuzino[2], Ioan Balş[3], Nicolae Rosetti-Roznovanu[4] ş.a).

Altă observație care se desprinde din totalitatea acestor informații este aceea că pe parcursul acestei perioade repertoriul de carte manuscrisă şi tipărită, care circula în spațiul istoric ai Țării Moldovei se diversifică cu mult. Tot mai frecvent în viața cultural-spirituală a țării se impune cartea laică în limba română, fie scrieri originale sau traduceri.

Ca şi mai înainte, în Țara Moldovei, continuă să fie copiate numeroase cărți bisericeşti (în slavonă sau română), letopisețe şi cronografe, literatură de înțelepciune şi romane populare, literatură didactică, lexicoane, calendare, gromovnice, zodiace, se efectuează numeroase traduceri din limbile greacă, latină, franceză ş.a., totodată prin intermediul profesorilor sosiți în țară, al tinerilor plecați la studii în străinătate, al unor negustori şi boieri, mai cu seama din a doua jumătate a sec. XVIII şi primele decenii ale secolului următor în Moldova se aduce şi se tălmăceşte tot mai multă literatură laică, inclusiv beletristică, şi ştiințifică (filozofie, istorie, agronomie, medicină, matematică, drept, astronomie, geografie). Astfel, pe la

---

[1] V. Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților,* în *Analele Academie Române*. Memoriile secției istorice, seria III, tom XII, memoriul 16, Bucureşti 1940.

[2] Andrei Eşanu, Valentina Eşanu, *Letopisețul lui Ioan Canta şi locul său în istoria cronografiei moldoveneşti,* în Ioan Canta. *Letopisețul Țării Moldovei (1741-1769)*, Chişinău, 1999, p. 9

[3] C.I. Karadja, *Un bibliophile moldave au debui du dix-neuvieme siecle. Le grand ecuyer Ioan Balş,* în „Bulletin de la Section Historique", Bucarest, 1947.

[4] C. Papacostea, *O bibliotecă din Moldova la începutul sec. al XIX-lea. Biblioteca de la Stânca*, în *Studii şi cercetări de bibliologie*, V, 1963, p. 215-220. N. Isar, *Circulația valorilor occidentale în Principatele române, în epoca luminilor: de la istoriografie la filosofie,* în *Fațetele istoriei. Existențe, identități, dinamici. Omagiul acad. Ştefan Ştefănescu.* Vol îngrijit de T.Teoteoi, B. Murgescu, Ţ, Soltan, Bucureşti, 2000, p. 548-551.

începutul sec. al XIX-lea, Ioan Nemişescul traduce din germană „Descrierea Moldovei” de Dimitrie Cantemir. Tot mai mulţi boieri, negustori comandă pentru sine sau pentru odraslele lor copii ale unor scrieri istorice, ştiinţifice, dar şi cărţi care ar putea fi citite în orele de răgaz spre delectarea sufletească. De exemplu, pe la 1790, negustorul din Chişinău Donie plăteşte dascălului Ştefan de la Putna pentru o copie al celebrului roman popular „Alexandria”. Astfel, cartea, fie manuscrisă fie tipărită îşi face tot mai mult loc în viaţa oamenilor, jucând un rol important în lărgirea orizontului cultural şi de cunoaştere a lumii, a procesului istoric în general, contribuind pe această cale la procesul de modernizare a ţării prin acumularea de cunoştinţe practice înaintate, de experienţă acumulată de-a lungul secolelor în ştiinţa şi cultura europeană. Pe această cale, cartea - ca fenomen cultural şi spiritual a accelerat procesul de înnoire şi împrospătare a orizontului de cunoaştere, a contribuit la răspândirea ideilor iluministe, a adus ţara către primele decenii ale sec. al XIX-lea în pragul unor transformări culturale şi naţionale radicale.

În ultimele decenii ale sec. XVIII - începutul sec. XIX, îşi fac apariţia primele încercări de scrieri literare de tip modern. Dintre figurile mai importante în această privinţă se impun cele ale scriitorilor Matei Milu, Ioan Cantacuzino şi Nicolae Dimachi, cărora le aparţin interesante încercări literare în poezie şi dramaturgie.

Matei Milu (Milo, c. 1750-1801), de viţă boierească, face studii în patrie şi la Petersburg acumulând o anumită cultură însuşind limbile franceză, greaca modernă şi rusă. Întorcându-se în Moldova în 1775 urcă înalte trepte dregătoreşti, ajungând până la vel spătar. Este receptiv la ideile unor mari gânditori francezi (Voltaire), la suflul înnoitor al reformelor de modernizare, dar şi respectând prescriptele moralei religioase. Ca poet a scris versuri lirice, apreciate drept lipsite de har, dar se admite că stihurile sale au servit drept model pentru poezia erotică al lui Costache Conachi. Mult mai valoroase sunt considerate satirele sale, nelipsite de umor şi un ascuţit simţ al ridicolului, în care surprinde la contemporanii său defecte morale, în deosebi înfumurarea, zgârcenia, ocupaţii şi distracţii deşarte ş.a. Aceluiaşi poet aparţine primul pamflet (la adresa paharnicului Iordache Lazu) şi prima odă (dedicată lui Alexandru Moruzi, mare dragoman, ulterior domn al Moldovei, cu ocazia încheierii păcii de la Iaşi, 1792) în literatura română. Deşi poezia lui Matei Milu nu este lipsită de anumite carenţe, totuşi lui îi

aparține meritul de a fi la începuturile poeziei moderne moldave. Scrierile sale au rămas în manuscris până la sfârşitul sec. al XIX-lea.

Ioan Cantacuzino (1757-1828), se trage din vestita stirpe a Cantacuzinilor, părinții săi fiind clucerul Răducanu Cantacuzino şi domnița Ecaterina, fiica domnului Moldovei Ioan Mavrocordat. Primeşte o educația aleasă, formându-se în mediul cultural al Principatelor române şi al Rusiei. Acumulând pe parcursul vieții o bogată bibliotecă. Urmându-l pe tatăl său se implică de timpuriu în activitatea politică şi militară legate de evenimentele din timpul războaielor austro-ruso-otomane din a doua jumătate a sec. XVIII, militând pentru eliberarea şi unitatea țărilor române. A ajuns la gradul de colonel şi mare cneaz al Rusiei. Drept recompensă pentru activitatea sa împărăteasa Ecaterina II îi dăruieşte o moşie pe malul drept al Bugului unde întemeiază localitatea Kantakuzinka, unde s-a stabilit în 1818 pentru restul vieții.

Deşi se considera om politic de vocație, în clipele de răgaz se îndeletnicea cu literatura, compunând versuri. Ioan Cantacuzino este primul poet român care în timpul vieții a publicat un volum de versuri „Poezii noo", editată de Mihail Strilbițki la Dubăsari (1796). Culegerea include o „Predislovie", versuri proprii şi o serie de traduceri sau prelucrări din autori străini, pe care nu-i nominalizează de fiecare dată. Dintre aceştia din urmă face parte vestita fabulă a lui La Fontaine „Greierul şi Furnica"; poezia lui Fr.-J. de Bernis „Dimineața poeticească"; de pe un intermediar francez traduce canțoneta italianului Metastasio „Eleghie", iar din Th. Gray „Locaşul morții" ş.a. Poezia lui Ioan Cantacuzino ca tematică este destul de variată şi este plasată la confluența dintre anacreontism cu clasicismul şi preromantismul. Dintre cele mai reuşite versificări este considerat epitalamul biblic „Cântarea Cântărilor" realizată după o versiune franceză, scriere apropiată ca formă de metrica şi limba poeziei populare.

Prin intermediul limbii franceze a manifestat un interes deosebit față de cultura şi literatura occidentală, efectuând numeroase traduceri din autori francezi şi englezi prin 1794-1796, între care lucrarea lui Montesquieu „Arsachie şi Ismenia"; piesa lui J.-J. Rousseau „Narchis sau Îndrăgitul dă însuş de sine", de altfel prima operă dramatică franceză tradusă în limba română; J.-Pierre Claris de Florian „Numa Pompilius"; tratatul lui A. Pope „Cercarea asupra omului" (1807) de pe un intermediar francez ş.a.

Prin „Poezii noo” şi traducerile sale Ioan Cantacuzino îmbogăţeşte tradiţia literară autohtonă şi lărgeşte orizonturile cunoaşterii literaturii occidentale de către români.

Poetul **Neculai Dimachi** (1777-1836), îşi trage obârşia din mari boieri greci cu înalte dregătorii în Ţara Moldovei în veacul fanariot, la rândul său ajunge (1803) membru al Divanului. Poseda cunoştinţe inginereşti, fapt care ar arătă că a studiat un timp la Academia domnească din Iaşi. După revenirea domniilor pământene anii 20-30 participă activ la viaţa politică a Principatului Moldovei.

În primul deceniu ale sec. al XIX-lea s-a manifestat ca autor de poezie lirică apropiată ca formă şi conţinut de cea a lui Costache Conachi şi Alecu Văcărescu din Ţara Românească. În linii mari poezia sa este un prinos adus amorului, caracterizează prin exces de sentimente ale îndrăgostitului fără de noroc care consună cu tânguirile din cântecele de lume şi reveriile preromanticilor. Din modesta sa creaţie literară mai cunoscute sunt „Corabia pe valuri” dedicată Anicăi Roset, „Vorbe a sufletului cu inima”, „Poronca amorului”, „Luxandra” ş.a. Mai izbutite sunt considerate creaţiile sale satirice în versuri dintre care „O adunare a trii cucoane” în care se ironizează cochetărie şi mania clevetelii. În general, versurile sale sunt mai fluide, mai temperate şi mai fireşti în exprimarea trăirilor sale. I se atribuie, de asemenea piesa în 5 acte în versuri „Sfatul familiei” considerată a fi una din primele comedii originale în literatura română, inspirată din mediul unui târg moldovenesc de pe acele timpuri. Creaţia sa literară a fost cunoscută şi apreciată de contemporanii săi.

Prin scrierile acestor modeşti condeieri au fost puse începuturile unor transformări înnoitoare, moderne în evoluţia literaturii autohtone, care a căpătat vigurozitate în deceniile următoare prin operele lui Alexandru Beldiman, Costache Conachi, Gheorghe Asachi, Constantin Stamati ş.a.

În general, societatea românească, cea din Ţara Moldovei în special, a fost receptivă la noile idei şi valori preiluministe şi iluministe care s-au extins treptat pe tot continentul şi pe această cale Principatul a fost atras ireversibil în orbita culturii şi spiritualităţii europene moderne, devenind parte componentă a acestui proces.

Astfel, în pofida stăpânirii străine, a numeroaselor războaie în urma evoluţiei istorice proprii prin amplificarea treptată a legăturilor politice, culturale şi ştiinţifice cu ţările vecine, cu civilizaţia şi

cultura occidentală şi cea din Estul Europei în epoca fanariotă are loc un adânc proces de receptare masivă a valorilor culturale şi ştiinţifice moderne care au dus treptat spre finele perioadei la schimbări deosebit de importante în viaţa culturală a Ţării Moldovei. Dacă în Principatul Moldovei după revenirea domniilor pământene aceste procese culturale modernizatoare au căpătat o nouă amploare, apoi în Basarabia anexată la Imperiul ţarist acestea au fost frânate. După 1812 în Principatul Moldovei s-au constituit treptat instituţii moderne de învăţământ şi cultură, tipografi, biblioteci, presă periodică, reviste literare şi ştiinţifice, tot mai mulţi tineri din Principat plecau la studii în universităţile occidentale, iar la întoarcere în patrie aceştea au pus pe o nouă temelie viaţa politică şi culturală care au dus în cele din urmă la deşteptarea conştiinţei de neam, la revoluţia din 1848 şi unirea celor două ţări române la 1859. În acelaşi timp în Basarabia sub stăpânirea ţaristă se aşterne treptat întunericul, limba română se scoate din structurile administrative, învăţământ, biserică ş.a. Puţinii intelectuali care mai rămăseseră sau apăruseră după 1812 neavând posibilităţi de afirmare au fost nevoiţi să se refugieze în Principatul Moldovei. Drept consecinţă către finele sec. al XIX-lea majoritatea absolută a populaţiei româneşti din Basarabiei era analfabetă, lipsită de drepturi şi ruptă total de procesele culturale şi naţionale care aveau loc peste Prut şi în Europa în general.

TRATATELE DE LA TILSIT ŞI ERFURT vs PACTUL RIBBENTROP-MOLOTOV (Paralele istorice basarabene: 1807-1808 şi 1939-1940)

Vlad MISCHEVCA,
Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

În cadrul marcării celor două sute de ani de la sfârşitul războiului ruso-turc din 1806-1812 (16(29) mai 2012), se trece cu vederea alte două evenimente, legate nemijlocit de această tristă aniversare. Este vorba despre negocierile şi tratatele încheiate la Tilsit şi Erfurt (1807, 1808), între Franța şi Rusia.

Nu uităm despre pactul Ribbentrop-Molotov, în urma cărui Uniunea Sovietică a primit *carte blanche* pentru a reanexa fostele provincii ale Imperiului Rus – Finlanda, statele baltice, Basarabia (a cărei metamorfoză este Republica Moldova), vestul Ucrainei şi Belarusiei.

Dar, puțini îşi mai amintesc că măsuri similare au fost făcute şi în timpul celebrelor negocieri de la Tilsit, în 1807, care au încheiat un război între Imperiul Rusiei şi Franța lui Napoleon. Iar împărații Napoleon Bonaparte şi Alexandru I s-au înțeles ca Rusia să nu se amestece în afacerile europene ale lui Napoleon. Mai mult chiar, să adere la blocada continentală împotriva Angliei (şi, eventual, pe viitor, să organizeze o campanie comună împotriva Marii Britanii în India). Napoleon căzuse de acord ca Rusia să-şi extindă granițele de nord şi de sud pe contul Finlandei, Principatelor Române şi altor teritorii pe care va fi capabilă să le cucerească prin forța armelor.

O analogie între războaiele duse de Alexandru I contra otomanilor şi Suediei şi expansiunea sovietică din 1939-1940 poate fi identificată în mod clar. Şi în primul caz şi în al doilea, motivul principal pentru acțiunile oficiale ale ruşilor (sovieticilor), a fost de a contracara un „eventual” atac din partea Vestului, cât mai departe de frontiera existentă. Şi în primul şi în al doilea caz, pretextul pentru război a fost unul extrem de îndoielnic. Şi în primul şi în al doilea caz, războaiele au fost influiențate de consecințele acordurilor secrete semnate de Rusia (URSS), cu „stăpânul” Europei continentale. Numai că, în 1939 acesta a fost Hitler, iar la începutul secolului al XIX-lea – era Napoleon. Iar în rezultatul anexărilor din 1809-1812 ruşii acaparase la Nord Finlanda şi la Sud Basarabia, pe care le-au

stăpânit până la 1917 – încercând să le ocupe din nou la 1939 (parţial, în războiul „de iarnă”, Finlanda) şi la 1940 (fără lupte, România dintre Prut şi Nistru).

Tratatul de la Tilsit şi acordul sovieto-german au dus la extinderea teritorială a Rusiei (URSS), iar principalele direcţii de expansiune au coincis (cu excepţia statelor baltice). *Direcţiea finlandeză*: Războiul ruso-suedez din 1808-1809, în rezultatul cărui a fost anexată Finlanda (aceasta corespunde cu Războiul sovieto-finlandez din 1939-1940 şi formarea RSS Carelo-Finnice). *Direcţia poloneză*: anexarea regiunii Bialystok în 1807 şi districtului Tarnopol din Galicia, în 1809, ca o compensaţie pentru participarea Rusiei în războiul împotriva Austriei de partea lui Napoleon (alipirea Ucrainei de vest şi Belarusiei de vest, în 1939). *Direcţia dunăreană*: războiul ruso-turc din 1806-1812 şi anexarea Basarabiei (invazia Armatei Roşii în Basarabia şi Bucovina de Nord în vara anului 1940).

Semnând pactul cu Germania hitleristă, Stalin, care cunoştea bine istoria războaielor napoleoniene, fără îndoială, ar putea fi apelat teoretic la precedentul Tilsitului. Cu toate acestea, el ar fi trebuit să-şi amintească şi de soarta ulterioară a Tratatului de la Tilsit. Rusia a folosit Pacea de la Tilsit, pentru a-şi întări capacitatea de apărare, promovând reforme militare importante, ţinând cont de experienţa franceză. Stalin, de asemenea, a încercat să folosească răgazul paşnic pentru a întâmpina pe deplin pregătit inamicul. O altă întrebare este în ce măsura aceasta i-a reuşit?

Ce sa întâmplat mai departe este, de asemenea, cunoscut. În timp ce Rusia se extindea pe contul Finlandei şi Moldovei, împingându-şi frontierele spre nord şi sud, Napoleon şi-a extins graniţele imperiului său până-n Portugalia. În timp ce Stalin şi-a anexat statele baltice, Basarabia, a luptat cu finlandezii, şi cotropeşte Ucraina de vest, Hitler a cucerit complet Europa continentală. Iar apoi ambii, şi Napoleon şi Hitler, au atacat Rusia (URSS). În 1941, Finlanda şi România s-au revanşat contra URSS pentru a-şi recupera teritoriile pierdute.

La Ulm, apoi la Austerlitz (2 decembrie 1805, astăzi Cehia) Napoleon obţine strălucite victorii împotriva armatelor austriece şi ruseşti. Imperiul Habsburgic este forţat să încheie la 26 decembrie 1805 o pace separată, la Pressburg (Bratislava), pierzând Veneţia şi Dalmaţia. Rămasă singură, Rusia a fost înfrântă la Eylau (8 februarie

1807) şi Friedland (14 iunie 1807). Cea de-a treia coaliție antifranceză înceta să mai existe.

Revenind la tratatele franco-ruse încheiate la Tilsit (ratificate de către Alexandru I şi Napoleon la 27 iunie/ 9 iulie 1807), vom remarca că în ambele tratate ***(Tratatul ruso-francez de pace şi prietenie*** şi ***Tratatul ruso-francez de alianță ofensivă şi defensivă (secret))*** au fost introduse *articole* ce vizau raporturile ruso-turce şi soarta Principatelor Române. În primul tratat, problema care ne interesează a fost reflectată, direct sau indirect, în articolele 22-25. Conținutul lor este următorul:

„*Articolul XXII.* Toate ostilitățile pe uscat şi mare între armata Majestății sale împăratului întregii Rusii şi armata Majestății sale sultanului se vor suspenda imediat în urma primirii ştirii oficiale despre semnarea prezentului tratat.

Înaltele părți contractante vor trimite imediat prin curieri această ştire pentru a fi înmânată cât mai repede generalilor şi comandanților ambelor părți".

„*Articolul XXIII.* Trupele rossiene se vor retrage din principatele Valahia şi Moldova, dar provinciile menționate nu vor fi ocupate de trupele turceşti până la schimbul instrumentelor de ratificare a viitorului tratat definitiv de pace între Rusia şi Poarta Otomană".

În articolul VIII al *Tratatului secret ruso-francez de alianță ofensivă şi defensivă* s-au fixat următoarele stipulații, ce vizau direct raporturile ruso-turce: „Dacă din cauza schimbărilor care au survenit la Constantinopol"[1] Poarta nu va accepta mediația Franței sau după acceptarea ei, în termen de trei luni, convorbirile nu se vor solda cu un rezultat satisfăcător, atunci „Franța va acționa împreună cu Rusia împotriva Porții Otomane şi ambele părți contractante vor încheia un acord menit să elibereze de jugul şi suferințele turceşti toate provinciile Imperiului otoman din Europa cu excepția Constantinopolului şi provinciei Rumelia".[2]

---

[1] Se are în vedere complotul ienicerilor din luna mai 1807, detronarea sultanului Selim III şi urcarea lui Mustafa IV (29 mai 1807-28 iulie 1808). – Vezi: Миллер А.Ф. *Мустафа паша Байрактар*. Москва-Ленинград, 1947, с.159-180.

[2] *Внешняя политика России XIX и начала XX в. Серия первая.* (ВПР), т. III, с. 645-646.

În clauzele tratatelor ruso-franceze referitoare la *Problema Orientală* nu s-a fixat concret împărțirea Imperiului otoman. Mai degrabă, dacă vom ține cont de conținutul altor articole, între Franța şi Rusia au fost repartizate *sferele de influență în Europa*. Chiar şi articolul VIII al *Tratatului secret de alianță* conținea o formulare ambiguă în privința viitorului destin al posesiunilor otomane din Europa. Devenind mediator, Napoleon a urmărit să ia sub controlul său chestiunea soluționării litigiilor ruso-turce, fără ca să-şi anumite obligații fixate în documente diplomatice.

Deşi în tratate nu s-a fixat deschis încorporarea Principatelor Române la Rusia imperială, în cercurile politice şi militare ruseşti tocmai în aşa mod era interpretat conținutul lor. În afară de aceste două tratate, care însumau în total *46 de articole*, dintre care *16 erau adiționale şi secrete*; şi *acordul ruso-francez* privind „transmiterea" Franței a regiunii Cotor şi Insulelor Ionice[1] – în arhivele ruseşti nu s-au găsit nici un fel de alte documente, care s-ar fi semnat la Tilsit. Dar, chiar la puțin timp după săvârşirea acestui eveniment, în Europa a început să circule aşa-zisul „Tratat secret de la Tilsit" care presupunea, printre altele, acapararea de către Rusia a posesiunilor europene ale Porții Otomane.[2]

În scrisorile din 29 iulie şi 5 august 1807, consulul austriac de la Bucureşti, Brenner, comunica ministrului afacerilor externe, Stadion, că generalul Miloradovici susținea că prin înțelegerea ruso-franceză *Basarabia, Moldova, Țara Românească* vor fi cedate Rusiei, iar Dunărea va fi hotar între Imperiul rus şi cel otoman.[3]

Însă, speranțele țarului rus în acordul mutual al lui Napoleon de la Tilsit (1807), referitor la anexarea Moldovei şi Țării Româneşti, nefiind fixat pe hârtie, nu se bazau pe un suport juridico-diplomatic. Vom aminti că, la Tilsit Napoleon i-a declarat-o chiar, destul de

---

[1] Ibidem, p. 646-649.

[2] Ibidem, p. 762-763; Bennigsen L. L. *Memoires du generale Bennigsen, t. II (1803-1815)*. – Paris, 1880, p. 236-237.

[3] Columbeanu S. *Contribuții privind situația internațională a Țărilor române între anii 1806-1812*, în *Revista de istorie.* Tom 29. 1976. Nr.5, p. 665.

franc, lui Alexandru I că: „uneori este destul de util de a promite câte ceva”.[1]

De aceea, „pretențiile” diplomației ruse erau privite de către cei de la *Quay d'Orsay* ca fiind neîntemeiate, deoarece în diplomație, ca şi în muzică, „dacă motivul nu este pus pe note, el nu are nici o valoare”.[2]

Analiza documentelor diplomatice publicate, ce reflectă evoluția raporturilor franco-ruse din această perioadă, a permis istoricilor (N.I.Kazakov, V.G.Sirotkin, F.Mering ş.a.) să susțină opinia, la care ne raliem şi noi, precum că, şi după Tilsit a continuat rivalitatea acerbă dintre Franța şi Rusia, deşi aceasta s-a manifestat deja pe tărâm diplomatic, în condițiile noilor raporturi *de alianță.* [3]

În cadrul acestor lupte diplomatice, *Problema Orientală* rămânea a fi una dintre cele mai actuale, deşi, după cum susținea A.F. Miller, ea era doar *o metodă* pentru rezolvarea chestiunii „principale” a lui Napoleon – a celei „Occidentale”.[4] Chiar dacă Napoleon considera că Principatele sunt deja pierdute pentru Poartă, el nu se grăbea să soluționeze *Problema Orientală* în favoarea Rusiei, din motivul principal că vedea în aceasta un mijloc efectiv de presiune politică asupra Petersburgului şi de şantaj al englezilor.[5]

În vara anului 1808, se efectuau pregătirile de proporții, necesare pentru preconizata întâlnire a împăraților Napoleon şi Alexandru I. Înainte de a pleca la Erfurt, unde fusese fixat locul acestui *Summit talks*, Napoleon îl însărcinează pe Talleyrand să pregătească un proiect de tratat. În *prima redacție* a proiectului, Talleyrand a stipulat recunoaşterea „reunirii” Moldovei, Țării Româneşti şi Finlandei cu Imperiul Rusiei (art.5). Se preciza că „reunirea”, căreia Napoleon „nu i se va opune”, era motivată prin „imensele cheltuieli pentru

---

[1] Сб. РИО, т.89, с. LVII.

[2] *История дипломатии*. Т. I. / Под ред. В. П. Потемкина. -М., 1941, с. 370.

[3] Vezi: Казаков Н.И. *Внешняя политика России перед войной 1812 г.* // „*1812 год*”. -М., 1962, с. 10-11; Сироткин В.Г. *Тильзитский мир* // *Французский ежегодник.* 1963. -М., 1964, с. 67; Меринг Ф. *Очерки по истории войны и военного искусства.* -М., 1956, с. 286.

[4] Миллер А.Ф. *Мустафа паша Байрактар...,* с. 218.

[5] Ibidem, p. 217-218; *Сб. РИО*, т. 89, с. 736-739.

păstrarea acestei provincii", făcute de către ţar. În continuare, se menţiona că împăratul Rusiei „se va mărgini, în prezent, să ocupe, ca şi în trecut, Ţara Românească şi Moldova, lăsând toate lucrurile în situaţia în care se găsesc astăzi..." (art.7). De asemenea, se menţiona că negocierile de pace ruso-turce vor începe numai după ce negocierile cu Anglia vor indica un sfârşit favorabil.[1]

La 17(29) septembrie 1808, Rumeanţev şi Champagny, miniştri de externe şi plenipotenţiari ai celor două puteri, încep negocierile.[2] În raportul adresat ţarului Rumeanţev comunica că Franţa recunoscuse încorporarea Principatelor Române la Rusia, dar „împăratul Napoleon nu poate, fără a nu provoca numeroase reproşuri motivate din partea turcilor, să-i impună sau să le prescrie să cedeze aceste principate" Rusiei.[3]

În urma convorbirilor şi întrevederilor personale între Napoleon şi Alexandru I la 30 septembrie (12 octombrie) 1808, la Erfurt, a fost semnată *Convenţia secretă de alianţă* între Rusia şi Franţa. Chestiunilor Imperiului otoman şi Principatelor în tratativele ruso-franceze le-a revenit un rol esenţial, fiindu-le consacrate cinci dintre cele 14 articole ale Convenţiei:

„*Articolul 5*. Înaltele părţi contractante se obligă a considera o condiţie neapărată a păcii cu Anglia recunoaşterea de către ea a Finlandei, Valahiei şi Moldovei ca fiind încorporate în componenţa Imperiului rus".

„*Articolul 8*. Din cauza revoluţiilor şi schimbărilor care zguduie Imperiul Otoman, ce înlătură orice posibilitate de a oferi şi, prin urmare, de a primi în favoarea locuitorilor Valahiei şi Moldovei garanţii suficiente în raportul personal şi patrimonial, Majestatea sa împăratul întregii Rusii a mutat, deja, în această parte hotarul imperiului său până la Dunăre şi a încorporat la imperiul său Moldova şi Valahia, negăsind posibil să recunoască integritatea Imperiului otoman, altfel decât cu această condiţie. Drept urmare, Majestatea sa împăratul Napoleon recunoaşte încorporarea amintită şi hotarul Imperiului rus, mutat până la Dunăre".

---

[1] Columbeanu S. *Op. cit.*, p. 669.

[2] Lebel G. *La France et les Principautes Danubiennes (du XVI-siecle a la chutte de Napoleon I-er)*. -Paris, 1955, p. 159, passim.

[3] ВПР, т. IV, p. 349.

Astfel, acțiunile diplomației ruse în vederea rezolvării *Problemei Orientale* în cadrul tratativelor diplomatice franco-ruse la Tilsit şi Erfurt şi-au găsit un *sfârşit logic*: acapararea a ceea ce era deja în mâinile proprii – a Principatelor Române. La 1808 cei doi suverani considerau că s-au întâlnit „pentru a se ocupa de interesele globului pământesc şi nimic nu doresc pentru sine, decât doar a păstra ceea ce fusese deja achiziționat”.[1]

La 15 aprilie 1810, prin *Nota* Cancelarului rus către ambasadorul francez se aducea la cunoştința Franței că „Majestatea sa imperială (*Alexandru I.* – V.M.) consideră Moldova şi Valahia ca nişte provincii ce fac parte din imperiul său”, care trebuiau să se conducă de legile Rusiei...[2]

La acea vreme, capul boierilor cu dispoziții antiruseşti, M. Filipescu, împreună cu întreaga sa familie fusese, printr-un ordin al lui Alexandru I, „transferați” în Rusia.[3]

* Putem conchide că, după Tilsit, scopurile Rusiei în privința chestiunii Principatelor Române au evoluat esențial: *de la menținerea sferei de influență – la încorporarea lor nemijlocită.*

* Au evoluat şi metodele de înfăptuire a actului dat: *de la rezolvarea lui cu asistența Franței (la Tilsit)* spre *soluționarea pe cale de sine stătătoare (la Erfurt).*

În imensa literatură istorică consacrată lui Napoleon se evidențiază destul de clar şi categoric teza precum că „trădarea” de către împăratul francez a turcilor la Tilsit (1807) a servit una din cauzele ce l-au adus pe Bonaparte, în final, pe insula Sf. Elena.[4] Într-adevăr, „aceasta e mai mult decât o crimă, aceasta-i greşeala” fatală a lui Napoleon, al cărui geniu n-a putut prevedea urmările dezastruoase ale pierderii încrederii la Istanbul şi „răcirii” raporturilor franco-otomane, la 1812, când turcii „au ales” *compromisul* păcii de la Bucureşti, răsplătindu-l la acea dată din plin la *contul diplomatic*, într-o situație critică a istoriei Imperiului francez. În martie 1812

---

[1] ВПР, т. IV, p. 346, 349 (Din scrisoarea ministrului de externe rus N.P.Rumeanțev către Alexandru I, expediată din Erfurt, la 17 (29) septembrie 1808).

[2] *Hurmuzaki*, XVI, p. 853.

[3] Ibidem, p. 851.

[4] Ibidem, p. 166, 170-171.

şeful delegaţiei otomane recunoscuse lui Kutuzov că, Napoleon în intenţia sa de a crea o „monarhie mondială” – încearcă să „împartă ţara noastră”, iar în faţă „ne spune cu totul altceva”.[1]

* Negocierile şi tratatele încheiate la Tilsit şi Erfurt (1807, 1808) demonstrează că diplomaţia secretă europeană a evoluat într-o nouă fază: Europa este împărţită de marile puteri, Franţa şi Rusia, în *sfere de influenţă.* Iar principiile legitimismului[2] (declarate atât de Alexandru I, cât şi de Napoleon I), care trebuiau să se bazeze pe dreptul internaţional, s-au redus, cel puţin, la adresa Principatelor Române, la încheierea, de fapt, a unor *pacte de partaj teritorial* de către cele două *mari supraputeri* ale epocii – Rusia şi Franţa.

Cu toată convenţionalitatea analogiilor istorice, se sugerează o paralelă între Tratatul de la Tilsit (1807) şi Convenţia de la Erfurt (1808) cu pactul sovieto-german din 1939 (Pactul Molotov-Ribbentrop). În ambele cazuri, adversarii ideologici au semnat un acord pragmatic privind împărţirea *sferelor de influenţă* în Europa. Comun este şi demersul general *anti-britanic* al ambelor tratate (deşi, la Tilsit, Rusia a promis să se alăture blocadei continentale şi să declare război Marii Britanii, iar Uniunea Sovietică s-a limitat la o *neutralitate ostilă*). Prin tratatele care s-au încheiat la Tilsit, harta politică a Europei era substanţial modificată şi revăzută la Erfurt.

---

[1] *Кутузов М. И. Сборник документов* / Ред. Л. Г. Бескровный. Т. III. – М., 1952, с. 846 («В то время как он (Наполеон) намеревается разделить нашу страну - в глаза нам говорит совершенно другое.»).

[2] Teorie care proclamă drept principiu fundamental al orânduirii de stat „dreptul” sfânt şi inalienabil la tron al dinastiilor legitime şi puterea absolută a acestora. Din fr. *légitimisme*. Cf.: *История внешней политики России. Первая половина XIX века (От войны России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.)*. -М.: Международные оношения, 1995, с. 37.

INSTITUIREA FORȚATĂ A SISTEMULUI DE ADMINISTRARE PROVIZORIE A BASARABIEI ÎN PRIMII ANI AI OCUPAȚIEI RUSEŞTI (1812-1816)

Sergiu CORNEA,
Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu" din Cahul

Istoria administrației publice din Basarabia reprezintă o sinteză proprie determinată de experiențele sale acumulate sub diferite influențe străine. De rând cu sistemul național de administrare au fost impuse, prin forță, regimuri administrative străine, dintre care, cea mai nefastă influență a avut-o sistemul țarist de administrare. Acest sistem a pregătit terenul pentru impunerea violentă a sistemului administrativ totalitar, repercusiunile căruia se resimt până în prezent. Studierea obiectivă şi detaliată a acestei influențe străine ar explica multe procese şi tendințe ce se manifestă în cadrul sistemului administrativ contemporan; ar permite depăşirea situațiilor conflictuale şi eludarea unor evoluții imprevizibile.

Administrția, alături de biserică, armată şi segmentul filorus a fost un instrument eficient de promovare în Basarabia a intereselor ruseşti şi de impilare națională. În primii ani de ocupație, oficialitățile ruse, în scopul asigurării unei tranziții temperate de la un sistemul hațional de administrare la cel rusesc, au instituit în Basarabia un regim administrativ provizoriu, care avea afinități cu cel al Moldovei. Menținerea, până la o anumită limită, a similitudinii cu sistemul administrativ moldovenesc era un procedeu ce se înscria perfect în albia politicii administrative promovate tradițional de autoritățile ruse în provinciile anexate.

Principalul scop politic al administrației provizorii, impus de oficialitățile ruseşti, era de a convinge populația creştină aflată sub dominația otomană de „avantajele stăpânirii pravoslavnice ruseşti", simpatia popoarelor vecine trebuind să faciliteze expansiunea Imperiului rus în Balcani.

La 16 (28) mai 1812, a avut loc procedura oficială de semnare a tratatului de pace ce a pus capăt îndelungatului război ruso-turc din 1806-1812. El includea 16 articole de bază şi, separat, încă două

articole secrete. Articolele 4 şi 5 ale tratatului afectau direct destinul Principatului Moldovei.[1] Cârdăşia ruso-turcă din 1812 a constituit un gest arbitrar de expansiune şi cotropire. Turcia, sfidând normele dreptului internaţional, a cedat teritoriul unui stat cu care se afla în relaţii de suzeranitate şi care, de fapt, nu-i aparţinea.[2] Fiind vasală a Porţii Otomane, Moldova nu şi-a pierdut calitatea de stat suveran, menţinându-şi statalitatea naţională, sistemele politic, economic, juridic, administrativ, fiscal şi religia.[3]

„Imperiul rus, fără nici un drept istoric, etnic sau politic a „sfâşiat" jumătate din teritoriul Moldovei"[4] - aşa a calificat actul din 1812 M.Kogălniceanu, tălmăcind astfel atitudinea sa de neacceptare a evenimentului respectiv. Iar „complicitatea Rusiei la violarea unui contract de drept internaţional, - menţiona N.Titulescu, - nu poate crea dreptul".[5] Prin iscălirea tratatului de la Bucureşti nu şi-au respectat obligaţiile faţă de Moldova nici puterea „suzerană", nici cea „protectoare".

Anexarea Basarabiei era tratată de imperialiştii ruşi ca o etapă importantă a unui plan vast de de cuceriri militare şi achiziţii teritoriale „Referitor la Principatele Dunărene, menţiona generalul rus A.N. Kuropatkin, începând cu Tratatul de pace de la Iaşi din 1791, când o parte de localităţi cu populaţie moldovenească a intrat

---

[1] Мискевка, В.И., Ткач, В.И. Русско-турецкий мирный договор 1812 г. În: Revistă de istorie a Moldovei,1990, nr. 1, p.39-40.

[2] Conform concepţiilor dreptului musulman lumea se diviza în trei categorii: 1) „ţara islamului" („dar al-islam") – teritoriile administrate de guvernanţi musulmani în baza dreptului musulman; 2) „ţara războiului" („dar al hard") – ţările populate de „necredincioşi" sau de musulmani aflaţi sub suzeranitatea „necredincioşilor" şi împotriva cărora trebuia declanşat „războiul sfânt" (djihad, gazavat); 3) a treia categorie, intermediară, era „ţara păcii"(„dar al-ahd") – tributarii Porţii otomane din categoria cărora făceau parte şi Principatele Române.

[3] Grama, D. Evoluţia statutului juridic al Basarabiei în anii 1812-1818. În: Revista de istorie a Moldovei, 1994, nr. 2, p.62; Idem, Principatul Moldova – stat suveran sub protecţie. În: Revista de filosofie şi drept, 1998, nr. 2-3, p.43-46.

[4] Citat după: Bodea, C. Bucovina: momente din drumul ei spre 1918. În: Academica, 1992, nr. 26, p.1.

[5] Titulescu, N. Documente confidenţiale.- Bucureşti, 1992, p.83.

în componenţa Rusiei şi până la Convenţiei de la Balta – Liman din 1849, s-a putut de urmărit aspiraţia constantă a Rusiei de a încorpora aceste principate".[1]

„ … Anexiunea Basarabiei, menţiona C.Kiriţescu, era o etapă în năzuinţele Rusiei de progresiune spre Constantinopol. Imoralitatea actului trebuia acoperită printr-o purtare blândă şi printr-o denaturare a înţelesului lui. Numele provinciei fu schimbat, Moldova dintre Prut şi Nistru deveni Basarabia, iar răpirea unei provincii de la legitimii ei proprietari, băştinaşii ţării, fu înfăţişată lumii ca eliberarea de sub turci a unei provincii creştine".[2]

Schimbul actelor de ratificare a avut loc la Bucureşti în ziua de 2 iulie 1812.[3] Teritoriul anexat avea o suprafaţă cu 7400 km^2 mai mult decât rămânea Moldovei[4] şi aducea Imperiului rus importante avantaje. În Manifestul său din 5 august 1812, ţarul Alexandru I afirma: „Această pace care ne-a fost dată de Dumnezeu, a adus foloase strălucite Imperiului Rusesc, cuprinzând în hotarele lui suprafaţa pământului bine populată şi fertilă care are întinderea de la Akkerman până la gurile râului Prut, care se află la o distanţă de nouă verste de la Iaşi şi de la gurile acesteia până la frontiera Cezariană şi de acolo spre jos de Nistru, în total aproape 1000 verste, cuprinzând în ea cele mai vestite cetăţi: Hotin, Bender, Chilia, Ismail, Akkerman şi multe alte oraşe comerciale".[5]

Dacă luăm în consideraţie şi raptul teritorial din 1775, raportul dintre teritoriile rămase Moldovei şi cele răpite era următorul: Bucovina - 10442 km^2 (11%); Basarabia - 45630 km^2 (48%); Moldova - 38230 km^2 (41%).[6]

Boierimea Moldovei, la 26 octombrie 1812, a alcătuit un protest contra răpirii Basarabiei, care a fost înmânat de Domnitorul

---

[1] Куропаткин, А. Н. Задачи русской армии. Т.II. С.-Петербург, 1910, с.411.

[2] Kiriţescu, Constantin Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989, p.79.

[3] Jarcuţchi, I., Mischevca, V. Pacea de la Bucureşti.- Chişinău,1993, p.192.

[4] Nistor, I. Istoria Basarabiei.- Chişinău,1991, p.179.

[5] Citat după: Gore, P. Anexarea Basarabiei.-Chişinău,1992, p.14-15.

[6] Mischevca, V. Moldova în raporturile internaţionale la începutul secolului al XIX(1802-1812). Teza…, Chişinău, 1997, p.127.

S.Calimach Porții. El însă a refuzat să prezinte un protest similar Congresului de la Vienna, temându-se să nu aibă neplăceri din partea Rusiei. Fiind indignat de laşitatea Domnului, mitropolitul Veniamin Costachi a exclamat: „pentru Bucovina, Vodă-Ghica şi-a jertfit viața, iar noi pentru Basarabia, nu facem măcar un protest”.[1] În protestul boierilor moldoveni se arăta că teritoriul cedat Rusiei avea o pondere deosebită în economia țării: „Din cele 200000 kile de grâu ce se trimiteau anual Turciei, 120000 proveneau din provincia cedată, 140000 ocale de unt din 300000; 120000 de vite față de 40000 din restul provinciilor; 625000 mii lei din birul Țării de 1695000 lei”, iar „din cei 120000 birnici cît erau în toată țara 80000 locuiau în partea cedată”.„Pierderea păşunelor din Bugeac, va aduce mari prejudicii creşterii vitelor, exportul vitelor aducând Moldovei un venit de 3 milioane lei anual.” [2]

Misiunea de a primi teritoriul anexat i-a fost încredințată amiralului P.V.Ciceagov, noul comandant al armatei dunărene.[3] P.V.Ciceagov a venit la fața locului însoțit de Scarlat şi Alexandru Sturdza cu care întreținea relații de prietenie şi care-i fuseseră numiți în calitate de consultanți.[4] S.Sturdza, rudă prin soția sa cu familia Moruzi, fost vornic şi vistiernic al Moldovei în 1792 şi-a vândut moşiile şi s-a stabilit cu traiul la început în Belorusia, iar apoi în Rusia.[5] Odată cu P.V. Ciceagov, în calitate de şef al cancelariei diplomatice a armatei dunărene a venit în regiune I.Capodistrias,[6] care

---

[1] Citat după: Georgescu-Vrancea, C. Boierimea basarabeană şi pacea din Bucureşti din anul 1812. În: Arhivele Basarabiei, 1934, nr.2, p.179-180.

[2] Citat după: Cernovodeanu, P. Basarabia. Drama unei provincii istorice româneşti în context politic internațional (1806-1920).- Bucureşti,1993, p.50-51.

[3] Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), Fond.1, inv.1, d.3995, f.11-11v.

[4] Opaschi, C. Prințesa Roxandra: o descendentă a Sturdzeştilor la curțile europene. În: Magazin istoric, 1999, nr. 10, p.76; Cernovodeanu, P. Românii şi ruşii.Politică şi încuscriri. În: Magazin istoric, 1996, nr. 4, p. 66.

[5] Iorga, N. Basarabia noastră.- Chişinău, 1993, p.128; Gorovei, Şt. S. Sturdzeştii. În: Magazin istoric, 1994, nr. 3, p.25; Bezviconi, Gh. Profiluri de ieri şi de azi. În: Fapte trecute şi basarabeni uitați.- Chişinău, 1992, p. 4.

[6] Сироткин, В.Г. Борьба в лагере консервативного русского дворянства по вопросам внешней политики после войны 1812 г. и отставка И. Каподистрия в 1822 г. În: Проблемы международных отношений и

a avut o mare influență asupra organizării administrative a Basarabiei.

P.V.Ciceagov a fost abilitat de autoritățile ruseşti să organizeze administrația civilă a Basarabiei.[1] După iscălirea păcii de la Bucureşti, el i-a ordonat lui I.Capodistrias să elaboreze regulamentul de administrare provizorie a Basarabiei.[2]

La 23 iulie 1812 P.V.Ciceagov semnează proiectul regulamentului administrării provizorii a Basarabiei alcătuit de contele I.Capodistrias şi îl trimite spre aprobare la Petersburg. Regulamentul a fost elaborat ținându-se cont de modul anterior de administrare a Basarabiei, fiind menținute particularitățile şi instituții administrative locale.

Autoritățile centrale ruseşti, care pregăteau terenul pentru noi intervenții în Balcani au încuviințat o astfel de abordare a problemei. În memoriul său către amiralul P.V.Ciceagov, Alexandru I menționa: ,,Organizarea care ați acordat-o Basarabiei este excelentă şi eu nu voi modifica absolut nimic". La 2 august 1812, proiectul este semnat de către țar [3] şi e pus în aplicare cu titlul ,,Constituirea administrației provizorii în Basarabia". Documentul avea următoarea structură: preambulul, în care a fost confirmată structura teritorial-administrativă a teritoriului anexat; prima parte, care conținea cinci articole ce reglementau situația autorităților militare; a doua parte, în cele şaisprezece articole ale sale se referea la administrația civilă a regiunii; a treia parte, conținea, în două articole, ,,privilegiile regiunii Basarabia".[4]

Astfel, teritoriul cuprins între râurile Prut şi Nistru a fost numit de autoritățile ruseşti ,,Basarabia", extinzându-se, în mod intenționat, numele propriu doar părții de Sud-Est a Moldovei.[5] ,,Se lua sub numele unui ținut tătăresc teritoriul de trei ori mai mare, al ținuturilor

---

освободительных движений.- Москва, 1975, с.6.

[1] ANRM, Fond.1, inv.1, d.3662, f.18.

[2] Bezveconnâi, Gh. Boierii Sturdza şi Basarabia. În: Arhivele Basarabiei, 1934, nr. 1, p.37.

[3] Кассо Л. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. Москва, 1913, с.198.

[4] ANRM, Fond.1, inv.1, d.3995, f.11-14.

[5] Chirtoagă, I. Evoluția semnificației teritoriale a noțiunii Basarabia. În: Revista de istorie a Moldovei, 1994, nr. 2, p.9-12.

româneşti de peste Prut” – constata N.Iorga.[1] E necesar de remarcat faptul, că în textul tratatului de la Bucureşti nu apare toponimul ,,Basarabia” pentru teritoriul răpit de la Moldova, el fiind definit doar prin limitele care trebuiau să-l separe de Moldova. ,,Basarabia”, înainte de 1812, desemna doar partea de sud a Moldovei răsăritene, situaţie confirmată şi de D.Cantemir.[2]

Motivul care a determinat extinderea toponimului ,,Basarabia” asupra teritoriului anexat este de natură politică. Rusia a încercat să acrediteze ideea existenţei unei entităţi statale distincte – Basarabia, deosebită de Moldova propriu-zisă. Pretinzând că a luat Basarabia de la Imperiul otoman, autocraţia rusă încerca să creeze o motivare ideologică pentru raptul teritorial săvârşit pe seama Moldovei.

Autorităţile provinciale au fost divizate în civile şi militare. Autorităţile şi instituţiile civile erau conduse de guvernatorul civil, iar trupele militare şi garnizoanele cetăţilor se aflau în subordinea comandantului militar al Basarabiei.

Particularitatea principală a noii organizări administrative consta în faptul că guvernatorul civil şi comandantul militar al regiunii se aflau în subordinea directă a comandantului armatei dunărene, care era reprezentantul administraţiei centrale în regiune şi prin intermediul căruia se lua legătura cu guvernul central şi ţarul.[3] De fapt, situaţia aceasta s-a menţinut până la începutul anului 1813, când amiralul P.V. Ciceagov a fost pus în disponibilitate şi obligaţiile sale referitoare la Basarabia, provizoriu şi mai mult formal, au trecut asupra lui M.I. Cutuzov. În noiembrie 1812, această misiune i-a fost încredinţată lui S.C.Veazmitinov, ministrul poliţiei, iar la 31 mai 1813, conform unui decret imperial, guvernatorul civil al Basarabiei a fost subordonat autorităţilor centrale ruseşti, el trebuind ,,în privinţa problemelor ce necesită rezolvare, să se adreseze autorităţii centrale, pe baza dreptului pe care îl au toţi guvernatorii, astfel ca în forma actuală de administrare a Basarabiei să nu intervină nici o schimbare până la emiterea unui ukaz.[4]

În aceeaşi zi de 23 iulie, 1812, P.V.Ciceagov semnează ordinul

---

[1] Iorga, N. Op. cit., p.131.
[2] Cantemir, D. Descrierea Moldovei.- Chişinău,1982, p.31.
[3] ANRM, Fond.1, inv.1, d.3995, f.11v-12, f.14.
[4] ПСЗРИ. Собрание Первое. Т. XXXII, № 25393, с.574-575.

de numire a lui Scarlat Sturdza în funcția de guvernator civil al Basarabiei, act confirmat oficial la 7 august 1812. S.Sturdza a intrat în exercițiul funcțiunii în octombrie 1812.[1] Numirea lui S.Sturdza în funcția de guvernator civil n-a fost incidentală. Numind un localnic în această funcție importantă, au vrut să inducă iluzia perpetuării în regiune a formelor vieții locale. S-a mizat şi pe faptul că pilda lui S. Sturdza îi va influența şi pe ceilalți boieri moldoveni să nu părăsească regiunea şi să colaboreze cu noile autorități. Doleanțele noilor autorități au fost intuite de Mitropolitul Gavriil, care într-o pastorală a sa afirma: „Vă ştie nu numai limba, ci şi pravilele şi obiceiurile pământului şi pentru aceea întru toate este gata a vă ajuta şi a vă mângâie".[2] Numirea unui boier localnic în cea mai înaltă funcție administrativă a provinciei, după aranjamentele guvernanților ruşi, trebuia să atenueze nemulțumirea populației băştinaşe, generate de starea de incertitudine în care se pomenise după dezmembrarea Moldovei.

Guvernatorul Sturza şi-a îndeplinit efectiv atribuțiile doar şapte luni.[3] Momentul demiterii guvernatorului S.Sturdza este o problemă tratatată controversat în literatura de specialitate. De aceea, referindu-ne la acest eveniment, care s-a produs la mai puțin de un an de la numirea sa în funcție, e necesar de a concretiza unele detalii. Unii istorici consideră că S.Sturdza a fost demis conform ukazului emis de Alexandru I la 17 iunie 1813. Cercetătorul Iu.Colesnic consideră raportul lui N.Baicov drept principala cauză a punerii în disponibilitate a guvernatorului Sturdza. Alți cercetători, insistă asupra versiunii că Hartingh ar fi fost numit guvernator civil al Basarabiei în urma decesului lui Sturza în 1813. Studierea documentelor de arhivă (în mod special, Fondul 5, inv.2, doc.1) ne-a permis să constatăm că cea mai veridică este versiunea ce aparține lui Gh.Bezviconi, care menționa: „El n-a fost înlocuit, ci a predat

---

[1] ANRM, Fond.1, inv.1, d.3995, f.10, 22-23; Накко, А. Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828. În: ЗООИД., Т.22.- Одесса, 1900, с.111.

[2] Citat după: Buzilă, B. Din istoria vieții bisericeşti din Basarabia.- Bucureşti-Chişinău, 1996, p. 41.

[3] Poştarencu D. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Chişinău: Prut Internațional, 2006 , p.117.

conducerea Basarabiei generalului Hartingh…” şi „Bătrâneţea l-a silit să cedeze administraţia regiunii generalului Hartingh, soţul nepoatei sale de frate.”

După cum rezultă din decizia guvernului regional al Basarabiei din 20 mai 1813, guvernatorul S. Sturdza, în aceeaşi lună, din cauza bolii ce-l împiedica să-şi îndeplinească obligaţiile de serviciu, printr-o ordonanţă oficială a predat atribuţiile funcţiei lui Hartingh, până la însănătoşirea sa. Deci, S. Sturdza n-a fost concediat, el a delegat exercitarea atribuţiilor de serviciu guvernatorului militar al regiunii. Lucrul acesta e confirmat şi de conţinutul ukazului ţarului din 17 iunie 1813. În acest ukaz se afirma: „ conform rapoartelor parvenite de la guvernatorul civil Sturdza şi de la inginerul general-maior Hartingh, s-a constatat că primul fiind grav bolnav şi aflându-se în imposibilitatea exercitării obligaţiilor de serviciu, atribuţiile funcţiei au fost preluate de ultimul. …Găsesc necesar, ca până la numirea guvernatorului în Regiunea Basarabia această funcţie să fie exercitată de Hartingh, cumulând puterea de şef militar şi civil”. La momentul emiterii ukazului, I.M.Hartingh exercita deja şi funcţia de guvernator civil, documentul în cauză doar a confirmat realităţile existente la acel moment.

Incontestabil, demiterea lui Sturdza s-ar fi produs indubitabil, deoarece aceasta era o continuare logică a politicii coloniale promovate de autorităţile ruseşti în teritoriile cotropite. Faptul că, după S.Sturdza, care a fost unicul boier român în postul de guvernator civil al Basarabiei, la această funcţie au avut acces doar funcţionari ruşi sau rusificaţi este cel mai convingător argument.

Menţionăm că la funcţia de guvernator civil a fost propus de către nobilimea locală general-maiorul Ilie Catargi, moldovean de origine, care la acel moment exercita funcţia de comisar al trupelor de grăniceri, dar această doleanţă n-a fost luată în consideraţie de guvernanţii ruşi.

Numirea lui I.M.Hartingh în funcţia de guvernator a fost un moment semnificativ în procesul de organizare administrativă a Basarabiei. La numai un an de la proclamarea solemnă a menţinerii particularităţilor locale în administraţie, guvernator e numit o persoană care prea puţin cunoştea legile, tradiţiile şi administraţia locală. „Numirea unui om care era departe de boierii moldoveni, explica L.Casso, a fost provocată nu numai de dorinţa guvernului de a avea un reprezentant mai energic la Chişinău, dar şi de evidenta

tendință de a apropia administrația Basarabiei de structura statului rus”. Aceasta, de fapt, a fost nu numai sarcina lui Harting, dar şi a succesorilor săi.

Guvernatorul civil se situa în fruntea administrației provinciale. În exercitarea atribuțiilor era ajutat de cancelaria sa. Şef al cancelariei guvernatorului civil a fost numit funcționarul P.Somov, iar funcția de secretar era exercitată de către A.Iuşnevski.[1] Guvernatorul civil avea prerogativa de a selecta şi numi consilierii în Cancelaria administrației civile şi funcționarii cancelariei sale. Tot el numea ispravnicii în ținuturi. Ispravnici puteau fi numiți numai moldovenii care au jurat credință Rusiei sau ruşii. Persoanele stabilite cu traiul în regiune şi care nu aduseseră cu dânşii nici o proprietate erau considerați străini. Industria, ştiința şi arta, capitalurile băneşti, creşterea vitelor şi alte activități social - utile permiteau de a dobândi cetățenia rusă. Obținerea cetățeniei se confirma prin jurământul de credință față de Rusia. De competența sa ținea şi eliberarea paşapoartelor şi documentelor de călătorie. Învățământul public, de asemeni, trebuia să constituie obiectul atenției sale.[2]

Comandantul militar era obligat, la cererea guvernatorului civil, să-i pună la dispoziție unități militare pentru necesitățile administrării regiunii şi în caz de situații excepționale. Pentru asigurarea ordinii publice în oraşul său de reşedință, guvernatorul civil putea forma, provizoriu, detaşamente ale străjii populare.

În chestiunile referitoare la administrarea Basarabiei el putea stabili legătura directă cu guvernatorii guberniilor vecine şi cu Domnitorii Principatelor.

Se prevedea ca guvernatorul civil să elaboreze şi să prezinte proiectele de constituire a instituțiilor judecătoreşti şi administrative în regiune şi să determine ce înlesniri pot fi acordate locuitorilor regiunii.

Atât guvernatorul civil cât şi funcționarii din administrația provincială erau remunerați din contul veniturilor regiunii.[3]

---

[1] ANRM, Fond.5, inv.3, d.2, f.16.
[2] ANRM, Fond.1, inv.1, d.3995, f.12v-13.
[3] Ibidem, f.12-13v.

Comandant militar al regiunii a fost numit general-maiorul I.M.Hartingh, comandantul cetăţii Hotin.[1] Autorităţile ruseşti considerau că I.M.Hartingh, fiind în relaţii de rudenie cu boierimea locală s-ar bucura de sprijinul acesteia. E necesar de menţionat că Hartingh a fost căsătorit cu Elena Sturdza (1785-1831), fiica marelui logofăt Grigore şi a Mariei, născută Callimachi, soră şi mamă a ultimilor domnitori ai Moldovei.[2]

S-a declarat menţinerea în Basarabia a legilor locale şi a „limbii moldoveneşti," care putea fi folosită în administraţie şi justiţie de rând cu cea rusă. Referitor la menţinerea limbii române în circuitul administrativ şi juridic e necesară o remarcă. Limba localnicilor era admisă, dar în paralel cu cea rusă. În condiţiile în care la organizarea administrativă a Basarabiei au participat mulţi funcţionari ruşi, care serviseră în administraţia civilă a comandamentului armatei dunărene, iar mai tărziu au venit şi alţii din guberniile centrale, limba română a fost pusă în condiţii de inferioritate faţă de cea rusă. Fiind proverbială ignoranţa birocraţiei ruse, lucru confirmat şi de numeroase surse istorice, afirmăm cu certitudine că funcţionarii ruşi veniţi aici n-au manifestat nici cea mai mică dorinţă de a vorbi româneşte. Astfel, pretinsa menţinere a „limbii moldoveneşti" nu a fost decât o declaraţie, neacoperită de fapte reale.

În scopul creării unei imagini favorabile „noua stăpânire" a acordat locuitorilor provinciei unele înlesniri. Toţi locuitorii, „stabiliţi deja în regiune, precum şi cei ce se vor stabili" erau scutiţi pe timp de trei ani de plata impozitelor către stat şi erau eliberaţi de satisfacerea serviciului militar.[3]

Obiectivele noii administraţii au fost expuse în instrucţiunile amiralului P.V.Ciceagov către S.Sturdza. Chiar în primul punct al acestei instrucţiuni, fără echivoc, era definit principalul scop politic al administraţiei regionale: de a transforma Basarabia într-un loc de atracţie pentru popoarelor vecine; de a menţine ataşamentul lor faţă de Rusia şi de a le îngrădi de influenţa duşmanilor, consolidând astfel

---

[1] ANRM , Fond.5, inv.1, d.1, f.3.

[2] Cernovodeanu, P. Românii şi ruşii. Politică şi încuscriri. În: Magazin istoric, 1996, nr. 4, p.67.

[3] Ibidem, f.14.

pozițiile Rusiei în Balcani. Pentru realizarea acestui scop erau recomandate două mijloace: a) asigurarea unei prosperități veritabile locuitorilor regiunii şi b) stăruința de a incita popoarele vecine spre acestă prosperare. Orice act de administrare trebuia realizat în aşa mod, încât să aibă rezonanță externă. Guvernatorul era obligat să asigure coloniştilor străini stabiliți în regiune condiții decente de trai, pentru ca ei să-şi găsească aici o „a doua patrie".

Pentru început se recomanda de a examina situația existentă în regiune şi anume: a) situația reală a populației; b) starea şi numărul proprietăților funciare; c) stabilirea terenurilor agricole ce ar putea trece în proprietatea statului. Era necesar de a organiza finanțele şi justiția. Ulterior se prevedea elaborarea unui cod de legi locale, care ar cuprinde următoarele domenii: a) drepturile politice ale locuitorilor; asigurarea dreptului nobilimii locale de a participa la administrarea regiunii prin accesul liber la funcții administrative; b) obținerea cetățeniei şi stabilirea în regiune; c) drepturile civile şi penale; d) finanțele, straja populară şi executarea sentințelor.

Pentru protejarea şi încurajarea comerțului, care trebuia să ocupe un loc important în preocupările guvernatorului civil, se recomanda atragerea investitorilor străini din marile centre comerciale europene. În acelaşi timp, „reieşind din împrejurările războiului actual şi ale consecințelor previzibile, provincia poate deveni o rezervă de alimente şi executoare a altor necesități militare".[1]

E lesne de obsevat în ce consta adevăratul scop al „grijii" manifestate de autoritățile ruseşti – de a transforma Basarabia într-un avanpost al politicii sale în Balcani. Prin aceasta şi se explică „grija părintească" a guvernanților ruşi față de administrarea provinciei cotropite.

La 2 februarie 1813 a fost instituit guvernul regional al Basarabiei, care era alcătuit din două departamente şi din adunarea lor comună. În adunarea comună a departamentelor erau convocați toți consilierii din ambele departamente. Preşedinte al adunării comune a departamentelor era guvernatorul civil. Adunarea comună a departamentelor avea următoarele competențe: a)examina şi adopta

---

[1] Бессарабский статистический комитет. Записки. Т.3.- Кишинев,1868, с.110-113.

deciziile definitive în chestiunile venite în apel de la departamente; b)examina chestiunile propuse de guvernatorul civil. Deciziile în cadrul adunării comune a departamentului erau adoptate cu o majoritate simplă de voturi.[1]

Primul departament era alcătuit din trei direcţii: prima – pentru examinarea litigiilor civile; a doua – pentru cazurile penale şi anchetă; a treia – pentru supravegherea poliţiei.

În cadrul primului departament activau următorii funcţionari: în prima direcţie – patru consilieri numiţi dintre boierii locali, un expeditor, un traducător, un şef de birou şi patru grefieri; în a doua direcţie – trei consilieri moldoveni, un consilier - ofiţer superior rus, un expeditor, un traducător şi trei grefieri; în a treia direcţie – un consilier rus, un expeditor şi doi grefieri. În afară de funcţionarii numiţi în statele de personal al departamentului mai erau: un secretar, un vagmistru şi patru paznici.[2]

În calitate de consilieri ai departamentului au fost numiţi următorii funcţionari: în prima direcţie: D.Râşcanu, I.Carp, P.Catargi, M.Râşcanu; în direcţia a doua: T.Başotă, N.Catargi, Milactache, F.Bukin; în a treia direcţie doar un singur funcţionar: P.Leibin.[3]

Se confirma păstrarea legilor locale. Dosarele judiciare, inclusiv şi cele penale, trebuiau examinate conform legilor şi obiceiurile locale.

Direcţiile nu erau abilitate să adopte decizii definitive. Ele efectuau lucrările de pregătire, iar deciziile erau primite de adunarea departamentului cu o majoritate de voturi. Dacă un membru al uneia din direcţii avea o opinie deosebită de cea adoptată, ea se anexa la dosarul respectiv.[4]

Primul departament avea în subordinea sa isprăvniciile şi organele de poliţie.[5] Direcţiile aveau dreptul de a cere de la

---

[1] Бессарабский статистический комитет.Записки.Т.3.- Кишинев,1868, с.114.

[2] ANRM, Fond.5, inv.3, d.1, f.2.

[3] Ibidem, f.4,16.

[4] Бессарабский статистический комитет.Записки.Т.3.- Кишинев, 1868, с.114-115.

[5] ANRM, Fond.5, inv.3, d.2, f.2.

ispravnici, şefii de poliţie, precum şi de la ceilalţi funcţionari din administraţia ţinutală îndeplinirea deciziilor departamentului şi a dispoziţiilor guvernatorului civil. Dacă funcţionarii din instituţiile administrative ţinutale şi locale nu se conformau dispoziţiilor primite, cazurile erau aduse la cunoştinţa guvernatorului civil.[1]

De competenţa primului departament era şi examinarea şi investirea cu titlu executoriu a actelor de vânzare şi de schimb încheiate între proprietarii de moşii.[2]

În cazurile civile, dacă părţile erau satisfăcute de decizia luată de departament trebuiau să confirme acest fapt prin iscăliturile lor şi decizia se îndeplinea. Iar dacă nu erau de acord aveau dreptul de a o apela la adunarea comună a departamentelor.[3]

Cel de-al doilea departament, ca şi primul, se diviza în trei direcţii:

Prima direcţie – se ocupa de statistică şi era obligată să „cerceteze adevărata stare a populaţiei, starea proprietăţii funciare, a terenurilor ce pot trece în proprietatea statului şi a altor proprietăţi a statului, să acumuleze informaţii despre foloasele ce le poate aduce regiunea statului şi de asemenea să se ocupe de descrierea istorică, geografică şi topografică a regiunii”;

A doua direcţie – gestiona finanţele regiunii, de resortul său fiind colectarea impozitelor, evaluarea veniturilor şi cheltuielilor regiunii, concesiunile, lucrările de antrepriză, staţiile de poştă, prestaţiile locuitorilor faţă de stat. Trimestrial era prezentat adunării comune a departamentului un raport despre veniturile şi cheltuielile regiunii;

A treia direcţie – supraveghea dezvoltarea industriei şi a comerţului.[4]

Fiecare direcţie era condusă de un ofiţer rus, ori de boieri moldoveni, desemnaţi de guvernatorul civil. În cel de-al doilea

---

[1] Бессарабский статистический комитет. Записки.Т.3.- Кишинев, 1868, с.115.

[2] Georgescu-Vrancea, C. Boierimea basarabeană şi pacea de la Bucureşti din anul 1812. În: Arhivele Basarabiei, 1934, nr. 2, p.177.

[3] Бессарабский статистический комитет.Записки. Т.3.- Кишинев, 1868, с.114-115.

[4] ANRM, Fond.5, inv.3, d.33, f.1.

departament erau prevăzute următoarele funcții: în prima direcție – un consilier, un expeditor şi doi grefieri; în a doua direcție – un consilier, un contabil, un vistier, cinci grefieri şi un traducător; în a treia direcție – un consilier, un expeditor şi doi grefieri. În cadrul acestui departament mai activau: un secretar,un vagmistru şi doi paznici.[1]

Mecanismul adoptării deciziilor era analogic celui din primul departament. Decizia adoptată era iscălită de membrii departamentului şi trimisă spre aprobare guvernatorului. Lucrările în ambele departamente erau realizate în două limbi: rusă şi română, fiecare departament având două cancelarii.

Sistemul administrativ constituit de autoritățile ruse prin structura sa, continua să aibă o anumită similitudine cu instituțiile administrative ale Moldovei. A fost asigurată şi predominarea numerică a boierimii locale în instituțiile administrative. În adunarea comună a departamentelor raportul dintre funcționarii locali şi cei ruşi era de şapte la cinci, dar cele mai importante posturi aparțineau, totuşi, funcționarilor ruşi.[2]

Au fost menținute instituțiile administrative de nivel local şi vechea divizare administrativ-teritorială în ținuturi. Au fost păstrate şi vechile denumiri ale ținuturilor,[3] cu toate că ținutul Iaşi, de exemplu, reprezenta doar o parte din vechiul ținut a cărei reşedință rămase dincolo de Prut: 1) Orhei, 2) Hotin, 3) Soroca, 4) Iaşi, 5) Bender, 6) Hotărniceni, 7) Codru, 8) Greceni, 9) Tomarov.[4]

Ținuturile continuau să fie administrate de către ispravnici. În octombrie 1812, guvernatorul S.Sturdza a numit în ținuturi ispravnici noi, din rândul boierilor rămaşi în Basarabia.[5] Ispravnicii, conform legilor locale, erau numiți pe un termen de un an şi îndeplineau atribuții: fiscale, administrative, judecătoreşti şi polițieneşti. În activitatea lor ei se conduceau de legile şi obiceiurile locale. Toate problemele şi litigiile civile erau examinate de ispravnic unipersonal

---

[1] ANRM, Fond.5, inv.3, d.1, f.2 verso.
[2] ANRM, Fond.2, inv.1, d.75, f.5.
[3] ANRM, Fond.1, inv.1, d.3995, f.11-11v.
[4] Бессарабский статистический комитет.Записки.Т.3.- Кишинев, 1868, с.120.
[5] ANRM, Fond.2, inv. 1, d.145 ,f. 52.

şi de regulă, în mod verbal.[1]

În materie penală, competenţa de judecată a ispravnicilor era redusă la fapte de importanţă minoră; ei nu puteau judeca omorurile, tâlhăriile, furturile. În cazurile enumerate ispravnicii făceau doar primele investigaţii. Beneficiile provenite din judecăţi erau încasate de ispravnici. De resortul ispravnicilor erau şi problemele de hotărnicie.[2]

În ţinuturile Orhei şi Hotin s-a menţinut vechea titulatură: de serdar şi pârcălab. Titulatura acestor funcţii s-a menţinut şi după modiicările operate sistemului administrativ basarabean în 1816,[3] fiind desfiinţate în 1818.[4]

Ţinuturile se divizau în ocoale. Ţinutul Orhei se diviza în 12 ocoale, ţinutul Hotin în 8, ţinutul Bender în 3. Ţinuturile Tomarov, Greceni, Codru şi Hotărniceni, având în componenţa sa un număr mic de localităţi, nu se divizau în ocoale. Ocoalele erau administrate de ocolaşi. Administraţia satelor, practic, a fost menţinută intactă.

În oraşul Chişinău şi în suburbiile cetăţilor Hotin, Bender, Akkerman şi Chilia au fost instituite organe de poliţie de tip rusesc.[5] Organele de poliţie aveau menirea să ţină sub un control strict viaţa oraşelor, începând cu curăţenia străzilor şi până la concepţiile politice ale locuitorilor.[6] În activitatea lor, aceste organe în care activa doar personal rus, se conduceau de prevederile legislaţiei ruse şi de regulamentele speciale elaborate de Ministerul rus al poliţiei. Ele se aflau în subordinea guvernatorului civil şi a primului departament, iar la nivel local se subordonau comandanţilor cetăţilor sus-numite.[7]

---

[1] Бессарабский статистический комитет.Записки.Т.3.- Кишинев, 1868, с.121.
[2] Oroveanu, Mihai T. Op. cit., p.185.
[3] La 24 iunie 1816, A.N.Bahmetiev a confirmat în funcţia de sărdar de Orhei pe căminarul Zamfirache Ralli, iar pîrcălab de Hotin – consilierul titular Iamandi. A se vedea: ANRM, Fond.5, inv.2, doc.289, f.1.
[4] Mihail, P., Mihail, Z. Acte în limba română tipărite în Basarabia. Partea I. (1812-1830).- Bucureşti,1993, p.34.
[5] ANRM, Fond.2 , inv.1 , d.3 ,f.11-12.
[6] Оганян, Л.Н. Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX века.Часть I.- Кишинев,1974, с.33.
[7] Бессарабский статистический комитет.Записки.Т.3.- Кишинев,1868, с.121, 134.

Astfel, în linii generale, se prezenta sistemul administrativ provizoriu, constituit în regiune de autoritățile ruse în primii ani după anexare.

În continuare voi elucida problema funcționalității acestui sistem, care, cred că este deosebit de importantă pentru studierea etapei inițiale de implementare a modelului rusesc de administrare în Basarabia. În acest sens, e necesară o analiză a modului de constituire a instituțiilor administrative, a modului de exercitare de către ele a competențelor precum şi elucidarea deficiențelor în activitatea acestor instituții.

Administrația Basarabiei depindea foarte mult de guvernatorul civil al regiunii. Guvernatorul civil, însă, în perioada inițială se afla în subordinea strictă a amiralului P.V.Ciceagov, care s-a străduit să concentreze în mânile sale toată puterea în noua provincie şi care a insistat ca şi problemele bisericii să fie trecute în competența primului departament al guvernului regional,[1] dar această idee nu a fost realizată. Administrarea eparhiei „Chişinăului şi Hotinului”, creată la 21 august 1813, a fost încredințată mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni.[2]

În sistemul administrativ impus în Basarabia nu exista funcția de vice-guvernator, fapt ce a influențat malefic constituirea şi funcționarea sistemului administrativ al regiunii.

În ceea ce priveşte activitatea adunării comune a departamentelor, trebuie menționat faptul că aria competențelor sale era foarte limitată. Adunarea comună se ocupa, de facto, doar de examinarea plângerilor şi apelurilor primite de guvernatorul civil. Adunarea comună a departamentelor era convocată doar conform dispoziției guvernatorului civil şi erau examinate, în exclusivitate, problemele indicate de el. Consilierii, fiind numiți în funcții de către guvernatorul civil erau în dependență totală față de el. În concluzie, constatăm că adunarea comună a departamentelor era o instituție administrativă cu competențe foarte limitate şi era dependentă totalmente de voința guvernatorul civil al regiunii. Menționăm şi faptul că deciziile adunării comune a departamentelor erau definitive

---

[1] Ibidem, c.114

[2] Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области (сост.Скальковский).- СП-Б, 1846, с.423.

şi nu puteau fi supuse procedurii de apel.

Era departe de a fi perfectă organizarea şi activitatea departamentelor. Analizând modul de constituire, structura şi activitatea departamentelor pot fi relevate următoarele carenţe:

a) nu exista funcţia de şef al departamentului, care s-ar fi ocupat de organizarea, coordonarea şi controlul activităţii departamentului;

b) lipsa oricăror forme de control administrativ în cadrul departamentelor;

c) dreptul de a lua o decizie îl avea departamentul în întregime, direcţiile se ocupau doar de pregătirea chestitunilor şi dosarelor pentru examinarea lor la şedinţa comună a departamentului, astfel birocratizându-se, la cea mai înaltă cotă, procesul de examinare şi soluţionare a problemelor;

d) nu era elaborat şi nu exista un mecanism strict de punere în aplicare a deciziilor adoptate;

e) n-a fost stabilită o procedură eficientă de conlucrare cu autorităţile administrative ţinutale (se adoptau decizii şi se dădeau dispoziţii care se excludeau reciproc);

f) era sub orice nivel pregătirea profesională a funcţionarilor angajaţi în funcţii administrative;

g) existenţa în cadrul departamentelor a două cancelarii paralele influenţa celeritatea circuitului administrativ;

h) de resortul primului departament era examinarea atât a cazurilor civile, cât şi a celor penale, inexistenţa unei delimitări stricte în materie de justiţie a provocat haos în activitatea acestui departament;

i) nu se ţinea o evidenţă strictă a dosarelor şi a chestiunilor examinate;

j) erau frecvente cazurile luării de mită şi de abuz administrativ;

k) nu erau completate toate posturile potrivit cu statele de personal stabilite;

l) în cel de-al doilea departament, mai mult de un an de zile, a activat doar un singur consilier în direcţia a doua; acest consilier supraveghea şi activitatea organelor de poliţie, având în subordinea

sa şi direcţia a treia a primului departament.[1]

La nivelul ţinuturilor administraţia era acaparată totalmente de către ispravnici, care datorită atribuţiilor lor administrative, poliţieneşti şi judecătoreşti ce le-au fost atribuite erau stăpâni deplini ai ţinuturilor încredinţate. Funcţionarul rus P.Somov constata că ispravnicul în Basarabia substituia un şir de instituţii ale sistemului administrativ local rus cum ar fi: mareşalul judeţan al nobilimii; judecătoriile judeţene; organele de poliţie; primarul în oraşe; magistratura orăşenească; dumele orăşeneşti; judecătoria verbală (словесный суд). [2]

Nu exista un act normativ ce ar fi reglementat obligaţiile ispravnicilor. Ei exercitau funcţiile încredinţate doar conform cutumelor şi uzanţelor locale, care erau tălmăcite, în special, de funcţionarii ruşi numiţi în aceste funcţii după bunul lor plac. Fiind numiţi pe un termen de un an şi plătind de la 20 până la 30 mii de ruble pentru postul obţinut, ispravnicii, erau preocupaţi mai mult de realizarea scopurilor personale decât de situaţia şi bunăstarea locuitorilor.[3] În această ordine de idei este semnificativ cazul pârcălabului de Hotin Somov,[4] care fusese numit în funcţie în mod arbitrar de către consilierul primului departament Leibin şi care a neglijat în cel mai brutal mod uzanţele locale şi regulamentele în vigoare. El nu numai că l-a înlăturat de la exercitarea obligaţiilor pe pârcălabul moldovean, dar şi l-a agresat în modul cel mai brutal.[5]

Cu toate că s-a declarat scutirea populaţiei de impozite pe un timp de trei ani, ispravnicii le-au încasat permanent. În afară de impozitele şi taxele existente, ispravnicii au introdus, în mod arbitrar, altele noi, cum ar fi, de-o pildă, unele „taxe” vamale şi taxa pentru

---

[1] Бессарабский статистический комитет. Записки.Т.3.- Кишинев, 1868, с.131-132; ANRM, Fond.2, inv.1, d.54, f.4.

[2] Бессарабский статистический комитет.Записки.Т.3.- Кишинев, 1868, с.135.

[3] Basarabia şi basarabenii./ Alcăt., studii şi comentarii M.Adauge şi Al.Furtună.- Chişinău, 1991, p.160.

[4] A nu-l confunda cu P.Somov, care la acea perioadă exercita funcţia de şef al cancelariei guvernatorului.

[5] Sava, A. Crâmpeie din viaţa Basarabiei sub ruşi (1812-1830). În: Viaţa Basarabiei, 1933, nr. 11, p. 8-13.

vinul fierbinte. Ispravnicii îşi atribuiau şi a zecea parte din orice sumă de bani judecată în litigiile civile, aşa numita „împlineală”. Perceperea impozitelor a fost concesionată şi persoanelor particulare.[1]

Orice audienţă la ispravnic nu putea să aibă loc fără ca solicitantul să nu prezinte un anumit „cadou”. Erau aplicate pe larg de către ispravnici şi pedepsele corporale faţă de locuitorii ţinutului. Ispravnicii impuneau în mod abuziv populaţia la diferite prestaţii în folosul lor, cum ar fi construcţia caselor de locuit, îndeplinirea diferitor munci agricole pe moşiile lor şi altele.[2] Ordinile şi dispoziţiile erau date de către ispravnici verbal, lipsind astfel orice posibilitate de control asupra legalităţii lor.

Funcţionarii ruşi, au depreciat instituţia isprăvniciei. E necesar, însă, de menţionat faptul că majoritatea posturilor de ispravnic erau deţinute de funcţionari ruşi. Şi aici apare o întrebare firească – e vicioasă instituţia ca atare, sau funcţionarii ce exercitau această fincţie, care nu cunoşteau şi nici nu vroiau să cunoască legile şi limba localnicilor şi care veniseră în Basarabia animaţi de o singură idee – de a-şi ameliora situaţia materială.

După 1812, Basarabia a fost invadată de numeroşi funcţionari ruşi care nu cunoşteau nici limba, nici legile şi nici tradiţiile şi obiceiurile locale. Funcţionarii ruşi, de diferite ranguri şi niveluri, atribuiau starea deplorabilă a administraţiei din Basarabia exclusiv legilor, instituţiilor şi funcţionarilor moldoveni.

Incontestabil, era evident faptul că boierimea locală fusese contaminată de flagelul fanariotismului. Domnitorii-fanarioţii au adus cu ei o nouă mentalitate politică. Termenul de domnie era scurt, iar scaunul domnesc nu se putea obţine sau menţine decât cu bani. Între 1711 şi 1812 în Moldova au domnit 35 de domnitori. Constantin Mavrocordat a domnit de şase ori în Ţara Românească şi de patru ori în Moldova. În perioada dintre penultima şi ultima

---

[1] Adauge, M. Istoria şi faptele. În: Nistru, 1989, nr. 4, p.113; Tomuleţ, V. Unele probleme de controversă privind dezvoltarea social-economică a Basarabiei (1812-1868) în istoriografia sovietică moldovenescă. În: Probleme actuale ale istoriei naţionale şi universale.- Chişinău, 1992, p.185.

[2] Бессарабский статистический комитет. Записки.Т.3.- Кишинев, 1868, с.138.

domnie a lui Constantin Mavrocordat în Moldova s-au schimbat şapte domnitori.[1]

A administra, pentru fanarioţi, era echivalent cu a te îmbogăţi. Semnificativă pentru acest fenomen este evoluţia cuvântului grecesc „chiverneo”, care însemna a administra, dar care în româneşte a devenit chiverniseală. Fenomenul acesta a cuprins întregul aparat administrativ. Principala funcţie a statului a devenit cea fiscală, „întregul aparat de stat de la Vodă la cel mai mărunt slujbaş, fiind preocupat de ideea de a stoarce cât mai mulţi bani de la populaţie”.[2]

Amestecul permanent al Porţii în treburile interne ale ţării a violat principiul continuităţii în administraţie şi a contribuit la neacceptarea unei administrări în baza unor norme strict reglementate şi a unor tehnologii administrative raţionale şi eficiente.

Dar analiza surselor istorice ne convinge de culpabilitatea funcţionarilor ruşi în administrarea defectuoasă a Basarabiei. „Era greu de apreciat, afirma L.Casso, care categorie de funcţionari era mai periculoasă pentru interesele ţării: moldovenii localnici, care ocupau un şir de funcţii în Basarabia sau funcţionarii veniţi din guberniile ruseşti”.[3] Demnitarii ruşi, care veneau în Basarabia erau însoţiţi de „o adevărată armată de „oameni de încredere” sau mai exact de vânători de slujbe şi, mai cu seamă, de pescuitori în ape tulburi, pe care ei se socoteau datori să-i plaseze în posturi cât mai avantajoase”.[4] Era şi firesc faptul că aceşti funcţionari, numiţi chiar de Alexandru I „funcţionari nesatisfăcători, ruşi nedoriţi, recrutaţi după nevoile timpului, cu mare grabă”,[5] şi care nu cunoşteau legile, limba şi tradiţiile locale aveau o atitudine ostilă faţă de sistemul

---

[1] Berindei, D. Românii şi Europa.Istorie, societate, cultură. Vol.I. Secolele XVIII-XIX.- Bucureşti, 1991, p.7-8; Hitchins, K. Românii. 1774-1866.- Bucureşti, 1998, p.25; Халиппа, П. Н. Бессарабия до присоединения к России.- Кишинев, 1914, с.28, 34.

[2] Georgescu, V. Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre. Ed. A III-a.-Bucureşti: HUMANITAS, 1992, p.89-91.

[3] Кассо Л. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. Москва, 1913, с.221.

[4] Crihan, A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse ruseşti. În: Basarabia, 1991, nr.10, p.124.

[5] Basarabia şi basarabenii./ Alcăt., studii şi comentarii M.Adauge şi Al.Furtună.- Chişinău, 1991, p.163.

administrativ moldovenesc.

E foarte clar că Imperiul rus nu putea da vina pentru situaţia creată în Basarabia pe instituţiile administrative şi funcţionarii săi. Obiectivele de ordin politic ale Rusiei impuneau discreditarea instituţiilor şi a practicilor administrative locale în scopul înlocuirii lor treptate cu cele ruseşti.

Activitatea defectuoasă a noii administraţii şi dezastrul economic în care s-a pomenit regiunea după cei şase ani de război au generat un fenomen care a creat dificultăţi autorităţilor ruse: emigrarea în masă a populaţiei din Basarabia în Moldova. Fuga locuitorilor peste Prut, sub stăpânirea turcească, este o probă convingătoare a realizărilor administraţiei ruseşti în regiune. Această stare de lucruri a fost confirmată şi de funcţionarii ruşi. Sviniin P.P.considera că exodul populaţiei peste Prut era o consecinţă a administrării nefaste a regiunii. El a constatat că din Basarabia au fugit 3000 de familii.[1]

Fenomenul emigrării în masă a locuitorilor peste Prut a fost amplificat şi de repulsia ţăranilor basarabeni faţă de regimul de şerbie existent în Rusia. La momentul anexării Basarabiei statutul juridic al ţăranilor moldoveni era cu mult mai favorabil decât al ţăranilor ruşi. Ţăranii moldoveni erau liberi de a se strămuta de pe o moşie pe alta după ce îşi îndeplineau obligaţiile faţă de moşier. Obligaţiile lor principale faţă de moşier constau în îndeplinirea clăcii care era de 12 zile pe an şi achitarea dijmei. „Ţăranii moldoveni – afirma Ion Pelivan - …s-au înspăimântat de groaza sclaviei şi cu miile au căutat să fugă peste Prut, în Moldova”.[2] Au fost fixate cazuri când sate întregi din ţinuturile Hotin, Codru şi Soroca s-au refugiat peste Prut. Numai în anul 1814 peste Prut s-au refugiat trei mii de locuitori.[3]

---

[1] Ibidem, p.211.

[2] Pelivan, I. Basarabia de sub oblăduirea rusească. În: Moldova, 1990, nr. 10, p.8.

[3] Tomescu, C. Diferite ştiri din Arhiva Consiliului eparhial Chişinău. În: Arhivele Basarabiei, 1935, nr. 2, p.117; Grama, D. Lupta românilor de la răsărit de Prut pentru apărarea legilor Moldovei în primele decenii ale secolului al XIX-lea. În: Destin românesc, 1994, nr. 1, p.86-96; Chirtoagă, I. Din istoria Moldovei de Sud-Est până în anii 30 ai sec. al XIX-lea.-

Nici boierimea nu era entuziasmată de perspectivele rămânerii în Basarabia. Puţini boieri de viţă nobilă au trecut la 1812 în supunerea Rusiei. Dar şi dintre ei mulţi au rămas datorită faptului că n-au putut şă-şi vândă în termenul stabilit [1] proprietăţile şi Poarta le-a pus o condiţie ultimativă – ori îşi vând averea ori se strămută în noua provincie rusească.[2]

Exodul populaţiei a dejucat planurile autorităţilor ruseşti de a transforma Basarabia într-o „provincie înfloritoare". Intenţia de a oferi un model de bună administrare popoarelor vecine în scopul de a le atrage de partea Rusiei n-a fost realizată.

Starea deplorabilă a regiunii a fost confirmată şi de P.Kiselev, care comunica ţarului Alexandru I: „Ca să Vă dovedesc cât de nefastă este administrarea de azi din Basarabia, aş dori ca M. V. să dea ordin pentru a face calcule din care să se vadă câţi locuitori au fost la încheierea păcii, câţi bulgari au trecut atunci la noi, câţi au rămas mai apoi şi câţi dintre ei au plecat înapoi, preferând guvernarea turcească în locul guvernării noastre".[3]

A apreciat foarte dur activitatea administraţiei Hartingh şi contele I.Capodistrias, care în scrisoarea sa către A.N.Bahmetiev din 4 iunie 1816, constata că tot ce s-a făcut până la acel moment în administrarea Basarabiei e imperfect şi vicios, iar mai târziu îi recomanda revocarea funcţionarilor care au servit sub Harting.[4] „În loc să atragă oamenii, constata I.Capodistrias, administraţia i-a făcut să emigreze şi pe băştinaşi".[5] Chiar şi ţarul Alexandru I, a recunoscut: „Spre cea mai adâncă durere sunt informat, în mod absolut sigur, că toate intenţiile mele nu sunt realizate şi că

Chişinău, 1999, p.129.

[1] Conform articolului VII al Tratatului de pace de la Bucureşti se acorda un termen de 18 luni din ziua ratificării tratatului pentru ca locuitorii să se determine şi să-şi vândă proprietăţile. A se vedea: : Мискевка, В.И.,Ткач, В.И. Русско-турецкий мирный договор 1812 г. În: Revista de istorie a Moldovei, 1990, nr. 1, p.41.

[2] Iorga, N. Op. cit., p.135-136.

[3] Basarabia şi basarabenii./Alcăt., studii şi comentarii M.Adauge şi Al.Furtună.- Chişinău, 1991, p.160.

[4] История Молдавии. Документы и материалы. Том II.- Кишинев, 1957, с.205. Kaссо, Л. Указ. Соч., с.211.

[5] ANRM, Fond.5, inv.2, doc.1, f.1-3.

dezordinea, de la un timp încoace, a ajuns la apogeu”.[1]

Caracterul provizoriu al sistemului administrativ implementat în Basarabia a declanşat polemici referitoare la administrarea ulterioară a regiunii. Acest sistem a fost calificat atât de nobilimea locală, cât şi de funcţionărimea rusă ca o etapă tranzitorie spre un sistem de administrare mai desăvârşit. Deosebirea consta în faptul că fiecare din părţi interpreta lucrurile în felul său. Autorităţile ruseşti insistau asupra lichidării particularităţilor locale şi a uniformizării administraţiei din Basarabia cu cea din guberniile ruseşti. Nobilimea locală opta pentru menţinerea structurilor şi instituţiilor administrative constituite pe principiile administrative locale şi pentru folosirea legilor moldoveneşti şi a limbii române în toate domeniile de activitate. De fapt, menţionăm, că clasa nobiliară din Basarabia nu era omogenă; după aspiraţiile sale ea se diviza în două tabere: tabăra naţională şi tabăra rusofilă, nereprezentativă, dar care era susţinută de administraţia rusă.

Politica antinaţională promovată de administraţia Hartingh a generat o mişcare de rezistenţă a nobilimii basarabene pentru apărarea legilor, structurilor administrative, a limbii şi tradiţiilor naţionale.

Boierii moldoveni erau foarte incomozi pentru generalul I.M.Harting, de altfel, aşa cum au fost şi pentru ceilalţi guvernatori care l-au succedat. Nu numai pentru faptul că doreau să-şi menţină privilegiile şi poziţia lor în societate, dar şi pentru că insistau ca legile, obiceiurile şi limba să le fie respectate. În 1814, Hartingh a acuzat neîntemeiat câţiva boieri moldoveni de faptul că ar fi trecut marfă de contrabandă peste Prut şi că ar fi comandat pecetea nobilimii basarabene cu stema Moldovei şi inscripţii moldoveneşti. Câţiva boieri, la insistenţa guvernatorului, au fost expulzaţi în Rusia.

Probabil, că ura lui I.M.Harting faţă de boierii moldoveni era rezultatul unor comlexe de inferioritate, pe care generalul le avea în prezenţa şi în contactele cu nobilii basarabeni, care erau mai apropiaţi de civilizaţia şi cultura occidentală decât nobilimea rusă. În afară de perfidia guvernatorului Hartingh, o explicaţie cât de cât rezonabilă a afirmaţiilor sale, e greu de găsit.

Ducele de Richelieu, care din 1803 se afla în serviciul Rusiei

---

[1] ANRM, Fond.5, inv.2, d.308, f.178.

remarcase următoarele despre boierii moldoveni: „ mi s-au părut a fi foarte departe de starea de prostie, la care pretind ruşii că ar fi, cu siguranță, pentru a justifica aroganța şi tratamentul mizerabil la care-i supun şi pe care aceştea nu par deloc să-l merite”.

Insinuările autoritățilorlorlor administrative ruseşti la adresa funcționarilor locali sunt o dovadă indubitabilă a faptului că administrația rusă a depus eforturi să se transforme într-o castă privilegiată, separată de populația băştinaşă şi închisă pentru reprezentanții ei.

Eforturile de discreditare a instituțiilor şi funcționarilor locali deveniseră o preocupare permanentă a funcționarilor ruşi, indiferent de funcție şi grad. La început se insista asupra deficiențelor instituțiilor administrative, apoi se constata lipsa totală a legilor în provincie, după aceea, funcționarii locali erau calificați ca inculți, amorali şi lipsiți de aptitudinile necesare pentru exercitarea funcțiilor administrative.

Starea de tensiune între nobilimea locală şi funcționărimea rusă, abuzrile şi haosul ce domneau în activitatea administrației, situația deplorabilă a locuitorilor care, nemaiputând suporta ororile noii stăpânirii emigrau peste Prut, au provocat nelinişte autorităților centrale.

După încheierea lucrărilor Congresului de la Viena, Alexandru I revine în Rusia şi se implică personal în rezolvarea problemelor basarabene. Un rol aparte în organizarea administrativă a Basarabiei, la acea perioadă, a jucat I.Capodistrias - promotor al politicii liberale şi unul dintre cei mai aprigi susținători ai orientării constituționale. Anume lui, țarul i-a încredințat să-l informeze în problemele Basarabiei şi a ordonat, ca din ianuarie 1816, toate documentele referitoare la Basarabia să-i fie adresate, de asemeni, lui I.Capodistrias.[1] Până în august 1822, toate problemele referitoare la administrarea Basarabiei se rezolvau prin intermediul şi cu participarea lui I.Capodistrias, pe lângă care activa şi o cancelarie specială. Tot el era persoana, prin intermediul căreia, mai tîrziu, namesnicul plenipotențiar al Basarabiei se adresa țarului.[2]

---

[1] История Молдавии. Документы и материалы. Том II.- Кишинев, 1957, с.205.

[2] Трубецкой, Б. Пушкин в Молдавии.- Кишинев,1963, с.35.

În februarie 1815, a fost creat un comitet pentru alcătuirea de noi reguli de administrare a Basarabiei,[1] subordonat contelui I.Capodistrias. Analizând situaţia creată în Basarabia, el ajunge la concluzia că situaţia poate fi ameliorată numai prin numirea în regiune a unui funcţionar de rang superior, împuternicit cu largi competenţe şi care s-ar bucura de încrederea ţarului. În rapoartele sale către ţar el a insistat asupra instituirii în regiune a funcţiei de namesnic plenipotenţiar ca remediu contra abuzurilor frecvent practicate în Basarabia.

Situaţia creată în Basarabia a fost examinată de Consiliul miniştrilor al Rusiei, care, în şedinţa sa din 15 ianuarie 1816 a decis: 1) de a trimite în Basarabia un funcţionar de rang înalt pentru a administra regiunea conform actelor normative în vigoare şi pentru elaborarea de noi reguli de administrare a provinciei; 2) de a institui un comitet special în ajutorul înaltului funcţionar ce va fi trimis în Basarabia; 3) de a constitui un comitet în cadrul Consiliului miniştrilor care s-ar ocupa de problemele Basarabiei.

La 22 februarie, Consiliul miniştrilor a hotărât ca până la aprobarea de către ţar a deciziei din 15 ianuarie să trimită în Basarabia o persoană de încredere în scopul prevenirii de noi fărădelegi.[2] Ultima decizie a fost sancţionată de ţar şi astfel, I.M.Harting a fost concediat[3] şi în locul său e numit guvernatorul guberniei Ecaterinoslav, I.H.Calagheorghi.[4]

Demiterea lui Hartingh nu a însermnat respectarea şi menţinerea de către autorităţile centrale ruseşti a vechii organizări administrative şi a legilor locale, ci o neînsemnată modificare de ordin tactic. Numirea lui I.H.Calagheorghi în această funcţie urmărea

---

[1] ANRM, Fond.2, inv.1, d.386, .9-10.

[2] Накко А. Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828 // ЗООИД. Т.22, Одесса, 1900, с.134.

[3] După demiterea sa, I.M.Hartingh s-a stabilit cu traiul pe moşia soţiei sale din ţinutul Orhei unde a mai trăit cincisprezece ani în permanent conflict cu rudele soţiei sale. A se vedea: Халипа, И. Основные исторические данные о Бессарабии. În: Труды Бессарабской губернской архивной комиссии. Т.2.- Кишинев,1902, с.36.

[4] Кассо Л. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. Москва, 1913, с.212.

scopul de a reabilita imaginea autorităților administrative ruse, deteriorată grav de administrația Hartingh şi ameliorarea relațiilor cu nobilimea locală.

La 21 mai 1816, namesnic plenipotențiar al Basarabiei a fost numit general - locotenentul A.N.Bahmetiev, care deținea şi funcția de guvernator general al Podoliei.[1] Ukazul țarului de numire în funcție a lui A.N.Bahmetiev a fost însoțit de o instrucțiune în care au fost concretizate sarcinile ce trebuiau îndeplinite de namesnicul plenipotențiar al Basarabiei. Cele mai importante erau: restabilirea administrației basarabene în baza regulamentelor existente; elaborarea unui nou regulament de administrare a regiunii; reglementarea modului de colectare a impozitelor; organizarea pazei frontierei; deschiderea hotarelor pentru exportul de vite; reconstruirea porturilor dunărene; asigurarea condițiilor pentru dezvoltarea viticulturii.[2]

În scrisoarea sa către A.N.Bahmetiev din 4 iunie 1816, I.Capodistrias îl atenționa asupra interesului manifestat de țar în instaurarea ordinii în Basarabia şi că „e necesar de a asigura prosperarea noii provincii, bunăstarea căreia poate contribui la consolidarea relațiilor de pace cu Turcia.Trebuie de demonstrat prin fapte concrete că păstrând caracterul distinct național a acestei provincii o putem face utilă imperiului din punct de vedere politic, al finanțelor, populației şi al comerțului". Pentru realizarea cu succes a acestor sarcini era necesară disponibilizarea funcționarilor care sau compromis.[3]

A.N.Bahmetiev îşi începe activitatea în Basarabia prin înlocuirea funcționarilor locali cu cei aduşi de dânsul de la Kamenet-Podolsk.[4] La nivel local, lucrul acesta s-a realizat mai subtil, menținându-se, un timp, funcționarii locali. La 24 iunie 1816, Bahmetiev i-a confirmat în funcții pe căminarul Z. Rale – serdar de

---

[1] ANRM, Fond.17, inv.1, d.15, f.7.
[2] ПСЗРИ, Т.33,с.665; Гросул, Я.С. Автономия Бессарабии в составе России 1812-1828. În: Труды по истории Молдавии. Кишинев,1982, с.163-164.
[3] История Молдавии. Документы и материалы. Том. II. Кишинев, 1957, с.205.
[4] Кассо Л. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. Москва, 1913, с.215.

Orhei, Iamandi - pârcălab de Hotin, paharnicul N. Done – ispravnic de Bender, Vasilache – ispravnic de Iaşi, Leonard – ispravnic de Soroca, Costachi Russu – ispravnic de Codreni.[1]

În concluzie, menţionez următoarele :

1. Oficialităţile ruseşti, pentru care Basarabia nu era un scop, ci un mijloc de realizare a planurilor expansioniste în Balcani au ţinut cont de situaţia creată şi au luat în consideraţie doleanţele nobilimii de a menţine structurile administrative naţionale. Basarabia, care conform planurilor ruseşti trebuia să devină un loc de atracţie pentru popoarele vecine, în primii ani de stăpânire rusească, a fost transformată într-o zonă dominată de samovolnicie şi fărădelegi. Situaţia creată contravenea intereselor de politică externă ale Rusiei şi nu contribuia deloc la crearea unei mai bune imagini a Rusiei ca ocrotitoare a creştinităţii. De aceea, volens nolens, se impunea luarea unor măsuri ce ar fi redresat situaţia.

2. Instituirea structurilor administrative provizorii era impus de situaţia în care se afla Rusia în acel moment. Incontestabil, implantarea în mod abuziv, a sistemului de administrare rusesc într-un teritoriu cu o populaţie majoritară română, care avea tradiţii administrative şi juridice seculare şi o clasă nobiliară dispusă să menţină individualitatea poporului său, era o sarcină foarte complicată. E evident că în aceste condiţii s-a ţinut cont de starea de spirit antirusă a populaţiei, mai ales a nobilimii, care a fost foarte mult afectată de dezmembrarea Moldovei. Ţarismul rus, fiind constrâns de aceste realităţi, a fost nevoit să-şi modifice politica administrativă tradiţională şi să tolereze în teritoriul cotropit un sistem administrativ asemănător, măcar formal, cu cel existent anterior.

3. Caracterul provizoriu al sistemului administrativ implementat în Basarabia a influenţat substanţial funcţionalitatea sa. Acest sistem, care prin însăşi natura sa era unul temporar, era departe de perfecţiune şi aplicarea lui în practică a scos la iveală foarte multe deficienţe şi imperfecţiuni. Starea de provizorat a administraţiei, care presupunea o existenţă limitată în timp a provocat animozităţi între boierimea locală şi protipendada rusă în problema administrării ulterioare a Basarabiei.Ca rezultat al reorganizării sistemului

---

[1] ANRM, Fond.5, inv.2, d.289, f.1-1verso.

administrativ provizoriu s-a realizat o mai mare centralizare a puterii în regiune şi tot odată a fost deschis accesul în Basarabia a legislaţiei, instituţiilor şi a practicii administrative ruseşti.

4. Prin instituirea în Basarabia a funcţiei de namesnic plenipotenţiar autorităţile ruseşti au urmărit scopul de a ţine sub un control efectiv regiunea. Namesnicul era abilitat să supravegheze şi să influenţeze direct activitatea instituţiilor administrative de toate nivelurile.

5. În această perioadă, sub pretextul luptei cu dezordinea şi corupţia a fost declanşat un masiv proces de deznaţionalizare a administraţiei basarabene. O parte din boierii locali au fost eliberaţi din funcţiile deţinute, ei fiind înlocuiţi cu funcţionari ruşi. În instituţiile şi funcţiile de sorginte ruseacă implementate la această etapă în regiune, de asemeni, au fost promovaţi doar funcţionari ruşi.

6. Reorganizarea structurilor administrative regionale şi locale au pregătit terenul pentru introducerea în 1818 a unui nou regulament de administrare a Basarabiei.

ORGANIZAREA INSTITUȚIILOR JUDICIARE DIN BASARABIA ŞI MODUL DE APLICARE A LIMBII MOLDOVENEŞTI *(ROMÂNE)* ÎN INSTANȚELE JUDECĂTOREŞTI (1812-1828)

Valentin TOMULEȚ,
Universitatea de Stat din Moldova

La 16/28 mai 2012 s-au împlinit 200 de ani de la semnarea Tratatului de pace de la Bucureşti, între Poarta Otomană şi Imperiul Rus, prin care teritoriul dintre Prut şi Nistru, numit ulterior Basarabia, este rupt din trupul viu al Țării Moldovei şi anexat la Rusia. Deşi au trecut ani, nedreptatea săvârşită la 1812, este resimțită şi astăzi.

Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a avut consecințe nefaste pentru românii basarabeni. Pentru a include teritoriul nou-anexat în sistemul economic şi politic ai Imperiului Rus, țarismul a folosit cu prisosință metodele şi practicile deja cunoscute de dezlocuire a națiunii titulare şi de purificare a teritoriului, folosite pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus: promovarea politicii de deznaționalizare şi rusificare a populației prin învățământ, administrație de stat, prin înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului şi pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe un alt sistem de valori decât cel românesc, prin privarea băştinaşilor de drepturi şi libertăți, prin interzicerea utilizării limbii române şi a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieții sociale, prin denaturarea numelor de familie, a denumirilor de localități, străzi, prin lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale, fiindu-le impuse valori străine, ruse, etc.

Pentru a înțelege mecanismul de aplicare şi funcționare a limbii moldoveneşti *(recte* – română*)* în diferite instituții administrative şi judiciare, la început este necesar de a face o caracteristică succintă a principalelor acte legislative privind instituirea administrației regionale din Basarabia şi a instanțelor judecătoreşti care urmau să examineze litigiile civile şi penale.

Primul act legislativ privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei, care a determinat statutul juridic al teritoriului dintre Prut şi Nistru anexat la Imperiul Rus, a fost cel elaborat sub conducerea contelui Ioan Capo d'Istria, şeful cancelariei

diplomatice a armatei dunărene, semnat la 23 iulie 1812 de amiralul P.V. Ciceagov [1], comandantul-şef al armatei dunărene, şeful suprem al flotei de pe Marea Neagră şi concomitent seful Administraţiei Generale a Moldovei şi Ţării Româneşti, confirmat la 2 august 1812 de Alexandru I [2].

Activitatea instituţiilor administrative şi judiciare în provincia nou-anexată erau fixate în Capitolul III al Regulamentului (16 articole) – Cu privire la administraţia civilă – care stipula că întreaga activitate legată de administrarea provinciei era dirijată de guvernatorul civil. Acesta elabora proiectele de organizare a activităţilor judiciare şi gospodăreşti, stabilea drepturile şi privilegiile populaţiei, potrivit prevederilor cuprinse în instrucţiunile elaborate pentru Basarabia, dirija cu activitatea ispravnicilor desemnaţi din rândul moldovenilor care au depus jurământ de credinţă Rusiei. Însă, de multe ori această practică nu era respectată. P.Svinin scria că la posturile de ispravnic erau numiţi funcţionari ruşi care nu se conduceau de principii stricte şi de norme morale, de regulă, nu cunoşteau limba moldovenească, ceea ce complica contactul lor cu localnicii [3].

Administraţia civilă era alcătuită din două departamente: în prerogativele Departamentului I intrau legile, chestiunile bisericeşti, care erau soluţionate de o instituţie aparte, executările judecătoreşti, poliţia şi învăţământul. Departamentul II avea în competenţă: statistica privind populaţia, veniturile ei, vămile, comerţul şi industria provinciei. Membrii departamentelor aveau titlul de consilieri, erau numiţi în funcţie de guvernatorul civil, potrivit aptitudinilor. Guvernatorul adopta noi hotărâri şi le prezenta spre aprobare administraţiei generale. Tot el tutela învăţământul public. Administra provincia prin intermediul cancelariei, elibera paşapoarte şi foi de drum, stabilea legături directe cu şefii guberniilor limitrofe, cu domnii Moldovei şi Ţării Româneşti. Actele se întocmeau în limbile rusă şi moldovenească. Până la adoptarea unor decizii speciale, guvernatorul civil se subordona comandantului-şef al armatei de la Dunăre. Pentru o mai bună administrare a provinciei, guvernatorul civil era liber în a-şi alege locul (oraşul) de reşedinţă.

Prin dispoziţia lui P.V. Ciceagov din 23 iulie 1812 în funcţia de guvernator civil al Basarabiei este numit Scarlat Sturdza, iar la sfârşitul lui septembrie şi-a încetat activitatea administraţia rusă de pe lângă Comandantul Suprem al armatei ruse; în noiembrie

senatorul V.I. Krasno-Milaşevici a fost rechemat la Sankt Petersburg [4]. Respectiv, din octombrie 1812 în Basarabia funcţiona deja noua administraţie civilă. La 4 decembrie 1812, în conformitate cu instrucţiunea dată de amiralul P.V. Ciceagov, Scarlat Sturdza instituie Cancelaria guvernatorului civil al Basarabiei [5]. Actele emise de Cancelarie erau semnate personal de Scarlat Sturdza, pe care acesta aplica ştampila cu imaginea blazonului său.

La 2 februarie 1813, în conformitate cu stipulaţiile Regulamentului din 23 iulie 1812 privind formarea administraţiei provizorii în Basarabia, este constituit Guvernul Regional al Basarabiei, acesta având în componenţă două departamente, şi creată Adunarea generală a departamentelor [6]. Regulamentul acorda guvernatorului dreptul de a alege şi a numi în funcţii din rândul boierilor moldoveni şi al demnitarilor ruşi consilieri în cadrul departamentelor Guvernului Regional. În funcţie de circumstanţe şi de necesităţi, adopta noi hotărâri şi prezenta propuneri spre aprobare Administraţiei imperiale. Pentru funcţionarea Guvernului era instituită Cancelaria Guvernului Regional [7].

Guvernul Regional era alcătuit din două departamente: Departamentul I era cel care avea în competenţă chestiunile judiciare. În cadrul lui funcţionau trei direcţii (expediţii): prima, responsabilă de acţiunile judiciare, alcătuită din patru consilieri aleşi dintre boierii moldoveni, un expeditor, un şef de birou şi patru funcţionari de birou; cea de a doua se ocupa de procesele penale şi de anchetă şi era la fel alcătuită din patru consilieri, dintre care trei boieri moldoveni, iar unul era ofiţer de stat-major rus, un expeditor şi trei funcţionari de birou; cea de a treia avea ca atribuţie să conducă poliţia şi în componenţa acesteia intrau: un consilier din rangul ofiţerilor de stat-major rus, un expeditor şi doi funcţionari de birou [8].

Pornind de la faptul că în Basarabia nu au fost create instituţii judiciare, potrivit unei decizii imperiale din 26 noiembrie 1815, anunţate de Senat ministrului de Justiţie, deciziile legate de litigiile civile, examinate în şedinţa comună a Guvernului Regional, urmau să fie examinate în ordine de apel în Departamentul IV al Senatului Guvernant [9].

Regulamentul privind instituirea administraţiei provizorii a Basarabiei din 2 august 1812 a fost în vigoare până la confirmarea de către Alexandru I, la 26 mai 1816, a Memoriului, care i-a servit rezidentului plenipotenţiar al Basarabiei A.N. Bahmetev drept

directivă în vederea organizării administrative a regiunii Basarabia [10]. Instituțiile judiciare din Basarabia au fost instituite în baza Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, considerat unul dintre principalele acte legislative adoptate de Administrația imperială rusă. Regulamentul urmărea scopul consolidării regimului stabilit în regiune. Alexandru I, în scrisoarea adresată, la 29 aprilie 1818, rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev în legătură cu adoptarea Regulamentului din 1818 îl atenționa că guvernul va păstra în provincie componența națională şi va asigura un mod deosebit de administrare a acesteia. Însă, Regulamentul acorda drepturi exclusive doar boierilor moldoveni (şi privilegii coloniştilor străini), în pofida faptului că împăratul scria că de drepturi largi va beneficia nu doar această stare socială [11].

Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 28 aprilie 1818 stipula că Administrația civilă a Basarabiei urmează să fie divizată: prima componentă – Administrația gubernială [12] şi cea financiară, iar a doua – cu referire la instanța judecătorească. Prima parte a fost denumită Guvernul Regional al Basarabiei, în care intrau: guvernatorul civil, viceguvernatorul, consilierii, trezorierul şi asesorii guberniali [13].

Guvernul Regional era alcătuit din două departamente. Departamentul I era cel executiv, administrat nemijlocit de guvernatorul civil ce se conducea de Regulamentul cu privire la administrația guberniilor ruseşti; Departamentul II, administrativ, condus de viceguvernator, se ocupa de problemele de stat şi economice şi se conducea de regulile cuprinse într-o instrucțiune special elaborată pentru el [14]. Anume în Departamentul II erau discutate toate problemele de rutină legate de activitatea cotidiană din Basarabia.

În Adunarea comună a departamentelor erau convocați toți consilierii din ambele departamente. Preşedinte al Adunării comune a departamentelor era guvernatorul civil. În competența Adunării comune a departamentelor erau următoarele întrebări: examinarea şi adoptarea deciziilor definitive în chestiunile venite în apel de la departamente, examinarea chestiunilor propuse de guvernatorul civil etc. Deciziile luate în cadrul Adunării comune a departamentelor erau adoptate cu o simplă majoritate de voturi [15].

Departamentul I avea în structura sa trei direcții: prima – pentru cazurile civile, alcătuită din 4 consilieri numiți dintre boierii locali, un expeditor, un traducător, un şef de birou şi 4 grefieri; a doua – pentru cazurile penale şi de anchetă, alcătuită din 3 consilieri numiți dintre boierii locali, un consilier – ofițer superior rus, un traducător şi 3 grefieri şi a treia – pentru supravegherea poliției, alcătuită dintr-un consilier rus, un expeditor şi doi grefieri. În statele de personal, în afară de funcționarii numiți, mai activau: un secretar, un vagmistru şi 4 paznici. În calitate de consilieri în Departamentului I al Guvernului Regional au fost numiți: D.Răşcanu, I.Carp, P.Catargi, M.Râşcanu – în prima direcție; T.Başotă, N.Catargi, Milactache, F.Bukin – în direcția a doua; P.Leibin – în direcția a treia [16].

În conformitate cu prevederile Regulamentului organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818, în provincie au fost instituite Tribunalul Regional Civil şi Tribunalul Regional Penal [17].

Tribunalul Regional Civil din Basarabia avea atribuția de a examina procesele civile intentate între locuitorii provinciei, acțiunile intentate de stat împotriva persoanelor fizice, cererile cu privire la confirmarea actelor de vânzare-cumpărare şi cu privire la tutela asupra averii persoanelor decedate. Tribunalul Regional Civil din Basarabia activa conform *Regulamentului privind organizarea guberniilor Imperiului Rus,* aprobat de Ecaterina a II-a la 7 noiembrie 1775, în care sunt fixate competențele acestei instituții judiciare [18].

În cadrul lui se examinau dosarele civile, precum şi pretențiile persoanelor fizice înaintate vistieriei, şi viceversa. El era alcătuit din preşedinte şi 4 consilieri. Preşedintele era numit în funcție de către Coroană şi confirmat de către împărat. Un consilier era numit din partea Coroanei, dar confirmat de către guvernatorul general militar din Podolia, iar ceilalți consilieri – aleşi din rândurile nobilimii, pe o perioadă de 3 ani, dar confirmați de guvernatorul general militar [19].

Componența Tribunalului Regional Civil din Basarabia în anii 1818-1828 este prezentată, în ordine cronologică, după cum urmează: în calitate de ***preşedinți*** – Nedoba (1818-1823), Başotă (1823-1824), Cazimir (1824), Başotă (1824-1825), Pizani (1825-1826), Donici (1826-1828), ***consilieri*** – Ralli, Donici, Varfolomeu, Stamo, Hermeziu, Buzdugan, Dicescu, Krupenski, Russo, Măcărescu, Botezatu, Leonard, Cazimir, Satovski, Iamandi, Stamati şi ***secretari*** – *Scorțesco* şi *Barda* [20].

Regulamentul prevedea ca, reieşind din privilegiile acordate locuitorilor provinciei şi din particularitățile legilor locale, procedura judiciară în Tribunalul Regional Civil din Basarabia urma să se desfăşoare în limba moldovenească. În cercetarea litigiilor persoanelor particulare Tribunalul trebuia să se conducă de drepturile şi obiceiurile moldoveneşti, iar procedura judiciară să se desfăşoare în limba moldovenească. În ce priveşte cercetarea dosarelor de stat, la bază trebuia pusă legislația imperială. În cazul examinării dosarelor cu referire la apărarea proprietății private, Tribunalul urma să țină cont de drepturile, privilegiile şi obiceiul pământului existente în Basarabia. În cazul în care deciziile Tribunalului Regional Civil se refereau la dosarele ce vizau interesele statului, documentele pentru examinarea lor ulterioară trebuiau traduse în limba rusă [21]. Persoanele nemulțumite de decizia Tribunalului, în cazul în care era admisă apelarea deciziei Tribunalului, o puteau contesta în Consiliul Suprem al Basarabiei. Însă, dacă Tribunalul nu prevedea apelarea deciziei, atunci decizia era irevocabilă şi era aplicată imediat, iar persoana nemulțumită putea înainta în Consiliul Suprem al Basarabiei doar o simplă plângere. Pe marginea dosarelor ce vizau interesele statului Tribunalul civil nu lua o decizie finală, dar, respectând legislația rusă, le expedia pentru decizia finală Guvernului Regional [22]. Ulterior, în baza deciziei imperiale din 3 august 1825, dosarele civile trimise în instanța de apel nu mai erau examinate de Consiliul Suprem al Basarabiei, dar erau direcționate Departamentului II al Senatului Guvernant [23].

La început, Tribunalul Regional Civil îşi desfăşura lucrările într-o casă arendată, pentru o sumă de 1400 rub., de la spătarul Măcărescu, situată în partea de jos a oraşului Chişinău. Clădirea nu era însă comodă pentru desfăşurarea lucrărilor: se afla la o distanță mare de la locul de trai al funcționarilor; toamna, primăvara şi iarna funcționarilor le venea greu să se deplaseze pe străzile murdare la serviciu; casa necesita reparație; în plus, din cauza depozitului pentru păstrarea produselor, în incinta Tribunalului s-a instalat un miros neplăcut; mobila prevăzută pentru funcționari nu erau confortabilă. Când administrația Tribunalului a încercat să arendeze o nouă clădire, Măcărescu a cedat 400 rub. din prețul arendei, promițând că va repara clădirea. La 1 mai 1825 clădirea a fost arendată pe o perioadă de 3 ani, iar Consiliul Suprem al Basarabiei a aprobat condițiile noului contract de arendă [24].

Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828 a modificat parțial componența Tribunalului Regional Civil din Basarabia. El urma să fie alcătuit din preşedinte, doi consilieri din partea guvernului, doi asesori din partea nobilimii şi doi asesori din partea negustorilor. Preşedintele trebuia confirmat prin decizie imperială, iar cei doi asesori – de către Senat, la propunerea guvernatorului general [25].

În prerogativele *Tribunalului Regional Penal din Basarabia* intra examinarea dosarelor de urmărire penală transmise de tribunalele ținutale. Procedura de examinare se efectua în baza legislației ruse. Sentința adoptată cu majoritatea de voturi se declara definitivă, dar nu era aplicată până nu era confirmată de guvernatorul civil, care, luând cunoştință de dosar, confirma sau anula verdictul. În cazul în care guvernatorul civil nu aproba decizia Tribunalului Penal, dosarul era înaintat spre examinare în Consiliul Regional al Basarabiei [26].

Dosarele penale şi de urmărire penală urmau să fie examinate în limbile rusă şi moldovenească. În acest context este de menționat că:

1. Audierea inculpaților moldoveni avea loc în limba moldovenească, iar procesele-verbale trebuiau întocmite în limbile rusă şi moldovenească.

2. Sentința de judecată era anunțată inculpaților în limba moldovenească.

3. Membrii Tribunalului Penal, întâlnind dificultăți în expunerea punctului de vedere în limba rusă, aveau dreptul să întocmească deciziile în limba moldovenească [27].

Tribunalul Regional Penal din Basarabia era alcătuit din preşedinte, 3 consilieri şi un asesor. Preşedintele era numit în funcție de către Coroană şi confirmat de împărat. Un consilier era numit din partea Coroanei, dar confirmat de către guvernatorul general militar din Podolia, iar ceilalți consilieri şi asesorul – aleşi din rândurile nobilimii, pe o perioadă de 3 ani, dar confirmați de guvernatorul general militar [28]. Componența Tribunalului Regional Penal din Basarabia în anii 1818-1828 este sistematizată după cum urmează: în calitate de ***preşedinți*** – Kurik (1818-1825), Arsenev (1825-1826), Kurik (1826-1828); ***consilieri*** – Leibin, Străjescu, Şumski, baronul Cristi, Glavce, Stamati, Şardin, Ianov, Vaker, Maksimov, Bazâca, Hoteaev; ***asesori*** – baronul Criste, Hoteaev, Stamati şi ***secretari*** – Ghetolpanov, Krâmonovski [29].

Executarea multor dispoziţii judecătoreşti era încredinţată isprăvniciilor. La început, în activitatea sa ispravnicul se conducea de legislaţia şi tradiţiile locale. Din decretul imperial adresat la 29 martie 1813 (la cererea ispravnicului de Bender) Departamentului I al Guvernului Regional aflăm că până la adoptarea unor instrucţiuni speciale şi reieşind din considerentul că atât legile, cât şi obiceiurile locale nu erau cunoscute, „isprăvnicia în activitatea sa poate să se conducă de dreptul local în măsura în care acesta este cunoscut funcţionarilor moldoveni şi care ar corespunde raţiunii şi în mare parte normelor legale" [30]. La dispoziţia ispravnicului de Bender era un secretar, un traducător, care era şi asistentul secretarului preocupat de corespondenţa în limba rusă, un logofăt care se ocupa cu transcrierea documentelor moldoveneşti, doi funcţionari ruşi care îndeplineau servicii de curier, examinau incidentele locale, asigurau liniştea şi ordinea în toate localurile publice, conform obligaţiunilor poliţiei locale [31].

În 1816 este emisă o instrucţiune care reglementa activitatea ispravnicului. Instrucţiunea era alcătuită din 28 de articole şi se referea în fond la competenţele ispravnicului: asigurarea ordinii publice (ispravnicul fiind şeful poliţiei locale); executarea dispoziţiilor administraţiei; stabilirea obligaţiunilor şi acţiunilor ispravnicului în caz de epidemii, molime, epizootii şi calamităţi naturale etc. (ispravnicul acţiona în conformitate cu legislaţia, neavând dreptul să amendeze sau să supună populaţia pedepselor corporale); răspundea de ordinea publică în ţinut; apăra interesele cetăţenilor; împiedica acţiunile hoţilor şi vagabonzilor; răspundea de sistemul de concesiuni din ţinut; purta responsabilitate de starea drumurilor şi a podurilor; însoţea regimentele militare în cazul în care acestea se aflau în trecere prin ţinut şi era obligat să le asigure cu produse alimentare, cu lemn din care acestea făceau care de provizii, să le asigure cazarea; raporta permanent despre mersul recoltării cerealelor; informa despre preţurile comerciale la cereale şi la alte produse alimentare; urmărea să fie întoarse stăpânilor vitele rătăcite; răspundea de amenajarea coloniştilor etc. [32]. Ispravnicul îşi exercita funcţiile doar în limitele ţinutului de care era responsabil. Numit în exerciţiul funcţiunii ispravnicul depunea jurământ de credinţă împăratului rus [33].

Prin dispoziţia din 16 aprilie 1816, emisă de guvernatorul civil al Basarabiei C.A. Catacazi, ispravnicii, pârcălabul de Hotin şi

serdarul de Orhei erau obligați să meargă o dată în trei luni în teritoriu pentru a se documenta la fața locului pentru a dispune de informație veridică şi completă despre situația din ținut. Revizorii de ținut trebuiau să urmărească ca ispravnicii, pârcălabul de Hotin şi serdarul de Orhei să îndeplinească cu strictețe această dispoziție [34].

Despre competențele ispravnicului, care se deosebesc parțial de cele stipulate în instrucțiune, aflăm dintr-un raport prezentat în 1816 de ispravnicul de Hotărniceni preşedintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei I.H. Kalagheorghe.

1. Ispravnicul examina litigiile care apăreau între negustori (privind activitatea comercial-industrială, situația familială etc.), boieri şi țărani. În cazul în care părțile nu erau satisfăcute de deciziile adoptate, ispravnicul prezenta dosarul, însoțit de documentele de rigoare, spre examinare instanțelor superioare. Ispravnicul nu avea dreptul să-i impună pe boieri să se prezinte la isprăvnicie pentru soluționarea litigiilor, ci numai le aducea la cunoştință plângerea privind fapta în care aceştia au fost implicați. În cazul în care boierii nu se conformau, ispravnicul raporta instanțelor superioare despre aceasta, iar decizia o adopta doar cu acordul instituțiilor abilitate a soluționa asemenea probleme.

2. Conform obiceiului pământului, ispravnicul avea dreptul să pedepsească persoanele care încălcau legea, în afară de boieri şi boiernaşi, care nu puteau fi pedepsiți.

3. Ispravnicul era obligat să prezinte anual guvernului informații despre recolta de cereale, cu explicațiile de rigoare: de câtă pâine era nevoie pentru alimentația locuitorilor şi câtă pâine rămânea pentru comercializare, iar guvernul urma să decidă ce cantitate de cereale poate fi exportată.

4. Ispravnicul urmărea evoluția pe piață a prețurilor la carne şi la pâine şi, în dependență de capacitatea de cumpărare a industriaşilor, reglementa prețurile.

5. Ispravnicul era responsabil de încartiruire, supraveghea amplasarea militarilor pe la casele locuitorilor, în dependență de numărul şi starea economică a acestora. Conform obiceiului pământului, de încartiruire erau scutiți moşierii (în afară de categoriile inferioare ale acestei stări sociale) şi slujitorii cultului: preoții, diecii, diecele, paracliserii şi starostii bisericeşti.

6. Prin intermediul mazililor, ispravnicii aveau datoria de a cultiva în rândurile populației dragostea de muncă [35].

După împărțirea administrativ-teritorială a Basarabiei în conformitate cu Regulamentul organizării administrative din 29 aprilie 1818, prin dispoziția guvernatorului civil al Basarabiei C.A. Catacazi din 19 octombrie 1818, în funcția de ispravnic au fost numiți: în ținutul Orhei – funcționarul de clasa a VIII-a Iamandi, în ținutul Hotin – sulgerul Gheorghe Ciugureanu (în locul funcționarului de clasa a IX-a Stamati), în ținutul Iaşi – funcționarul de clasa a IX-a Bodescu, în ținutul Bender – funcționarul de clasa a IX-a Cazimir (în locul funcționarului de clasa a X-a Nicolae Salo), în ținutul Akkerman – nobilul Alecu Pruncul şi în ținutul Ismail – funcționarul de clasa a X-a Popovschi (în locul funcționarului de clasa a X-a Filodor) [36]. Ulterior în instituția isprăvnicii au fost făcute remanieri.

Potrivit dispoziției din 1 aprilie 1819, ispravnicii erau aleşi din rândul nobilimii basarabene, drept de care beneficiau şi nobilii din guberniile interne ruse. Acest drept a fost aplicat şi pentru ținuturile Bender, Akkerman şi Ismail, în pofida faptului că în aceste ținuturi numărul nobililor era foarte redus. Ulterior, noul rezident plenipotențiar, contele M.S. Voronțov, analizând activitatea ispravnicilor, raporta Administrației imperiale că administrația polițienească locală din Basarabia se află într-o stare jalnică, iar cauza o vede în modalitatea de alegere a ispravnicilor. M.S. Voronțov, care se pronunța vehement împotriva aplicării particularităților locale în sistemul administrativ al Basarabiei, fiind un părtaş convins al includerii cât mai grabnice a regiunii în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus, argumenta că funcțiile de ispravnic erau exercitate de persoane lipsite de onestitate, care nu-şi îndeplinesc cu demnitate obligațiunile, care nu cunosc nici legislația, nici limba rusă, fapt ce cauzează prejudicii serioase sistemului de administrare. Totodată, atenționa că prejudiciile ar fi fost mult mai mari dacă din guberniile interne ruse cu puțin pământ ar fi fost transferați în Basarabia, aşa cum se planifica, 20000 de țărani de stat. El scria că timp de 6-7 luni de la intrarea sa în funcție au fost destituiți de către Consiliul Suprem doi ispravnici şi câțiva asesori demascați în diferite crime, însă locurile lor au fost ocupate de persoane iresponsabile ca şi ei. La ultima şedință au fost prezente 100 de persoane care vroiau să dețină posturi administrative, iar numărul de posturi la care se pretindea era de 81. Respectiv, la posturile administrative aproape că nu era concurs, iar în ținuturile

Bender, Akkerman şi Ismail, unde erau numai 5 nobili, dintre care 4 nu dispuneau de proprietate, posturile administrative erau ocupate de nobili din alte ţinuturi. M.S. Voronţov aducea şi alte argumente, insistând ca ispravnicii să fie numiţi de Coroană [37].

La 2 septembrie 1824, Comitetul de Miniştri, luând în consideraţie obiecţiile contelui M.S. Voronţov, a dispus ca ispravnicii şi asesorii să fie numiţi din partea Coroanei [38]. Unii istorici consideră că prin această măsură a fost lichidată metoda de administrare despotică a judeţului [39]. Însă, această măsură poate fi privită mai mult ca o tentativă a Administraţiei imperiale ruse de a-i înlătura din instituţiile administrative din Basarabia pe funcţionarii locali, ieşiţi din rândurile boierilor moldoveni, şi de a-i înlocui cu cei alogeni, în special veniţi din guberniile ruse.

Politica imperială promovată de Administraţia rusă în teritoriul nou-anexat a avut drept consecinţă directă faptul că în perioada ce a urmat după adoptarea *Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia* din 29 aprilie 1818 a crescut substanţial numărul funcţionarilor ruşi atât în instituţiile regionale, cât şi în cele ţinutale. De fapt, păstrarea unor particularităţi istorice în sistemul judiciar din Basarabia avea să fie împiedicată de transformările profunde operate de organele imperiale în sistemul administrativ. Se crea treptat un antagonism între două sisteme strâns legate funcţional – cel judiciar şi cel executiv. Acest lucru se va reliefa cel mai pregnant în privinţa limbii de perfectare a documentaţiei de serviciu şi se va concretiza în boicotarea de către funcţionarii ruşi a procedurii judiciare desfăşurare în limba moldovenească. Deoarece nu cunoşteau limba moldovenească, aceştia încălcau deciziile imperiale care prevedeau perfectarea actelor în limba moldovenească, se opuneau aplicării limbii moldoveneşti în activitatea instituţiilor administrative, economice, fiscale, judiciare, culturale etc., cauzând prejudicii serioase în ce priveşte adoptarea şi perfectarea diferitelor dispoziţii şi decizii.

La 30 septembrie 1824, Direcţia executivă a Guvernului Regional înaintează în Consiliul Suprem al Basarabiei o adresă în care se menţiona că în baza *Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia* din 29 aprilie 1818 toate dosarele examinate în Guvernul Regional şi avizele prezentate pentru înştiinţarea populaţiei erau perfectate în două limbi – *moldovenească* şi *rusă*. Deciziile scrise în limba rusă erau semnate de guvernator, consilierii din partea Coroanei şi asesori, iar cele scrise în limba

moldovenească – doar de guvernator şi consilierii aleşi din partea nobilimii, din considerentul că consilierii şi asesorii din partea Coroanei nu cunoşteau limba moldovenească, iar cei din partea dvorenimii – limba rusă [40]. Ținând cont de această circumstanță, Direcția executivă a Guvernului Regional cerea ca în continuare, pentru a nu crea Guvernului dificultăți în adoptarea deciziilor, Consiliul Suprem al Basarabiei să-i permită să adopte deciziile şi să prezinte avizele doar în limba rusă, motivând că efectuarea procedurii de examinare şi aprobare a deciziilor în două limbi „…nu doar că este dificilă, dar se poate spune cu certitudine – imposibilă, judecând după numărul mare de dosare puse pe rol, care în decurs de un an au atins cifra de 7000, iar a deciziilor adoptate – de 20000” [41].

Mai mult ca atât, în februarie 1825 doi traducători, funcționarii de clasa a XIV-a Galițki şi Holvițki, au înaintat viceguvernatorului Basarabiei F.F. Vighel, funcționar de clasa a VI-a, un raport în care scriau că, în legătură cu numărul mare de documente în limba moldovenească parvenite în cele două departamente ale Guvernului Regional şi în secțiile provizorii instituite pe lângă Guvern după plecarea guvernatorului civil în oraşul Ismail, toate dosarele în limba moldovenească le-au fost transmise pentru a fi traduse. Însă, deoarece erau multe, nu reuşeau traducerea lor şi, ca urmare, se tergiversa rezolvarea multor chestiuni importante, în special a celor legate de activitatea Administrației Financiare. Din acest considerent, ei cereau să fie eliberați de traducerea dosarelor în limba moldovenească, în caz contrar amenințând să se concedieze din serviciu, aşa cum au procedat ceilalți traducători [42].

Însă, sabotarea de către organele administrative a utilizării limbii moldoveneşti în practica judiciară avea să conducă la acumularea multor dosare nesoluționate, din cauză că nu erau încă traduse în limba rusă. Ca urmare, erau înaintate numeroase plângeri şi reclamații din partea persoanelor implicate în procesele judiciare. Pentru a rezolva problema, la propunerea guvernatorului general al Novorosiei şi rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Vorontov, la 12 august 1824 prin decizia Comitetului de Miniştri, confirmată de împărat la 11 noiembrie 1824, în provincie este instituit *Tribunalul Penal Provizoriu*. La 23 decembrie 1824 M.S. Vorontov împuterniceşte Consiliul Suprem al Basarabiei cu executarea deciziei imperiale. Inaugurarea Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia a avut loc la 17 ianuarie 1825 în baza unei

dispoziții a Consiliului Suprem al Basarabiei [43]. Timp de doi ani Tribunalul Penal Provizoriu din Basarabia urma să activeze independent de Tribunalul Regional Penal din Basarabia. Instituirea Tribunalului a fost determinată de greutățile pe care le avea de depăşit Tribunalul Regional Penal din Basarabia exprimate în numărul mare de dosare nesoluționate care s-au adunat pe parcursul anilor în Tribunalul Regional Penal şi de dosare care veneau din tribunalele județene pentru reexaminare. În plus, Tribunalul Regional Penal a întâlnit mari greutăți în ce priveşte traducerea documentelor din limba rusă în limba moldovenească. Era doar un singur traducător, însă în Tribunal s-au adunat 264 dosare [44]. Prin instituirea Tribunalului Penal Provizoriu se urmărea şi scopul de a uşura soarta multor inculpați aflați de multă vreme în detenție. Tribunalul era condus de un preşedinte special [45].

Pentru a-i da posibilitate Tribunalului Regional Penal din Basarabia să examineze şi să soluționeze fără întârziere dosarele penale, s-a considerat că Tribunalul Penal Provizoriu trebuie să reia toate dosarele penale neexaminate pe parcursul anilor de Tribunalul Regional Penal şi, în decurs de cel mult doi ani, să le examineze şi să adopte deciziile de rigoare.

La 12 august 1824 Comitetul de Miniştri adoptă decizia privind instituirea Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia şi numirea funcționarului de clasa a VI-a Lebin în funcția de preşedinte al Tribunalului [46]. La 11 noiembrie 1824 împăratul Alexandru I a confirmat această decizie [47]. În afară de preşedinte, în componența Tribunalului Penal Provizoriu a mai fost inclus un membru al Tribunalului Regional Penal, delegat din rândurile dvorenilor, care, dat fiind că cunoştea legislația, tradițiile şi procedura judiciară locală, s-a dovedit a fi foarte util Tribunalului. În Tribunalul Penal Provizoriu mai intrau un consilier din partea Coroanei, un consilier din partea dvorenimii, un secretar, slujitori din Cancelarie şi traducători. Pentru întreținerea Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia s-a decis să i se aloce anual 4400 rub. argint [48].

Consiliul Suprem al Basarabiei urma să întreprindă măsuri în vederea inaugurării Tribunalului Penal Provizoriu şi să numească un membru al Tribunalului Regional Penal în Tribunalul nou-instituit. Tribunalul Regional Penal trebuia să pregătească toate dosarele neexaminate până atunci, pentru a le transmite Tribunalului Penal

Provizoriu, acesta urmând să le examineze şi să adopte deciziile de rigoare în decurs de doi ani [49].

După expirarea termenului de doi ani Tribunalul Penal Provizoriu din Basarabia şi-a încetat activitatea. Analizând adresa din 15 februarie 1827, prezentată de guvernatorul general al Novorosiei şi Basarabiei, contele F.P. Palen, Consiliului Suprem al Basarabiei, putem constata că Tribunalul Penal Provizoriu din Basarabia a finisat examinarea dosarelor care i-au fost încredinţate [50]. F.P. Palen a dispus ca dosarele examinate de Tribunalul Penal Provizoriu să fie trimise pentru păstrare în arhiva Tribunalului Regional Penal şi cu aceasta să-şi înceteze activitatea. La 21 februarie 1827 preşedintele Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia raportează Consiliului Suprem al Basarabiei că şi-a încetat activitatea, iar dosarele examinate au fost transmise Tribunalului Regional Penal din Basarabia [51].

Însă, succesele Tribunalului Penal Provizoriu nu aveau să fie de durată, deoarece sabotarea primirii de la diferite instituţii a documentelor în limba moldovenească lua o amploare tot mai mare în isprăvnicii, unde majoritatea funcţionarilor erau ruşi şi nu cunoşteau limba moldovenească. La 12 octombrie 1827 Consiliul Suprem al Basarabiei în şedinţa consultativă discută raportul Tribunalului ţinutal Hotin din 6 iulie (*a se vedea* Anexa) privind prezentarea la 20 iunie în acel Tribunal a 9 rapoarte în limba rusă a isprăvniciei Hotin ce vizau dosare civile [52]. Reieşind din prevederile Regulamentului din 29 aprilie 1818, prin care dosarele civile trebuiau prezentate şi discutate doar în limba moldovenească, la 23 iunie 1827 Tribunalul ţinutal a întors isprăvniciei Hotin acele 9 dosare pentru a fi traduse în limba moldovenească. În raportul din 28 iunie 1827 isprăvnicia Hotin motiva necesitatea întocmirii dosarelor în limba rusă prin faptul că dacă în trecut, reieşind din prevederile Regulamentului din 29 aprilie 1818, membrii acestei instituţii erau aleşi din rândurile boierilor locali, ulterior aceştia erau numiţi din partea Coroanei, fiind în mare parte ruşi care nu cunoşteau limba moldovenească, iar isprăvnicia nu dispunea de mijloace pentru a-i asigura pe aceşti funcţionari cu traducători. De aceea, nu poate satisface doleanţele Tribunalului de a întocmi actele în limba moldovenească. În plus, potrivit raportului, isprăvniciei i s-a dat, din partea instanţelor superioare, dispoziţia să ducă dosarele şi să stabilească legături cu instituţiile locale doar în limba rusă [53].

Astfel, întâlnind greutăți în ce priveşte cercetarea şi soluționarea dosarelor, Tribunalul cerea Consiliului Suprem al Basarabiei lămuriri cum să procedeze pe viitor. În plus, deşi isprăvnicia Hotin a declarat Tribunalului că încetase întocmirea dosarelor în limba moldovenească, ea recunoştea că nu dispune de dispoziții din partea autorităților centrale ce ar fi confirmat anularea fostelor privilegii acordate Basarabiei [54].

Într-o şedință a sa Consiliul Suprem al Basarabiei a pus în discuție şi raportul Tribunalului ținutal Bender din 28 iulie 1827, prin care acesta informa că l-a împuternicit pe funcționarul cancelariei Tribunalului, Mihail Florescu, să transmită isprăvniciei Bender documentele de rigoare împreună cu două ordonanțe pe care le-a primit plantonul isprăvniciei Kerneşki. La 22 iulie, când Tribunalul şi-a reînceput activitatea, comisarul isprăvniciei Malevici a adus în Cancelaria Tribunalului ținutal acele două ordonanțe desigilate, le-a aruncat pe masă, declarând că nu le primeşte, fiindcă sunt scrise în limba moldovenească. Ulterior, în şedința Tribunalului la care era prezent şi ispravnicul Skorobogatov, comisarul Malevici a declarat deschis ca pe viitor Tribunalul regional să nu-i mai prezinte dispoziții în limba moldovenească, deoarece el nu cunoaşte această limbă şi nu le va îndeplini. În pofida faptului că Tribunalul a prezentat drept argument textul Regulamentului constituirii regiunii Basarabia din 29 aprilie 1819 şi dispoziția Tribunalului Civil regional din 15 noiembrie 1819, prin care tuturor tribunalelor ținutale li se interzicea desfăşurarea procedurii judiciare în limba rusă, aceasta urmând a fi desfăşurată în limba moldovenească, conform prevederilor Regulamentului din 1818, ispravnicul şi comisarul n-au dorit să se conformeze acestei cerințe, declarând că „…Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia este deja anulat”. Din care cauză Tribunalul ținutal cerea lămuriri Consiliului Suprem al Basarabiei cum să procedeze pe viitor [55].

La şedința din 12 octombrie 1827 Consiliul Suprem al Basarabiei a discutat şi un alt raport al Tribunalului ținutal Bender din 13 august 1827, prin care Tribunalul informa Consiliul că funcționarii din Cancelaria isprăvniciei Bender au refuzat să primească raportul Cancelariei şi 17 ordonanțe emise de Tribunalul ținutal în limba moldovenească. Funcționarii isprăvniciei argumentau refuzul prin faptul că comisarul Malevici le-a ordonat să nu mai primească acte şi ordonanțe emise de Tribunalul ținutal în limba

moldovenească [56]. Cel de-al patrulea raport adresat Consiliului Suprem al Basarabiei de acelaşi Tribunal ţinutal Bender, datat cu 30 septembrie 1827 şi discutat în aceeaşi şedinţă, de asemenea se referea la refuzul isprăvniciei Bender de a primi 24 dispoziţii emise de Tribunal în limba moldovenească, drept motiv servind dispoziţia comisarului Malevici, prin care acesta le-a interzis funcţionarilor să mai primească acte în limba moldovenească [57]. Documentul publicat în Anexă face dovadă brutalităţii şi urii pe care o manifesta comisarul Malevici în relaţiile cu funcţionarii de la Tribunalul ţinutal care îi prezentau acte întocmite în limba moldovenească, motivând că el nu cunoaşte această limbă şi, respectiv, nu va îndeplini dispoziţiile Tribunalului [58].

Analizând aceste patru rapoarte şi punând la bază prevederile Regulamentului din 29 aprilie 1818, Consiliul Suprem al Basarabiei a decis ca „dosarele civile să fie întocmite în limba moldovenească", iar Departamentul de dispoziţie să aibă grijă ca toţi locuitorii din regiune să se conformeze acestei dispoziţii, iar funcţionarii care au boicotat aplicarea limbii moldoveneşti să fie pedepsiţi în conformitate cu legislaţia în vigoare [59].

În concluzie putem afirma că boicotarea practicii de utilizare a limbii moldoveneşti în procedura judiciară din Basarabia, contrar prevederilor legale, se făcea de cele mai dese ori de către funcţionarii isprăvniciilor. Documentele de arhivă conţin numeroase cazuri ce atestă acest fapt. Pe parcurs, iniţiativa de a înlătura limba moldovenească din instituţiile regionale a parvenit chiar din partea funcţionarilor Guvernului Regional. Ceea ce denotă o dată în plus că ţarismul, deşi a lăsat în vigoare pentru o anumită perioadă de timp Basarabiei unele particularităţi autohtone ale sistemului administrativ, a promovat o politică consecventă de includere a teritoriului nou-anexat în sistemul economic şi politic imperial, parte componentă a căreia era politica de deznaţionalizare – rusificare a populaţiei dispersate. Promovând această politică, Administraţia imperială urmărea înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului şi pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe un alt sistem de valori decât cel românesc etc., anularea drepturilor şi libertăţilor naţionale, interzicerea utilizării limbii române şi a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieţii sociale, lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale, fiindu-le impuse valori spirituale ruse etc.

Referințe:

1. Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 19, inv. 3, d. 125, f. 50-54 verso.
2. *A se vedea* textul în original: Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 1, inv. 1, d. 3995, f. 11-14. Regulamentul este publicat în: Записки Бессарабского областного статистического комитета (ЗБОСК) / Под редакцией А.Н. Егунова, Т. III. – Кишинев, 1869, с. 108-110 şi cu unele omiteri reprodus în română în: Dinu Poştarencu. *O istorie a Basarabiei în date şi documente (1812-1940)*. – Chişinău, 1998, p. 64-66; Idem. *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*. – Chişinău, 2006, p. 29-31.
3. П.Свиньин. *Описание Бессарабской области в 1816 году*. – În: Записки общества истории и древностей (ЗООИД). – Одесса, 1867, т. VI, с. 223-234.
4. А.Накко. *Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828 гг.* – În: ЗООИД. – Одесса, 1879, т. XXII, с. 17.
5. Despre instituirea Cancelariei guvernatorului civil al Basarabiei a se vedea mai amănunțit: ANRM, F. 2, inv.1, d. 10, f. 250-287.
6. *Материалы для новейшей истории Бессарабии*. – În: ЗБОСК. – Кишинев, 1869, т. III, с. 108-109.
7. Ibidem, p. 109-110.
8. Dinu Poştarencu. *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*. – Chişinău, 2006, p. 92-94.
9. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собр. I, т. XXXIII, 1815, №26008. – СПб., 1830, с. 395.
10. ПСЗРИ. Собр. I, т. XXXIII, 1816, №26289. – СПб., 1830, с. 866-868.
11. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, предисловие, с. 2.
12. Basarabia deținea statut de regiune (beneficiind până în 1828 de o autonomie limitată).
13. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 4-5.
14. Ibidem, p. 5.
15. *Материалы для новейшей истории Бессарабии*. – În: ЗБОСК. – Кишинев, 1869, т. III, с. 114.
16. ANRM, F. 5, inv. 3, d. 1, f. 2-2 verso, 4, 16.
17. Ibidem, p. 8-11.
18. ПСЗРИ. Собр. I, т. XX, 1775-1780, №14392. – СПб., 1830, с. 240.
19. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 8-9.

20. *Valentin Tomuleț.* Cronica protestelor şi revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828). *Vol. II. – Chişinău, 2007, p. 321.*
21. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 10.
22. Ibidem, p. 10-11.
23. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 930, p. III, f. 456 verso-457.
24. Ibidem, d. 928, p. II, f. 321-324.
25. Ibidem, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 6.
26. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 9.
27. Ibidem, p. 9-10.
28. Ibidem, p. 8-9.
29. Valentin Tomuleț. *Cronica protestelor şi revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828)*. Vol. II. – Chişinău, 2007, p. 323.
30. ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 56.
31. Ibidem, f. 56-56 verso.
32. Ibidem, d. 62, f. 28-38; Documentul este publicat integral în: Alina Felea. *Câteva documente privind ispravnicii în Basarabia (1816-1818)*. – În: Revista de Istorie a Moldovei, (Chişinău), 2009, nr. 4 (60), p. 207-211.
33. ANRM, F. 4, inv. 2, d. 420, f. 39-40; Alina Felea. Op. cit., p. 211-212.
34. Ibidem, F. 5, inv. 1, d. 28, f. 654-656.
35. Ibidem, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 30 verso-33.
36. Ibidem, F. 5, inv. 1, d. 35, f. 782-782 verso,785 verso-786.
37. ПСЗРИ. Собр. I, т. XXXIX, 1824, № 30048. – СПб., 1830, с. 510-511.
38. Ibidem, p. 512.
39. А.Накко. *Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении* (рукопись). – Кишинев, 1879, с. 135-135 об. (Manuscrisul lucrării se păstrează în fondul de manuscrise al bibliotecii Universității de Stat din Odesa).
40. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1318, f. 3-3 verso.
41. Ibidem, f. 3 verso-4.
42. Ibidem. f. 5-5 verso.
43. Ibidem, d. 568, p. I, f. 24, 30, 31; d. 761, p. III, f. 615 verso.
44. Ibidem, d. 761, p. III, f. 589, 615.
45. Ibidem, d. 568, p. I, f. 30.
46. Ibidem, d. 568, f. 30-30 verso. Până atunci acesta lucrase ca consilier în Tribunalul Regional Penal, iar ulterior ca membru al Tribunalului Comercial din Odesa.
47. Ibidem, f. 31; d. 764, f. 1.
48. Ibidem, f. 31verso-32 verso.
49. Ibidem, d. 568, p. I, f. 31verso.

50. La şedinţa din 27 septembrie 1826 a Consiliului Suprem al Basarabiei s-a constatat că Tribunalul Regional Penal finisează examinarea dosarelor (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. III, f. 616).
51. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 928, p. III, f. 583, 584-584 verso.
52. Ibidem, d. 930, p. III, f. 456.
53. Ibidem, f. 456-456 verso.
54. Ibidem, f. 457 verso-458.
55. Ibidem, f. 459-459 verso.
56. Ibidem, f. 459 verso-460.
57. Ibidem, f. 460-460 verso.
58. Ibidem, f. 460 verso.
59. Ibidem, f. 462 verso-463.

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE BASARABIA ÎN PERIOADA ANTERIOARĂ RĂZBOIULUI CRIMEII

Constantin ARDELEANU,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Literatura de călătorie reprezintă unul dintre cele mai importante tipuri de surse istorice, extrem de utilă mai ales în documentarea trecutului spațiilor şi timpurilor istorice sărace în altfel de documente. Subiective şi relative în sine, relatările peregrinilor străini care au străbătut teritoriul dintre Prut şi Nistru în primele decenii ale stăpânirii țariste în Basarabia reuşesc să ofere informații prețioase atât despre realitățile demografice, etnice, economice, lingvistice sau religioase ale provinciei, cât şi despre situația ei politică sub autoritatea noilor guvernanți. Detaliile sunt cu atât mai valoroase cu cât vin în completarea datelor oficiale controlate de cenzura rusească.

Relativ puțini voiajori au traversat Basarabia în perioada în discuție. Situația drumurilor, la fel de grele vara şi iarna, dar mai ales reglementările de carantină şi poliție îndepărtau majoritatea călătorilor apuseni. Cei mai mulți străini care au descris realitățile basarabene au vizitat, la bordul diverselor nave, porturile basarabene Reni, Ismail sau Chilia sau au tranzitat provincia în drumul dintre Odessa şi Iaşi sau Galați. Drumeții care s-au aventurat în Basarabia au fost în majoritate prelați interesați de diversitatea religioasă a Basarabiei, ofițeri aflați în misiuni de spionaj şi „călători profesionişti”, dornici să publice ghiduri sau relatări de călătorie, genuri literare care se vindeau foarte bine în epocă.

O relatare puțin cunoscută a lăsat Ebenzer Henderson, cleric scoțian care a vizitat Basarabia după izbucnirea insurecțiilor din anul 1821. Călătorind dinspre Hotin spre Chişinău şi Odessa, autorul făcea interesante considerații despre locuitori, „urmaşi ai dacilor şi ai coloniştilor romani aduşi aici de Traian; limba lor, cunoscută sub numele de română[1], are un amestec curios de cuvinte străine. Dintre acestea, cea mai mare parte sunt de origine italiană sau latină vulgară, ca şi un număr mare de cuvinte slave, restul fiind gotice,

[1] *Wallachian* în original.

greceşti sau turceşti. Țăranii încă se identifică cu numele de români (*rumanie*) sau romani, nume pe care l-au moştenit de la strămoşii lor, care s-au bucurat de titlul şi privilegiile de cetățeni romani”[1]. În Chişinău, britanicul a întâlnit elita politică şi religioasă locală şi a remarcat diversitatea etnică şi confesională oferită de cei 20.000 locuitori ai capitalei[2].

Un deceniu mai târziu, Basarabia a fost tranzitată de ofițerii britanici William Fitzgerald de Ros şi C.R. Drinkwater, aflați într-o misiune de observare a obiectivelor militare din sudul Rusiei[3]. Călătoria de la Odessa la Chişinău a durat, în noiembrie 1835, cinci zile, capitala fiind prezentată ca „un vechi oraş turcesc”. „Nu mai există ruine ale clădirilor orientale, dar poți întâlni o combinație ciudată de chipuri asiatice şi de polonezi, germani, moldoveni şi evrei. Deşi oraşul se întinde pe o suprafață mare, doar puține case sunt acceptabile, restul fiind cocioabe cu acoperişul de paie sau cu acoperişul lat”[4]. Şi pentru alți călători apuseni oraşul arată rău, vicarul Charles Elliot remarcând că „niciuna dintre străzi nu este pavată”, iar magazinele erau foarte puține[5].

---

[1] Ebenzer Henderson, *Biblical Researches and Travels in Russia including a Tour in the Crimea and the Passage of the Caucasus*, James Nisbet, Londra, 1826, p. 249.
[2] *Ibidem*, pp. 256–265.
[3] Pe larg, despre această misiune, în Constantin Ardeleanu, *A British Military Mission to the Near East, Russia and the Danubian Principalities (1835-1836)*, in „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, Iasi, t. XLVIII, 2011, pp. 101-117.
[4] Detalii în Wlliam Lennox Lascelles Fitzgerald de Ros, *Journal of a Tour in the Principalities, Crimea and Countries adjacent to the Black Sea in the Years 1835–36*, John W. Parker and Son, Londra, 1855, p. 120 (în româneşte, relatarea este accesibilă în articolul Constantin Ardeleanu, *Călătoria în Principatele Române a lui William Lennox Lascelles Fitzgerald, Lord de Ros (1835)*, în vol. *„Celălalt autentic”. Lumea românească în literatura de călătorie*, coord. Irina Gavrilă, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2010, pp. 222–246).
[5] Charles B. Elliot, *Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey*, vol. I, Richard Bentley, Londra, 1838, p. 242. Descrieri ale oraşului şi la Lorenzo Valerio, în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, *1831–1840*, coord. Daniela Buşă,

Cea mai detaliată descriere a Basarabiei aparţine călătorului Johann Georg Kohl, care a vizitat regiunea în anul 1838. Germanul a prezentat, pe larg, noul Bender rusesc, cu populaţia sa moldovenească, evreiască, armeană, bulgară şi malorosiană, Orheiul, cu aspect oriental, atât în privinţa populaţiei, cât şi a stilului arhitectonic, şi Bălţi, unde a vizitat şcoala locală[1]. Cât despre Chişinău, autorul remarca dezvoltarea oraşului, care „în urmă cu 30 ani abia dacă avea vreo două străzi populate de gâşte şi porci, dar apoi s-a umflat ca o varză de Bruxelles şi a dospit ca o budincă”[2]. Şi Kohl insista, asemenea majorităţii occidentalilor, asupra etnicilor evrei stabiliţi în provincie şi a spiritului lui antreprenorial, care încuraja mult dezvoltarea schimburilor comerciale. Cât despre aspectul urbei, casele mari aparţineau oficialilor ruşi. „În celelalte părţi ale oraşului casele de piatră sunt cele mai puţine, cele mai multe fiind din lemn, lut şi stuf, vopsite de obicei în galben, ferestrele sunt încadrate, după felul moldovenesc, cu dungi negre şi arabescuri, iar totul se sprijină, după felul ucrainean şi moldovenesc, pe multe coloane mici de lemn”[3]. Mult mai încântat a fost Kohl de frumuseţile feminine, o moldoveancă cu forme zvlete şi rotunjite, foarte drăgălaşă, cu dantură perfectă făcându-l să creadă că priveşte „o domnişoară nobilă încorsetată, ocrotită şi învăţată să danseze mai degrabă decât la o neînsemnată fiică de ţăran”. Efectul a fost total când „floarea gingaşă” le-a cântat câteva cântece populare moldoveneşti[4]. Cum aminteam, germanul a vizitat şcolile pe care

Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 338–339 şi Anatole de Demidoff, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Ernest Bouldin, Paris, 1838, p. 203.

[1] Extrase largi din lucrare (Johann Georg Kohl, *Reisen in Südrussland*, Zweiter Theil, *Beßarabien – Zur Charakterisk der pontischen Steppen – Die Karaïten*, Dresda, Leipzig in der Arnoldischen Buchhandlung, 1841) sunt traduse în româneşte de istoricul Bogdan Popa în *Călători străini despre ţările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, *1841–1846*, coord. Daniela Buşă, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 95–120).

[2] *Ibidem*, p. 97.

[3] *Ibidem*, p. 99.

[4] *Ibidem*, pp. 107–108.

ruşii le înfiinţaseră pentru moldoveni. „Profesorii din întreaga Basarabie sunt în general ruşi sau germani şi francezi rusificaţi, căci moldovenii înşişi nu s-au calificat nicăieri ca profesori. Toată predarea se face fără excepţie în limba rusă, iar învăţarea acesteia este dintre toate lucrul esenţial. Moldovenii învaţă greu limba rusă, după spusele profesorilor, ceea ce de fapt nu înseamnă nimic; căci se apără de aceasta ca oricare alt neam care trebuie să înveţe ruseşte”[1].

Una dintre cele mai interesante prezentări aparţine inginerului francez Xavier Hommaire de Hell, celebru călător în Orient, bun cunoscător al situaţiei din zona Mării Negre. Într-o lucrare numită „Notiţă istorică asupra Basarabiei”, francezul prezenta situaţia contemporană a Basarabiei, cea mai înapoiată provincie a imperiului ţarist în regiunea Mării Negre[2]. După o sumară încadrare geografică, autorul se oprea asupra fortificaţiilor de la Ismail, Hotin, Chilia şi Cetatea Albă. Sunt oferite apoi detalii despre bogăţia agricolă a ţării, cu referiri la porturile Ismail şi Reni, schelele de export ale cerealelor basarabene. Mai importante pentru noi sunt remarcile politice legate de istoria recentă a Basarabiei, după anexarea provinciei la Rusia. Astfel, în primii ani după 1812 ocupanţii ruşi s-au purtat foarte bine, asigurându-i pe moldoveni că vor păstra limba, legile, tribunalele şi celelalte forme administrative proprii. Guvernatorii au fost aleşi dintre autohtoni, iar provincia şi-a păstrat vechile libertăţi politice şi comerciale. Însă aceste privilegii n-au rezistat mult, iar prin intrigi abile vechea administraţie moldovenească a fost discreditată. După vizita ţarului Alexandru, în 1818, în Basarabia a fost impusă o nouă constituţie, provincia păstrându-şi naţionalitatea şi vechile privilegii, doar guvernatorul şi vice-guvernatorul fiind numiţi dintre ruşi. Însă, scria Hell, era o situaţie himerică, deoarece nu se putea crede că Rusia va accepta să aibă la una dintre frontierele sale, în contact direct cu Turcia, o provincie cucerită care să se guverneze după legile proprii şi având o administraţie diametral opusă celei impuse în celelalte provincii ale imperiului. În anii următori, pe fondul delăsării

[1] *Ibidem*, pp. 110–111.

[2] *Notice historique sur la Bessarabie*, capitolul XXI din Xavier Hommaire de Hell, *Les Steppes de la Mer Caspienne, le Caucase, la Crimée et la Rusie méridionale. Voyage pittoresque, historique et scientifique*, vol. II, Arthus Bertrand, Paris, 1845, pp. 563–587.

elitei locale, sistemul libertăților comerciale a fost suprimat, fiind introduse prohibițiile specifice Rusiei. Ruina principalelor familii boiereşti a însemnat şi sfârşitul influenței lor politice, pentru ca noul țar, Nicolae, să pună capăt perioadei de autonomie. „Basarabia a fost dezmoştenită de toate privilegiile sale şi a fost asimilată, inclusiv ca limbă, formelor administrative din celelalte provincii ale imperiului”[1]. Ruşii au continuat politica de subminare a boierilor moldoveni, reglementarea relațiilor dintre proprietarii de moşii şi țăranii şerbi devenind mai complicată şi bulversând baza avuției naționale. În acelaşi timp, a fost întărită politica de colonizare, în 1840 existând în Basarabia 10.150 de familii de colonişti de origine bulgară, 1.736 de familii de germani, ca şi sate de ruşi şi cazaci[2]. În perioada de început a Războiului Crimeii, extrase din lucrarea inginerului francez au fost publicate de presa britanică sub numele sugestiv de „Perfidia rusească în Basarabia”[3].

O lucrare bine documentată aparține lui Francois-Louis Bugnion, o monografie a provinciei Basarabia, însă trecută prin cenzura funcționarilor ruşi[4]. Volumul are trei părți, începând cu istoricul provinciei, din cele mai vechi timpuri şi până în anii 40. Vorbind despre realitățile etnice, elvețianul îi amintea în primul rând pe moldoveni, vechii descendenți ai romanilor, care formează masa principală a populației, şi şi-au păstrat o anume mândrie națională.

---

[1] *Ibidem*, p. 573.

[2] *Ibidem*, p. 579.

[3] *Russian Perfidy in Bessarabia*, în „The Beacon. A Journal of Politics and Literature”, Londra, 1853–1854, p. 55. Un alt călător vedea situația din Basarabia în următorii termeni: „Aspectul pe lumină al acestui loc [Chişinău] mi-a dat o idee asupra guvernării militare ruseşti. Toți funcționarii municipali erau militari şi, cu cât vedeam mai mult cu atât inima îmi tresălta pentru aerul de libertate al Americii, a cărei civilizație, deşi lăsată să se dezvolte singură, a depăşit-o cu mult pe aceea ale cărei temelii le-a pus Petru cel Mare” – Vincent Otto Nolte, *The Memoires of Vincent Otto Nolte. Reminiscences in the Period of Authority or Fifty Years in Both Hemispheres*, New York, 1934, p. 450 (în româneşte, în Călători străini, III, p. 860).

[4] Francois-Louis Bugnion, *La Bessarabie ancienne et moderne. Ouvrage historique, géographique et statistique*, Georges Bridel, Laussane, Villietti, Odessa, 1846.

Limba acestora este de origine latină, fiind vorbită în întreaga provincie. În regiunile învecinate cu Prutul, aceasta era limba vorbită aproape exclusiv[1]. Autorul face apoi considerații legate de educație, moravuri, alimentație, situație militară, administrație, economie. Partea a doua prezintă geografia fizică a regiunii, în vreme ce ultima parte detaliază geografia politică, diviziunea teritorială şi populația.

Nu în ultimul rând, menționăm relatarea britanicului Laurence Oliphant, cel mai probabil agent secret al Foreign Office-ului. Acesta a vizitat, în 1852, Ismaiulul, unde se organiza un mare târg anual. Oliphant deplângea situația economică dificilă a Basarabiei şi măsurile prin care elita boierească locală era şubrezită de ruşi. Astfel că proasta administrație a guvernanților locali, intrigile şi tertipurile funcționarilor ruşi şi introducerea sistemului prohibitiv din Imperiu într-o țară care anterior se bucura de o politică economică liberală alcătuiesc o combinație de influențe nefaste mai mult decât suficiente pentru a justifica situația nefericită a acestei provincii lovite de sărăcie. Este interesant să analizăm situația actuală din Basarabia, care ne permite să ne facem o idee despre rezultatele probabile ale anexării principatelor dunărene de către Rusia, dacă acest lucru se va întâmpla vreodată. Trebuie doar să privim la situația prosperă a acelor provincii, comparativ cu Basarabia, pentru a înțelege cât de dezastruoase ar fi rezultatele unei asemenea întâmplări. Nu trebuie să ne miram că locuitorii Moldovei şi Țării Româneşti se tem de ziua în care influența nenorocită a administrației ruseşti se va extinde de-a lungul Dunării până la frontiera austriacă; căci în trecutul Basarabiei ei îşi anticipează propriul viitor nefericit. Dacă împăratul le va da o constituție, ei o pot compara cu cea dată de Alexandru boierilor din Basarabia şi nu trebuie să se îndoiască în privința duratei sale. Dacă le va acorda *privilegii speciale*, ei vor putea imediat să le aprecieze la adevărata lor valoare, să le anticipeze efectele fatale şi să calculeze exact cât va trece până când impunerea protecționismului comercial le va aduce la o situație similară cu criza din Basarabia”[2].

---

[1] *Ibidem*, p. 54, p. 59.

[2] Laurence Oliphant, *The Russian Shores of the Black Sea in the Autumn of 1852 with a Voyage Down the Volga, and a Tour through the Country of the Don Cossacks*, William Blackwood & Sons, Edinburgh şi Londra, 1853, pp. 340–342 (în româneşte, traducere de Constantin Ardeleanu, în *Călători*

Toate aceste sumare extrase arată importanța literaturii de călătorie nu numai pentru descrierea provinciei Basarabia în secolul al XIX-lea, ci şi pentru prezentarea modalității prin care cuceritorii ruşi şi-au impus dominația şi au inițiat procesul de rusificare a populației autohtone.

---

străini despre țările române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. VI, *1852–1856*, coord. Daniela Buşă, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010, p. 30).

EXPORTUL DE MĂRFURI PRIN PORTUL ISMAIL ÎN ANII'30-50 AI SEC. AL XIX-LEA

Maria MAFTEI,
Muzeul Ţinutului din or. Cahul

Oraşul Ismail, unul din cele mai mari porturi fluviale din sudul Basarabiei, este situat pe Dunăre, între lacurile Ialpug la vest şi Cotlabug la est. Originea toponimului derivă de la antroponimul Ismail, reprezentantul sultanului Baiazid al II-lea, care în anul 1284 a cucerit aşezarea moldovenească Smil [1]. La 1770, Ismailul a fost pentru întâia oară cucerit de ruşi, dar după pacea de la Kuciuc-Kainardgi a fost remis înapoi turcilor. Se zice că atunci turcii au fortificat-o pe o circumferinţă de mai mulţi km, astfel încât ea putea adăposti o armată considerabilă. În anul 1790 cetatea a fost cucerită de Suvorov, iar după tratatul de pace de la Iaşi din 1791 a trecut din nou la turci. Ismailul a fost cucerit de ruşi în anul 1809. După tratatul de pace de la Bucureşti, 16 mai 1812, a rămas sub oblăduirea Rusiei la fel ca întregul ţinut dintre Prut şi Nistru [2].

Limitele cronologice ale studiului sunt anii'30-50 ai sec. al XIX-lea, de la lichidarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru şi integrarea economică a Basarabiei în Imperiul Rus, până la Congresul de pace de la Paris din anul 1856, când sudul Basarabiei a fost retrocedat Ţării Moldovei. Astfel, începând cu anii'30 în Basarabia comerţul se practica în baza legislaţiei ruseşti, adică perioada anilor'30-50 ai sec. al XIX-lea a fost dominat de tarifele vamale protecţioniste din anii 1822 şi 1850. Obiectivul principal al studiului este evidenţierea rolului portului Ismail în antrenarea economiei ţinutului în orbita pieţei mondiale.

Este necesar să menţionăm, că problematica investigată a fost pusă în discuţie în monografiile istoricilor M.P. Munteanu [3], I.S. Grosul şi I.G. Budak [4], I.A. Anţupov [5], V.N. Tomuleţ [6] etc. În pofida acestui fapt multe aspecte ale temei abordate n-au fost cercetate, altele au fost tratate unilateral. Prezentul studiu a fost elaborat, în mare parte, în baza documentelor depozitate la Filiala din Ismail a Arhivei de Stat din Regiunea Odesa.

Portul Ismail a fost construit în anul 1813, la 3-4 verste de oraşul Tucikov [7]. El a fost prevăzut cu clădiri de carantină, cu spaţii pentru debarcarea pasagerilor, încărcarea şi descărcarea

mărfurilor, ancorarea pe timp de iarnă a corăbiilor [8]. În Ismail a fost instituită carantina centrală şi oficiul vamal de clasa I [9], conducerea districtului vamal şi Judecătoria Comercială [10].

El era cunoscut încă din sec. al XVII-lea ca centru al comerțului extern şi de tranzit al Moldovei. Avea legături mari comerciale cu țările Europei de Sud-Est: cu Turcia, Grecia, Italia, unde se exportau în cantități mari cereale, grăsime de vită, unt, caşcaval (brânză de oaie, brânză de vaci), tutun, lână etc.

În portul Ismail se încărcau cu mărfuri vase comercial-maritime, vase fluviale şi bărci. În anii'30 din port au ieşit 1178 de vase maritime şi 376 vase fluviale sau în medie anual câte 157 vase comercial-maritime şi 38 – fluviale. Cel mai mic număr de vase a fost înregistrat în perioada anilor 1833-1835, din cauza recoltelor slabe de cereale. Situația se va redresa începând cu anii'40, datorită creşterii pe piața externă a cererii la produsele agro-alimentare ruseşti de origine basarabeană. În această perioadă, anual, din portul Ismail au plecat câte 16 vase maritime, 25 vase fluviale şi 5 bărci. În perioada anilor 1850-1856 din port au ieşit 1816 vase comercial-maritime, 1399 vase fluviale şi 263 bărci, adică în medie anual câte 259 vase comercial-maritime, 199 vase fluviale şi 37 bărci [11].

Activitatea comercială a portului Ismail era periclitată de concurența porturilor vecine ca Odesa, Brăila şi Galați. Situația aceasta este confirmată în raportul administrației oraşului Ismail din 7 octombrie 1833. Din care aflăm că, dificultățile cu care se confruntă negustorii în comerțul cu țările străine sunt legate de prezența carantinelor şi statutului de porto-franco [12] al Odesei, "…de unde negustorii din Basarabia şi alte gubernii limitrofe pot primi cu uşurință şi cu mari avantaje diferite mărfuri, care, fiind aduse aici în cantități mari, sunt realizate liber altor negustori" [13]. Astfel se încerca orientarea comerțului Basarabiei sudice spre portul Odesa, în scopuri protecționiste şi pentru susținerea acestui port. La rândul său porturile Galați şi Brăila ademeneau vasele comerciale prin libertățile mari ale negustorilor şi taxele vamale mici [14].

Navigația în portul Ismail se deschidea în lunile februarie-martie şi se încheia, de regulă, în lunile octombrie-noiembrie, atunci când îngheța Dunărea. Vasele încărcate cu mărfuri se orientau spre Odesa, Kerci, Taganrog, Constantinopol, Triest, Levant, Genova, Marsilia, Livorno, Neapole, insulele Ionice, i-la Malta, Hamburg, Meklenburg ş.a. [15]. Însă cea mai mare parte de mărfuri exportate

se orientau spre Constantinopol. În anul 1845 din numărul total de 185 de vase comercial-maritime, 154 (83,2%) s-au orientat spre Constantinopol, 13 (7,02%) spre Genova, 7 (3,8%) spre Piemont, 4 (2,2%) spre Livorno, 2 (1,1%) spre Galați şi câte un vas spre Tulcea, şi Triest [16].

În portul Ismail circulau şi vase comerciale închiriate de negustorii autohtoni direct de la proprietarii de nave din porturile străine [17]. Existau şi negustori care dispuneau de vase comerciale proprii. De exemplu, în anul 1834, 20 de negustori din oraşul Ismail dispuneau de vase comerciale [18]. În 1838 negustorul de ghilda a doua Iani Dispotopulo şi-a construit din bani proprii un vas comercial, numit "Basarabia" cu o capacitate de 85 tone, care a fost lansat pe Dunăre la 16 octombrie, având ca destinație portul Constantinopol, cu 1124 sferturi de cereale la bord [19]. Un an mai târziu, negustorul de ghilda a doua Gheorghe Sidera şi-a construit două vase [20]. Vasele erau asigurate la firmele din oraşele Odesa, Constantinopol, Triest, Livorno, Genova şi Marsilia [21].

Negustorii din Ismail prezentau o pătură socială înstărită şi era alcătuită în mare parte din greci, armeni, ruşi, bulgari, moldoveni etc., care se ocupau cu exportul – preponderent al cerealelor. Autoritățile din Ismail menționau că exportul de cereale era concentrat în mâinile negustorilor de ghilda întâi – Nicolae Iliadi, Dimitrie Caravasile, Panaiot Nalbangioglo, Carabet Hadji Markarov, Anton Milanovici, şi negustorilor de ghilda a doua – Iacumi Piținio, Gheorghe Krassa şi Anton Celebidaki [22].

În prima jumătate a sec. al XIX-lea comerțul de export prin portul Ismail, se baza, în fond, pe produsele agricole. Documentele de epocă atestă că prin Ismail se exportau: grâu, porumb, secară, făină, orz, ovăs, mei, semințe de in, piei, unt, grăsime de vită, lână, ceară, lumânări etc. Acestea erau în mare parte produse de origine basarabeană şi erau aduse în port pe cale terestră.

Valoarea exportului de mărfuri prin portul Ismail în perioada anilor'30-50 ai sec. al XIX-lea este elucidată în tabelul 1.

Tabelul 1

Valoarea exportului de mărfuri prin portul Ismail în anii '30-50 (în ruble argint)*

Anii' 30	**Valoarea exportului**	***În %***	**Anii' 40**	**Valoarea exportului**	***În %***	**Anii' 50**	**Valoarea exportului**	***În %***
1830	307493	*5,9*	**1840**	668418	*9,7*	**1850**	1508475	*14,8*
1831	320633	*6,1*	**1841**	387931	*5,6*	**1851**	1846269	*18,2*
1832	525172	*10,0*	**1842**	199752	*2,9*	**1852**	1795213	*17,7*
1833	240376	*4,6*	**1843**	47685	*0,7*	**1853**	1951651	*19,2*
1834	260548	*5,0*	**1844**	1142760	*16,5*	**1854**	482289	*4,8*
1835	195898	*3,7*	**1845**	842452	*12,2*	**1855**	1598611	*15,7*
1836	483304	*9,2*	**1846**	729260	*10,5*	**1856**	978439	*9,6*
1837	987910	*18,9*	**1847**	593970	*8,6*	-	-	
1838	1120974	*21,4*	**1848**	1162160	*16,8*	-	-	
1839	798070	*15,2*	**1849**	1149112	*16,5*	-	-	
Total	**5240378**	***100,0***	**-**	**6923500**	***100,0***	**-**	**10160947**	***100,0***

* FIASRO., F.537, inv.1, d.27, f.12-31, 32-40; f.92-93 verso; d.2a, f.1-6, 18-31; d.146, f.137-138 verso; f.124-126, 129-130 verso; d.161, f.84-86 verso, 87-87 verso, 89-90 verso; d. 189, f.122-123 verso; d.187, f.259-264, 273-278; d.191, f.285-288, 281-284; d.64, f.1070-1079, 1089-1098; d.161, f.257-264; d.73, f.518-523, 535-544; d.181, f.223-228; Idem., F.56, inv.1, d.560, f.9 verso-10 verso; Idem., F.136, inv.1, d.266, f.8 verso.

Prin portul Ismail în perioada anilor 1830-1856 au fost exportate mărfuri în valoare de 22 324 825 ruble argint. Deci, în medie anual erau exportate mărfuri în valoare de 826 845 ruble argint. În anii'30 valoarea mărfurilor exportate a fost de 5 240 378 (sau 23,5%) ruble argint, în anii'40 – 6 923 500 ruble (sau 31%), iar în prima jumătate a anilor'50 – 10 160 947 ruble (sau 47,5%). Datele tabelului demonstrează o creştere a valorii mărfurilor exportate de circa 3 ori.

În anii'30 cele mai mici cote ale exportului au fost înregistrate în perioada 1833-1835. Reducerea exportului a fost determinată de recolta slabă la cereale. O nouă stagnare a fost înregistrată la începutul anilor'40. Printre factorii care au generat această situație sunt: recolta slabă la cereale din anii 1842 şi 1843, prețul mic la pâine pe piața din Constantinopol – principala piață de desfacere a cerealelor basarabene, precum şi concentrarea exportului de grăsime, piei, lână în portul Odesa [23]. Lucrul acesta este confirmat şi de raportul privind activitatea comercială a portului Ismail pe anul 1839, în care se menționează că: „Aşa cum exportul produselor basarabene de ceva timp se face prin portul Odesa, s-a redus exportul lor prin

portul Ismail" [24]. Un alt factor a fost creşterea cererii la produsele agro-alimentare pe piața locală, pentru consumul intern [25]. O nouă stagnare a exportului a fost înregistrată în 1846 (10,5%) şi 1847 (8,6%). Această situație a fost generată, la fel, de recolta slabă şi de invazia lăcustelor [26]. Războiul din Crimeea a cauzat o nouă reducere a activității comerciale a portului Ismail. În anul 1854 exportul s-a cifrat la 482 289 ruble argint sau doar 4,8% din valoarea totală a mărfurilor exportate în prima jumătate a anilor'50.

Portul Ismail era un mare exportator de cereale. Acest export depindea de caracterul extensiv al agriculturii, caracterizat prin extinderea terenurilor cultivate cu cereale, în rezultatul valorificării stepelor din sudul Basarabiei, îndeosebi cu grâu şi porumb. Din raportul despre starea comerțului în portul Ismail din 30 decembrie 1838, aflăm că coloniştii bulgari, principalii furnizori de cereale în portul Ismail „...au semănat de 3 ori mai multe cereale decât în anul 1837" [27]. La rândul său şi factorul climateric a determinat volumul exportului de cereale [28].

Comerțul extern prin portul Ismail era monopolizat de exportul cerealelor. Lucrul acesta este confirmat de datele tabelului 2. Cerealele exportate în anii'30 controlau până la 75,3% din valoarea totală a exportului de mărfuri.

Tabelul 2

Raportul dintre valoarea totală a exportului prin portul Ismail şi valoarea exportului de cereale în anii 1830-1839 (în ruble asignate)*

Anii	Valoarea exportului	În %	Valoarea exportului de cereale	În %	În % din valoarea exportului
1830	1076226	6,4	1002915	7,7	85,6
1831	1122214	6,7	1020491	7,8	87,3
1832	1838102	10,9	1665800	12,8	90,8
1833	841315	5,0	47688	0,4	5,0
1834	911917	5,4	47200	0,4	5,9
1835	684589	4,1	27994	0,2	5,0
1836	1690383	10,1	1266347	9,7	71,7
1837	1935883	11,5	1882466	14,4	90,2
1838	3923409	23,3	3712219	28,4	92,9
1839	2793244	16,6	2378961	18,2	86,9
Total	**16817282**	**100,0**	**13052081**	**100,0**	**75,3**

* FIASRO, F.56, inv.1, d. 458, f.249; Idem., F.537, inv.1, d.16, f.144-149; d.2 a, f.1-6, 8-15; d.27, f.24-31; d.16, f.158-170; d.10, f.467, 476-479 verso; ASRO, F.3, inv.1, d.78, f.33 verso-34

În pofida secetei din anii 1833-1834, tendința de creştere a exportului de cereale din Basarabia prin portul Ismail poate fi uşor observată. Dacă în primii trei ani (1830-1832) prin Ismail au fost exportate cereale în valoare de 3,7 mln ruble, apoi în ultimii trei ani (1837-1839) − 7,97 mln ruble asignate. Datele tabelului confirmă că în anii favorabili ponderea cerealelor varia de la 70% la mai mult de 90% din întreaga valoare a exportului.

Comerțul cu cereale era constituit din grâu, porumb, secară, orz, ovăs, mei, făină de grâu, de secară, de porumb ş.a. Negustorii din Ismail achiziționau cerealele, sursa de bază a veniturilor lor, din diferite localități ale Basarabiei, pe care ulterior le exportau pe Dunăre în Turcia, Grecia şi alte state limitrofe.

Volumul exportului cerealelor prin portul Ismail a sporit în perioada anilor'30-50 ai secolului al XIX-lea de 2,9 ori. (Tabelul 3)

Tabelul 3

Cantitatea cerealelor exportate prin Ismail în anii '30-50 ai sec. al XIX-lea (sferturi)*

Anul	**Grâu**	**Porumb**	**Secară**	**Orz, ovăs, mei**	**Făină de grâu, porumb, secară**	**Total**	***În %***
1833	2148	-	-	-	-	**2148**	*0,06*
1834	1332	-	-	-	77	**1409**	*0,04*
1835	704	-	-	340	225	**1269**	*0,04*
1837	133791	13915	1658	202	-	**149566**	*4,3*
1838	273689	10336	-	-	16	**284041**	*8,2*
1839	103495	65564	-	-	222	**169281**	*4,9*
1840	69302	52999	-	399	20	**122720**	*3,5*
1841	53179	1269	-	526	46	**55020**	*1,6*
1842	29233	1724	-	-	-	**30957**	*0,9*
1843	69618	-	-	-	-	**69618**	*2,0*
1844	182130	30311	-	116	-	**212557**	*6,1*
1845	153022	15112	-	3509	65	**171708**	*5,0*
1846	106790	14030	-	-	-	**120820**	*3,5*

1847	83450	2770	-	-	-	**86220**	*2,5*
1848	190730	920	-	-	-	**191650**	*5,5*
1849	167470	-	1715	1100	450	**170735**	*4,9*
1850	208388	1120	4198	868	399	**214973**	*6,2*
1851	339593	41852	6682	-	-	**388127**	*11,2*
1852	328450	17162	25226	-	-	**370838**	*10,7*
1853	287252	65892	42721	5253	-	**401118**	*11,6*
1854	50366	13479	-	-	-	**63845**	*1,8*
1855	92381	53705	-	2600	-	**148686**	*4,3*
1856	18123	3635	-	9460	4441	**35659**	*1,03*
Total	**2944636**	**405795**	**82200**	**24373**	**5961**	**3462965**	***100,0***
În %	*85,0*	*11,7*	*2,4*	*0,7*	*0,2*	***100,0***	-

*datele pentru anul 1836 lipsesc. ASRO, F.1, inv.214, d.5, f.93 verso-95, 106-109, 122 verso, 162; Idem., F.147, inv.1, d.17, f.47-48 verso; Idem., F.3, inv.1, d.78, f.33 verso-34; V.Tomuleț, Rolul negustorilor din Ismail şi Reni în relațiile comerciale ale Basarabiei cu Sublima Poartă în anii'30 ai sec. al XIX-lea //Analele Ştiințifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Ştiințe socio-umanistice", Chişinău, 2001, vol. II, p.310; AISR, F.560, inv.4, d.402, f.20 verso-21; FIASRO., F.537, inv.1, d.2a, f.1-6, 8-15; d.16, f.144-149, 158-170; d.10, f.467, 476 verso-479 verso; d.27, f.1-3 verso, 24-31; d.181, f.229-230, 236-239; d.189, f.109-110, 113-114; d.161, f. 86-86 verso, 265-270; d.73, f.512-517, 525-532; d.146, f.129-130 verso, 131-132 verso, 127-128 verso; d.64, f.1038-1047, 1081-1088; Idem., F.136, inv.1, d.144, f.1-6 verso

În perioada anilor 1833-1856 prin portul Ismail au fost exportate circa 3,5 mln sferturi [29] de cereale sau anual câte 151 mii sferturi. Acest export era constituit în mare parte din grâu (85%) şi porumb (11,7%). Alte cereale ca secara, orzul, ovăsul, meiul aveau o pondere neînsemnată. Analiza comparativă a datelor tabelului ne permit să constatăm că pe întreaga perioadă cantitatea cerealelor exportate a continuat să crească. Această majorare a volumului exportului s-a datorat în primul rând, creşterii prețurilor la pâine. Prețul unui sfert de grâu în Ismail, în perioada anilor 1839-1844 varia între 3,5 şi 6 ruble argint [30]. La stabilirea prețurilor la cereale influențau diverşi factori, atât de ordin intern, cum ar fi: cantitatea de cereale recoltată şi necesitățile curente ale provinciei – hrana

oamenilor şi animalelor, asigurarea armatei ruse dislocate în regiune, necesităţile formării fondului de seminţe pentru semănături etc., cât şi factori de ordin extern – cererea pe piaţa europeană, conflictele militare, epidemiile de ciumă şi holeră etc.

În a doua jumătate a anilor'30 cea mai înaltă cotă a cerealelor exportate a fost înregistrată în anul 1838 de 284 mii sferturi, iar cea mai mică în anul 1835 - 1,3 mii. În anii'40 cantitatea cerealelor exportate a variat continuu şi anume, cele mai mici cote ale exportului au fost înregistrate la începutul anilor '40 pentru ca să observăm o creştere a cantităţii cerealelor exportate în anul 1844 (213 mii) de 3 ori faţă de anul 1843 (69,6 mii), după care urmează iarăşi o reducere a exportului. Cele mai înalte cote ale exportului cerealelor în perioada anilor 1833-1856 au fost înregistrate în anii 1853 (11,6%), succedat de anii 1851 (11,2%), 1852 (10,7%), 1838 (8,2%), 1850 (6,2%), 1844 (6,1%), 1848 (5,5%). În această perioadă vasele încărcate cu cereale în portul Ismail s-au orientat spre Constantinopol, Piemonte, Genova, Livorno, Odesa, Tulcea, Galaţi, Triest, i-la Malta, Atena, Siria, Kerci, Hamburg, i-la Corfu, i-la Zante, Amsterdam, Londra, Neapole, Mesa (Arizona), Marsilia, Hanover ş.a. [31].

Situaţia politică de la mijlocul anilor'50 ai sec. al XIX-lea a determinat autorităţile guberniale să instituie un control riguros asupra exportului cerealelor, pentru a evita reducerea rezervelor din magazinele negustorilor din Ismail, cereale care erau necesare în primul rând pentru întreţinerea armatelor ruseşti în timpul războiului din Crimeea.

Din documentul emis la 21 iunie 1855 de către carantina centrală Ismail, adresată căpitanului portului Ismail, aflăm că comandantul armatei sudice a cerut în dispoziţia din 13 iunie guvernatorului militar al Ismailului să permită persoanelor fizice din oraşele Ismail şi Reni să vândă negustorilor străini veniţi în portul Ismail pe vase cu pavilion neutru, doar rezervele de cereale din magazinele particulare [32].

Însă se pare că dispoziţia comandantului armatei sudice nu a fost respectată în totalitate, deoarece inspectorul carantinei Ismail, la 6 august 1855, îl informa pe căpitanului portului Ismail, că guvernatorul general al Novorusiei şi Basarabiei dispune de informaţie precum că „...spre portul Ismail ţin calea câteva vase cu cereale achiziţionate din Odesa şi din alte regiuni ale Basarabiei".

Guvernatorul general al Novorusiei şi Basarabiei insistă asupra adoptării măsurilor necesare în vederea stopării fărădelegilor, pentru evitarea încălcării dispoziției comandantului armatei de sud, „...să nu fie exportate nici un sfert de cereale în plus...”, decât cele prevăzute prin dispoziția din 13 iunie 1855. Inspectorul carantinei cere căpitanului „...supraveghere maximă a acestei operațiuni, care trebuie să se desfăşoare cu mare prudență.” Căpitanul trebuia să ducă evidența persoanelor care încarcă cereale, costului tranzacției comerciale şi se insista asupra prezentării unui raport lunar secret, despre cantitatea cerealelor exportate prin portul carantinal Ismail [33]. La 12 august 1855 guvernatorul militar al Ismailului cerea inspectorului carantinei centrale Ismail, să verifice veridicitatea informației [34].

În vederea verificării stocurilor de cereale depozitate în magazinele negustorilor şi mic-burghezilor din oraşul Ismail, inclusiv şi Reni, începând cu data de 14 august 1855 a fost interzis exportul cerealelor din aceste porturi. În acest sens, căpitanul portului Ismail urma să prezinte un raport despre stocurile de cereale din magazinele negustoreşti, despre cantitatea cerealelor exportate şi îmbarcate pe vase în portul Ismail în perioada 21 iunie-14 august 1855 [35]. Astfel, la data de 31 august 1855 în magazinele particulare ale negustorilor şi mic-burghezilor din oraşul Ismail era o rezervă de 176 138 sferturi de cereale: 95 858 sferturi de grâu, 4500 sferturi făină de secară, 5850 sferturi orz, 1000 sferturi de ovăs, 120 sferturi mei, 68 810 sferturi de porumb [36]. Pe perioada 21 iunie-14 august 1855 negustorii şi mic-burghezii din oraşul Ismail au exportat 62 662 sferturi de cereale: 40 962 sferturi de grâu, 21506 sferturi de porumb, 194 sferturi făină de grâu. Urmau să fie exportate 95 057 sferturi de cereale – 52 431 sferturi de grâu, 39 773 sferturi de porumb, 2853 sferturi de orz [37]. În documentul secret emis la 1 septembrie 1855, de cancelaria carantinei Ismail, adresat căpitanului portului Ismail, se cere să se țină cont de raportul din 31 august 1855 şi să nu se permită exportarea nici a unui sfert în plus [38].

Pe parcursul lunii septembrie 1855 în carantina Ismail pe vasele comerciale au fost încărcate, pentru a fi exportate pe Marea Neagră, 46 582 sferturi de grâu, 29 499 sferturi de porumb. Din documentul secret din 13 octombrie 1855, emis de cancelaria carantinei Ismail, pe numele căpitanului portului, aflăm că în perioada exportului cerealelor din rezerva negustorilor din oraşul

Ismail, s-a interzis în totalitate importarea cerealelor din alte localităţi ale Basarabiei. La data de 1 octombrie 1855 negustorii mai aveau de exportat încă 19 000 sferturi cereale. Pentru a preîntâmpina majorarea preţurilor în comerţul cu amănuntul şi în vederea stopării intimidării locuitorilor oraşului, s-a fixat termenul limită de exportare a cantităţii de cereale sus-citate, pentru o perioadă de 10 zile, adică până la 25 octombrie 1855 [39].

În anul 1856 a fost exportată o cantitate neînsemnată de cereale, din cauza recoltei slabe, plus la aceasta, pentru navigaţia de primăvară nu au fost comenzi la cereale, din acest considerent nici nu au fost semnate contracte cu negustorii din Ismail. În magazinele negustoreşti din oraşul Ismail în 1856 era o rezervă de 10 000 sferturi de secară, 3000 sferturi de grâu, 8000 sferturi de porumb şi 1000 sferturi de orz [40]. În general, în 1856 s-a redus şi numărul vaselor care au venit în port, deoarece majoritatea vaselor maritime se orientau, după ridicarea blocadei maritime, spre porturile Mării Negre. Această situaţie a generat micşorarea exportului prin toate porturile sudice ale Basarabiei.

Alături de cereale prin portul Ismail se exportau şi produse alimentare, textile, pielării, metale. Foarte solicitate pe piaţa externă erau produsele animaliere: brânza, grăsimea de vită, untul, pieile, lâna etc. Spre deosebire de grâu toate aceste produse aveau o pondere mai mică în comerţul de export prin portul Ismail.

Tabelul 4

Cantitatea produselor animaliere exportate prin Ismail în anii'30-50 (în puduri)

Anul	Grăsime de vită	Unt	Piei	Brânză, caşcaval	Lână	Carne
1833	5776	1234	11268	850	1078	456
1834	2376	681	2136	1389	40	-
1835	20	455	5489,5	120	160	-
1837	-	2356	140,5	4283	-	-
1838	70	1896	195	7028	-	-
1839	1	1103	848	3226	5	-
1840	-	1060	10	4353	-	-
1841	8794	1698	1512	3692	10	-
1842	12	1793	-	1483	54	18
1844	8086	-	765	3790	-	-
1845	2281	-	650	6420	-	-
1846	1220	-	470	6100	-	-
1847	1990	-	170	10560	-	-
1848	1040	-	1200	7560	-	-

1849	618	511	46	8730	-	-
1850	850	188	-	4708	-	-
1851	169	-	-	6116	-	-
1852	375	170	1320	11963	-	-
1853	2400	78	4509	4290	6985	-
1854	-	-	80	-	-	-
1855	67245	-	-	-	-	-
1856	44353	1202	4862	8557	-	-
Total	**147676**	**14425**	**35671**	**105218**	**8332**	**474**

* ASRO., F.147, inv.1, d.17, f. 47-48, pentru anii 1836 şi 1843 nu dispunem de informaţie. FIASRO, F.537, inv.1, d.476 verso-479 verso; d.2, f.204-207; d.64, f.1038-1047; d.73, f.512-517; d.148, f.1 verso-2; d.181, f.229-230; Idem, F.334, inv.1, d.19, f.63-69; d.14, f.7-8 verso

Astfel, în perioada 1833-1856 au fost exportate 147 676 puduri de grăsime de vită, 14425 puduri de unt, 35 668 puduri de piei, 105 218 puduri brânză şi caşcaval, 8 332 puduri lână şi 474 puduri de carne.

Exportul grăsimii era legat de dezvoltarea în ţările bazinului mediteranian a industriilor de producere a săpunului şi lumânărilor. În Anglia grăsimea era utilizată la producerea uleiuirilor sau lubrifiantelor pentru maşini. În anii'30 s-au exportat în medie anual câte 1178 puduri de grăsime, în anii'40 – 2404 puduri, iar în prima jumătate a anilor'50 – 16485 puduri. Deci cea mai mică cantitate de grăsime a fost exportată în anii'30. În cele din urmă, pentru stimularea exportului, administraţia imperială a micşorat taxa de export a grăsimii de la 2 ruble la o rublă pentru un berkoveţ [41]. Cea mai mare cantitate de grăsime s-a îndreptat spre Anglia şi Poarta Otomană [42].

Pe locul secund în exportul produselor animaliere se poziţionează brânza şi caşcavalul. În perioada 1833-1856 exportul acestor produse a crescut de circa 10 ori. În ceea ce priveşte exportul pieilor ţinem să menţionăm că în perioada anilor 1833-1839 volumul acestui export a fost de 20 074 puduri (sau în medie anuală câte 2868 puduri) fiind de 4,2 ori mai mare decât în anii'40. Cota cea mai înaltă la exportul de piei a fost înregitrat în anul 1833 (31,6%). Această situaţie poate fi explicată prin faptul că anii'30 coincide cu perioada de dezvoltare industrială a occidentului. Exportul pieilor a crescut în ansamblu în toată Rusia. De exemplu în anii'30 din Rusia s-au exportat în medie anual câte 288 322,8 puduri de piei, portul Ismail concentrând doar 1% din acest export. Reducerea exportului

pieilor în anii'40 a fost generată de creşterea concurenței din partea Americii şi Australiei. O altă cauză a fost extinderea pieței interne. Astfel, pieile proaspete, uscate, sărate, de porc, bovine şi ovine se exportau spre Italia, Turcia, Austria şi Franța [43]. Practic tot untul exportat ținea calea spre Turcia. Nu era un produs atât de important, doar în anul 1837 au fost exportate 2356 puduri. La fel de mici au fost şi cotele lânii şi a cărnii exportate. Exportul acestor produse a fost concentrat în portul Odesa. Lucrul acesta este confirmat şi de raportul privind activitatea comercială a portului Ismail pe anul 1839, în care se menționează că: „Aşa cum exportul produselor basarabene de ceva timp se face prin portul Odesa, s-a redus exportul lor prin portul Ismail" [44]. Un alt factor a fost creşterea cererii la produsele agro-alimentare pe piața locală, pentru consumul intern [45].

Prin portul Ismail se exporta peşte şi icre. În perioada 1835-1856 au fost exportate 67600 puduri (în medie anual câte 3073 puduri) de peşte proaspăt, sărat, afumat, icre proaspete şi sărate de şalău. Cele mai înalte cote ale exportului au fost înregistrate în anii 1856 – 26 888 puduri, 1853 – 15 964 puduri, 1845 – 13 290 şi 1846 cu 13 120 puduri de peşte şi icre [46].

În anii'30-50 prin Ismail au fost exportate 10 005 puduri de ceară şi lumânări din ceară albă, galbenă şi roşie, din seu şi stearină în valoare totală de 63 029 ruble argint; metale şi articole din fontă, cupru, oțel, fier, alamă şi cositor, în valoare de 45 999 ruble argint; 98 puduri de tutun în valoare de 21 ruble argint; lemn şi articole din lemn în valoare de 2406 ruble argint; bitum în valoare de 6883 ruble argint; spirt şi vin de 26 878 ruble argint; 11 puduri ulei de cânepă - 32 ruble argint; var şi cretă în valoare de 1227 ruble argint; 30 puduri de săpun de 65 ruble argint; 11 funzi de ceai de 29 ruble argint; papetărie şi cărți în valoare de 39 ruble argint; 95 puduri sticlă pentru geamuri în valoare de 138 ruble argint; veselă din lut, lemn, sticlă şi porțelan – 374 ruble argint; încălțăminte din piele – 308 ruble argint; piese de harnaşament – 226 ruble argint; cărămidă – 5665 ruble argint; clei de peşte – 6 ruble argint; 44112 sferturi semințe de in – 437 229 ruble argint; textile în valoare de 36 810 ruble argint: bumbac şi stofă din bumbac, ață şi frânghii din cânepă, stofă de in şi cânepă, rochii, postav țărănesc, articole din mătasă etc. [47].

Sursele documentare ne-au permis să constatăm că alături de produsele animaliere şi articole manufacturiale prin portul Ismail se exportau şi vaci, viței, juncani, oi, berbeci, miei, iepe, armăsari,

jugani şi mânji. Asupra comerţului cu vite au avut o influenţă pozitivă preţurile pe piaţa din Austria, care erau de 2 ori mai mari decât cele din Basarabia. În anii'30-40 ai sec. al XIX-lea comerţul cu vite se ducea în special cu Austria, însă o parte din vite se exportau şi pe cale maritimă în diferite state ale Europei de Sud-Est. În perioada anilor 1830-1856 prin portul Ismail au fost exportate vite cornute mari în valoare de 534 791 ruble argint, vite cornute mici – 291 368 ruble argint şi cabaline de 56 482 ruble argint [48]. Comparativ cu valoarea şi cantitatea cerealelor exportate, este evident faptul că exportul de animale era foarte redus.

Analiza surselor documentare ne permite să conchidem că în anii'30-50 ai sec. al XIX-lea exportul de mărfuri prin portul Ismail a fost dominat pe întreaga perioadă de cereale, îndeosebi grâul. Deci portul Ismail era un port cerealier. Prin portul dunărean Ismail, din Basarabia, se exportau cereale, articole manufacturiale, produse animaliere şi animale. Volumul exportului a variat în dependenţă de factori de ordin intern – seceta, invazia lăcustelor, cât şi de factori externi – relaţiile internaţionale, cererea pe piaţa externă, concurenţa porturilor vecine etc.

Referinţe:

1. Călătorii străini despre ţările române, Bucureşti, 1973 V. 5, p. 226.
2. Z. Arbore, Dicţionar geografic al Basarabiei, Chişinău, 2001, pag. 126
3. М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. În: Ученые записки Кишиневского Университета (исторический) 117, 1971, с. 4-385
4. Я.С. Гросул, И.Г. Будак, Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861), Кишинев, 1967
5. И.А. Анцупов, Сельскохозяйственный рынок Бессарабии в XIX в., Кишинев, 1981
6. V.N.Tomuleţ, Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia şi influenţa ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868), Chişinău 2002
7. Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F.105, inv.1, d.45, f.181 verso. (din arhiva personală a dlui V.Tomuleţ)

8. А.А. Скалъковский, Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области // ЖМВД, 1851, с. 33.

9. Oficiu vamal cu drept de înmagazinare a mărfurilor fără plata taxei sau a impozitului pe o perioadă de un an.

10. A.Boldur, Contribuţii la studiul Istoriei Românilor. Istoria Basarabiei, vol. III: Sub dominaţie rusească (1812-1918). Politica. Ideologia. Administraţia. Chişinău,1940, pag. 128.

11. Filiala din Ismail a Arhivei de Stat din Regiunea Odesa (FIASRO), F.56, inv.1, d.185**,** f.57 verso-66; d.186, f.28-40; d.296, f.102, 259-260; d.560, f.10; d.458, f.249; Idem., F.537, inv.1, d.16, f.210, 222 verso, 237; d.191, f.271-271 verso, 291-292; d.27, f.92-93 verso; d.146, f.135-135 verso, 137-138 verso; d.161, f.57 verso, 66 verso; d.181, f.210-210 verso, 240-241 verso; Idem., F.136, inv.1, d.266, f.4-4 verso, 8 verso, 18-20 verso, 26-27 verso; d.323, f.1-18 verso; d.144, f.1-6 verso; А.А. Скальковский, Торговые рынки Новороссийского края // Журнал Министерство Внутренних Дел (ЖМВД), 1851, часть 33, СПб., стр. 55,

12. Porto-franco – port, în care, potrivit unei convenţii speciale mărfurile importate şi exportate, sau aflate în tranzit nu sunt supuse taxelor vamale.

13. Arhiva de Stat din Regiunea Odesa (ASRO), F.1 inv.214, d.13, f.144 verso-145

14. ASRO, F.1 inv.214, d.23, f.2

15. FIASRO, F.56, inv.1, d.185, f.57 verso-58; F.136, inv.1, d.144, f.1-6verso; d.265, f.6-62

16. FIASRO, F.136, inv.1, d.144, f.1-6verso

17. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), F.17, inv.1, d.42, f.81

18. M.P.Munteanu, Op.cit., pag. 286

19. ANRM, F.2, inv.1, d.2664, f.74, 76-78

20. ANRM, F.2, inv.1, d.2664, f.114

21. FIASRO, F.56, inv.1, d.185, f.71verso-76 verso

22. ANRM, F.2, inv.1, d.2985, f.12 verso

23. FIASRO, f.537, inv.1, d.64, f.952

24. FIASRO, f.537, inv.1, d.15, f.210

25. FIASRO, f.537, inv.1, d.27, f.92-93 verso

26. Gh. Platon. Moldova şi începutul revoluţiei de la 1848. Chişinău, 1993, p. 243-245

27. FIASRO., F.537, inv.1, d.16, f.210-211

28. ANRM, F.2, inv.1, d.3271, f.122

29. Sfert - veche măsură de capacitate rusă: 1 sfert de grâu de toamnă = 9 puduri 25 funzi; grâu de primăvară = 9 puduri 7 funzi;

secară = 8 puduri 34 funzi; porumb = 5 puduri; ovăz = 5 puduri 25 funzi; mei = 7 puduri 17 funzi. În unitate de măsură românească 2,5 sferturi erau egale cu o chilă. Pud – unitate de măsură a greutății echivalentă cu 16,38 kg (DEX, pag.868); echivalentă cu 40 funzi.

30. FIASRO, F.56, inv.1, d.496, f.8-9, 10, 22, 31, 37, 49, 74, 66, 83 verso, 96, 122, 115 verso-116
31. FIASRO, F.136, inv.1, d.334, f.1-40 verso; d.144, f.1-6 verso; d.303, f.4-41; d.265, f.4-62; d.323, f.1-17
32. FIASRO, F.136, inv.1, d.321, f.1-2 verso
33. FIASRO, F.136, inv.1, d.321, f.8-9
34. FIASRO, F.136, inv.1, d.321, f.28-29
35. FIASRO, F.136, inv.1, d.321, f.10-11
36. FIASRO, F.136, inv.1, d.322, f.10-11
37. FIASRO, F.136, inv.1, d.322, f.55-58
38. FIASRO, F.136, inv.1, d.321, f.17
39. FIASRO, F.136, inv.1, d.321, f.20-21
40. FIASRO, F.537, inv.1, d.191, f.291-292
41. Berkoveț – unitate de măsură echivalentă cu 10 puduri.
42. FIASRO, f.537, inv.1, d.189, f.126-126 verso
43. FIASRO, F.136, inv.1, d.334, f.1-40 verso; d.144, f.1-6 verso; d.303, f.4-41; d.265, f.4-62; d.323, f.1-17
44. FIASRO, F.537, inv.1, d.15, f.210
45. FIASRO, F.537, inv.1, d. 27, f. 92-93 verso
46. FIASRO, F.537, inv.1, d.27, f.24-31; d.2a, f.1-6; d.16, f.158-170; d.161, f.265-270; d.189, f.109-110; d.10, f.476-479 verso; d.64, f.1038-1047
47. FIASRO, F.537, inv.1, d.27, f.2v, 24-31; d.2a, f.1-6, 11v; d.16, f.158-170; d.161, f.265-270; d.189, f.109-110; d.10, f.476-479v; d.64, f.1038-1047, 1084 verso; d.146, f.127-128v
48. FIASRO, F.537, inv.1, d.2a, f.1-6, 8-15; d.16, f. 144-149, 158-170; d.10, f. 467, 476 verso-479 verso; d.27, f.1-3 verso, 24-31; d.181, f.229-230, 236-239; d.189, f.109-110, 113-114; d.161, f.86-86 verso, 265-270; d.73, f.512-517; d.146, f.127-132 verso; d.64, f.1038-1047, 1081-1088; d.73, f.525-532; d.191, f.285-288, 281-284; ASRO, F.1, inv.214, d.5, f.106-109; ASRO, F.2, inv.214, d.23, f.81-81 verso

EVOLUȚIA POLITICII DE RUSIFICARE ÎN BASARABIA

Gheorghe NEGRU,
Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

Perioada de până la începutul secolului XIX, inclusiv anii de domnie ai țarului Alexandru I (1801-1825), este considerată de către autorii care au cercetat istoria Imperiului Rus drept un rubicon. Până atunci autoritățile imperiale au dat dovadă, în politica lor față de popoarele alogene, de „moderație şi toleranță", în cazul în care acestea manifestau o minimă loialitate şi nu opuneau rezistență armată. În aceste situații, demnitarii ruşi n-au insistat asupra asimilării forțate a popoarelor din teritoriile nou-anexate, dimpotrivă, s-au angajat să le „respecte tradițiile politice, culturale şi religioase"[1]. De o astfel de atitudine s-au bucurat, în secolul XVIII, Estonia, Letonia, Polonia. În mod asemănător s-a comportat administrația țaristă în Lituania, după anexarea acesteia în 1795; în Finlanda, după anexarea din 1809; în Polonia, după proclamarea acesteia, în 1815, drept „Regat al Congresului". O excepție a constituit Bielorusia, care a devenit parte integrantă a Imperiului Rus în 1793, după cea de-a doua împărțire a Poloniei, şi Ucraina, anexată de facto la Imperiul Rus la sfârşitul secolului XVIII, ele fiind considerate drept „teritorii ruseşti" şi deci supuse „legitim", imediat după „revenirea" în „familie", rusificării[2].

Basarabia, partea de răsărit a Principatului Moldova, anexată la Imperiul Rus după războiul ruso-turc din 1806-1812, s-a bucurat inițial, ca şi celelalte teritorii neruse, dar într-un mod diferit de fiecare dintre ele, de o autonomie limitată, garantându-i-se formal respectarea tradițiilor, utilizarea „legilor locale" şi a limbii române în administrație şi judecătorii. Aceste principii au fost reflectate în Regulamentul privind instituirea administrației provizorii în Basarabia din 23 iulie 1812 şi, mult mai detaliat, în Regulamentul organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818. În baza

---

[1]Henry Bogdan, *Histoire des peuples de l'ex – URSS du IXe siécle à nos jours*, Perrin, Paris, 1993, p. 151-152
[2]*Ibidem*, p. 153-154

ultimului document, limba română devenea aproape egală în drepturi cu limba rusă. Doar în instituțiile poliţieneşti şi în relațiile cu centrul imperial era utilizată exclusiv limba rusă. În schimb, judecarea litigiilor civile şi de trasare a hotarelor moşiilor se efectua numai în limba română.

Însă, în baza acestor norme juridice, nu au fost elaborate şi modalități concrete de aplicare a lor, care să fie asigurate financiar, ceea ce a generat tensiuni şi disfuncții între diverse instituții din Basarabia[1]. În plus, mai ales după numirea în anul 1823 a lui M. Voronțov în funcția de guvernator general al Novorosiei şi rezident plenipotențiar al Basarabiei, articolele Regulamentului din 1818 referitoare la funcționarea limbii române şi la autoguvernarea Basarabiei au fost neglijate şi, treptat, anulate. În 1824, de exemplu, din „ordinul autorităților superioare", este desființat „biroul moldovenesc" din cadrul guvernului regional din Basarabia. Astfel, limba rusă devine unica limbă de lucru a acestei instituții, chiar dacă Regulamentul din 1818 stabilea utilizarea expresă a ambelor limbi – rusă şi „moldovenească". Procesul de revizuire a Regulamentului din 1818, care a început în timpul țarului Alexandru I, a culminat cu anularea, la 29 februarie 1828, în perioada domniei lui Nicolai I (1825-1855), autoguvernării Basarabiei şi cu transformarea limbii ruse în unica limbă oficială.

Unii autori consideră că înscăunarea în 1825 a țarului Nicolai I – „un model de monarh absolut şi autocrat" - constituie „începutul schimbării lente a politicii ruse față de populațiile alogene", „începutul naționalismului rus"[2]. În 1832, după revoluția poloneză din 1830-1831, la care a aderat şi Lituania, Regatul Poloniei devine parte integrantă a Imperiului Rus. În acelaşi an a fost închisă universitatea din Vilnius, iar Nicolae I intenționa să redenumească oraşul Vilnius în „oraşul diavolului". În 1840, urmărind aceleaşi scopuri de rusificare, Lituania şi Bielorusia au fost reunite administrativ şi numite „teritoriul din Nord-Vest"[3].

---

[1]Gheorghe Negru, *„Constituția" de la 1918 şi funcționarea limbii române în instituțiile juridice şi administrative din Basarabia*, În: *Destin Românesc*, Serie nouă, nr.2, 2006, p. 81-87
[2]Henry Bogdan, *op. cit.*, p. 155-156
[3] *Ibidem*

Spre deosebire de polonezi şi lituanieni, care s-au revoltat împotriva opresiunii imperiale ruseşti, românii din Basarabia, fiind încă prea departe de societățile moderne sau premoderne din Europa, au manifestat constant o atitudine loială față de țar şi autoritățile imperiale ruse. Dar acest fapt nu i-a ajutat să-şi salveze sistemul de autonomie limitată şi limba română şi să evite astfel rusificarea, cum au reuşit atunci, de exemplu, finlandezii, care, manifestând aceeaşi loialitate, şi-au păstrat propriile instituții şi drepturi. Este evident că demnitarii Imperiului Rus, ca de altfel şi funcționarii tuturor imperiilor, țineau cont nu doar de loialitatea popoarelor ocupate, ci şi de capacitatea şi determinarea acestora de a-şi apăra limba şi valorile culturale naționale[1]. De aceea autoritățile de la Petersburg i-au pedepsit şi pe cei puternici, care nu doreau să se supună, şi pe cei slabi, care nu erau suficient de bine organizați petru a opune rezistență. Din acest motiv, anularea Regulamentului din 1818 şi a statutului autonom al Basarabiei nu a avut un ecou în satele cu țărani analfabeți, generând doar nemulțumirea şi înstrăinarea boierilor conştienți.

În pofida prevederilor legii din 29 februarie 1828, Nicolai I nu a îndrăznit să scoată în totalitate din uz „limbile locale”, forțând astfel rusificarea. Politica „cedărilor tactice”, aplicată cu succes de către „liberalul” Alexandru I, a continuat, la o scară mai mică, şi în anii de domnie a „reacționarului” Nicolai I. Sancționând, la 15 iunie 1836, Legea Consiliului de Stat „Cu privire la facilitarea demersurilor către instanțele de judecată ale locuitorilor Regiunii Basarabia care nu cunosc limba rusă”, Nicolai I şi-a „corectat” propria lege din 29 februarie 1828. Spre deosebire de legea din 1828, care prevedea, de fapt, obligativitatea limbii ruse, cea din 1836 permitea moldovenilor să fie interogați, în procesele penale şi de instrucție, timp de 7 ani, în limba română, să înainteze petiții, explicații, declarații în aceeaşi limbă. La fel şi în procesele civile, localnicilor li s-a dat dreptul să prezinte documente în limba română, dar dublate de o traducere în limba rusă, ei fiind responsabili de exactitatea traducerii. Această „favoare” acordată românilor basarabeni, venită în urma solicitării de

---

[1] Gheorghe Negru, *Cu privire la statutul politico-juridic al Basarabiei în cadrul Imperiul Rus (1812-1828)*, în: Analele ATIC-2003, vol. II (V), Chişinău, 2003, p. 370-373

la 1833 a boierilor, era o recunoaştere a imposibilităţii aplicării *de facto* a prevederilor legii din 1828, în condiţiile în care populaţia nu cunoştea deloc limba rusă.

Pe termen scurt, legea din 1836 contravenea spiritului doctrinei „naţionalităţii oficiale” din 1833, care stipula promovarea limbii, culturii şi instituţiilor ruseşti, a ortodoxiei şi a obedienţei faţă de ţar. Dar pe termen lung, ea urmărea, ca şi promulgarea de către Alexandru I a Regulamentului din 1818, înglobarea şi omogenizarea Basarabiei în cadrul Imperiului Rus.

Politica micilor „cedări”, efectuate aproape exclusiv în domeniul învăţământului, a continuat atât pe timpul lui Nicolai I, cât şi în primul deceniu de domnie al ţarului Alexandru II (1855-1881). În aceşti ani s-a permis deschiderea şcolilor parohiale cu predare în limba română în satele din Basarabia şi predarea disciplinei şcolare „limba moldovenească” în şcolile judeţene din Chişinău, Hotin, Bălţi, Soroca şi la gimnaziul din Chişinău. În toate aceste tipuri de şcoli s-a încercat, mai întâi, ca predarea să se facă exclusiv în limba rusă, iar printre disciplinele şcolare nu se număra şi „limba moldovenească”. Doar eşecul predării în ruseşte în şcolile parohiale, demersurile efectuate de boieri, încrederea că limbile materne pot fi utilizate ca mijloc de „apropiere de Rusia”, a determinat autorităţile să facă „concesiile” sus-menţionate[1].

Această „toleranţă” a demnitarilor imperiali faţă de „specificul local” din Basarabia a durat până în 1866. Între timp, odată cu crearea statului unitar român, s-a modificat şi atitudinea funcţionarilor ţarişti faţă de realităţile „specifice” din acest teritoriu. Faptul că populaţia din Basarabia „încă nu însuşise limba rusă” era deja interpretat ca o „diversiune” sau ca o manifestare a „separatismului”. Trăsătura caracteristică a Basarabiei, în perioada de după unirea din 1859, semnalată în rapoartele înalţilor demnitari ai Imperiului Rus către ţar, era „vecinătatea ei cu Moldova” şi faptul că tinerii cu studii superioare din Basarabia „visau la o Românie unită”. De acum înainte contracararea „pericolului românesc” va deveni o obsesie a politicii naţionale a Imperiului Rus în Basarabia.

---

[1]Idem, *Şcoala ţaristă - instrument de rusificare a românilor din Basarabia (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, în: *Destin românesc*, 1996, nr.1, p.38-52

Crearea statului român la sfârşitul anilor ’50 - începutul anilor ’60 ai secolului XIX a coincis cu consolidarea „naționalismului rusesc” şi a politicii „expansioniste” în Asia Centrală. Aceasta a condus la o „înăsprire a politicii ruseşti față de populațiile alogene şi, mai ales, față de cei care erau mai apropiați de ruşi prin tradițiile lor culturale şi religioase”. „Noua politică”, inaugurată imediat după insurecția poloneză din ianuarie 1863, a fost cel mai consecvent aplicată în anii domniei țarului Alexandru al III-lea (1881-1894) şi a lui Nicolai al II-lea (1894-1917). „În timpul lui Alexandru al III-lea, panslavismul a pregătit terenul pentru un naționalism rusesc intransigent, al cărui purtător de cuvânt era procurorul general al Sfântului Sinod, Constantin Pobedonoşțev, adept al unității de gândire în Rusia; această unitate de gândire trebuia să se bazeze pe unitatea de limbă, unitatea de credință, unitatea politică în jurul țarului autocrat. Țarul Alexandru III a fost astfel primul suveran naționalist al acestei Rusii care devenise acum un imperiu în sensul imperialist şi colonialist al termenului”[1].

În opinia lui Geoffrey Hosking, rusificarea a fost expresia crizei Imperiului Rus, care s-a manifestat odată cu înfrângerea în Războiul Crimeei şi, în special, după insurecția polonezilor din 1863-1864. În aceste condiții, Alexandru II înlocuieşte „politica civică” cu una „etnică”, cu scopul de a modela Imperiul Rus într-un stat-națiune asemănător statelor moderne europene. „Autoritățile, a subliniat acesta, au încercat să transforme Imperiul în «Rusia» prin procesul de rusificare, şi anume prin obligarea celorlalte etnii de a accepta limba rusă, religia rusă, legile şi structurile administrative ruse, şi/sau printr-un aflux de imigranți. Niciunul dintre aceste procese nu a început efectiv la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar acela a fost momentul când ele au fost reformulate sub aspectul unei politici guvernamentale mai mult sau mai puțin consistente, politică urmărită cu scopul declarat de a conferi unui imperiu în pericol liantul unei identități etnice unice”[2].

Politica de rusificare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu a fost declanşată simultan în toate regiunile naționale ale

---

[1]Henry Bogdan, *op. cit.*, p. 159-160

[2]Geoffrey Hosking, *Rusia popor şi imperiu, 1552-1917*, Iaşi, Polirom, 2001, p. 335-336

Imperiului Rus, ci în ani diferiți şi din motive diferite. Primele victime ale „naționalismului rusesc" din această perioadă au fost, desigur, polonezii şi lituanienii care, la fel ca şi în anii 1830, au încercat să-şi recapete libertatea cu armele în mână. După 1863, Polonia devine un oarecare teritoriu aflat sub supravegherea nemijlocită a țarului şi administrat de un funcționar rus. Mai apoi, în perioada lui Alexandru III, această țară îşi pierde până şi numele, fiind redenumită „provincia Vistula"[1].

Tot atunci, chiar în anul insurecției poloneze, autoritățile imperiale au inițiat persecuțiile împotriva limbii şi culturii ucrainene, adoptând o hotărâre care interzicea publicarea ziarelor şi revistelor în limba ucraineană. În 1876 a urmat o altă hotărâre, prin care era interzisă publicarea cărților în limba ucraineană (cu excepția documentelor istorice şi a operelor literare vechi)[2].

Românii din Basarabia s-au numărat şi ei printre primele victime ale politicii de rusificare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după polonezi, lituanieni, ucraineni, chiar dacă ei nu s-au numărat printre răsculați, cu toate că nu erau apropiați cultural şi lingvistic de ruşi, cum erau ucrainenii. A existat însă un motiv care a alarmat autoritățile Imperiului Rus nu mai puțin decât răscoala polonezilor sau perspectiva transformării ucrainenilor într-o națiune aparte de cea rusă – aşa-zisul pericol al „românizării Basarabiei".

Evenimentele care au condus la intensificarea, în 1866, a politicii de rusificare în Basarabia s-au derulat în felul următor. În 1862, profesorul de la gimnaziul din Chişinău, Ioan Doncev, la solicitarea epitropului Circumscripției de Învățământ Odesa şi a directorului Direcției şcolilor din Basarabia, a finalizat scrierea manualelor „Cursulu primitivu de limba rumânî" şi „Abecedî rumânî". Manualele, după cum rezultă din avizele întocmite, contribuiau la sincronizarea etnoculturală a românilor din Basarabia cu cei din România, familiarizându-i pe elevii din Basarabia cu scrisul în grafie latină. Alarmat de o asemenea perspectivă, Ministrul Instrucțiunii, secretarul de stat Golovnin, a respins, în 1863, demersul lui Ioan Doncev privind publicarea acestor manuale. În

---

[1] Henry Bogdan, *op. cit.*, p. 161
[2] *Ibidem*, p. 162

1865, disperat din cauza deciziei autorităților, Ioan Doncev publică manualele pe cont propriu. Deoarece manualele fuseseră permise de cenzura imperială, exista posibilitatea difuzării lor libere şi, în felul acesta, al „românizării" elevilor basarabeni. În februarie 1866, la propunerea Ministrului Instrucțiunii, Golovnin, în contradicție cu practica anterioară de peste 30 de ani şi cu avizele pozitive ale Direcției Şcolilor din Basarabia, Circumscripției de Învățământ Odesa, Ministerului Instrucțiunii, Consiliul de Stat al Imperiului Rus adoptă hotărârea „Cu privire la suspendarea predării limbii moldoveneşti la gimnaziul din Chişinău". Această hotărâre a fost urmată de o serie de alte decizii ale altor instituții centrale şi locale, ele culminând cu cea a Ministerului Instrucțiunii Publice, din 3 februarie 1871, prin care „limba moldovenească" era eliminată din toate şcolile județene din Basarabia (Chişinău, Orhei, Bălți, Soroca, Hotin). Astfel a început excluderea limbii române din şcolile din Basarabia şi intensificarea politicii de rusificare în a doua jumătate a secolului XIX[1].

În 1866, ministrul instrucțiunii din Imperiul Rus a inițiat discuții în cadrul unui Consiliu special, alcătuit din specialişti cunoscuți în epocă, referitoare la „instruirea alogenilor". Discuțiile, extinse în subcomisii şi în consiliile şcolare locale, au continuat aproape 3,5 ani. O persoană a fost delegată în Algeria pentru a studia funcționarea şcolilor organizate de guvernul francez pentru populația islamică, adunându-se, totodată, şi informații cu privire la starea şcolilor din India britanică. În iulie 1869, toate documentele adunate şi opiniile expuse au fost publicate într-un volum aparte. În cele din urmă, la 2 februarie 1870, s-a făcut bilanțul acestei munci, au fost sintetizate opiniile şi ideile şi a fost adoptată hotărârea Consiliului de pe lângă ministrul instrucțiunii publice privind „instruirea alogenilor care locuiesc în Rusia". Hotărârea relevă cu claritate că scopul instruirii tuturor alogenilor Imperiului Rus, divizați în două mari grupe: creştini şi tătari-musulmani, era „rusificarea totală". Documentul reprezintă, de fapt, un concept şi o strategie a rusificării, descriind cu scrupulozitate cum trebuie să fie organizat procesul de

---

[1]Gheorghe Negru, *„Cazul Doncev" şi eliminarea „limbii moldoveneşti" din Gimnaziul Regional din Chişinău (1866)*, În: *Destin Românesc*, Serie nouă, nr.3-4, 2006, p. 220-228

instruire a copiilor alogeni „foarte puțin rusificați şi care aproape că nu cunosc limba rusă”, a alogenilor care locuiau împreună cu ruşii şi, în sfârşit, a celor care erau „suficient de rusificați”. Pentru prima categorie se preconiza înființarea „şcolilor speciale” cu predarea în graiul matern, pentru a doua – organizarea şcolilor elementare comune cu predarea în limba rusă, iar pentru a treia – constituirea şcolilor elementare „în baza principiilor comune pentru şcolile ruseşti”[1].

După elaborarea, în anii 1866-1870, a unei strategii privind „rusificarea alogenilor” în general, demnitarii Imperiului Rus au discutat, în a doua jumătate a anilor'80 ai secolului XIX, posibilitatea intensificării procesului de rusificare a românilor din Basarabia. Discuțiile au început în 1886, după ce guvernatorul general provizoriu al Odesei, H. Roop, a vizitat Basarabia şi i-a raportat țarului că moldovenii de la sate „aproape pretutindeni nu puteau cu desăvârşire, sau poate că nici nu doreau, să răspundă ruseşte la întrebările care li se puneau”, subliniind importanța identificării unor baze pentru învățământul popular de aici care să contribuie la rusificare. În legătură cu această propunere, țarul a notat următoarele: *„Extrem de indicat”*. În baza deciziei Consiliului de Miniştri din 10 martie 1887, despre doleanța țarului a fost informat ministrul afacerilor interne şi ministrul instrucțiunii care, la rândul lor, au cerut informații şi propuneri de la o serie de alte instituții subordonate. În sfârşit, la şedința Consiliului de Miniştri din 21 martie 1889 au fost discutate opiniile şi propunerile venite de la aceste instituții şi persoane oficiale. S-a constatat că ideea de a deschide un „număr important” de şcoli parohiale din mijloacele „populației locale” nu putea fi realizată în acel moment. Moldovenii, majoritari în raport cu etniile conlocuitoare, nu conştientizau necesitatea învățării limbii ruse. În afară de aceasta, clerul „local” nu fusese instruit în şcoli ruseşti şi era sărac, ceea ce nu permitea aducerea slujitorilor cultului

---

[1]*Idem*, *Documente privind politica învățământului în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, *Revista de istorie a Moldovei*, 1995, nr. 3-4, p. 111-114; *Idem*, *Şcoala țaristă - instrument de rusificare a românilor din Basarabia (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, în: *Destin românesc*, 1996, nr.1, p.38-52

din guberniile ruseşti. Din aceste considerente, procesul de rusificare trebuia să se înfăptuiască treptat, în baza şcolilor primare săteşti de sub egida Ministerului Instrucţiunii. Aceste şcoli primare, care împreună cu şcoala de fete şi seminarul teologic din eparhia Chişinău, urmau să pregătească preoţi locali şi femei care să cunoască limba rusă, iar prin intermediul lor să „introducă limba rusă drept limbă vorbită în familiile clericilor de la sate”. Cu timpul, şcolile respective, au menţionat demnitarii prezenţi în şedinţa din 21 martie 1889, „cu siguranţă vor aduce rezultatele scontate în acţiunea de rusificare a guberniei Basarabia”, creând astfel condiţiile pentru numirea în funcţiile administrative de la sate doar a persoanelor cunoscătoare de limbă rusă.

Politica de rusificare care, după cum se poate constata din documente, nu a fost abandonată total nici chiar în perioada revoluţiei ruse din 1905, a avut consecinţe nefaste pentru limba, cultura şi identitatea românească din Basarabia, dar, în mod paradoxal, a contribuit şi la consolidarea etnică românescă şi la apariţia mişcării naţionale în Basarabia.

Utilizată pentru a consolida Imperiul Rus, aflat într-o criză continuă, politica de rusificare a contribuit, în definitiv, la erodarea şi prăbuşirea lui.

ŞCOALA SECUNDARĂ DIN BASARABIA – FOCAR AL CULTURII SAU INSTRUMENT DE RUSIFICARE A ROMÂNILOR BASARABENI?

Tatiana CHICAROŞ,
Universitatea de Stat din Moldova

Până la 1812 în Ţara Moldovei a existat o bogată cultură intelectuală, reprezentată de o reţea de şcoli care funcţionau cu regularitate în limba română. Distingem câteva tipuri de şcoli – domneşti, parohiale şi laice. Şcoala românească era influenţată şi se orienta treptat spre sistemul de învăţământ din Europa.

În urma tratatului de pace de la Bucureşti din 16 (28) mai 1812 teritoriul românesc dintre Prut şi Nistru, cu vechile sale cetăţi, a devenit o simplă provincie a Imperiului Rus. Pentru administraţia rusă regiunea avea un rol strategic important: ea urma să servească drept cap de pod în realizarea planurilor expansioniste în Balcani. Pentru ca acest teritoriu să fie transformat într-o adevărată provincie a Imperiului Rus, autorităţile ţariste şi-au propus rusificarea generală a populaţiei autohtone şi implementarea în mediul ei a tradiţiilor ruseşti.

Istoricii ruşi care au scris despre Basarabia la momentul anexării susţin că în această regiune nu existau nici şcoli, nici cărturari. Generalul Longhinov scria despre Basarabia că „…este o regiune barbară, unde oamenii fără vină sunt închişi în închisori, prădaţi, bătuţi şi arşi de vii”. Ţărănimea (ceea ce corespundea în cea mai mare măsură adevărului) era analfabetă, iar boierimea este descrisă ca incultă „…boierimea de atunci, cu unele excepţii, nu s-a distanţat cu mult de popor în privinţa cunoştinţe de carte. A citi şi a scrie moldoveneşte (*recte* româneşte) cunoşteau doar funcţionarii, care şi-au făcut studiile în unica şcoală existentă la Iaşi, sau au avut profesori particulari. În rest chiar şi soţiile de preoţi erau agramate…”[1]. Prin anexarea la 1812 a teritoriului dintre Prut şi Nistru, ţarismul urmărea nu doar interesul politic de a fi consideraţi ca „eliberatori” ai moldovenilor de sub jugul turcesc; ei doreau să se impună şi ca „luminători” ai populaţiei acestei regiuni [2].

Putem totuşi recunoaşte că în acele timpuri Principatul Moldova, similar Rusiei şi altor ţări limitrofe, nu avea prea mulţi cărturari. În pofida acestui fapt, Moldova, la timpul său, a pus la dispoziţia Rusiei

cărturari de vază precum Milescu Spătaru, Grigore Țamblac, Petru Movilă, Herescu, Bontaş, Antioh Cantemir, şi o pleiadă de militari, invlusiv: Ruset (mort la asedierea Oceakovului), Cantacuzinen colonel (mort la Borobino) [3], Scarlat Sturdza, Catargi şi Gavril Bănulescu-Bodoni mitropolitul Kievului. Prin urmare, Moldova nu poate fi considerată țară a cărei populație nu dispunea de cunoştințe de carte (reevaluând nivelul cunoştințelor al epocii respective).

Nici chiar teoretic analizând, nu putem admite gândul că în timpul respectiv, cu o stare socială adecvată de care dispunea boierimea moldovenească, nu existau cărturari sau era lipsă de cultură mai mult sau mai puțin însemnată.

Documentele de epocă atestă, că la momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus unele familii boiereşti din Moldova aveau guvernatori francezi pentru copii lor. Despre familie Cantacuzen, Sturdza, Rally, Stamati, Ruso, Vortolomei etc., contemporanii timpului scriau ca despre familii culte şi învățate [4]. Moldovenii din Basarabia îşi trimiteau copiii să învețe în străinătate: „Boierii bogați îşi duc copii pentru educație în străinătate, cei mai săraci întrețin profesori particularei din greci, germani şi de alte etnii, care învățau copii boierilor diferite limbi şi alte ştiințe, după cât ştiu ei” [5].

Petre Cazacu scrie cu această ocazie că „dacă boierii îşi învățau copiii carte acasă prin guvernatori, preoți şi dascăli chemați la curte şi prin şcoli, cu atât mai mult candidații pentru locurile de preoți, dascăli, psalți şi clerici căutau să învețe carte bisericească, cântare şi scris, pentru că aveau nevoi de ele ca instrument de muncă” [6].

Demnitatea pentru slujitorii cultului din Basarabia, ca şi în alte părți, era aproape ereditare, cu atât mai mult cu cât fii de preoți, dascăli, studiau carte şi rânduielile bisericeşti de la părinții lor şi din şcoli. Slujitorii cultului religios din acele timpuri nu pot fi calificați agramați; din simplul motiv că ei puteau citi, scrie şi cânta moldoveneşte – în caz contrar ei n-ar fi fost admişi în funcții. Dovadă celor menționate sunt dosarele şi condicile administrației şi justiției moldoveneşti ținute de cărturarii moldoveni până la 1830, (dar chiar şi mai târziu – 1872), în pofida faptului că în Basarabia ruşii n-au deschis nici o şcoală specială românească. Şi dacă de la 1872 nu s-au mai scris acte şi condici bisericeşti în limba română, acest lucru are loc nu pe motivul că fețele bisericeşti de orice rang nu cunoşteau scrisul şi limba moldovenească, ci din porunca episcopului Pavel Lebedev. Este clar că în mănăstirile moldoveneşti din

Basarabia au existat mult timp şcoli moldoveneşti şi doar după introducerea şcolii ruseşti (1872, Pavel) în mănăstiri este sistată funcţionarea şcolilor moldoveneşti [7].

Învăţământul şcolar rusesc în Basarabia începe prin şcoli secundare urbane, lucrul imposibil în cazul în care nu ar fi existat un învăţământ primar particular. Pe parcursul primelor decenii de ocupaţie rusească reţeaua de şcoli din provincia românească a evoluat foarte lent. Această situaţie poate fi explicată prin faptul că sistemul de învăţământ din cadrul Imperiului Rus era foarte slab dezvoltat, de abia se punea în aplicare noua reformă a învăţământului care a provocat multe discuţii contradictorii în rândul intelectualităţii din acele timpuri.

Anexând Basarabia ţarismul, a folosit metodele şi practicile de deznaţionalizare a naţiunii titulare, inclusiv: rusificarea prin învăţământ, administraţie de stat, prin aplicarea politicelor de dispersare a populaţiei, înstrăinare a valorilor spirituale ale neamului şi pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe un alt sistem de valori decât cel românesc etc., anularea drepturilor şi libertăţilor naţionale şi interzicerea utilizării limbii române şi a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieţii sociale prin denaturarea numelor de familie, a denumirilor localităţilor, străzilor, prin lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale şi impunerea valorilor spirituale ruse etc. [8]. Rusificarea populaţiei s-a înfăptuit, în primul rând, prin intermediul şcolii, care avea drept ţintă tânăra generaţie. Acest scop putea fi realizat prin lichidarea limbii moldoveneşti din sfera administrativă şi şcoală. La început administraţia rusă a acceptat folosirea limbii române în şcolile din Basarabia, aceasta nefiind clasificată ca un „gest de prietenie seculară dintre Moldova şi Rusia”, cum încearcă să scrie istoriografia sovietică, ci o politică abilă a împăratului Alexandru I. Suplimentar, în acea perioadă utilizarea limbii române în diferite sfere ale vieţii politice şi spirituale a Basarabiei era stipulată în Regulamentul privind organizarea administrativă a Basarabiei din 29 aprilie 1818 [9].

Situaţia lingvistică din Basarabia în cei 106 ani de dominaţie ţaristă a evoluat de la bilingvism, caracteristic pentru perioada 1812-1828, până la impunerea unei singure limbi – celei oficiale ruse. Începând cu anul 1871, studierea limbii române a fost interzisă prin lege, inclusiv şi în şcolile primare din localităţile rurale. Până în 1905, orice aplicare publică a limbii române a fost înlocuită cu limba

rusă, inclusiv în documentele bisericeşti. Perioada 1905-1917 a fost una de creştere a conflictelor lingvistice, apărute odată cu redeşteptarea conştiinței naționale. În 1905 şi 1906 zemstvele, precum şi unii nobili basarabeni au cerut reintroducerea limbii române ca „limbă obligatorie de studiu” şi „libertatea de studiere în limba maternă (română)” [10]. În acelaşi timp, au început să apară primele ziare în limba română. Limba română a început să fie folosită şi în biserică din anul 1913.

Obiectivele politicii lingvistice ruseşti în Basarabia s-au schimbat de la interzicerea limbii române până la dialectizarea ei. A. Arțimovici, un funcționar superior al Districtului de Învățământ Odesa, scria într-o scrisoare către Ministerul Instrucțiunii Publice (11 februarie 1863): „Opinia mea este că va fi greu de oprit populația românească din Basarabia să folosească limba din principatele învecinate, unde populația românească concentrată poate dezvolta limba bazată pe elementele ei latine, care nu sunt bune pentru limba slavă. Direcțiile guvernamentale legate de acest caz, care urmăresc să creeze un nou dialect în Basarabia, mai puternic, bazat pe limba slavă, vor fi, aşa cum se va vedea, fără folos: nu putem sili profesorii să predea o limbă care va muri curând în Moldova şi Valahia ..., părinții nu vor dori ca urmaşii lor să învețe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc” [11]. Deşi anumiți oficiali, asemeni lui Arțimovici, şi-au dat seama că dezvoltarea unui dialect diferit de limba vorbită în Principatele Unite nu va avea succes, cei mai mulți funcționari urmărind scopul îndeplinirii politicii guvernului țarist, au numit limba vorbită în Basarabia, limba moldovenească, chiar dacă în realitate era cea română.

Prima tentativă de a elimina limba română din instituțiile de învățământ a fost cea a guvernatorului-general al Novorosiei şi rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov din anul 1824 care a decis, că toți copii şcolilor primare orăşeneşti lancasteriene deschise la început în Chişinău, Bălți şi Ismail, să învețe mai întâi a citi şi scrie ruseşte şi abia după aceasta la dorința părinților româneşte, însă această tentativă a suferit eşec, deoarece era imposibil ca copiii să învețe într-o limbă străină. Totuşi, către anul 1834, limba română este exclusă din rândurile obiectelor predate în şcolile primare orăşeneşti [12].

Autoritățile țariste au permis o anumită perioadă de timp predarea mai multor discipline şcolare în limba română şi chiar

tipărirea manualelor şcolare şi a cărților religioase în această limbă. Această autorizație a fost acordată grație insistenței mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Până în anii ’60 ai sec. al XIX-lea, elevii care au studiat în şcolile deschise în Basarabia de către oficialitățile țariste, puține la număr şi cu predare în limba rusă, au studiat şi limba română.

Limba română poate fi regăsită ca obiect de studiu în prima instituție de învățământ public din Basarabia – Seminarul Teologic din Chişinău – inaugurat la 31 ianuarie 1813 [13]. Conform programelor de studii copii învățau să citească şi să scrie în limba maternă, făceau aritmetica şi catihismul.

Şcoala secundară din Basarabia reprezenta prototipul şcolii ruseşti. În timpul dominației țariste, pe teritoriul Basarabiei se deschid şi funcționează un şir de şcoli secundare care ofereau posibilitatea doritorilor de a obține cunoştințe elementare. Până în anul 1870, pe teritoriul Basarabiei, activau doar Liceul nr.1 de băieți din Chişinău şi Liceul de Zemstvă pentru fete. În anul 1871 a fost deschis Liceul nr. 2 de băieți din Chişinău (la data deschiderii activa cu statut de gimnaziu, din 1884 fiind reorganizat în liceu) [14]. În anul 1873 a fost deschisă prima şcoală reală din Basarabia. Ulterior, la 1 iulie 1879, a fost deschis gimnaziul de băieți din Akkerman care, în anul de învățământ 1883/84, este reorganizat în liceu [15]. La 1 iulie 1888, în oraşul Comrat, a fost deschisă o şcoală reală [16]. La 19 septembrie 1906 este deschis Liceul nr. 3 din Chişinău. Conform unor date statistice, în anul de învățământ 1913/14, în Basarabia, funcționau deja 27 (11 licee pentru băieți, trei şcoli reale şi 13 licee pentru fete), instituții de învățământ secundare subordonate Ministerului Învățământului Public, dintre care 10 se aflau în oraşul Chişinău [17].

Deşi în a doua jumătate a sec. al XIX-lea pe teritoriul dintre Prut şi Nistru au fost deschise şcoli secundare, totuşi, trebuie de menționat faptul că nu orice doritor putea să-şi facă studiile în aceste instituții de învățământ. Şcolile secundare erau prioritatea stărilor înstărite ale societății. Primul Liceu din Chişinău era considerat una dintre cele mai prestigioase instituții de învățământ pentru copii de nobili din Basarabia. Nobilii insistau ca odraslele lor să-şi facă studiile anume în această instituție de învățământ. Menționăm faptul că dorința de a-şi da copii la studii începe să se manifeste şi în rândurile țăranilor înstăriți. Astfel, în anul 1906, printre elevii liceelor din Basarabia

întâlnim şi copii de ţărani, al căror număr nu depăşea însă 8% din numărul total de elevi. Investigaţiile privind statutul social al persoanelor care îşi făceau studiile în liceele pentru fete din Soroca, Bălţi şi în liceul privat din Chişinău pentru anii de învăţământ 1906 şi 1911 denotă că numărul copiilor de nobili, care îşi făceau studiile în aceste instituţii de învăţământ, scade, în schimb creşte numărul copiilor de ţărani – de la 61 (6%) persoane în 1906, la 36 (10%) persoane în 1911. Ponderea cea mai mare o deţin copii de mici burghezi şi negustori, constituind 550 (58,7%) din numărul total 936 de elevi [18]. Şcolile secundare rămâneau inaccesibile pentru copiii ţăranilor săraci. Numărul elevilor care îşi făceau studiile în şcolile medii din Basarabia în anul 1913 şi repartizarea lor conform stratificării sociale este elucidat în Tabelul 1.

Tabelul 1

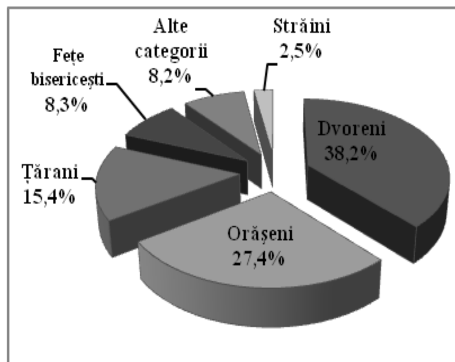
Contingentul de elevi şi repartizarea lor conform stratificării sociale, în liceele din Basarabia, în anul 1913*

Tipul şcolilor	**Categoriile Sociale**												**În total**	
	Dvoreni		**Feţe bisericeşti**		**Orăşeni**		**Ţărani**		**Alte categorii**		**Străini**			
	Nr.	În %	Nr.	În %	Nr.	În %	Nr.	În %	Nr.	În %	Nr.	În %	Nr.	În %
Liceele pentru băieţi	667	29,0	192	8,3	1017	44,2	259	11,2	121	5,3	44	2	2300	100
Liceele pentru fete	1048	47,7	180	8,2	213	9,7	435	19,8	246	11,2	71	3,3	2193	100
În total	**1715**	**38,2**	**372**	**8,3**	**1230**	**27,4**	**694**	**15,4**	**367**	**8,2**	**115**	**2,5**	**4 493**	**100**

*Обзор Бессарабской губерний за 1913, с.156-168

Datele Tabelului denotă că din cei 2300 băieţi care frecventau cursul liceal, 1017 (44,2%) persoane proveneau din rândul orăşenilor, fiind urmaţi de dvoreni cu un număr de 667 (29%) persoane. Pe al treilea loc se plasau copii care proveneau din rândurile ţărănimii – cu 259 (11,2%) persoane. Conform Tabelului, în instituţiile secundare pentru băieţi îşi făceau studiile un număr foarte mic de copii ai feţelor bisericeşti – 192 (8,3%) persoane. Acest lucru se explică prin faptul că slujitorii cultului religios preferau să-şi

dea copiii la studii în instituțiile cu profil teologice. Instituțiile secundare de învățământ pentru fete din Basarabia cu preponderență erau frecventate de fiicele dvorenilor în număr de 1048 (47,7%) de persoane.

Din numărul total de 4493 elevi, numai 694 (15,4%) erau copii de țărani. Copii țăranilor nu-şi puteau face studiile în licee, pe când numărul copiilor dvorenimii care frecventau liceele din țară era de 1715 (38,2%) persoane din numărul total al elevilor, fiind urmați de orăşeni cu 1230 (27,4%) de persoane. Liceele care au fost deschise pe teritoriul Basarabiei, rămân în continuare principalele instituții de învățământ unde păturile înstărite ale societății îşi dea copii la studii.

Numărul redus al copiilor de țărani în instituțiile de învățământ din Basarabia se explică şi prin faptul că acestea erau situate în oraşele județene, iar studiile necesitau mari cheltuieli. Întreținerea la internat şi taxele mari pentru studii nu era acceptabile pentru țărani. Cifrele ce urmează vin să argumenteze cele expuse.

Potrivit datelor, taxa anuală pentru studii constituia: în ***Primul liceu din Chişinău*** – 60 ruble [19]; în ***Liceul nr.2 de băieți din Chişinău:*** pentru primele patru clase – 40 ruble, iar pentru clasa pregătitoare – 26 ruble [20]; în ***Liceul de fete din Soroca:*** pentru clasa pregătitoare – 40 ruble, pentru clasele II-III – 60 ruble, pentru clasele IV-VII – 80 ruble, pentru clasa a VIII-a – 100 ruble [21]; în ***Liceul privat din Bălți***: în prima jumătate a anului se achita pentru clasa pregătitoare – 50 ruble, pentru clasele I, II, III – 60 ruble, pentru clasa a IV-a – 75 ruble în a doua jumătate de an: pentru clasa pregătitoare – 60 ruble, pentru clasele I, II, III – 70 ruble, pentru clasa a IV-a – 90 ruble [22].

Sumele respective nu includeau plata pentru internat şi pentru obiectele de studii neobligatorii. Pentru întreținerea în internat, elevii plăteau anual de la 150 până la 250 ruble. În 1914, an în care a început primul război mondial, prețul la produsele de primă necesitate a crescut considerabil. Respectiv, s-a majorat şi plata

pentru studii. Numai în Primul liceu din Chişinău taxa pentru studii a rămas neschimbată până în anul 1917 şi constituia 50-70 ruble; în celelalte licee şi gimnazii ea constituia deja 70-150 ruble pe an, anterior aceasta fiind de 40-100 ruble [23].

În toate instituțiile de învățământ din Basarabia deschise în a doua jumătate a sec. al XIX-lea predarea obiectelor de studiu era efectuată în limba rusă. Conform regulamentului liceelor şi gimnaziilor din anul 1871, în planurile de studii a liceelor, limbii şi literaturii ruse împreună cu slava bisericească le reveneau 24 de ore pe săptămână [24], pe când limba română nu figura în planurile instituțiilor de învățământ secundar din Basarabia nici măcar ca obiect de studiu. Printre cele douăzeci de obiecte care se predau în licee limba română nu este menționată. Plus la toate, limbii ruse i se oferea cel mai mare număr de ore. Spre exemplu, în planul de învățământ al gimnaziului privat din Bălți, din anul 1905, la cele opt obiecte de bază religiei i se acordau 8 ore pe săptămână; limbii ruse – 16 ore; aritmeticii – 14 ore; geografiei – 8 ore; istoriei – 4 ore (cl. III-IV); croşetatului – 4 ore; caligrafiei – 6 ore; ştiințelor naturii – 2 ore (cl. a IV-a) [25]. Din cauza impunerii unei limbi străine elevii de origine română întâlneau mari dificultăți în asimilarea materialului şcolar. Analiza documentelor de arhivă confirmă faptul că elevii moldoveni aveau cele mai proaste note (note de 2) în exclusivitate la limba rusă. Afirmația precum că aceştia nu ar fi avut înclinație pentru limbile străine este eronată, deoarece la celelalte limbi străine, ca de exemplu latina, greaca, aceiaşi elevi aveau rezultate bune. Explicația este alta – copiilor români li s-a impus forțat studierea unei limbi nedorite.

Dacă e să vorbim de învățământul pentru fete, atunci putem ferm menționa că odată cu deschiderea primei instituții de acest fel s-a urmărit scopul rusificării viitoarele mame. O dovadă a celor expuse poate servi decretul din 10 noiembrie 1862. Cu privire la deschiderea gimnaziilor de fete, în care se menționa clar că predarea se va face în limba rusă. Încă un exemplu care ar demonstra că şcolile deschise pe teritoriu Basarabiei de autoritățile țariste aveau ca scop rusificarea populației, sunt cuvintele, referitoare la şcoala Eparhială de fete din Chişinău, rostite de arhiepiscopul Pavel: „...acolo va creşte putere morală ce va introduce în familii şi-n toată țara, spiritul adevărat rus, puterea velicorusă care va pătrunde în toate colțurile Basarabiei în persoana soțiilor de preoți şi a învățătoarelor de clase primare...” [26]. Aceste fete în calitate de mame, soții, profesoare cu multă

grație și-ar fi adus incontestabil aportul la rusificarea generațiilor viitoare.

Din toată literatura, pusă la dispoziție elevilor de către guvernarea țaristă atât în bibliotecile din oraș, cât și în cele din gimnazii, licee, școli spirituale, cea de limbă rusă era cu preponderență [27].

Dar în pofida aspirațiilor și perseverenței administrației imperiale ruse de deznaționalizare a națiunii titulare, și rusificare prin învățământ, școala nu a putut să răspândească cultura rusă țăranilor moldoveni. Ei nu au reușit nici măcar să-i facă să învețe limba rusă. Aceasta din considerentul că numărul școlilor era mic, în plus limba rusă rămânea o limbă de școală neglijată de populația autohtonă. Trebuie de menționat și faptul că în instituțiile de învățământ secundar din Basarabia nu învățau doar români. În anul 1883, din cei 32543 de elevi ce-și făceau studiile în licee, gimnazii, școala reală, seminarul pedagogic, școlile județene, orășenești, sătești pentru băieți sau fete și particulare din Basarabia 21278 (65,4%) erau ruși, 3860 (11,9%) – evrei, 457 (1,4%) – polonezi și 6948 (21,3%) reveneau altor naționalități [28].

Conform recensământului din 28 ianuarie 1897, din cei 920912 români basarabeni doar 53803 (5,8%) cunoșteau carte, indicele respectiv fiind cel mai mic comparativ cu celelalte etnii din Basarabia [29]. Datele statistice oficiale ruse privind numărul persoanelor care cunoșteau să citească și să scrie era mic. Acest fapt reflectă, o dată în plus, consecințele nefaste care au urmat datorită politicii de rusificare promovate de Imperiul Rus.

În concluzie, putem afirma că școala secundară din Basarabia pe parcursul sec. al. XIX-lea a servit ca focar al culturii (rusești), acordat în fond elementului alogen, în care țarismul vedea un sprijin social în promovarea politicii sale imperiale. Pentru românii basarabeni școala a servit drept instrument de rusificare și de deznaționalizare a tinerilor basarabeni. Țarismul urmărea scopul de a educa prin aceste instituții de învățământ o nouă generație, care urma să fie loială regimului de dominație și să insufle această loialitate și celor din jur.

Însă Basarabia nu s-a contopit organic cu Imperiul Rus. Existau factori interni de principiu care au impus populația românească din această regiune să țină piept tuturor încercărilor de deznaționalizare și rusificare. Populația și-a păstrat limba, datinile și obiceiurile sale. Constantin Stamate-Ciurea în introducere la volumul Răsunete din

Basarabia editat la Cernăuți 1898, nota: „ Limba română rustică, precum o vorbeşte poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; n-am în patria mea nici un institut național, nici o şcoală poporală măcar; am fost şi sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului” [30].

Referințe:

1. А. Накко. Очекь гражданского устроиства Бессарабской области с 1812-1828 – În: Записки Одесского Общества истории и древностей. Т. XX. – Одесса, 1900, с. 151.
2. Petru Cazacu. Moldova dintre Prut şi Nistru 1812-1919. – Chişinău , 1992, p. 184.
3. Culegere juridică. – Chişinău ,1914, p. 34.
4. Petre Cazacu. Op. Cit., p. 185.
5. Descrierea Bugeacului. – Akkerman, 1899, p. 77.
6. Petre Cazacu. Op. Cit., p.186.
7. Ibidem, p.185.
8. Valentin Tomuleț. Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente termeni). – Chişinău, 2012, Vol. I, p. 8.
9. ПСЗРИ съ 1649 г., т. XXXV, 1818, № 27357 – СПб. 1830, с. 244.
10. Cuvânt Moldovenesc. Nr. 48 din 22 noiembrie 1931, p. 6.
11. Lidia Colesnic-Codreanca. Limba Română în Basarabia (1812-1918). Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă, Editura Museum. – Chişinău, 2003, p. 98.
12. F. Cibotaru. Contribuții la istoria învățământului din Basarabia.– Chişinău, p. 51, 57-58.
13. П. Лотоцкий. Истортя Кишиневской духовной семинарии, TI (1813-1823). – Кишинёв, 1913, с. 22.
14. ASRO, F.42, inv. 35, d. 2733, f. 77-84; d. 1968, f. 8-10 verso.
15. ASRO, F. 42, inv. 35, d. 2735, f. 123-124.
16. ASRO, F. 42. Inv.35, d. 1961, f. 19-20.
17. Памятная книга по Одесскому учебному округу на 1913-1914, Части I и II. – Одесса, 1814.
18. ANRM, F. 1862, inv. 4, d. 125, f. 8; F. 1772, inv. 48, d. 41, f. 200; F. 2108, inv. 13, d. 6, f. 8.
19. ANRM, F. 1862, inv. 36, d. 105, f. 9.
20. Кишиневская 2-я мужская гимназию. Краткий исторический очерк. – Кишинёв, 1922, с. 32.
21. ANRM, F. 1862, inv. 44, d. 49, f. 3.
22. Ibidem, F. 1772, inv. 48, d. 9, f. 31.

23. Ibidem, F. 1862, inv. 36, d. 204, f. 11.
24. В.З. Смирнов. Реформа начальной и средней школы в 60-х годах XIX-в. – Москва, 1954, с. 305.
25. ANRM, F. 1772, inv. 48, d. 5, f. 91.
26. D. Ețco. Pagini din istoria înființării şi funcționării şcolii Eparhiale de fete din Chişinău. – În: Revista de istorie a Moldovei. – Chişinău, 2000, nr. 1-2, p. 91.
27. Dumitru Drăgicescu. Şcoala şi Biserica în Basarabia. – În: Cugetul. Revistă de Istorie şi Cultură. – Chişinău, 2002, nr. 3-4, p.5.
28. Gheorghe Negru. Şcoala țaristă – instrument de rusificare a românilor din Basarabia (a doua jumătate sec. XIX-lea) – În: Destin Românesc, nr.1, p. 39.
29. Ibidem, p. 40.
30. Constantin Stamati-Ciurea. Răsunete din Basarabia. – Bucureşti-Chişinău, p. 8.

ANEXAREA BISERICII BASARABIEI LA SINODUL RUSIEI ȚARISTE

Anton MORARU,
Universitatea „Perspectiva-Int”

La începutul secolului al XIX-lea Rusia rămânea o țară creştină, ca şi multe alte state din Europa. Religia constituia o parte componentă a vieții ruseşti şi a politicii ei externe. N-ar fi nimic rău în această paradigmă dacă Biserica Ortodoxă Rusă ar fi avut o manifestare, o activitate civică, umană şi dumnezeiască. Însă toată tragedia Bisericii Ortodoxe Ruse constă în faptul că după 1711 şi până în prezent elita politică din Rusia a folosit religia ca o forță de cucerire a creştinilor din Balcani. Sub lozinca „eliberării fraților creştini” de sub ocupația turcească, Rusia țaristă promova o politică de cucerire a noi teritorii, de dezmembrare şi anexare a noi popoare. Aşa a fost şi cazul anexării Basarabiei la Rusia țaristă în 1806-1812. Războiul Ruso-Turc s-a început cu blagoslovirea Sfântului Sinod şi s-a terminat cu ocuparea Basarabiei. În manifestul lui Alexandru I, din 5 august 1812, despre încheierea păcii dintre Rusia şi Imperiul Otoman, fără nici o remuşcare, fără scrupule de obiectivitate, se afirma precum că „pacea” din 16 mai 1812 a fost **„dăruită”** Rusiei țariste „de Dumnezeu”, ceea ce era un lucru nefiresc, antireligios, antiuman şi antisocial, fiind departe de adevărul biblic şi istoric. A spune că Dumnezeu **i-a „dăruit”** Basarabia Rusiei țariste este un sacrilegiu, o profanare a religiei ortodoxe. Afirmațiile lui Alexandru I nu numai că erau mincinoase şi odioase, dezgustătoare, respingătoare, dar ele aveau un caracter antiortodox, antibiblic, încălcau în general prevederile Sfintei Scripturi. Toate adevărurile dumnezeieşti erau mai presus de mintea lui Alexandru I, care l-a ucis pe tatăl său, Pavel I, şi a devenit împărat al Rusiei țariste. Vom menționa că Sfântul Sinod al Rusiei a rătăcit de la adevărul biblic, ortodox, a promovat o politică antibisericească. În atitudinea sa față de biserica Basarabiei, Sfântul Sinod al Rusiei a ajuns la promovarea unor erezii, la încălcarea legilor canonice bisericeşti. „Erezia, – spune Sfântul Vasile cel Mare, – este cel mai mare păcat”, pentru că ea desparte pe om de Dumnezeu.

Afirmațiile lui Alexandru I se aseamănă cu declarațiile unor comunişti contemporani din Republica Moldova, bolnavi la cap,

precum că **„primul comunist a fost Iisus Hristos”**. Aceşti oameni degradaţi psihic au trecut de la ateismul militant, agresiv la „ortodoxia comunistă”.

Vom menţiona că în 1812-1813 Sfântul Sinod al Rusiei a anexat cu ajutorul armatei ţariste Biserica Basarabiei. Prin cultivarea urii şi intimidări, el a tăiat în două părţi Biserica Ţării Moldovei, anexând forţat partea ei dintre Prut şi Nistru. Accentuez, a fost anexată o parte din biserica românească a Ţării Moldovei. Unii istorici (V. Stepaniuc, S. Nazaria, V. Vătavu, V. Mihail etc.) afirmă şi astăzi că Turcia **„a cedat”** Basarabia Rusiei ţariste. Însă nici juridic, nici istoric, nici politic „nu putea ceda ceea ce nu-i aparţinea, pentru că ea era numai suzerană a Ţărilor Române. Ea n-avea dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulaţiile nu-i confereau decât un drept de suzeranitate” (Pamfil Şeicaru, *Karl Marx: însemnări despre români.* Madrid, 1965, p. 85). Însă când vorbim de Biserica Basarabiei, atunci noi am constatat că n-a fost nicio **„cedare”**. Sultanul nici n-a amintit de Biserica ortodoxă pentru că Turcia nu se amesteca în treburile ortodoxiei creştine. Patriarhul de la Constantinopol de asemenea n-a **„cedat”** nimic ruşilor. Pur şi simplu, Biserica Basarabiei a fost anexată la Biserica Rusiei ţariste de către Sfântul Sinod prin forţă şi prin anumite şiretlicuri, trucuri, viclenie politică, perfiditate sinodală.

Pentru a legaliza procesul de anexare a bisericii basarabene la biserica pravoslavă rusă, Sinodul din Rusia a înaintat un raport anticanonic privind înfiinţarea eparhiei Chişinăului şi Hotinului, aprobat de Alexandru I la 21 august 1813. Acest raport al Sinodului rus a stat la baza formării organelor de conducere ale bisericii basarabene. A fost formată eparhia Chişinăului şi Hotinului, care a primit rangul de mitropolie şi exarhat cu centrul de reşedinţă la Chişinău. Eparhia avea pecetea sa aparte. S-a promis de a se deschide un seminar teologic şi s-au determinat izvoarele financiare, fiind primite de la impozitele locale. În funcţia de exarh mitropolit a fost numit Gavriil Bănulescu-Bodoni (1746-1821), care s-a dovedit a fi o personalitate controversată. Unii istorici l-au numit „trădător”, „coadă de topor”. Mitropolitul Ardealului, doctorul în teologie Antonie Plămădeală, a spus că G.Bănulescu-Bodoni **„a fost instrumentul Puterii şi al Sinodului rus. Însă n-a uitat niciodată că e român, născut în Bistriţa-Năsăud şi, când a putut, a făcut**

bine românilor şi a promovat limba şi scrisul românesc" (*Mesagerul*, 1993, 24 noiembrie, p. 2).

Poate fi acceptată şi această apreciere raţională a mitropolitului Bănulescu-Bodoni, dar rămân în umbră alte faţete, părţi componente ale ierarhului Gavriil. După unele date, Bănulescu-Bodoni a fost o personalitate care a jucat un mare rol în sistemul de informaţie şi securitate a Bisericii pravoslave ruse. A fost racolat în 1771, când a studiat la Academia Teologică din Kiev. Începând cu 1774, Bănulescu-Bodoni a îndeplinit anumite misiuni de informare în Grecia (Hios, Patmos, Apon, Smirna), Ţarigrad, Iaşi, Poltava, Cozia, Odesa, Herson, Ecaterinoslav, Kiev, Chişinău, Dubăsari etc. Era o persoană de încredere a Ecaterinei a II-a şi a lui Alexandru I, în general, a elitei politice ruseşti. Această problemă trebuie studiată în arhivele Federaţiei Ruse. Această propunere a fost înaintată de către preotul A. Stadniţchi în studiul său *Gavriil Bănulescu-Bodoni, ierarh moldo-valahiskii (1808-1812) i mitropolit Kişiniovskii (1813-1821)*, editată la Chişinău, 1894. Din porunca curţii imperiale şi a Sinodului rusesc, Bănulescu-Bodoni a organizat o nouă eparhie a Basarabiei. Cu ajutorul acestei eparhii Biserica Basarabiei a fost anexată la Sfântul Sinod rusesc. După 1819 a început lupta clerului rusesc pentru **a şterge toate deosebirile dintre obiceiurile din bisericile ruse şi cele româneşti**, ceea ce a fost o încălcare nu numai a dreptului de neam, de naţiune, dar şi a drepturilor canonice bisericeşti.

De la început eparhia se conducea după „obiceiurile locale, întrucât acestea nu erau contrare legilor civile şi bisericeşti ruse" (Dinu Poştarencu, *O istorie a Basarabiei…,* Chişinău, 1998, p. 73). Preoţii au fost scutiţi de plata impozitelor de stat şi de corvezi. Moşierii erau obligaţi să dea pământ preoţilor şi diaconilor care slujeau în satele ce le aparţineau boierilor. Moşierii n-aveau nicio putere asupra bisericilor. În componenţa eparhiei au fost incluse 789 de biserici din Basarabia şi circa 100 de biserici din Transnistria (p. 75). Cunoscutul istoric Nicolae Popovschi scria că, chipurile, după 1812 în Basarabia, odată cu formarea eparhiei Chişinăului şi Hotinului, a **„început regimul naţional-ortodox în Biserica"** ţinutului dintre Prut şi Nistru. În realitate, după 1812 n-a fost făurit nici un „regim naţional-ortodox" românesc, ci unul rusesc. Nu românii basarabeni „au păcătuit" faţă de trecut, faţă de „străini" şi faţă de ai lor. Invers, străinii au ocupat Biserica Basarabiei, ei i-au

cucerit pe basarabeni, ei i-au înrobit, ei au pus stăpânire pe Biserica acestui ținut roditor al Țării Moldovei. Toți arhiereii Basarabiei au îndeplinit cu multă râvnă ordinele stăpânirii centrale din Rusia. În afară de G. Bănulescu-Bodoni, toți aceşti arhierei au fost trimişi de țar şi Sinodul rusesc în Basarabia, erau de etnie rusă, deveniseră persecutorii sângeroşi ai românilor basarabeni. Printre aceştia au fost: Dimitrie Sulima (1821-1844), Irinarh Popov (1844-1858), Antonie Sokolov (1858-1871), Pavel Lebedev (1871-1882), Serghei Leapidevschi (1882-1891), Isakie Polojenski (1891-1892), Neofit Nevedcikov (1892-1898), Iakov Peatnițki (1898-1904), Vladimir Sinikovski (1904-1908), Serafim Ciceagov (1908-1914), Platon Rojdestvenski (1914-1915), Anastasie Gribanovski (1915-1918). Ei au dirijat formarea şi activitatea elitei bisericeşti din Basarabia. Călugării şi preoții moldoveni îşi aminteau cu groază despre confiscarea prin mănăstiri a cărților bisericeşti editate în limba română. Arhiereii basarabeni au urmărit scopuri meschine de a forma din Basarabia „**acelaşi trup cu marea Rusie**”, nu numai în privința limbii, dar şi prin duh, care străbătea ca un fir roşu toată activitatea lor (N. Popovschi, *Istoria bisericii din Basarabia*, Chişinău, 2000, p. 348).

Documentele din arhivele statului ne arată că Sinodul rusesc trimitea în Basarabia nu pe cei mai buni, cei mai culți şi bine pregătiți ierarhi. După Gavriil Bănulescu-Bodoni a lucrat în eparhia Chişinăului şi Hotinului arhiepiscopul Dimitrie Sulima, care a condus eparhia în 1821-1844. El prezintă o perioadă de trecere de la bunătatea lui Bănulescu-Bodoni spre promovarea politicii imperiale țariste, care a adus la deznaționalizarea bisericii basarabene. Vlădica Sulima a editat mai multe cărți bisericeşti în limba română, a promovat credința creştină în limba poporului autohton, a liniştit politic şi social turma sa bisericească, deoarece era aproape de interesele populației basarabene, cunoştea limba românilor basarabeni, a încercat să le ajute cu manuale şi cărți bisericeşti. Însă următorii ierarhi au fost străini intereselor credinței populației autohtone, au promovat o politică de rusificare, distrugere a şcolilor naționale româneşti, serviciului divin în limba română.

De menționat că niciun ierarh nu s-a gândit, n-a protestat, n-a vorbit despre faptul că Sfântul Sinod a anexat Biserica Basarabiei la Rusia țaristă. Toți ei, de bunăvoie, au slujit Sfântul Sinod al Rusiei cu toată puterea trupului lor, dar nu a Duhului Sfânt. Printre cei mai agresivi, reacționari ierarhi din Basarabia a fost episcopul Pavel

Lebedev. Acest om răutăcios la suflet a luat măsuri nu pentru a îmbunătăți starea moral-religioasă a populației, ci de a accelera procesul de rusificare. El a început să adopte măsuri pentru deznaționalizarea bisericii, populației paşnice, elevilor, intelectualității basarabene. Părintele Pavel Lebedev, după unele date, era bolnav de o formă ascunsă a schizofreniei (boală mintală cronică caracteristică prin destrămarea funcțiilor psihice şi prin pierderea contactului cu realitatea). În primul rând, acest ierarh n-avea o pregătire ştiințifică, nu era o personalitate a teologiei ortodoxe. Timp de 18 ani (1853-1871) a lucrat în şase locuri, era transferat dintr-o funcție în alta. În cele din urmă, în 1871 a fost pus în funcția de arhiepiscop al eparhiei basarabene. Se născuse în regiunea Tveri, din centrul Rusiei. De aceea unii preoți îi spuneau „tvari" („făptură", „nemernic", „ticălos"). Fiind un promotor agresiv al imperialismului bisericesc rus, el nu era în stare să deosebească realitatea din Petersburg, Tveri sau Smolensk de realitatea ortodoxă din Basarabia. Această gubernie nici nu putea fi rusească prin limba, istoria, cultura, tradițiile sale naționale româneşti. Însă arhiepiscopul Pavel Lebedev, suferea de mare restanță la capitolul gândire şi de aceea el nu înțelegea realitatea basarabeană. El era un om lipsit de inteligență, avea o stare psihică de debilitate mintală, se exprima şi se comporta într-o formă agresivă, stupidă, răutăcioasă. Avea o gândire spirituală pur rusească. Nu înțelegea deosebirea dintre Rusia şi Basarabia, sau dintre Georgia şi Rusia. În 1882, Pavel Lebedev este trimis ca exarh în Georgia. Dar acolo foarte repede i-au arătat care îi este locul adevărat. L-au persecutat şi boicotat. La cerința sa, în 1887 a fost transferat în oraşul Kazan. Georgienii nu i-au permis acestui om bolnav de slavă şi patriotism rusesc să se ocupe cu rusificarea Georgiei. Însă fiind în Basarabia în 1871-1882, Pavel Lebedev a introdus într-o formă eronată serviciul divin în limba rusă sau **„limba slavonă"**. Toți preoții care făceau slujbele în limba română au fost înlocuiți cu preoți aduşi din Rusia. În toate mănăstirile a fost introdusă limba rusă. Pavel Lebedev a dat ordin să se organizeze din pasluşnici şi posluşnițe coruri ruseşti, fiind folosite pentru rusificarea coriştilor. În 1875 a dat ordin să fie organizate pe lângă toate mănăstirile şcoli ruseşti. A supravegheat cu ajutorul ohrancei țariste ca în toate şcolile duhovniceşti să se învețe numai în limba rusă şi să predomine spiritul colonialismului rusesc. În toate şcolile duhovniceşti au fost aduşi numai copii care cunoşteau şi vorbeau

limba rusă (P.N. Batiuşkov, *Bessarabia*, S-PB, 1892, p. 56). După cum afirmă istoricul rus N. Durnovo, arhiepiscopul Pavel Lebedev a dat dispoziție ca „toate cărțile sfinte de la bisericile moldoveneşti, tipărite cu litere chirilice în limba română, să fie depuse la mitropolia din Chişinău, unde arhiepiscopul Pavel, timp de 7 ani le-a ars, încălzind cu ele palatul mitropolitan. Acest act de vandalism grosolan şi fără seamăn, aparține azi domeniului istoric (Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991, p. 231). Însă n-a fost iertat nici de Dumnezeu, nici de populația românească din Basarabia. După cum scrie Ion Nistor, arhiepiscopul Pavel şi alți reprezentanți ai bisericii pravoslave, au transferat din Basarabia pe acei preoți care apărau limba română, pledau pentru serviciul divin în limba populației basarabene. Printre aceştia au fost: Vasile Zubcu, Ioan Untu, Dimitrie Tutunaru, Ion Popovici, Grigore Galin, Gurie Grosu şi alții, care au fost transferați în bisericile din Pskov, Luțk, Simferopol, Minsk şi alte locuri îndepărtate de Basarabia. În Basarabia au luptat cu represiunile coloniale în domeniul religiei pravoslave mai mulți preoți care au încercat să aducă ştiința de carte, ideile naționale româneşti în rândurile populației basarabene. Printre aceştia au fost: mitropolitul Gurie Grosu, Alexei Mateevici, Mihai Ştefănescu (episcopul Melchisedec), Iosif Naniescu (Ion Mihalachi), Grigore Constantinescu, Ioan Rădulescu, Vasile Ieremia, Dionisie Erhan, Constantin Popovici, Alexandru Baltaga, Mihail Berezovschi, Ieremia Ciocan, Pavel Buşilă, Ion Bălțeanu, Gheorghe Cernăuțean, Leon Trofimov, Vasile Balan, Dumitru Alistar, Andrei Murafa, Theodor Dumbravă, Evdochim Lesnic, Sergiu Bejan, Ion Andronic, Eugeniu Crocos, Iustin Fratiman, Mihail Mateevici, Malahie Mateevici, Anastasia Neaga, Ioan Neaga, Vasile Neaga, Pavel Florov, Iulian Friptu, Iustin Ignatovici, Ioan Rădulescu, Gheorghe Dânga, Constantin Parfenie, Vasile Hartia, Nicolae Andronovici, Pavel Gheorghian, Constantin Ursul, Nicodim Munteanu, Teodor Dumbravă, Alexandru Bobeică, Nicolae Laşcu şi mulți alții. Toți ei merită să fie cunoscuți în istoria bisericii basarabene. Au muncit, au luptat ca prevederile Sfintei Scripturi să se realizeze în practică: „Cunoaşteți adevărul şi adevărul vă va slobozi” (Ioan, 8:32).

Anexarea Bisericii Basarabiei la Sfântul Sinod al Rusiei țariste a adus la aceea că **s-a pierdut mesajul creştin al ortodoxiei**. Spiritul vorbelor lui Iisus s-a aflat sub supravegherea dintotdeauna a puterii țariste. Biserica pravoslavă a avut grijă să facă uitată dragostea

profundă de neam, de omenire care l-a făcut pe Iisus să-şi dea viaţa pentru binele oamenilor. Biserica pravoslavă rusă a încercat să demonstreze cu tot dinadinsul că nu mai există nicio legătură între ceea ce se predica şi faptele care le comiteau preoţii fără niciun dram de căinţă. Vorbele lui Iisus precum: „Iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi", „Întoarce şi celălalt obraz duşmanului tău", au fost uitate, părăsite, schimonosite de către Pavel Lebedev, Serafim Ciciagov şi alţi arhiepiscopi ai Basarabiei cotropite de Imperiul Rus. Ei n-au avut înţelepciunea reformatoare de a le explica oamenilor, pe înţelesul lor, în limba română, cu răbdare, absolut tot ceea ce ţinea de litera şi spiritul Bibliei. Sfântul Sinod rusesc a „politizat biserica pravoslavă" deoarece ea, biserica, era parte componentă a statului imperialist rusesc şi promova în Basarabia această politică colonială, antiumană, antinaţională şi antiromânească. Fiind în componenţa Sinodului rusesc, Biserica Basarabiei s-a aflat peste o sută de ani într-o criză adâncă socială, naţională şi politică. Cunoscutul istoric rus N.M. Nicolski scrie că biserica rusă s-a aflat **„într-o criză constantă şi desperată"**. „Situaţia critică a bisericii ruse s-a manifestat în baza ei economică." Trăsăturile parazitare ale bisericii ruse s-au observat în politica, cultura, economia Rusiei ţariste bazată pe şerbie şi exploatarea ţăranilor şerbii. Către 1910 biserica din Rusia avea peste 2.300.000 de desetine de pământ care se prelucrau în baza modului de şerbie. În 1913 în Rusia activau 148 arhierei, inclusiv şi de la eparhia din Basarabia; 92.123 călugări şi călugăriţe, 41.270 biserici (parohii) şi 125.000 de preoţi. Arhiepiscopul Basarabiei primea salariu de la stat de la 1500 până la 4000 sau 7800 ruble pe an. Preotul primea 1200 ruble pe an, diaconul 800 şi 400 ruble primea psalomscicul (cântăreţul) (N.M. Nicolaevski, *Istoria russkoi ţerkvi,* M., 1983, p. 405-406). Biserica a fost birocratizată, supusă statului în care domina cele mai jalnice şi rigide forme de conducere din epoca medievală. Pe timpul ober-procurorului C.P. Povedonastev, biserica pravoslavă a încălcat mai multe canoane bisericeşti, deoarece ea era supusă, controlată, condusă de un sistem politic rigid, antipopular şi antinaţional. „Ochii preoţilor" controlau toată viaţa duhovnicească a populaţiei Basarabiei. Biserica basarabeană devenise „slujeanka" sistemului ţarist de dominaţie asupra românilor basarabeni. Către 1903 în Basarabia funcţionau 21 de mănăstiri şi schituri, 1057 biserici ortodoxe şi 78 biserici de alte culte, 191 sinogogi şi case de molitve, în care activau peste 2200 de preoţi şi slujitori ai bisericii

creştine. Printre cele mai cunoscute mănăstiri şi schituri care aveau o mare autoritate în societatea Basarabiei au fost: mănăstirile Căpriana, Condrița, Hâncu, Suruceni, Vărzăreşti, Hirova, Curchi, Tabora, Țâgăneşti, Frumuşica, Reciula, Hârbovăț, Hârjăuca, Dobruşa, Koşelevo, Saharna, Kalarasovka, Jabca, Chițcani, Ferapuntovka şi Ismail (Pavel Cruşenan, *Bessarabia*, Chişinău, 1903, p. 68).

Toate aceste 21 de mănăstiri şi 1057 de biserici constituiau în ansamblu centrele duhovniceşti ale propagandei țariste în Basarabia. Până în 1812 în Basarabia funcționau 40 de mănăstiri şi schituri. Însă țarismul a promovat o politică reacționară față de mănăstirile basarabene. Administrația rusească a luat o parte din pământul mănăstirilor ceea ce a adus la lichidarea unor mănăstiri. Din cele noi mănăstiri a fost construită numai mănăstirea Noul-Neamț, iar 20 de mănăstiri şi schituri au fost lichidate (Ibidem, p. 10).

De asemenea în Basarabia funcționau peste 400 de asociații, societăți, instituții private şi de stat care influențau foarte mult viața religioasă, morală, spirituală, filantropică, ştiințifică, agricolă şi gospodărească a Basarabiei. Printre acestea erau: Secția Societății Imperiale Pravolsave din Palestina, Comitetul Societății Pravoslave Misionare, Frăția Pravoslavă a Naşterii Creştine, Frăția lui Aleksandr Nevski, Societatea Gubernială de Binefacere **şi multe altele care se ocupau cu propagarea ideologiei țariste în Basarabia.**

Rusia țaristă aşa şi n-a format nicio şcoală superioară în Basarabia. Către 1905 funcționau Seminarul Duhovnicesc din Chişinău, şcolile duhovniceşti din Chişinău, Ismail, Edineț şi Şcoala Eparhială pentru fete din Chişinău. De asemenea au funcționat patru şcoli de religie neortodoxă, inclusiv şcoala armeano-grigoriană, şcoala romano-catolică, şcoala de religie luterană şi şcoala de religie iudaică.

Timp de peste 100 de ani Sinodul rusesc şi-a pregătit o elită de preoți, protoierei, arhiepiscopi, episcopi care promovau în întregime politica colonială țaristă în domeniul bisericii ortodoxe. Din 1813 şi până în 1918 în eparhia Chişinăului şi Hotinului au activat 15 ierarhi, dintre care numai Gavriil Bănulescu-Bodoni era român, iar ceilalți au fost trimişi de Sinodul rusesc ca reprezentanți ai statului şi bisericii coloniale ruseşti.

Avea dreptate Vladimir Soloviov când scria că „la noi ortodoxia, în loc să devină **un steag al popoarelor, atotcuprinzător**

şi universal, devine un simplu atribut sau o anexă a statului rus" (V.Soloviov, *Opere*, SPB, 1901, vol. IV, p. 180-181).

Prin anexarea Bisericii Basarabiei la Biserica Rusă, Sfântul Sinod al Rusiei a încălcat canoanele bisericeşti. Această problemă a fost cercetată şi pusă în dezbatere de către egumenul mănăstirii Suruceni Dionisie în 1918. La 22 martie 1918, părintele Dionisie scria că după anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru la Rusia ţaristă, Sinodul Bisericii Ruse n-avea nici un drept canonic asupra bisericii din Basarabia. Domnia Sa a subliniat că nu se găseşte undeva vreo lege care ar putea dovedi că răpirea Basarabiei la 1812 de către Rusia ţaristă „ar fi dat dreptul soborului sau Arhiereului cutare rusesc ca să-şi alipească duhovniceşte pe cei răpiţi politiceşte?" (*Cuvânt moldovenesc*, 1918, 22 martie, p. 1). N-a existat o asemenea lege. După 1812 Basarabia a fost răpită politic cu ajutorul armatei ţariste, iar Sinodul rusesc a „anexat Biserica Basarabiei" tot cu forţa politică a lui Alexandru I.

Părintele Dionisie subliniază că Sinodul rusesc n-a putut dovedi timp de peste 100 de ani că anexarea Bisericii Basarabiei la Biserica Rusească „s-a făcut întemeiată pe sfintele canoane ori obiceiurile bisericii ortodoxe" (Ibidem). N-au existat legi, n-au fost astfel de obiceiuri care ar permite Sinodului rusesc să anexeze Biserica Basarabiei. Deci, după 1812, aflarea Bisericii Basarabiei în componenţa patriarhiei ruseşti a fost ilegală până în 1918. În această privinţă Sinodul rus a încălcat prevederile canonice ale Sinodului al III-lea ecumenic din secolul V d. Hr.

După cum se ştie, Sinodul al III-lea ecumenic (din toată lumea) în a 8-a sa pravilă a pevăzut şi s-a ridicat hotărât împotriva siluirilor de acest fel. Pravila a 8-a a Sinodului al III-lea ecumenic prevedea că: „Pronomiile şi drepturile care de la început şi din vechime au dobândit fiecare eparhie (vlădicie) să rămână curate şi nesiluite de alţii". Iar de ar arăta cineva o lege politicească sau împărăţească protivnică acestui canon, – au socotit de cuviinţă tot Soborul, ca această politicească lege să rămână fără tărie şi nelucrătoare" (Ibidem).

Din acest canon ecumenic, din hotărârea sfinţilor părinţi adunaţi la acel sobor reiese că anexarea unei părţi a Mitropoliei Moldovei şi Sucevei de către Rusia ţaristă, în 1812, s-a făcut ilegal. Nimeni nu i-a dat dreptul Sf. Sinod al Rusiei să „anexeze şi duhovniceşte această provincie". Basarabia şi după 1812 trebuia să

rămână canonic sub oblăduirea Mitropoliei Moldovei şi a Sucevei. După temeiul canonului al optulea al Soborului al III-lea ecumenic, Basarabia nu putea fi „dezlipită" de la Mitropolia Moldovei şi Sucevei în 1812.

În conformitate cu canonul al 34-lea al sfinților apostoli, „**fiecare națiune trebuie să aibă episcop sau mitropolit anume pentru neamul său**" (C.M., 1918, 25 martie, p. 1). **„Episcopii fiecărui neam (sau națiune) se cuvine să ştie şi să cunoască pe cel dintâi şi a-l socoti pe el de cap şi nimic altceva de prisos a face".**

Din acest canon reiese că neamul românesc, oriunde s-ar afla, trebuie să fie ocârmuit de **patriarhul României**, neluând în considerație granițele sau hotarele ce ne despart pe noi politiceşte. În 1812-1917 românii basarabeni trăiau politiceşte în Rusia, iar duhovniceşte trebuiau să se închine Mitropolitului Moldovei şi Sucevei. Timp de 106 ani Biserica Rusă din Basarabia nu se ocupa cu luminarea populației, dar cu rusificarea basarabenilor şi a moldovenilor de peste Nistru. Părintele egumen Dionisie scria în 1918: „Călăuza noastră cea mai de culme în lucrarea noastră de acum trebuie să ne fie **iubirea de neam**, iubire de care a fost pătruns Mântuitorul Iisus Hristos şi următorul lui marele apostol al limbilor Pavel, care în scrisoarea sa către romani sublinia: „Aş fi poftit eu însumi a fi anatema (lepădat) de Hristos pentru frații mei, rudele mele după trup, care sunt israilteni. Că şi eu israiletean sunt". (C.M., 1918, 25 martie, p.1).

Egumenul Dionisie de asemenea a arătat că înainte de a trimite pe sfinții apostoli la propovăduire în alte țări, Iisus Hristos i-a învățat limbile popoarelor, unde ei aveau să meargă, ca să semene cuvintele lui Dumnezeu. Iisus Hristos n-a învățat pe aceste popoare limba evreiască a apostolilor, dar, dimpotrivă, i-a învățat pe apostoli, pentru ca ei să poată înțelege „limba gloatelor la care erau trimişi să-i lumineze". Dar cum a procedat Sinodul Bisericii Ruse?

Chiar de la bun început a dat dispoziții, a trimis în Basarabia preoți ruşi, agresivi, bețivi şi desfrânați, care binecuvântau numai în limba rusă, îşi băteau joc de toți românii basarabeni.

Cunoscutul preot, jurnalist, redactorul ziarului „Cuvânt moldovenesc", transilvăneanul Ioan Moța scria că egumenul Dionisie a spus „**o vorbă luminată**", din care trebuie să tragem anumite concluzii. Prima constă în faptul că toți basarabenii şi transnistrienii au fost „nedreptățiți" în ceea ce priveşte comportamentul Bisericii

Ruseşti faţă de noi după 1812. A doua concluzie ne arată că în comparaţie cu grecii, bulgarii şi ruşii neamul nostru a fost „lăsător” în purtarea grijii sale faţă de fraţii care au fost aruncaţi în robie de către ţarul Alexandru I, adică de Rusia ţaristă, iar mai apoi de Uniunea Sovietică, sau faţă de acei care au fost aruncaţi pe diferite ţărmuri îndepărtate ale lumii moderne. Pilda apostolului Pavel, de care s-au folosit grecii, bulgarii sau ruşii, este dată şi nouă, românilor basarabeni. Trebuie să ţinem minte şi să nu-i uităm pe cei care mereu lucrează pentru a apăra credinţa ortodoxă, să ţinem minte din ce neam facem parte – neamul românesc. Cu părere de rău, printre românii basarabeni se mai găsesc oameni care şi în prezent stau cu faţa întoarsă numai spre Rusia, către acea ţară care nu ne este „frate după trup”, dar ne aduce numai durere. Aceşti oameni, inclusiv episcopul Markel, trebuie „**să se întoarcă cu faţa într-acolo**, după cum sublinia părintele Ioan Moţa, **unde avem fraţi şi după grai şi după tot trecutul nostru**”. (C.M., 1918, 25 martie, p. 1).

„De azi încolo, scria părintele Ioan Moţa, în tot ce plănuim, în tot ce facem şi ce glăsuim, să se vadă că mai presus de toate, noi, buni moldoveni, adică buni români suntem, şi nimic ce nu e spre înălţarea bazei neamului şi bisericii noastre româneşti, să nu mai voim, să nu mai primim” (Ibidem). Dacă nu ne vom apăra constant de expansiunea bisericească a patriarhiei ruse, „tot răul are să fie de neamul nostru şi în viitor”.

BISERICA ORTODOXĂ DIN BASARABIA ÎN ANII 1812-1991

Pr. Iulian BUDESCU,
Universitatea "Ovidius" din Constanța

Biserica din Basarabia între 1812-1918

În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, țarul Alexandru I hotărăşte înființarea unui exarhat subordonat Bisericii Ruse de la Petersburg, care ar fi cuprins cele două mitropolii, a Moldovei şi a Munteniei, scoțându-le de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice.

Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache care a încercat să se opună, a fost silit să se retragă la Mănăstirea Neamț, în locul lui, ocupanții ruşi aducându-1 din nou pe Gavril Bănulescu-Bodoni. Acesta îl înlocuieşte pe mitropolitul Dositei Filitti al Țării Româneşti cu un oarecare Ignatie. Starea aceasta de fapt se va încheia o dată cu semnarea păcii de la Bucureşti, în 1812. Prin acest tratat, Turcia cedează Basarabia, Rusia apropiindu-se tot mai mult de obiectivul suprem, stipulat de țarul Petru 1 şi urmat de toții țarii, Constantinopolul. Expasiunea rusă se facea sub masca "eliberării fraților ortodocşi de sub păgâni".

După pacea de la Bucureşti, Mitropolitul Bodoni stabilit la Chişinău, cerea Sinodului rus, la 4 noiembrie 1812 o nouă eparhie pentru teritoriul anexat. El motiva cererea de faptul că, în Basarabia sunt peste 750 de biserici, ai căror credincioşi aveau o limbă diferită de cea a imperiului.În proiectul său, Bodoni cerea să se țină cont de tradițiile locale, preoții să fie scutiți de dări pentru pământ, să aibă aceleaşi drepturi ca si clerul rusesc, iar autoritățile laice să nu aibă nici un amestec în treburile bisericii. Proiectul este aprobat de Țarul Alexandru I în 1813 înființând Arhiepiscopia Chişinăului şi Hotinului, condusă de acelaşi Gavriil Bănulescu-Bodoni. Acelaşi Bodoni a organizat biserica introducând unele elemente specifice bisericii ruse. Şi-a ales un vicar, pe Dumitrie Sulima, numit episcop de Bender şi Akerman. În exercititarea atribuțiilor sale era ajutat de protopopi, ce aveau în subordine blagocinii. Mitropolitul Bodoni are însă şi meritul de a fi realizat lucruri cu un profund caracter românesc.

Aşadar, în 31 ianuarie 1813 deschide Seminarul Teologic de la Chişinău, unde limba română era limbă obligatorie de studiu, iar în 1814 şi o tipografie în care se publică numeroase -cărţji bisericeşti în limba română. Până în 1812, bisericile basarabene îşi procurau cărțile de cult de la Iaşi, dar după anexarea Basarabiei, procurarea lor devenea tot mai grea. Astfel Bodoni, trimite Sinodului de la Petersburg solicitarea de inființare a unei tipografii. Tipografia îşi începea activitatea în 1814, iar cărțile urmau să fie tipărite în slovonă, după edițiile de la Moscova, dar şi în moldoveneşte, după aceleaşi ediții. Prima carte tipărită în milba română a fost "Liturghierul" din 1815, fiind urmată de "Ceaslov" (1817), "Psaltirea" (1818) sau "Evanghelia" (1820). Alte două cărți bisericeşti importante, vor fi tipărite cu sprijinul Societății Biblice Ruse, înființate în 1812 şi care a avea ca scop tipărirea de cărți în limba popoarelor din imperiu. Astfel sunt tipărite "Noul Testament" (l817) şi Biblia (1819), după textul celei de la Blaj din 1795. Mitropolitul Bodoni a fost preocupat şi de îmbunătățirea şi organizarea vieții monahale, a celor 12 mănăstiri şi 13 schituri, prin introducerea vieții de obşte. A dorit ridicarea unei catedrale mitropolitane la Chişinău, însă piatra de temelie va fi pusă abia în 1830. Totuşi, în perioada sa au fost ridicate biserici noi în Chişinău(Sf. Treime), şi alte localități, sau restaurate altele. Deşi este o figură controversată putem afirma că, deşi a făcut politica autorităților ruse, el a urmărit promovarea vieții morale şi intelectuale a clerului basarabean. Moartea mitropolitului Bodoni în 1821, determină autoritățile ruse să modifice rangul bisercii, transformând-o în arhiepiscopie condusă de acum încolo de episcopi ruşi.

Urmaşul său a fost **Dimitrie Sulima(1821- 1844),** ucrainean de origine care a accentuat procesul de rusificare. Totuşi, a continuat opera începută de Bodoni, atât prin consolidarea aşezămintelor dar şi prin integrarea mai eficientă a eparhiei basarabene la Biserica rusă, pentru că se dorea câştigarea „populației moldoveneşti față de stăpânirea rusă şi pentru apropierea modovenilor de ruşi". Seminarul din Chişinău este reorganizat în 1823, fiind subordonat Academiei Teologice de la Kiev, Sulima cerând elevilor să vorbească numai ruseşte, deşi cursurile erau în limba română. Printr-un ukaz al țarului Nicolae I din 1840, sunt reorganizate seminariile, limba de predare fiind rusa. Instrucția se realiza prin şcolile mănăstireşti, care şi-au

continuat activitatea şi după anexarea Basarabiei. Pe lângă aceste şcoli sunt organizate începând din 1839 şi şcoli parohiale cu predare în „limba moldovenească", şi a căror număr se ridica la 326 la mijlocul secolului al XlX-lea. Tipografia va continua să tipărească cărţi şi în limba română (Bucoavna românească-1822, 1836 sau Gramatica rusească-românească-1827). Sulima a reuşit să ducă la bun sfârşit visul lui Bodoni, acela de a ridica o catedrală la Chişinău, care va fi sfinţită în 1836, având hramul Naşterea Domnului. Au fost ridicate biserici la câteva mănăstiri(Dobruşa, Japca, Hîncu), dar şi la Chilia, Ismail sau Bender, toate cu arhitectură rusească.

El a fost urmat de **Irinarh Popov (1844-1858),** reprezentant tipic al centralismului şi birocratismului rus. În timpul păstoririi lui s-a desăvârşit organizarea bisericii basarabene după model rusesc. Preoţii au început să poarte reverende ruseşti, iar numele acestora sunt rusificate încă din seminar (Danilevschi, Florov, Vlaicov, Popovschi, etc.), iar după terminarea seminarului, se urmărea căsătoria acestora cu fete rusoaice şi ucrainence, pentru rusificarea familiilor. A luat măsuri pentru îmbunătăţirea situaţiei materiale a clerului, a continuat opera de consolidare şi ridicare de noi biserici la Răciula, Suruceni, Ţigăneşti etc..

Antonie Şocotov (1858-1871), este iniţiatorul primelor reforme bisericeşti. În timpul păstoririi sale, sudul Basarabiei este retrocedat Moldovei prin tratatul de la Paris, din 1856. A fost creată în 1864, Episcopia Dunării de Jos, cu sediul la Ismail, unde a fost înfiinţat şi un Seminar. În 1878, după Congresul de pace de la Berlin, cele trei judeţe au fost realipite la Rusia. În sudul Basarabiei erau atunci, 118 biserici imediat au fost reintroduse instituţiile laice şi ecleziastice ruseşti, iar preoţii români au fost obligaţi să înveţe limba rusă. Un lucru pozitiv a fost apariţia în 1867 a Buletinului oficial al Eparhiei(Kishinevskija Eparchialnyja Vedomosti).

Unnaşul său, **Pavel Lebedev (1871-1882),** naţionalist care a urmărit transformarea preoţilor în slujitori ai statului rus, a dus o politică de rusificare,limba română a fost interzisă în toate instituţiile şi în biserică, şi sunt închise din ordinul său peste 300 de biserici şi locaşuri sfinte. Mărturiile vorbesc de faptul că, a strâns toate cărţile româneşti şi şi-a încălzit cu ele reşedinţa arhiepiscopală. În privinţa preoţilor s-au luat măsuri de împărţire a parohiilor (erau 433 de preoţi parohi la 1873), şi de reglementare a folosirii loturilor parohiale. În unele parohii s-a introdus salarizarea clerului, salariile

erau între 300 şi 600 de ruble anual, dar majoritatea clerului se întreținea din loturile parohiale. Pentru ajutorarea văduvelor şi orfanilor din cler, exista „Epitropia pentru săracii din tagma duhovnicească a eparhiei Chişinăului", iar în 1880 este înființată „Casa emeritală", care acorda pensii clericilor. Sunt înființate din ordinul său, biblioteci parohiale şi protopopeşti dar şi şcoli parohiale(circa 400), cu predare în limba rusă. Trebuie amintită activitatea unor preoți cărturari din această perioadă, ca Nicolae Laşcov din Chişinău, Ioan Butuc, Petru Domei, s.a. În privința vieții monahale, în 1863 este înființată Mănăstirea Noul Neamț. Au fost ridicate biserici noi-Vărzăreşti Curchi, Saharna, iar în marile mănăstiri au fost numiți egumeni ruşi sau ucraineni, mulți cu studii superioare şi profesori la Seminarul din Chişinău dar cei mai mulți dintre călugări erau români care au păstrat vie candela românismului.

Următorul Episcop, **Serghei Lapidevschi (1882-1891),** a fost nevoit să accepte slujba în limba română pentru a calma spiritele. Interzicerea oficierii slujbei în limba română a condus la apariția sectelor religioase, ca cea a inochentiştilor de la Balta, care propovăduia în română. Tot odată a obligat preoții să se implice în activitatea şcolilor săteşti aflate sub oblăduirea bisericii, dar a închis tipografia din Chişinău, în 1883, motivând că „nu mai era nevoie de ea", pentru că „în toate bisericile din eparhie a fost introdusă limba slavonă". Isaachie Polojenschi (1891-1982), a fost urmat de Neofit Nevodcicov (1892-1898) şi lacov Piatnitchi (1898-1904). În timpul celui din urmă i-a ființă Societatea de Istorie şi Arheologie Bisericească din Basarabia, unde au fost realizate numeroase studii de istorie bisericească, şi societatea caritabilă „Frăția Naşterea lui Hristos", care avea ca scop promovarea unei bune educații religioase în popor, dar şi să contracareze acțiunile sectare. Tot în timpul său este reluată tipărirea de cărți de cult în limba română.

La începutul secolului al **XX-lea, episcop era Vladimir Sincovschi (1904-1908)** care s-a confruntat cu urmările războiul ruso-japonez (1904-1905) şi ale revoluției din 1905. Pe fondul acestor evenimente, s-au conturat o serie de măsuri reformiste, firave cei drept, si care au fost înăbuşite prin instaurarea unui nou absolutism. În Basarabia pe fundalul acestor măsuri reformiste, s-a redeşteptam sentimentul național. Noul regulament al seminarilor din 1906 dădea posibilitatea să se studieze facultativ însă, „limba moldovenească" şi „muzica bisericească moldovenească". Tot în acel

an se redeschidea tipografia, care va publica numeroase cărţi religioase în limba română(Ceaslov, Psaltire-1907 etc.)dar si cărţi de citit, Bucoavna moldovenească(1908) şi Abecedarul moldovean(1917) prin munca lui Gurie Grosu, Constantin Popovici sau MihailPlămădeală. Preoţii cer introducerea limbii române în biserică şi şcoală, publicaţii proprii. Congresul preoţilor din 1905, a cerut ca în satele româneşti să se ţină slujbele în română iar cursurile Seminarului din Chişinău să se ţină în limba română. În 1908 apare prima revista bisericească, Luminătorul sub redacţia lui Gurie Grosu şi Constantin Popovici.

Arhiepiscopul **Serafim Ciciagov (1908-1914),** nu a ţinut cont de revendicări, continuând însă politica de rusificare. Un om de mână forte, foarte abil în acţiuni. Cel socotit capul acţiunilor naţionaliste din Basarabia, ieromonahul Gurie Grosu , este ridicat la rangul de arhimandrit, iar după, exilat la o mănăstire din stepele Rusiei. Serafim era îngrijorat şi de răspândirea inochentismului, dar din punct de vedere naţional şi nu dogmatic. Predicile lui Inochentie ţinute în limba moldovenească, atrăgea mulţi români, iar Biserica oficială s-a văzut nevoită să facă unele concesii. Serafim dă dispoziţie arhiereilor vicari, ca în timpul vizitelor canonice, să slujească fie şi parţial „moldoveneşte". În timpul păstoririi sale, sunt continuate activităţile sociale, dar şi economice, construirea unei clădiri în central Chişinăului (1905) cu spaţii de cazare şi prăvălii, şi a unei Case Eparhiale alături de Catedrala din Chişinău. Sunt ridicate noi biserici parohiale la Soroca dar şi mănăstireşti, la Căpriana şi Japca. Mănăstirile Japca şi Călărăşauca sunt transformate în 1916 în mănăstiri de maici.

Urmaşii lui Serafim au fost, **Platon Rojdestvenschi(1914-1915)** şi **Anastasie Gribanovschi (1915-1918).** Ulterior declanşării primului război mondial în 1914 şi mai ales după revoluţia din februarie 1917, basarabenii au început să ceară pe lângă drepturi politice şi drepturi bisericeşti. Astfel, arhiepiscopul Anastasie, aprobă organizarea în aprilie 1917 a congresului preoţilor, mirenilor şi dascălilor. Programul politic al Partidului Naţional Moldovenesc, din 3 aprilie 1917, conţinea şi prevederi asupra biserici ca aceasta "să-şi aibă autonomia ei, adică să se cârmuiască singură; ea să alcătuiască o Mitropolie deosebită cu arhiereu moldovean în frunte. Preoţii să fie crescuţi în limba moldovenească şi toate slujbele bisericeşti să le facă în această limbă".

Academicianul Ştefan Ciobanu, scria că preoţimea din Basarabia „ a jucat unul dintre cele mai importante roluri în mişcarea naţională„. Afirmaţia sa este susţinută de activitatea preotului Andrei Madan care organiza în fiecare duminică şezători culturale, cu lecturi din revista românească „Albina", împrumuta cărţi româneşti enoriaşilor ori le povestea fapte din trecutul istoriei naţionale. Mănăstirile Curchi şi Dobrasa pregăteau dăscăli de cântări moldoveneşti. Pe fondul agitaţiilor bolşevice, între 25-28 mai 1917 are loc la Chişinău Congresul învăţătorilor. La acest congres, Alexie Mateevici a rostit un discurs declarând audienţei următoarele: „suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove însă facem parte din marele popor român, aşezat prin România, Bucovina şi Transilvania". Au loc pe parcursul anului 1917, numeroase congrese şi adunări profesionale care i-au în discuţie şi situaţia Bisericii basarabene. Delegaţii din plasa Lăpuşna hotărăsc în urma adunării din mai 1917, că „Biserica noastră moldovenească din Basarabia trebuie să fie de sine stătătoare". Congresul bisericesc panrusesc de la Moscova din august 1917, ţinând cont de principiul autodeterminării popoarelor din imperiu şi ascultând cererea delegaţiei moldovene pentru autonomia bisericii basarabene, a hotărât să "ajute pe căt este cu putinţă ca popoarele sa-şi dobândească ţintele dorite". Încercarea arhiepiscopului Anastasie Gribanovski de a realiza o viaţă bisericească autonomă, în condiţiile proclamării independenţei Republicii Moldoveneşti în ianuarie 1918, provoacă reacţia autorităţilor române. Fuga lui Gribanovski la Belgrad a declanşat contenciosul bisericesc româno-rus. Sfântul Sinod de la Bucureşti 1-a numit interimar pe episcopul de Huşi, Nicodim Munteanu, până la alegerea unui nou titular. În contextul proclamaţiei Sfatului Tării din 27 martie 1918, şi a noii situaţii create, prin Decretul Regal nr. 1477, din iunie 1918, Episcopul Nicodim al Huşilor este însărcinat să conducă şi Arhiepiscopia Chişinăului şi Hotinului, până la alegerea unui nou titular.

Între 1812-1918 viaţa bisericească din Basarabia s-a desfăşurat în condiţii de deznaţionalizare, politică dusă de autorităţile ţariste. Biserica fiind una dintre instituţiile vizate, dar trebuie să remarcăm în primul rând viaţa materială a eparhie, a clerului dar şi activitatea misionară. În ciuda acestor măsuri unii preoţi au menţinut spiritul românismului prin cărţile tipărite şi serile culturale ţinute.

Biserica din Basarabia între 1918-1940

Îndată după unirea Basarabiei cu România, Episcopul Nicodim al Huşilor este însărcinat să conducă şi Arhiepiscopia Chişinăului şi Hotinului, până la alegerea unui nou titular. Acesta a luat primele măsuri pentru integrarea Bisericii basarabene în viața religioasă a celei din România. S-a reorganizat centrul eparhial, a fost introdusă limba română în biserici şi în Seminarul de la Chişinău şi au fost înlocuiți unii egumeni ruşi şi ucraineni.

La 30 decembrie 1919 Sinodul BOR, întrunit în şedință extraordinară cu toții ierarhii din România Mare, a luat hotărârea ca „după cum s-a realizat unirea tuturor teritoriilor româneşti la Patria-mamă, tot astfel să se realizeze şi unitatea bisericească pe întreg pământul României întregite, într-o singură Biserică Autocefală Ortodoxă."

Sinodul a emis şi actul prin care arhiereul Gurie Grosu Botoşăneanul era numi locțiitor de arhiepiscop al Chişinăului iar din 21 februarie arhiepiscop. La 10 martie 1923 sunt create două eparhii noi Cetatea Albă- Ismail, cu reşedința la Ismail şi a Hotinului cu reşedința la Bălți.

Eparhia de Cetatea Albă a fost condusă de **Nicolae Cotlarciuc(1923-1924),** instalat la 20 mai 1923, a păstorit până în 1924, când este numit mitropolit al Bucovinei. I-a urmat în decembrie 1924, **lustinian Teculescu(1924-1932),** episcop al Armatei, şi care a păstorit până în 1932, când a trecut la cele sfinte.

A fost urmat de **Dionisie Erhan(1932-1941),** care a păstorit până la cedarea Basarabiei organizarea eparhiei a ridicat catedrala, sfințită în 1935, o reşedință eparhială. Numit Mitropolit al Bucovinei în 1935, este urmat de de **Tit Simedrea (1935-1940)** până în 1940, când este numit Mitropolit al Bucovinei.

Mitropolia Basarabiei există de jure din 1925 când Sinodul BOR a luat decizia de înființare a Mitropoliei Basarabiei, recunoscută prin Decretul Regal nr. 1942 din 4 mai 1925. În anul 1927, Adunarea Eparhială de la Chişinău cere Sinodului BOR ca Arhiepiscopia Chişinăului să fie ridicată la rangul de Mitropolie. Prin decizia Sinodului din 21 aprilie 1928, Gurie Grosu, devenea Mitropolit al Basarabiei (jurisdicția acesteia cuprindea Arhiepiscopia Chişinăului, Episcopia Hotinului şi Bălților şi Episcopia Cetății Albe -Ismail).

Mitropolitul **Gurie Grosu (1918-1936)** a fost urmat de Arhiereul **Efrem Enăchescu** sub titlul de locotenență până în ianuarie 1944, când a fost ales Mitropolit pentru doar câteva luni. În cei 22 de ani de viață bisericească românească, în Basarabia au avut loc realizări numeroase. Activitățile misionare au continuat Uniunea clerului ortodox , Frăția Naşterea lui Hristos, dar şi altele. Activitatea misionară a fost şi mai activă ca urmare a proliferării sectelor (19200 de adepți ai diferitelor secte în 1930). Această activitate misionară era susținută şi de publicații ca, Revista Misionarul, apărută în 1929, publicată de preotul Alexandru Scvoznicov din Chişinău sau numeroasele broşuri apărute în colecția Biblioteca misionarului ortodox. Viața monahală a contribuit şi ea la îmbogățirea spiritului ortodox românesc. Pe lângă unele mănăstiri au apărut şcoli pentru educarea monahilor sau pregătire cântăreților, ca cea de la mănăstirea Dobruşa. Apar noi schituri, astfel încât numărul călugărilor ajunge la circa 2400. Au fost ridicate peste 100 de biserici, cum ar fi catedrala din Bălți sau bisericile din Ismail, Soroca sau Sociteni, numărul locaşurilor de cult ajungând la 1090 în 1925, şi peste 1100 de preoți parohi. Un eveniment important în viața bisericii basarabene dar şi aşteptat, a fost înființarea Facultății de Teologie din Chişinău în 1928. Menirea sa era aceea a unui centru de studii dar şi iradiere a culturii române.

Înființarea Facultății a fost aprobată de către Ministrul Instrucțiunii Publice, loan Petrovici cu ordinul 97118 din 1926, ca parte a Universității din Iaşi. Primul ei decan a fost loan Mihălcescu, de la Universitatea din Bucureşti. Printre decani s-a numărat şi Gala Galaction iar ca profesori Grigore Pişculescu, Ştefan Ciobanu sau Nichifor Crainic. Seminarul teologic din Chişinău a fost reorganizat în 1927, iar printre absolvenții săi s-a numărat şi actualul Mitropolit al Ardealului, Antonie Plămădeală. Seminarii au fost înființate şi la Ismail şi Edineț, formându-se astfel o nouă generație de preoți cu spirit românesc.Activitatea publicistică religioasă a fost destul de bogată, pe lângă numeroasele cărți tipărite şi-a continuat apariția revista Luminătorul, apărută în 1908, dar au apărut şi reviste noi, ca cele ale studenților de la teologie, Studentul (1928-1933), continuată cu Gândul neamului (1933-1934).

Mentalitatea religioasă basarabeană era una aparte aşa cum observase şi cel din urmă care afirma la un moment dat că „nicăeri ca în Basarabia semnul crucii nu era făcut mai corect şi cu mai multă

evlavie, nicăeri nu întâlneai la răspântii mai multe şi mai bine îngrijite cruci, nicăeri preoţii nu erau mai respectaţi... „.Viaţa religioasă se deosebea şi ea, atât sub aspectul tipicului bisericesc, cât şi sub cel al portului preoţilor de influenţă rusească. Aceştia se deosebeau de cei din vechiul regat prin îmbrăcămintea de origine rusă, pletele peste umeri, influenţă pe care nu o vor părăsi prea repede. Putem afirma că, viaţa bisericească a stat sub semnul personalităţii mitropolitului Gurie Grosu într-o perioada tensionată de tendinţele scizioniste (stiliştii, inochentiştii), de cei care nu vedeau bine unificarea bisericească şi trecerea la stilul nou. Gurie prin poziţia sa, ca reprezentant al statului, era hotărât să apere interesele statului, dar şi ale eparhiei pe care o păstorea. Era expus însă atacurilor celor care nu vedeau bine unificarea bisericească şi nici îndreptarea calendarului ca şi românismul său pur. Aceştia vor fi cei care îl vor înlătura acuzându-l de încălcarea legii şi abuzuri, acuze care au făcut obiectul a trei anchete în 1936 din parte Ministerului Cultelor, a Sinodului şi Consiliului eparhial. În realitate însă Grosu era apărătorul legislaţiei româneşti civile şi bisericeşti. În urma acestor anchete, Sinodul hotărăşte în şedinţa din noiembrie 1936, suspendarea temporară pe parcursul anchetei judiciare. Mitropolitul Gurie se retrage oficial. Interimatul a fost asigurat astfel temporar, de Mitropolitul Moldovei, Nicodim Munteanu şi de Episcopul Cosma al Dunării de jos, iar în februarie 1938 este numit vicar al Arhiepiscopiei Chişinăului, Efrem Enăcescu, numire realizată prin decretul regal 1081/1938 şi care va efectua sute de vizite în toate parohiile mitropoliei îngrijindu-se de viaţa bisericească basarabeană.

Anul 1940 a însemnat începutul calvarului odată cu cedarea Basarabiei la 28 iunie, circa 487 preoţii au luat calea pribegiei. În acel an Mitropolia Basarabiei cuprindea 1090 de biserici parohiale şi 30 de mănăstiri. Bisericile au fost închise, vandalizate, profanate, incendiate, 57 de preoţi care nu au acceptat jurisdicţia impusă de ruşi au fost împuşcaţi sau schingiuiţi iar alţii deportaţi în Siberia.

Biserica din Basarabia între 1940-1941

Tragicul an 1941 a însemnat sfârşitul României Mari. Pe 26 iunie 1941 a sosit ultimatumul cedării, şi încă o dată marile puteri hotărau soarta României. Până pe 28 iunie teritoriul trebuia evacuat. Prin cea de-a doua notă ultimativă a ministrului sovietic de externe,

în patru zile, începând cu orele 14.00, Basarabia trebuia evacuată. Pe 29 iunie 1940, în zori, tancurile armatei roşii au intrat în Basarabia. Trupele sovietice au trecut Prutul, punând stăpânire pe oraşul Herța şi chiar pe o parte a județului Dorohoi. Cele 48 de ore de calvar au adus oceane de lacrimi, au semănat moarte, durere, despărțiri. Printre cei care au fost maltratați şi supuşi la umilințe au fost şi sute de preoți. S-au refugiat toți ierarhii şi consilieri eparhiali, profesorii Facultății de Teologei, studenții, mulți preoți şi călugări. Viața bisericească a cunoscut modificări, autoritățile sovietice au impus regimul aplicat tutoror cultelor din URSS. Până în decembrie Biserica de aici a rămas fără păstor, abia în decembrie este trimis episcopul Alexei de Tuia. Prima lui măsură a fost ca slujbele să se țină în slavoneşte şi să se revină la stilul vechi. Autoritățile sovietice au declanşat o prigoană împotriva românilor, fiind arestați şi deportați în Siberia circa 300 000 de basarabeni, între care şi 487 de preoți, iar alți au fost torturați şi ucişi. Atrocitățile ocupanților sovietice sunt rememorate de martorii oculari. Arhimandritul Felix Dubceac, originar din comuna Voloave,județul Soroca, refugiat de la mănăstirea Rudi şi adăpostit la mănăstirea Sfânta Ana de la Rohia, apoi stabilit în Detroit, SUA, consemnează: "în a doua înrobire a Basarabiei, Stalin a dat ordin să fie deportați preoții din sate, iar mănăstirile să fie prefăcute în colhozuri şi şcoli komsomoliste”.

Toate icoanele şi cărțile din bibliotecile mănăstirilor să fie arse. Limba şi alfabetul slavon să fie în toate şcolile primare, secundare şi universitare". La fel de evocatoare sunt declarațiile făcute chiar de preoții refugiați în ziua de 28 iunie 1940. Iată declarația preotului Gheorghe Geamatan, refugiat din parohia Elisaveta, județul Bălți: "Pe 28 iunie, pe când mă pregăteam să plec la slujbă, pe la orele 17.00 am văzut pe strada Bălți-Soroca tancuri ruseşti şi, la aproximativ o oră, la vreo sută de avioane ruseşti au împânzit cerul deasupra Bălților şi satului. M-am întors acasă şi, luându-mi familia, am pornit pe jos spre Ştefaneşti. Când am părăsit satul, oamenii plângeau că ruşii îi ocupă. M-au oprit să-mi facă percheziție, deşi enoriaşii mei s-au opus. Oricum, am părăsit parohia fară hrană, fară cai, fară a-mi lua ceva bani. O altă declarație a preotului Teodor Armaşu din parohia Gălățeni, județul Hotin:

„M-am refugiat pe 28 iunie 1940, prima zi de evacuare, părăsind parohia pe la orele patru după masă, când enoriaşii m-au informat că tmpele sovietice au trecut Nistrul la Neverotoveni. Nu

am avut niciun transport, trăsurile şi caii din comuna au fost sechestraţi de autorităţile bolşevice. Nu a mai circulat niciun tren începând cu ora trei în noaptea de 28 iunie, astfel am fost nevoit să apuc pe un drum la întâmplare. Trăiam clipe de panică şi disperare. Am plecat pe jos cu ceva bagaje în mână. Dar, fiind suferind şi auzind huruitul tancurilor comuniste, care era asurzitor, am lăsat şi acel bagaj, bucuros că pot scăpa cu zile şi trece peste Prut. În aceeaşi zi, seara, am ajuns la Lipnic, unde în gară era un tren militar de evacuare... Astfel, pe 29 iunie 1940,la orele trei după masă, am ajuns la laşi. Soţia, împreună cu copilul de 7 ani, rămânând în Basarabia încă mult timp...". Preotul Serafim Chicu, refugiat din parohia Sineşti, judeţul Bălţi, declara: „ în zilele de 30 iunie, 1 şi 2 iulie 1940 am văzut şi am simţit o atitudine făţişă antiromânească, pe drumuri, la fiece pas. s-au grupat bande care săvârşeau omoruri şi jafuri, bolşevicii prezidau toate adunările cu caracter antiromânesc".

Părintele Sergiu Sofronie, paroh în comuna Dumitresti, judeţul Soroca, face următoarea mărturisire: „Sâmbăta-dimineaţa am oficiat slujba în curtea bisericii din Dumitresti. în timp ce oficiam, avioanele ruseşti brăzdau cerul cu zgomotul lor asurzitor. Am stat la masa cu enoriaşii mei, le-am dat ultimele sfaturi în calitatea mea de preot. Lumea s-a cuprins de cea mai mare durere şi mâhnire. Am venit acasa şi mi-am împachetat parţial câteva lucruri, mobila am dat-o locuitorilor din sat, iar casa am lasat-o la voia întâmplării... Arhiva am predat-o unui om de încredere. în zorii zilei, plângând ca un copil, am pornit pe jos spre Bălţi. Tot ce auzeam erau huiduielile ruşilor despre români... Drumul până la gara Bălţi a fost umilitor, eram percheziţionat şi interogat, mai nu m-au arestat. în gară am ajuns duminică, 30 iunie, pe 2 iulie am ajuns la Ungheni, iarăşi interogatoriu, percheziţii şi lovituri. Pe 3 iulie 1940 am trecut Prutul flămând, dezbrăcat, dar calvarul rămăsese deja în urmă".

Biserica din Basarabia între 1941-1944

După eliberarea Basarabiei şi revenirea autorităţilor româneşti viaţa religioasă a revenit la normal. Au început lucrările de refacere a locaşurilor de cult distruse de sovietici, a fost redeschis Seminarul Teologic din Chişinău, au reapărut periodicele bisericeşti. Cu toate acestea eparhiile au fost conduse doar de locţiitori: **Efrem Enăchescu** la Chişinău (**1941 1944),** abia în ianuarie 1944 este ales Mitropolit, episcopul **Policarp Moruşca (1941-1944)** la Ismail,

urmat de **Dr. Antim Nica,** ales episcop în ianuarie 1944, şi **Partenie Ciopron (1941-1944),** la Bălţi.

Viaţa religioasă revenise la normal, la Bălţi apare revista Biserica Basarabeană, iar la Ismail îşi va relua apariţia Buletinul eparhial. În ciuda apropierii fontului, preoţii dar şi mitropolitul Enăchescu au slujit până în ultimul moment. Deşi frontul era la 40 de km de Chişinău, Mitropolitul a slujit în catedrală, în luna mai a anului 1944 şi a efectuat peste 40 de vizite canonice în bisericile şi parohiile eparhiei. A slujit până în ultima decadă a lunii august 1944, când Basarabia a fost ocupată total de sovietici. Mitropolitul s-a refugiat la Mănăstirea Cernica, unde a şi murit în 1968. iar episcopul Nica a fost loctiitor de episcop la Galaţi apoi episcop vicar patriarhal până în 1973.

Biserica din Basarabia între 1944-1991

Începând cu 1944 calvarul comunist a revenit şi mai fatal pentru românii basarabeni dar şi pentru biserica naţională. Victime ale regimului au fost preoţii, călugării, ierarhii, iar după 1945 tot clerul românesc. Ca măsuri de deznaţionalizare, limba rusă a fost impusă ca limbă de stat. Graiul autohtonilor fiind numit „limbă moldovenească", istoria falsificată încercând să se inducă ideea că Basarabia a fost o provincie rusească. În anii represiunii 1944-1949, dar şi după aceia, sute de preoţi şi călugări au fost arestaţi, torturaţi, ucişi sau deportaţi în Siberia, Kazahstan sau alte zone ale URSS. Printre aceştia e numără ieromonahul Serafim Dabija, preoţii Gheorghe Armaşu, Antonie Vustean şi alţii. Cei rămaşi erau supravegheaţi de KGB. Din cele peste o mie de biserici existente în 1944, aproximativ 500 au fost închise, printre care şi Catedrala din Chişinău. Toate bunurile bisericii au trecut în proprietatea statului. Felurite şi meşteşugite au fost mijloacele prin care au pângărit bolşevicii credinţa. La 3 decembrie 1945 în satul Medveja, Bălţi, orele 15, în timp ce săvârşea taina cununiei, s-au întâmplat următoarele lucruri "creştineşti": nişte militari ruşi au aruncat în biserică o grenadă, iar pentru siguranţă au intrat şi a doua oară împuşcând în lumea adunată, în timp ce oamenii implorau zadarnic pe militarul Ivan Carp să intervină pentru a face ordine, 8 militari au revenit beţi şi înarmaţi cu cuţite pentru a-1 omorî pe preot. Negăsindu-1, îl "pedepsiră" pe un om, care făcea de gardă şi pe nişte copii, care cântau în şcoală. Preotul Dubinschi va trimite o scrisoare

împuternicitului pentru culte, Rornenski. Răspunsul s-a primit abia peste un an, comunicându-i-se faptul că s-a făcut un demers la procuratură. Nu se cunoaşte nici astăzi ce a hotărât procuratura în acest caz, dar cert este faptul, că abuzurile şi crimele au continuat. Nelegiuirile săvârşite de autorităţile de stat rămâneau neobservate. Nimănui şi cu nimic nu putea ajuta împuternicitul Rornenski, nici ţăranului Mocanu din Sîngera, care ruga să nu fie mânat la lucru măcar duminica pentru a-şi face datoria la biserică, nici stareţei Platonida Caialnic, în legătură cu faptul că,într-o noapte, soldaţii din Armata Roţie au distrus tot gardul din jurul mănăstirii Vărzăreşti. Referitor la organizarea bisericească în primii ani ai regimului comunist în Basarabia, episcopul instaurat de ruşi, Ieronim Zaharov,a stăruit să rezolve, în limita posibilităţilor, problema lipsei preoţilor în parohii, majoritatea refugiindu-se peste Prut, hirotonindu-i pe mulţi din foştii absolvenţi ai şcolilor de cântăreţi. În 1947 episcopul Ieronim a fost transferat în Riazan. Din februarie 1947 până în martie 1948, Eparhia Chişinăului îl are în frunte pe episcopul Venedict Poleacov. E relevant un caz, care exprimă atitudinea acestui ierarh faţă de creştinii autohtoni. Prin sate şi mănăstirile transformate în "artei" (cooperative de mici meseriaşi) intra foametea şi moartea. Chemat la faţa locului să vadă cum mor ca muştele călugării din mănăstirea Curchi, episcopul Benedict Poleacov găseşte cauza în pretinsele aventuri amoroase ale stareţului şi nu în cele 200 gr. de pâine pe zi, făcute din crupe de orz şi amestec cu ghindă. Puterea sovietică, călăuzită de principii obscure şi duşmănoase a declanşat un adevărat genocid împotriva basarabenilor, împotriva oricăror manifestări româneşti, împotriva conştiinţei creştine. Foametea organizată de conducerea sovietică, din 1946-1947, a "cosit" peste 200 de mii de vieţi omeneşti. Cu toată prigonirea credincioşilor şi a bisericii, spiritul religios în mijlocul populaţiei autohtone era foarte activ. În ianuarie 1948 într-un raport către guvernul republicii, Rornenski, împuternicitul pentru afacerile bisericii ortodoxe de pe lângă Consiliul de Miniştri al URSS pentru RSSM, scria "în urma supravegherii personale şi studierii permanente a activităţii bisericii şi preoţimii, precum şi a stării de religiozitate se vede că ultima în mijlocul populaţiei băştinaşe e înaltă". Bunăoară, de la 1 ianuarie până la octombrie 1947, în timp ce în republică bântuia foametea - adevărata tragedie a acelor vremi în 86 de biserici din protopopiatul Chişinău au avut loc 2932 de botezuri şi 464 de cununii, iar în 22 de

biserici din blagocinia Bender- 1163 de botezuri şi 180 de cununii. De o autoritate deosebită in rândul populaţiei se bucura preoţimea, oamenii apelau la sfaturile feţei bisericeşli, achitau impozitele pentru parohii. Reprezentanţii regimului aveau însă o atitudine diametral opusă faţă de cler. În condiţiile represaliilor staliniste s-au intensificat arestările şi deportările aşa ziselor "elemente naţionaliste". Detaşamente de soldaţi, miliţieni săvârşeau câteva razii pe săptămână prin satele şi oraşele Basarabiei, venind pe neaşteptate la ore diferite de noapte sau zi, căutând "naţionalişti", "colaboraţionişti", "cuzişti", persoane, care în timpul guvernării româneşti au activat şi colaborat cu organele de stat sau cu partidele ţării. Printre acestea se aflau mulţi preoţi, care deseori erau arestaţi doar pentru faptul că erau slujitori ai altarelor, umplând ei înşişi temniţele totalitarismului. Aceste acţiuni au culminat în 1949, când la data de 6 iulie, mai mult de 11342 de familii de ţărani basarabeni nevinovaţi au fost deportate. Zeci de mii de oameni au fost arestaţi, judecaţi, exilaţi în Siberia, Kazahstan şi în alte părţi ale imperiului sovietic. Printre preoţii şi călugării represaţi au fost şi iermonahul Serafim Dabija, preoţii Gheorghe Armaşu, Ioan Sochirca, Antonie Vusean şi mulţi, mulţi alţii. Represarea feţelor bisericeşti şi a credincioşilor se motiva în fel şi chip. Că sunt rămăşiţe ale regimului vechi, de aceea trebuie lichidate; că promovează idei antisovietice în societate; că fac agitaţie în rândul populaţiei să nu achite impozite şi colectările; că instigă oamenii la sabotarea transformărilor socialiste în ţinut etc. Dacă nu erau deportaţi, clericii erau în permanenţă supraveghiaţi de K.G.B., înjosiţi de către organele şi reprezentanţii statului comunist. De exemplu, în satul Caracui, raionul Cotovschi (Hânceşti), preşedintele sovietului sătesc l-a evacuat din casă, pe preotul A.D. Buruianov, casă parohială pe care o ocupa împreună cu familia. În satul Batâr, raionul Căinări, preotul Porfire Gondiu a fost lăsat fără acoperiş, casa dumnealui fiind transformată în sediu al cârmuirii colhozului. În perioada de început a existenţei R.S.S. Moldoveneşti au fost făcute relativ puţine încercări de închidere a sfintelor lăcaşuri, dar după 1948 acestea încep să fie "lichidate" cu zecile, lăsând mii de credincioşi fără lăcaş spiritual şi îndrumare duhovnicească. O nouă etapă de persecuţii împotriva bisericii a început după 1958, când au fost închise alte 300 de biserici si cele aproximativ 20 de mănăstiri şi schituri! Suruceni 1957, Căpriana 1961, Noul Neamţ 1962, Curchi, Coşilauca, Răciula, Vărzăreşti s.a.),

singura rămasă deschisă fiind mănăstirea Japca cu călugărițe de origine rusă.Noii preoți erau şcoliți la Seminarul din Odessa, dar şi la Academiile teologice din Zagorsk şi Leningrad şi trimişi apoi în diferite provincii ale Uniunii Sovietice tot mai departe de Basarabia. Majoritatea parohiilor basarabene erau păstorite de preoți „făcuți" din rândul cântăreților sau al credincioşilor. Multe parohii însă erau păstorite de preoți de alt neam care slujeau în slavonă, stilul vechi fiind astfel reintrodus. Obiectele de cult erau cu greu obținute de la Moscova,iar cărțile de cult în româneşte lipseau cu desăvârşire, în timp ce căsătoriile mixte au reprezentat un alt mijloc de rusificare. Sub raport administrativ în locul Mitropoliei Basarabiei a rămas o simplă Episcopie (mai târziu Arhiepiscopie), sub autoritatea Patriarhie Moscovei. Eparhia a fost condusă de ierarhi ruşi, episcopii Ieronim Zaharov (1944-1947), Benedict Poleacov (1947-1948), arhiepiscopul Nectarie Grigoriev (1948-1969), episcopul Vartolomeu Gondarovski (1969-1972), arhiepiscopul Ionatan Karpolovici (1972-1987) şi mitropolitul Serapion Fadeev (1987-1989). Pentru a ne da seama de cât de dură a fost politica comunistă împotriva bisericii româneşti din Basarabia, trebuie să spunem că, în 1988 mai erau 193 de biserici, în care activau 230 de preoți, 12 diaconi şi 114 cântăreți. Pe fondul mişcărilor de emancipare națională din Basarabia în anul 1989, la presiunea opinie publice, mitropolitul Serapion este înlocuit în iulie 1989. Pe 15 iulie este redeschisă Catedrala din Chişinău iar Serapion ține predica în limba rusă. Credincioşii au cerut să vorbească în română, iar la terminarea slujbei au declanşat acțiunea de protest. Cei 26 de deputați moldoveni au cerut ultimativ Patriarhului Pimen al Moscovei, înlocuirea lui Serapion cu un prelat cunoscător al istoriei şi limbii româneşti, amenințând cu autocefalia Bisericii Moldoveneşti, care era un punct în programul Frontului Popular din Moldova. A fost numit astfel, secretarul Mitropoliei din Cernăuți, Vladimir Cântăreau. Mitropolia Basarabiei a fost reactivată de Sf. Sinod al BOR la 19 decembrie 1992, iar Petru Păduraru, episcop de Bălți şi locțiitor de mitropolit, sub jurisdicția BOR. din decembrie 1992.

BUCOVINA ŞI BASARABIA SUB STĂPÂNIRI STRĂINE: ASEMĂNĂRI ŞI DEOSEBIRI

Constantin UNGUREANU,
Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

Dezmembrarea Țării Moldovei

Fiind situată la hotarul a trei imperii, Moldova a fost amenințată, pe parcursul secolelor, cu dezmembrarea teritorială sau pierderea suveranității statale. Încă în 1484 Imperiul otoman a cucerit cetățile Chilia şi Cetatea Albă, Moldova fiind lipsită de ieşirea la Marea Neagră. În secolul următor a fost transformat în raia turcească teritoriul de lângă Tighina, iar în câmpia Bugeacului s-au aşezat cu traiul tătarii nogai. La începutul secolului al XVIII-a şi ținutul Hotinului a devenit raia turcească, astfel că o parte însemnată a teritoriului dintre Prut şi Nistru nu se mai subordona domnitorilor de la Iaşi.

În 1768 a izbucnit un nou război ruso-turc, iar Moldova şi Muntenia au fost ocupate de Rusia țaristă. Alarmată de succesele militare ale ruşilor, Imperiul habsburgic a dorit să ocupe Oltenia, pe care o deținuse deja în perioada 1718-1739. Însă, odată cu anexarea Galiției în 1772, s-au modificat şi interesele geostrategice ale Austriei față de Principatele Române. După retragerea armatei ruse din nordul Moldovei, unități austriece au ocupat întreg ținutul Cernăuți, 142 de sate din ținutul Suceava şi 9 localități din nord-vestul raialei Hotin.

La 7 mai 1775 a fost semnată la Istanbul o convenție austro-turcă, prin care Imperiul otoman ceda Bucovina Austriei. La 2 iulie 1776, a fost încheiată la Balamutca ultima convenție, ce reglementa definitiv hotarul dintre cele două imperii. Conform acestei convenții, Imperiul habsburgic a ocupat oraşele Cernăuți, Siret şi Suceava, împreună cu 226 de sate şi 52 de cătune din nord-vestul Moldovei[1]. Noua provincie austriacă a fost botezată „Bucovina”, de la pădurile de fag din zonă. În teritoriul ocupat de austrieci se aflau renumitele mănăstiri Putna, Sucevița, Moldovița, Dragomirna, Voroneț, Humor,

---

[1] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. Vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, Bucureşti, 1993, p. 81.

Horecea, vechea episcopie de la Rădăuți, fostele capitale ale Moldovei, Siret şi Suceava.

Pe parcursul secolului al XVIII-lea au avut loc mai multe războaie ruso-turce, iar Rusia țaristă şi-a extins treptat posesiunile sale, apropiindu-se de hotarul de est al Țării Moldovei. Armata țaristă a intrat pentru prima dată pe teritoriul Moldovei în 1711, în timpul campaniei de la Prut a lui Petru I. În timpul războiului ruso-turc din 1735-1739, armata rusă a ocupat Principatele Române, iar în timpul negocierilor de pace, diplomații ruşi au revendicat pentru prima dată teritoriul propriu-zis al Basarabiei, adică partea de sud a teritoriului dintre Prut şi Nistru, aflat sub ocupație directă otomană. În urma războaielor din 1768-1774 şi 1787-1791, Rusia țaristă şi-a întărit şi mai mult influența în Principatele dunărene, iar în rezultatul Păcii de la Iaşi din anul 1791, a obținut teritoriul dintre Nistru şi Bug, devenind vecină directă a Principatului Moldovei.

În toamna anului 1806 a izbucnit un nou război ruso-turc. La 11 noiembrie armata țaristă a intrat în Moldova, iar la 25 decembrie a ocupat oraşul Bucureşti. În timpul acestui război, care s-a prelungit până în 1812, Rusia țaristă a intenționat să anexeze ambele Principate Române, pentru a-şi lărgi posesiunile până la Dunăre. Fiind amenințată de invazia Franței, Rusia şi-a moderat pretențiile teritoriale, renunțând mai întâi la Muntenia, apoi şi la Moldova dintre Prut şi Carpați. La 16/28 mai 1812 a fost semnat Tratatul de Pace de la Bucureşti, potrivit căruia, teritoriul dintre Prut şi Nistru al Moldovei era anexat de Rusia țaristă. Teritoriul ocupat avea o suprafață de 45.630 km^2, fiind cu 7.400 km^2 mai mare decât teritoriul din dreapta Prutului, rămas în componența Principatului Moldova. În teritoriul ocupat de Rusia, care a obținut denumirea de Basarabia, existau 5 cetăți, 17 oraşe, 685 de sate, care erau populate de cca. 490 mii de locuitori[1].

Situația din Bucovina şi Basarabia la începutul stăpânirilor străine

La momentul anexării Bucovinei, nivelul de dezvoltare social-economică a ținutului era asemănător celui din alte ținuturi ale Moldovei. Ocupațiile de căpetenie ale locuitorilor erau agricultura şi

[1] Ştefan Purici, *Istoria Basarabiei – Note de curs*, Bucureşti, 2011, p. 16.

creşterea vitelor, mica industrie fiind slab dezvoltată. Comerţul era practicat mai ales de evrei şi armeni. Cea mai mare parte a Bucovinei, mai ales zona de deal şi de munte, era acoperită de păduri, dar această bogăţie era valorificată doar în mică măsură.

La începutul stăpânirii austriece, în Bucovina existau mai multe tipuri de proprietate: domnească, ecleziastică, boierească şi răzeşească. Oraşele Cernăuţi, Siret şi Suceava făceau parte din domeniul domnesc. Un mare număr de sate, mai ales în zona dintre Prut şi Nistru, se aflau în stăpânirea diferitor familii boiereşti moldoveneşti. În zona muntoasă ţăranii erau liberi, iar în satele din sud-vestul Bucovinei nu erau mari proprietari. Cele mai întinse erau posesiunile ecleziastice, cu o suprafaţă de 105 mile pătrate, din cele 190 ale întregii Bucovine. Satele răzeşeşti (circa 50 la număr) erau concentrate în partea de nord a Bucovinei, în special în văile râurilor Prut, Ceremuş şi pe cursul superior al Siretului.

La momentul ocupării Bucovinei, în teritoriul respectiv fiinţau şase şcoli domneşti – câte una la Putna, Cernăuţi, Siret, Suceava, Rădăuţi şi Câmpulung. La Rădăuţi funcţiona şi o şcoală episcopală, înfiinţată în 1747, iar în localităţile mai importante şi pe lângă mănăstiri activau mai multe şcoli mănăstireşti şi parohiale, în care se învăţa citirea, scrierea şi cântarea bisericească. Cea mai importantă instituţie de învăţământ era şcoala publică de la Putna, cu o durată a studiilor de şapte ani. Instituţiile de învăţământ din teritoriul Bucovinei asigurau instruirea unui număr redus de copii, majoritatea populaţiei fiind analfabetă.

Numărul exact al populaţiei Bucovinei la momentul anexării nu este cunoscut, izvoarele istorice oferind diferite date statistice. În general, către anii 1774-1775, populaţia Bucovinei număra între 70.000 şi 80.000 de persoane. Şi mai dificil este de determinat structura etnică a Bucovinei. Spaţiul respectiv a fost populat de români din cele mai vechi timpuri. Fiind însă la o margine de ţară, nordul Moldovei a fost puternic influenţat de mişcările de populaţie, în special din spaţiul slav. Confruntările militare din Polonia au provocat un exod masiv al galiţienilor în Moldova, refugiaţii stabilindu-se mai ales în satele de la hotar. Concomitent, mulţi români din zona respectivă au părăsit casele şi s-au refugiat în interiorul Moldovei, mai puţin ameninţat de operaţiunile militare din timpul războiului.

Potrivit rezultatelor cercetărilor din ultimul timp, la momentul anexării, în Bucovina locuiau cca. 60-65% români, cca. 27-32% ucraineni (ruteni şi huţuli) şi cca. 8% reprezentanţi ai altor etnii, în principal evrei, ţigani şi armeni[1]. Românii constituiau majoritatea absolută a populaţiei şi erau răspândiţi pe suprafaţa întregii Bucovine. În zona dintre Prut şi Nistru şi în satele de pe valea Ceremuşului, românii reprezentau circa o treime, iar ucrainenii două treimi din populaţie. Huţulii locuiau în zona muntoasă a Câmpulungului Rusesc. Evreii formau trei comunităţi importante la Cernăuţi, Suceava şi Vijniţa, dar locuiau dispersat şi în multe sate. Majoritatea ţiganilor locuiau în sudul Bucovinei, pe lângă mănăstiri. La Suceava, de mai multe secole, exista o puternică şi influentă comunitate armeană.

La începutul secolului al XIX-lea, situaţia din Basarabia nu se deosebea radical faţă de restul Moldovei, dar populaţia suferise foarte mult din cauza războiului şi a ocupaţiei militare ruse. Până la anexare, teritoriul dintre Prut şi Nistru se împărţea sub aspect administrativ, în trei părţi: teritoriul aflat efectiv sub autoritatea domnitorului Moldovei; raialele turceşti Hotin, Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă), Chilia şi Ismail, cu cetăţile omonime şi localităţile din jur; regiunea Bugeacului, locuită de tătarii nogai. Deja în timpul războaielor anterioare, o parte din tătari au plecat din sudul Basarabiei, iar în anii 1806-1812, toţi tătarii şi turcii au părăsit teritoriul respectiv, astfel că Bugeacul a fost practic depopulat.

În partea de nord şi centrală a Basarabiei, principala ocupaţie a populaţiei era agricultura şi creşterea vitelor. Cele mai multe terenuri aparţineau diferitor familii boiereşti moldoveneşti. Potrivit unor statistici, în anul 1818, în teritoriul Basarabiei locuiau 145 de nobili. Suprafaţa moşiilor ecleziastice era mult mai mică comparativ cu Bucovina. La momentul anexării, în Basarabia existau 775 de biserici parohiale, dintre care 734 din lemn, 40 de piatră şi o biserică din cărămidă, precum şi cca. 40 de mănăstiri şi schituri[2]. Totuşi, mănăstirile din Bucovina, unde erau înmormântaţi mulţi domnitori ai Ţării Moldovei, erau mai vechi şi mai renumite decât cele din

---

[1] Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918*, Chişinău, 2003, p. 28, 38.

[2] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei*, Suceava, 2006, p. 49.

Basarabia. Satele răzeşeşti erau situate mai ales în partea de nord şi centrală a Basarabiei. Către anul 1817, în acest teritoriu existau 148 de sate răzeşeşti, locuite de cca. 10.000 de familii, care aveau în posesie cca. 152 mii desetine de pământ[1].

Ca şi în cazul Bucovinei, informaţiile despre populaţia Basarabiei la momentul anexării sunt foarte contradictorii. Din cauza războiului, multe familii de moldoveni s-au refugiat în partea dreaptă a Prutului. Concomitent, în teritoriul dintre Prut şi Nistru a crescut numărul imigranţilor ruteni, iar în partea de sud a ţinutului au început să se stabilească cu traiul colonişti de la sud de Dunăre. Se estimează că, în 1812, în teritoriul dintre Prut şi Nistru locuiau cca. 255 mii – 300 mii de locuitori. Ţinuturile din nordul şi centrul Basarabiei erau locuite aproape exclusiv de români. Doar în partea de nord a ţinutului Hotin existau un şir de sate, locuite în majoritate de ruteni (ucraineni), situaţia etno-demografică din acest teritoriu fiind asemănătoare cu partea de nord a Bucovinei. O situaţie diferită se consemna în partea de sud a Basarabiei. După evacuarea tătarilor şi turcilor, Bugeacul era în mare parte depopulat, iar sate moldoveneşti existau mai ales în apropierea râurilor Prut şi Nistru. Depopularea acestui teritoriu a creat premize favorabile pentru colonizarea sudului Basarabiei cu populaţie alogenă. Deja în timpul războiului, în Bugeac s-au stabilit cu traiul câteva mii de familii de la sud de Dunăre, în mare majoritate bulgari şi găgăuzi, dar şi multe familii de români.

Administraţia din Bucovina şi Basarabia

După ocupare, în Bucovina a fost instalată o administraţie militară provizorie, în frunte cu generalul Gabriel von Spleny. Chiar din primii ani, o parte din vechii starosti şi namestnici au fost înlocuiţi cu militari austrieci, care au căpătat numele de directori, iar Bucovina a fost divizată în districtele Cernăuţi şi Suceava. Următorul guvernator militar al Bucovinei a fost numit generalul Karl von Enzenberg. În 1779 a fost organizat un recensământ al populaţiei, potrivit căruia, în Bucovina erau 23.385 de familii (cca. 116.925 persoane)[2], consemnându-se un spor brusc al populaţiei. Generalul

---

[1] *Ibidem*, p. 25.
[2] Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774-1785)*, Czernowitz, 1895, p. 173-177.

Enzenberg a continuat acțiunea de înlăturare a structurilor administrative moldoveneşti, dar a încercat să fie şi înțelegător față de doleanțele populației băştinaşe. Astfel, în septembrie 1780, boierul Vasile Balş a fost numit în funcția de director al cancelariei Administrației militare.

În perioada administrației militare, în Bucovina au fost aplicate mai multe reforme, care urmau să modifice stările de lucruri existente pe timpul Moldovei. Deja în 1782, Episcopia de Rădăuți a fost desființată, întemeindu-se Episcopia Bucovinei, cu reşedința la Cernăuți, subordonată Mitropoliei sârbeşti de la Karlowitz. Concomitent au fost desființate 7 mănăstiri şi toate cele 13 schituri, rămânând numai 3 mănăstiri (Putna, Sucevița şi Dragomirna) cu câte un sobor de 25 de călugări fiecare. Averile mănăstireşti şi episcopale au fost secularizate, iar în 1783 a fost creat Fondul Bisericesc al Bucovinei, care avea menirea de a susține bisericile şi şcolile[1]. Efectul imediat al acestor reforme a fost emigrarea mai multor egumeni, împreună cu un număr mare de enoriaşi, în Moldova.

Prin decretul imperial din 6 august 1786, s-a dispus instituirea unei administrații civile şi înglobarea Bucovinei în provincia Galiția, ca al 19-lea cerc administrativ. În toate problemele politice, publice şi camerale, administrația ținutală a fost subordonată Guberniului Galiției şi Curții de Apel din Lemberg (Lvov). În fruntea acestei administrații se afla un căpitan ținutal, subordonat direct guvernatorului Galiției, care era ajutat de patru comisari ținutali. Până în anul 1849, în Bucovina au activat 10 căpitani ținutali, dintre care 8 germani şi doi români (Vasile Balş, 1792-1803, şi Gheorghe Isăcescu, 1840-1849).

Bucovinenii nu aveau nimic în comun cu galițienii: un trecut istoric diferit; o altă structură etnică, confesională şi socială a populației; altă cultură, limbă, tradiții şi datini. Elitele bucovinene nu au acceptat această unire forțată cu Galiția şi şi-au exprimat în repetate rânduri nemulțumirea față de noua administrație. Totuşi, Bucovina nu a fost separată de Galiția, ci a obținut doar nişte atribute modeste de autonomie. Astfel, până la revoluția din 1848, timp de mai bine de 6 decenii, Bucovina s-a aflat în componența Galiției, situația de aici fiind atunci chiar mai deplorabilă decât în Basarabia.

---

[1] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Bucureşti, 1991, p. 36-37.

La începutul stăpânirii țariste, Basarabia, ca şi Bucovina, a beneficiat de o autonomie provincială, până în 1828. După anexarea Basarabiei, pentru acest teritoriu a fost aprobat un regulament de administrație provizorie, în frunte cu un guvernator civil. Oraşul Chişinău a devenit centrul administrativ al regiunii Basarabia, iar primul guvernator civil a devenit boierul moldovean Scarlat Sturdza. El, însă, s-a aflat în această funcție doar un an, fiind înlocuit de guvernatorul militar Ivan Harting. Din anul 1816 a fost instituită funcția de namesnic, drepturile guvernatorului civil fiind restrânse. Primul namesnic al Basarabiei a fost numit generalul-locotenent Alexei Bahmetiev (1816-1820).

La 29 aprilie 1818, cu ocazia vizitei la Chişinău, țarul Alexandru I a dat publicității *Aşezământul obrazovaniei oblastii Basarabiei*, care a funcționat până în 1828. Conform acestui regulament, provincia a fost împărțită în 6 ținuturi (Hotin, Iaşi, Orhei, Bender, Akkerman şi Ismail), iar Basarabiei i s-a recunoscut dreptul la o administrație autonomă. A fost constituit un Consiliu Superior, în frunte cu namesnicul Basarabiei, iar puterea executivă a fost atribuită Guvernului regiunii, condus de guvernatorul civil. Deşi nobilimea basarabeană era reprezentată în aceste organe de conducere, deja în primul deceniu de stăpânire țaristă au fost numiți mai mulți funcționari ruşi, iar limba rusă a început să fie tot mai dominantă în structurile administrative. În perioada 1823-1828, cât timp namesnic al Basarabiei a fost prințul Vorontov, influența nobililor basarabeni în Consiliul Superior a fost şi mai mult diminuată, fiind numiți funcționari ruşi în diferite funcții importante.

La 29 februarie 1828, țarul Nikolai I a semnat *Institutul pentru administrarea ținutului Basarabiei*, prin care era desființată autonomia provinciei. Funcția de namesnic a fost lichidată, iar puterea supremă a fost acordată guvernatorului general al Novorosiei şi Basarabiei. Consiliul Superior a fost desființat şi înlocuit cu Administrația Regiunii. Totodată, limba rusă era introdusă în toate sferele vieții publice, iar influența limbii române era diminuată semnificativ. Astfel, sub aspect administrativ, Basarabia nu se mai deosebea esențial față de alte gubernii ruseşti, deşi şi-a păstrat denumirea de regiune. Această structură administrativă s-a menținut până la 28 octombrie 1873, când Administrația Regiunii a fost desființată, iar ținutul a fost transformat în gubernie. Acest statut al Basarabiei de gubernie rusească s-a menținut până la sfârşitul anului 1917.

În urma înfrângerii armatei ţariste în Războiul Crimeii (1853-1856) şi a semnării Tratatului de Pace de la Paris (30 martie 1856), Rusia ţaristă a fost nevoită să retrocedeze Moldovei o porţiune din sud-vestul Basarabiei, situată lângă Dunăre şi cursul inferior al râului Prut. Teritoriul cedat avea o suprafaţă de 10.754 de verste[2] şi 127.030 de locuitori, iar cele mai importante localităţi din această zonă erau Ismail, Bolgrad şi Cahul[1]. Timp de 22 de ani, aceste trei judeţe s-au aflat în componenţa Moldovei (din 1859 – a României), iar locuitorii săi au participat la procesele de modernizare şi reformare a societăţii româneşti.

După anul 1848, evoluţia sistemului administrativ din Bucovina a fost total diferită faţă de Basarabia. În timp ce autorităţile ţariste au desfiinţat toate atributele de autonomie în ţinutul dintre Prut şi Nistru, iar limba română a fost eliminată din administraţie, învăţământ şi biserică, Bucovina a obţinut o largă autonomie, în cadrul Monarhiei Austro-Ungare reformate. Locuitorii Bucovinei au participat activ la evenimentele revoluţionare din 1848, iar cea mai importantă revendicare a constat în separarea ţinutului de Galiţia şi dobândirea unei autonomii provinciale. În perioada 13 iunie – 26 iulie 1848, în Bucovina s-au desfăşurat primele alegeri parlamentare pentru cele 8 mandate de deputat. Au fost aleşi 7 ţărani şi un intelectual, din care 4 români, 3 ucraineni şi un german.

În anii 1848-1849, elita românilor bucovineni, în frunte cu fraţii Hurmuzachi, a militat de asemenea pentru întregirea naţiunii române într-o singură entitate statală. În vara anului 1848, la Cernăuţi şi Cernauca s-au stabilit circa 50 de revoluţionari moldoveni, dar şi revoluţionari români din Transilvania. Cu sprijinul revoluţionarilor moldoveni şi ardeleni, la Cernăuţi a fost publicat primul ziar cu text bilingv român-german, întitulat „Bucovina", editat de fraţii Gheorghe şi Alecu Hurmuzachi[2]. Deşi doleanţele românilor de constituire a unui stat naţional nu s-au realizat atunci, totuşi evenimentele din 1848 au contribuit la strângerea legăturilor între românii din Moldova, Muntenia, Transilvania şi Bucovina şi au avut o importanţă crucială în lupta ulterioară pentru unitate naţională.

---

[1] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei* ..., p. 17.

[2] Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal şi realizare*, Cernăuţi – Timişoara, 2000, p. 150-152.

La 7 martie 1849 împăratul Austriei a introdus Constituția de la 4 martie 1849, în care Bucovina era nominalizată ca „țară a Coroanei austriece”, cu statut de ducat. Era primul pas spre dobândirea unei autonomii depline şi modernizarea ulterioară a Bucovinei. Însă, după înfrângerea revoluției, în Imperiul habsburgic a fost instalat un regim neoabsolutist, iar la 31 decembrie 1851 a fost abrogată Constituția de la 1849. Decizia privitoare la separarea Bucovinei de Galiția nu a fost anulată, dar procesul de constituire a organismelor provinciale s-a tărăgănat cu aproape un deceniu.

La 26 februarie 1861 a fost adoptată o nouă Constituție imperială, care consfințea definitiv autonomia Bucovinei. În Parlamentul de la Viena erau rezervate 5 locuri pentru reprezentanții Bucovinei, care urmau să fie aleşi din membrii Dietei locale. Potrivit noii legi, organul superior al puterii în chestiuni provinciale devenea Dieta, iar organismul executiv – Comitetul Țării. În Dieta de la Cernăuți urmau să fie aleşi 30 de deputați (Episcopul Bisericii Ortodoxe; 10 din partea marilor proprietari laici şi ecleziastici, doi – de la Camera de Comerț şi Industrie din Cernăuți; 5 – din partea oraşelor şi 12 din partea comunelor rurale)[1]. Primele alegeri provinciale s-au desfăşurat în martie 1861, iar românii au obținut majoritatea mandatelor (16 din totalul de 30), majoritate ce se va păstra până la începutul sec. al XX-lea.

La 26 august 1861, împăratul Austriei a aprobat stema ducatului, reprezentând capul de bour de pe vechea stemă a Moldovei, şi drapelul provinciei, ce avea culorile albastru şi roşu, dispuse vertical, cu capul de bour la mijloc. Prin diploma imperială din 9 decembrie 1862, împăratul Francisc Iosif I a proclamat oficial autonomia Bucovinei, declarând că, „deosebirile de limbă, de datini şi de obiceiuri nu fac să fie de dorit o contopire cu Galiția”. Până la izbucnirea Primului Război Mondial, Bucovina a beneficiat de o largă autonomie provincială, iar românii bucovineni, ca şi reprezentanții altor naționalități, au avut posibilitate reală să se organizeze în asociații culturale, să dispună de şcoli în limba maternă, să fie reprezentați în administrația locală şi provincială, să

---

[1] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Parlamentarism, partide şi elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918)*, Iaşi, 2004, p. 99-105.

publice reviste şi ziare în limba română, să participe activ la viaţa politică, atât la nivel local, cât şi central etc.

Procese migraţioniste şi colonizări în Bucovina şi Basarabia

Autorităţile habsburgice, respectiv ţariste, au stimulat stabilirea unui număr mare de imigranţi şi colonişti în Bucovina şi Basarabia, pentru a mări numărul populaţiei impozitabile, dar şi pentru a diminua ponderea populaţiei româneşti din aceste provincii. Modificarea radicală a structurii etnice şi înstrăinarea populaţiei din aceste vechi ţinuturi româneşti a fost consecinţa cea mai gravă a 144 de ani de stăpânire habsburgică în Bucovina, respectiv a 106 ani de stăpânire ţaristă în Basarabia.

Încă în primii ani de administraţie militară, în Bucovina s-au stabilit un număr mare de imigranţi din provinciile vecine (Galiţia, Transilvania, Maramureş, dar şi Moldova). Până în anul 1779, cele mai însemnate imigrări s-au produs din Galiţia. Ţăranii ruteni (ucraineni) se stabileau în Bucovina, deoarece aici se prestau mult mai puţine zile de boieresc pe an; bucovinenii au fost scutiţi de serviciul militar până în anul 1830; populaţia era aici mult mai rară şi existau mai multe pământuri nevalorificate. Autorităţile militare austriece au luat mai multe măsuri, menite să diminueze amploarea imigrărilor din Galiţia. În consecinţă, după anul 1779 cei mai mulţi imgranţi au sosit din Moldova. Aceste imigrări erau înlesnite de mai mulţi factori: unitatea etnică, lingvistică, culturală şi religioasă; revenirea refugiaţilor bucovineni după încheierea războiului; existenţa unei frontiere deschise, nedelimitată de obstacole naturale; majoritatea moldovenilor erau înstăriţi şi puteau plăti impozite.

În perioada administraţiei militare a demarat şi procesul de colonizare a Bucovinei. În această perioadă, în partea de sud a Bucovinei au fost înfiinţate 5 colonii maghiare şi 3 cu lipoveni. Spre sfârşitul administraţiei militare a fost înfiinţată şi prima colonie cu mineri germani din sud-vestul Bucovinei. În urma acestor colonizări şi imigrări, la sfârşitul anului 1786 numărul total al maghiarilor era de 2.350 persoane, al germanilor de cca. 1.580, al lipovenilor de cca. 400 persoane. Totodată, administraţia generalului Enzenberg a luat măsuri dure faţă de evrei, mulţi fiind obligaţi să părăsească

Bucovina. În consecinţă, numărul evreilor din Bucovina s-a redus de la 1.069 de familii, în 1780, la 308 familii, în 1786[1].

Imediat după anularea autonomiei Bucovinei, un număr mare de bucovineni au emigrat în Moldova. Exodul populaţiei din Bucovina a atins punctul culminant în anii 1814-1816, când numărul populaţiei s-a redus de la 229.195 persoane, în 1814, la 200.742, în 1816[2]. Aceste emigrări au afectat cel mai mult districtele din partea centrală a Bucovinei, precum şi sud-estul provinciei, locuit compact de români. Concomitent cu exodul românilor avea loc o infiltrare continuă a refugiaţilor ruteni din Galiţia, ceea ce a contribuit la diminuarea ponderii populaţiei româneşti în favoarea celei ucrainene. Treptat, amploarea proceselor migraţioniste s-a diminuat simţitor, populaţia Bucovinei sporind mai ales pe cale naturală.

În perioada administraţiei galiţiene a continuat procesul de colonizare a Bucovinei. În acest interval, colonii separate au fost înfiinţate doar de către imigranţii germani şi slovaci. Reprezentanţii celorlalte etnii fie se stabileau cu traiul în coloniile deja existente, cum era cazul maghiarilor şi lipovenilor, fie se aşezau în localităţile mai importante, fără a forma colonii distincte (evreii, polonezii, armenii). Germanii, slovacii, maghiarii şi lipovenii au înfiinţat colonii separate, deoarece principala lor ocupaţie era agricultura. Evreii, polonezii şi armenii se stabileau cu preponderenţă în centrele urbane, unde practicau comerţul, diverse meserii, arendau moşii sau ocupau diferite funcţii administrative.

În primele decenii de stăpânire ţaristă a crescut foarte rapid şi populaţia Basarabiei, datorată numărului mare de imigranţi din diferite gubernii ale Rusiei, dar şi a colonizării intensive mai ales a părţii de sud a Basarabiei. Potrivit unor statistici oficiale, numărul populaţiei Basarabiei a crescut de la numai 255.605 persoane, în 1812, la 337.392 (în 1816), 491.685 (în 1818), 583.868 (în 1827), 759.902 (în 1842) şi 955.626 de persoane (în 1854). Astfel, doar în decurs de 4 decenii, numărul populaţiei Basarabiei a crescut de 3,7 ori. Creşterea a fost şi mai spectaculoasă în ţinuturile Bender, Akkerman şi Ismail din sudul Basarabiei, unde numărul populaţiei a

---

[1] Constantin Ungureanu, *op.cit.*, p. 81.
[2] *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi*, fond 1, inv. 1, dosar 656.

crescut de la numai 39.465 de persoane, în 1812, la 336.762, în 1854, adică de cca. 8,5 ori[1].

Cea mai rapidă creştere a populaţiei Basarabiei s-a produs în primele două decenii de stăpânire ţaristă, când mărirea numărului de locuitori s-a datorat mai ales imigranţilor şi coloniştilor, sosiţi în acest teritoriu, şi mai puţin sporului natural. Până către anul 1824, imigrarea ţăranilor ruşi şi ucraineni în Basarabia s-a produs spontan şi mai puţin organizat, iar aceştia se stabileau cu precădere în sudul Basarabiei, unde existau terenuri mari nepopulate, precum şi în ţinutul Hotin, unde deja exista o importantă minoritate ucraineană.

După calculele lui Kabuzan, în perioada 1812-1824, numărul populaţiei Basarabiei a crescut cu 327.377 de persoane (de la 255.605, în 1812, la 582.982, în 1824), dar creşterea naturală a fost de numai 76.713 persoane, iar diferenţa de 250.664 o constituiau imigranţii şi coloniştii, sosiţi în această perioadă în Basarabia. După câţiva ani de diminuare a proceselor migraţioniste (1825-1827), au urmat anii 1828-1832, care au coincis şi cu un nou război ruso-turc, când mai ales în sudul Basarabiei au venit un număr mare de imigranţi bulgari şi găgăuzi de la sud de Dunăre, precum şi mulţi ţărani ruşi şi ucraineni din diferite gubernii ţariste. Ulterior, amploarea proceselor migraţioniste s-a diminuat, iar populaţia a continuat să crească mai ales datorită sporului natural. Conform calculelor, în perioada 1812-1858, populaţia Basarabiei a crescut cu 763.170 de persoane, inclusiv cu cca. 444 mii datorită sporului natural şi cu cca. 319 mii în urma colonizărilor oficiale şi imigrărilor spontane. Până în 1825 a predominat creşterea mecanică (77 mii în urma creşterii naturale şi 251 mii pe seama coloniştilor şi imigranţilor). În perioada 1825-1858, deja a predominat creşterea naturală (cca. 367 mii) faţă de numai 69 mii de imigranţi şi colonişti, stabiliţi în Basarabia[2].

Depopularea Bugeacului în ajunul ocupării Basarabiei a creat premize foarte favorabile pentru colonizarea intensivă a acestui spaţiu cu locuitori de diferite naţionalităţi. În sudul Basarabiei s-a produs colonizarea organizată a bulgarilor şi găgăuzilor de la sud de

---

[1] Кабузан В. М., *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья*, Кишинев, 1974, p. 37.
[2] *Ibidem*, p. 51-52.

Dunăre, a germanilor mai ales din teritoriul actual al Poloniei, precum şi a ţăranilor ruşi şi ucraineni din diferite gubernii ţariste.

Primul val de colonişti bulgari şi găgăuzi au sosit în sudul Basarabiei imediat după anexare, în anii 1812-1816. Numărul imigranţilor transdunăreni a crescut în perioada respectivă cu cca. 183% (de la 10.943, în 1812, la 30.995, în 1816). După structura etnică, 78,2% dintre aceşti colonişti erau bulgari şi găgăuzi, 13,5% români, iar restul de alte naţionalităţi (ucraineni, greci, ruşi). A doua colonizare masivă cu bulgari şi găgăuzi s-a produs în anii 1830-1831, când în sudul Basarabiei au sosit 7.592 de familii sau 38.846 de persoane de la sud de Dunăre. Cei mai mulţi imigranţi din Balcani s-au stabiilit în coloniile deja existente, iar restul au înfiinţat 21 de localităţi noi. Totuşi, în anii 1832-1834, o parte importantă de imigranţi transdunăreni s-au reîntors la sud de Dunăre, astfel că în 1835 au fost înregistraţi 39.025 de colonişti transdunăreni vechi şi numai 18.007 colonişti noi, adică cca. 20 mii de persoane au părăsit teritoriul respectiv[1]. Până în 1827, în Bugeac au fost întemeiate 42 de colonii bulgăreşti şi găgăuze, iar către anul 1841, în 73 de colonii bulgare şi găgăuze trăiau cca. 64 mii de persoane, inclusiv un număr mic de români. Coloniştii transdunăreni au primit câte 60 desetine de pământ de familie, au fost scutiţi de recrutare pentru o perioadă de 50 de ani şi au beneficiat de anumite privilegii. În 1853, bulgarii şi găgăuzii din sudul Basarabiei dispuneau de 527,6 mii desetine de pământ arabil[2].

Imediat după anexare au fost înfiinţate şi mai multe colonii cu germani din Ducatul Varşoviei. În decursul anilor 1814-1817, în sudul Basarabiei au sosit 1.541 de familii germane (8.284 de persoane), care au înfiinţat 13 colonii în zona centrală a Bugeacului[3]. Până în 1842 au fost întemeiate 24 de colonii germane, iar către anul 1856, în sudul Basarabiei locuiau 24.159 de germani. Ca şi coloniştii transdunăreni, germanii au primit câte 60 desetine de pământ de familie, au beneficiat de anumite privilegii, dar au fost scutiţi

---

[1] *Ibidem*, p. 32, 44-46.

[2] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei* ..., p. 21.

[3] Кабузан В. М., *Народонаселение Бессарабской области* ..., p. 29.

definitiv de recrutare[1]. Marea majoritate a coloniştilor germani erau de confesiune luterană şi doar un număr mic erau catolici.

Pentru a stimula sosirea țăranilor din Rusia în sudul Basarabiei, autoritățile țariste au repartizat diferitor nobili ruşi peste 300 mii desetine de pământ în ținuturile Akkerman, Bender şi Ismail. Totuşi, în primul deceniu de stăpânire țaristă, imigrarea țăranilor ruşi şi ucraineni în Basarabia s-a produs mai mult spontan, decât organizat, aceste procese fiind facilitate de existența multor terenuri nepopulate şi libertatea țăranilor. Abia la 15 februarie 1824 a fost aprobat proiectul namesnicului Basarabiei Vorontov, prin care se prevedea strămutarea organizată a cca. 20 mii de țărani din guberniile Rusiei. Deoarece în 1824-1827 au fost ani secetoşi şi cu recolte slabe, abia în 1828 au sosit un număr mare de țărani ruşi şi ucraineni (1.306 familii sau 6.507 persoane), care au înființat 18 sate în sudul Basarabiei (16 în ținutul Akkerman şi 2 în ținutul Bender)[2]. Strămutarea țăranilor din guberniile Rusiei a continuat şi în deceniile următoare, dar cu o intensitate mai mică. Comparativ cu coloniştii bulgari şi germani, țăranii ruşi şi ucraineni au primit mai puțin pământ, au fost scutiți pentru mai puțini ani de plata impozitelor şi nu au fost eliberați de prestarea serviciului militar.

Aşadar, până în anii'30 ai sec. al XIX-lea, atât în Bucovina, cât şi în Basarabia s-au produs imigrări şi colonizări importante de populație, care au modificat semnificativ structura etnică a populației. Ulterior, în ambele provincii s-a diminuat amploarea acestor procese migraționiste, iar numărul populației a crescut mai ales datorită sporului natural. Colonizările cu populație alogenă au fost mult mai semnificative în Basarabia, mai ales în Bugeac, față de Bucovina. În sudul Basarabiei, zone întinse au fost colonizate compact cu bulgari, găgăuzi, germani, ruşi şi ucraineni, ceea ce a contribuit la modificarea radicală a structurii etnice a populației şi la diminuarea rapidă a ponderii populației româneşti. În Bucovina au fost întemeiate mult mai puține colonii cu germani, maghiari, lipoveni sau slovaci, mai ales în partea centrală şi de sud a provinciei. Din cauza lipsei unor terenuri libere întinse, majoritatea coloniilor din Bucovina au fost întemeiate dispersat sau chiar în

---

[1] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei* ..., p. 21.
[2] Кабузан В. М., *Народонаселение Бессарабской области* ..., p. 40-41.

cadrul unor sate locuite deja de români, ceea ce a contribuit la existenţa unor legături cu reprezentanţii altor etnii şi nu la autoizolarea unor comunităţi etnice compacte, cum a fost cazul în Bugeac. În partea de nord a Bucovinei, ca şi în nordul ţinutului Hotin, din cauza imigrării masive a rutenilor din Galiţia şi Podolia, s-a produs ucrainizarea treptată a acestor teritorii şi asimilarea etnică şi lingvistică a minorităţii româneşti.

Evoluţii etno-demografice în Bucovina şi Basarabia

Estimările privind structura etnică a populaţiei Bucovinei la momentul anexării sunt foarte contradictorii şi chiar diametral opuse (dacă Ion Nistor constata că atunci cca. 75-77% din locuitori erau români, atunci unii istorici ucraineni afirmă că Bucovina ar fi fost locuită în majoritate de ucraineni)[1]. După calculele noastre, întocmite în temeiul analizei antroponimice a recensământului rusesc din 1774, în teritoriul viitoarei Bucovine locuiau atunci 68.704 persoane, dintre care 40.924 (59,6%) români, 21.405 (31,2%) ruteni şi huţuli, 2.375 (3,5%) evrei, 2.100 (3,1%) ţigani, 1.405 (2%) ruşi, 275 armeni şi 220 de alte etnii[2].

Procesele migraţioniste şi colonizările din perioada administraţiei militare şi galiţiene (1775-1849) au contribuit la modificarea esenţială a structurii etnice a Bucovinei, în detrimentul populaţiei româneşti autohtone. Potrivit informaţiilor statistice, în 1850 locuiau în Bucovina 380.826 persoane, inclusiv 184.718 (48,5%) români, 142.682 (37,5%) ruteni şi huţuli, 25.592 (6,7%) germani, 11.856 (3,1%) evrei, 5.586 maghiari, 4.008 polonezi, 2.300 lipoveni, 2.240 armeni şi 1.844 de slovaci[3].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a continuat să crească rapid numărul populaţiei Bucovinei, atât pe cale naturală, cât şi datorită proceselor migraţioniste. Totodată, ponderea populaţiei

---

[1] Ion Nistor, *Românii şi rutenii în Bucovina. Studiu istoric şi statistic*, Bucureşti 1915; Idem, *Der nationale Kampf in der Bukowina*, Bucureşti 1918; С. Смалъ-Стоцъкий, *Буковинсъка Русъ*, Чернівці 1897; М. Кордуба, *Ілюстрована історія Буковини*, Чернівці 1901.

[2] Constantin Ungureanu, *op. cit*., p. 239.

[3] Karl Czoernig, *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie*, Wien, 1857, p. 74-80.

româneşti a continuat să scadă. Numai în decurs de două decenii, procentul locuitorilor de naţionalitate română s-a diminuat de la 48,5% în 1850, la 40,8% în 1869. În acelaş timp, ponderea populaţiei ucrainene s-a menţinut aproximativ la acelaş nivel de cca. 37,3-37,5%, dar a crescut mai rapid numărul locuitorilor de alte etnii, în special al evreilor şi germanilor. În 1869 locuiau în Bucovina 511.964 de persoane, din care 209.116 (40,8%) români, 191.195 (37,3%) ucraineni, 47.754 (9,5%) evrei, 41.065 (8%) germani, 8.586 (1,7%) maghiari, 6.719 (1,3%) polonezi, 3.043 lipoveni, 2.650 cehi şi slovaci, 1.710 armeni[1].

Începând cu 1880, recensămintele austriece au înregistrat populaţia după criteriul limbii de comunicare. În urma aplicării acestui criteriu, în Bucovina s-a constatat o diminuare semnificativă a numărului românilor şi o creştere importantă a etnicilor ucraineni, în special în districtele cu populaţie mixtă: Cernăuţi (rural), Sadagura, Siret, Storojineţ. Astfel, în 1880, din totalul de 568.453 de persoane, 239.690 (42,1%) au declarat ruteana (ucraineana) drept limbă de comunicare, în timp ce numai 190.005 (33,4%) de bucovineni au declarat că limba lor era cea română. Acest rezultat se explică prin faptul că, în nordul şi nord-vestul Bucovinei mulţi locuitori încă erau conştienţi de originea lor românească, dar ei fie nu mai cunoşteau limba strămoşilor, fie nu aveau unde o folosi, comunicând în ucraineană. Asimilarea etnică şi lingvistică a românilor din această parte a Bucovinei devenise un fenomen ireversibil.

Următoarele recensăminte nu au consemnat o modificare substanţială a structurii etnice a populaţiei Bucovinei. Ultimul recensământ austriac, din 1910, a înregistrat 794.945 de locuitori, inclusiv 305.222 (38,4%) vorbitori de ucraineană, 273.216 (34,4%) – de română, 168.779 (21,2%) – de germană, din care cca. 95 mii erau evrei, 36.217 (4,5%) – polonezi, 10.389 (1,3%) – maghiari[2]. Districtele Coţmani, Vaşcăuţi, Vijniţa şi Zastavna, din nord-vestul

---

[1] *Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode 1862-1871*, Lemberg, 1872, p. 65-67.

[2] *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogthume Bukowina*, în *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina*, vol. XVII, Czernowitz, 1913, p. 55.

Bucovinei, erau locuite în mare majoritate de ucraineni, precum şi de un număr mic de evrei şi polonezi. Districtele cu populaţie mixtă din partea centrală a Bucovinei (Cernăuţi – rural, Siret şi Storojineţ) erau populate în majoritate de români şi ucraineni, dar şi de mulţi evrei, germani sau polonezi. În restul districtelor din sudul Bucovinei, majoritatea populaţiei era românească, dar erau şi multe sate germane, câteva locuite de maghiari şi polonezi.

În 1910, în Bucovina erau 10 oraşe şi 6 târguri, ponderea populaţiei urbane mărindu-se de la 15%, în 1857, la 23,9%, în 1910. Cele mai mari oraşe erau Cernăuţi (85.458 de locuitori), Rădăuţi (16.604), Suceava (11.314), Storojineţ (10.266), Câmpulung (8.726), Siret (7.815). Majoritatea locuitorilor din localităţile urbane erau germani şi evrei, urmaţi de români, ucraineni şi polonezi. În capitala Bucovinei, din totalul de 85.458 de locuitori, 41.360 (48,4%) erau germani şi evrei, 15.254 (17,8%) ucraineni, 14.893 (17,4%) polonezi şi 13.440 (15,7%) români[1]. Astfel, consecinţa cea mai nefastă a stăpânirii austriece de 144 de ani a Bucovinei, a fost înstrăinarea etnică şi lingvistică a acestui vechi pământ din Ţara Moldovei, românii devenind o minoritate etnică, constituind ceva mai mult de 1/3 din totalul populaţiei.

Procese similare s-au produs şi în Basarabia în timpul ocupaţiei ţariste. Până la ocuparea acestui teritoriu de către Rusia ţaristă, moldovenii constituiau cca. 85% din totalul populaţiei. Însă, deja în primii ani de stăpânire ţaristă s-a diminuat semnificativ ponderea populaţiei româneşti. Potrivit catagrafiei ruseşti din 1817, în Basarabia locuiau 493,5 mii locuitori, dintre care 377,2 mii (76,4%) români, 43 mii (8,7%) ucraineni, 25,2 mii (5,1%) bulgari şi găgăuzi, 22,1 mii (4,5%) evrei, 10 mii (2%) ruşi, 6,6 mii (1,3%) germani, 3,5 mii ţigani, 3,2 mii greci, 2,7 mii armeni[2].

Structura etnică a Basarabiei s-a modificat cel mai semnificativ până la mijlocul sec. al XIX-lea, când s-au produs imigrări masive de populaţie şi au fost înfiinţate cele mai multe colonii. Modificarea etno-demografică cea mai spectaculoasă s-a produs în Bugeac, care a fost colonizat intensiv cu bulgari, găgăuzi, germani, ruşi şi ucraineni. În 1818, în localităţile din Bugeac trăiau

---

[1] *Ibidem*, p. 57.

[2] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei ...*, p. 19-20.

113.835 de persoane, dintre care 33.307 (37%) români, oficial înregistrați moldoveni, 19.373 (21,5%) bulgari şi găgăuzi, 17.810 (17,9%) ucraineni, 8.049 (8,9%) ruşi şi 13.232 (14,7%) de alte naționalități, în principal germani. La mijlocul anilor' 50 ai sec. al XIX-lea, Bugeacul deja era populat de 288.007 persoane, inclusiv 82.295 (28,6%) bulgari şi găgăuzi, 76.192 (26,5%) moldoveni, 52.112 (18,1%) ucraineni, 31.162 (10,8%) ruşi şi 46.246 (16,1%) de alte etnii, în majoritate germani[1]. Aceste statistici ne demonstrează că, în decurs de patru decenii, în partea de sud a Basarabiei cel mai mult s-a diminuat ponderea populației româneşti, iar cel mai mult a crescut numărul coloniştilor bulgari şi găgăuzi.

O diminuare importantă a proporției populației româneşti a avut loc şi în ținutul Hotin din nordul Basarabiei. Deja la momentul anexării, aici se consemna cea mai densă populație, iar multe sate din nordul ținutului erau locuite în majoritate de ucraineni. Totuşi, după cum afirmă chiar unii istorici sovietici, inițial în acest ținut predominau moldovenii. Astfel, Kabuzan constata că, în 1818, ținutul Hotin era locuit de 47,5% moldoveni şi 42,6% ucraineni, dar în aceste calculele erau incluse şi un şir de sate din partea de sud a acestui ținut, locuite în mare majoritate de români, care ulterior au fost incluse la ținuturile vecine Soroca şi Iaşi. La mijlocul anilor'50 ai sec. al XIX-lea, potrivit aceleiaşi sursă, în ținutul Hotin locuiau 136.247 de persoane, inclusiv 83.892 (61,6%) ucraineni, numai 37.453 (27,5%) moldoveni, 12.139 (8,9%) evrei, 691 ruşi şi 2.072 de alte naționalități. Totuşi, deşi în acest ținut erau multe sate mixte moldo-ucrainene, statistica respectivă prezintă doar sate locuite de moldoveni sau ucraineni, iar mai multe sate mari moldoveneşti erau considerate ucrainene[2].

Ca şi în cazul Bucovinei, statisticile privind structura etnică a Basarabiei în sec. al XIX-lea sunt foarte contradictorii. Astfel, după statisticile bisericeşti, în anii'50 ai sec. al XIX-lea, populația Basarabiei era de 841.523 de locuitori, dintre care numai 432.579 (51,4%) români, 179.335 (21,3%) ucraineni, 84.207 (10%) bulgari şi găgăuzi, 61.045 (7,2%) evrei, 36.049 (4,3%) ruşi, 24.049 (2,9%)

---

[1] Кабузан В. М., *Народонаселение Бессарабской области* ..., p. 103, 155.
[2] *Ibidem*, p. 28, 104-112.

germani şi 24.259 persoane de alte naţionalităţi[1]. Conform altor surse, în 1856 trăiau în Basarabia 991,9 mii de persoane, inclusiv 676,1 mii (68,2%) români, 126 mii (12,7%) ucraineni, 78,8 mii (7,9%) evrei, numai 48,2 mii (4,9%) bulgari şi găgăuzi, 24,2 mii (2,4%) germani, 20 mii (2%) ruşi, restul de alte etnii[2].

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, populaţia Basarabiei a crescut mai ales pe cale naturală, impactul proceselor migraţioniste şi a colonizărilor fiind mai puţin important. Totodată, s-au consemnat şi tendinţe de asimilare etnică şi lingvistică a minorităţilor din anumite localităţi. Până la izbucnirea Primului Război Mondial, în Rusia ţaristă a fost organizat un singur recensământ, care a înregistrat populaţia după criteriul limbii de comunicare, adică similar cu cele din Monarhia Austro-Ungară. Românii basarabeni au fost înregistraţi oficial moldoveni, ucrainenii erau consideraţi maloruşi, iar găgăuzii – vorbitori de limbă turcă. Autorităţile ţariste au publicat doar rezultatele generale ale recensământului din 1897 (pe ţinuturi şi pentru localităţile urbane), pe când în Monarhia Austro-Ungară au fost date publicităţii rezultatele detaliate ale recensămintelor din 1880, 1890, 1900 şi 1910, pentru fiecare localitate.

Potrivit recensământului rusesc din 1897, în Basarabia locuiau 1.935.412 persoane, dintre care 920.919 (47,6%) români (moldoveni), 379.698 (19,6%) ucraineni (maloruşi), 228.168 (11,8%) evrei, 155.774 (8%) ruşi, 103.225 (5,3%) bulgari, 60.206 (3,1%) germani, 55.790 (2,9%) găgăuzi, 11.696 (0,6%) polonezi şi restul de alte naţionalităţi. În 7 ţinuturi basarabene exista câte o singură localitate urbană şi doar în ţinutul Ismail existau mai multe oraşe (Ismail, Bolgrad, Chilia, Cahul şi Reni). În 12 localităţi urbane din Basarabia trăiau 293.332 de persoane sau 15,2% din totalul populaţiei. După limba vorbită, cei mai mulţi locuitori din oraşe erau evrei (109.065 – 37,2%), ruşi (71.621 – 24,4%) şi ucraineni (46.214 - 15,7%), urmaţi de moldoveni (41.549 – 14,2%), bulgari (11.571 – 3,9%), polonezi (6.154 – 2,1%), germani (2.100 – 0,7%), greci (1.435), armeni (1.293) etc. În acelaş timp, în localităţile rurale trăiau 1.642.080 persoane sau aproape 85% din totalul populaţiei, dintre care 879.370 (53,5%) moldoveni, 333.484 (20,3%) ucraineni,

[1] *Ibidem*, p. 55.
[2] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei ...*, p. 19-20.

119.103 (7,2%) evrei, 91.654 (5,6%) bulgari, 84.153 (5,1%) ruşi, 58.106 (3,5%) germani, 55.448 (3,4%) găgăuzi ...[1].

Aşadar, după 144 de ani de stăpânire austriacă în Bucovina, respectiv 106 ani de stăpânire rusească în Basarabia, în ambele provincii s-a produs o modificare radicală a structurii etnice a populației, în detrimentul populației româneşti autohtone. În Bucovina, ponderea românilor s-a diminuat de la cca. 60-65%, în 1775, la cca. 34%, în 1910, iar în Basarabia, proporția locuitorilor de naționalitate română, oficial înregistrați moldoveni, s-a micşorat de la cca. 85%, în 1812, la mai puțin de 50%, la sfârşitul sec. al XIX-lea. Atât recensămintele austriece, cât şi cel rusesc, au înregistrat populația după criteriul limbii de comunicare sau a celei vorbite, deaceea în multe sate cu populație mixtă sau în localitățile urbane, românii care vorbeau şi alte limbi, mai degrabă au fost înregistrați vorbitori de limbă ruteană (în Bucovina) sau malorusă, rusă (în Basarabia). În realitate, ponderea locuitorilor de origine română din Bucovina şi Basarabia era mai mare decât era prezentată în recensăminte, constituind cca. 38-40% în Bucovina, respectiv cca. 55% în Basarabia.

În ajunul declanşării Primului Război Mondial, exista o mare deosebire a conştiinței şi identității naționale la românii bucovineni şi basarabeni. Pe parcursul întregii perioade de stăpânire austriacă, dar mai ales după revoluția din 1848, românii bucovineni au fost în permanentă legătură cu confrații lor din Moldova şi Muntenia (după 1859 - România) sau cu cei din Transilvania şi Banat, dar aproape au lipsit careva legături cu românii din Basarabia. Până la 1848, românii din Bucovina încă mai erau numiți în paralel şi moldoveni sau valahi, dar ulterior, în toate statisticile oficiale austriece au fost înregistrați români sau vorbitori de limbă română. Grafia latină a fost introdusă în Bucovina aproape concomitent cu Moldova şi Țara Românească, iar lingviştii şi filologii bucovineni au participat activ la dezbaterile privind gramatica şi fonetica limbii române. Dezvoltarea rapidă a învățământului primar a contribuit la reducerea rapidă a numărului locuitorilor analfabeți. În 1910, aproape 40% din românii mai în vârstă de 10 ani puteau scrie şi citi în limba maternă, dar acest

[1] *Первая всеобщая перепись населения Российской империи ,1897 г.* III. *Бессарабская губерния*. 1905, p. 97, 99.

indicator era mult mai înalt la tinerii de 20-30 ani (49,1%), dar mai ales la copiii şi adolescenţii de 10-20 ani (72,5%)[1].

Situaţia era total diferită la românii basarabeni. În decurs de mai bine de un secol, doar un număr foarte limitat de moldoveni au reuşit să ţină careva legături cu fraţii lor din Moldova sau Bucovina, iar şi mai puţini au ajuns să viziteze România. Românii basarabeni, cu excepţia celor din judeţele Ismail, Bolgrad şi Cahul (în 1856-1878), nu au participat la procesul firesc de constituire a naţiunii române şi de modernizare a limbii române, fiindcă nu li s-a permis. Autorităţile ţariste au interzis învăţământul în limba română şi chiar au exclus limba maternă a băştinaşilor din administraţie şi biserici. În consecinţă, conform recensământului din 1897, din totalul de 920.919 moldoveni, doar 57.093 (6,2%) erau ştiutori de carte, inclusiv 10,5% din bărbaţi şi doar 1,7% din femei. Şi mai grav era că, din 53.803 moldoveni, care au benefeciat de instruire doar în şcoli elementare, 51.579 erau ştiutori de carte în limba rusă şi doar 2.224 – în alte limbi, adică şi în română![2] Totodată, anume lipsa ştiinţei de carte, modul de viaţă rural şi profund tradiţional, precum şi necunoaşterea limbii ruse, au fost principalii factori, care i-au salvat pe românii basarabeni de asimilarea etnică şi lingvistică.

Biserica ortodoxă din Bucovina şi Basarabia

Pe parcursul stăpânirii austriece s-a modificat şi structura confesională a populaţiei. În Bucovina nu exista o distincţie clară între diferite confesiuni şi etnii. Astfel, ucrainenii, germanii, maghiarii, armenii aparţineau diferitor confesiuni, iar în acelaş timp principalele confesiuni ca ortodoxă, romano-catolică şi protestantă cuprindeau pe reprezentanţii mai multor etnii. În Bucovina, aproape toţi românii şi marea majoritate a ucrainenilor erau ortodocşi; cca. 7% din ucraineni erau greco-catolici; majoritatea germanilor din oraşe şi din unele colonii erau catolici, iar în restul satelor erau protestanţi de credinţă luterană; polonezii erau în totalitate romano-catolici; majoritatea maghiarilor erau romano-catolici şi doar o mică parte – protestanţi calvini; o parte din armeni erau catolici, alta –

---

[1] Constantin Ungureanu, *Învăţământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chişinău, 2007, p. 206.
[2] *Первая всеобщая перепись населения* ..., p. 97.

ortodocşi gregorieni; lipovenii aparţineau la 2 secte – cu preoţi „popovşcina” şi fără preoţi „bespopovşcina”.

Procesele migraţioniste intensive şi colonizarea organizată a Bucovinei au contribuit la diminuarea treptată a ponderii populaţiei ortodoxe. Potrivit statisticilor oficiale din 1850, în Bucovina locuiau 379.179 persoane, din care 307.450 (81,1%) ortodocşi (inclusiv cca. 1.300 de armeni ortodocşi), 32.673 (8,6%) romano-catolici, 13.453 (3,5%) greco-catolici, 14.618 (3,8%) mozaici, 7.246 protestanţi (6.672 luternai şi 574 calvini), 2.110 lipoveni şi 1.629 armeni catolici[1]. Peste 60 de ani, în 1910, în Bucovina trăiau cca. 800 mii de locuitori, inclusiv 547.603 (68,4%) ortodocşi, 102.919 (12,8%) mozaici, 98.565 (12,3%) romano-catolici, 26.182 (3,4%) greco-catolici, 20.029 (2,5%) luterani, 3.232 lipoveni, 484 calvini, 657 de armeni catolici şi 341 de armeni ortodocşi[2].

Biserica ortodoxă a avut un rol deosebit în promovarea culturii şi spiritualităţii în Bucovina. În fruntea eparhiei Bucovinei se afla Consistoriul, format din episcop şi 4 consilieri, din care 2 erau vicari sau arhimandriţi, iar alţi 2 erau funcţionari de stat civili. Episcopul era numir direct de către împărat, iar vicarii, protopopii şi parohii erau numiţi sau revocaţi de guvernator şi recomandaţi de către episcop.

După moartea lui Dositei Herescu, împăratul Iosif al II-lea l-a numit episcop al Bucovinei, la 23 aprilie 1789, pe sârbul din Slavonia Daniil Vlahovici. Acesta s-a aflat în fruntea eparhiei Bucovinei până în 1822. În această perioadă s-au făcut mai multe presiuni de catolicizare a populaţiei ortodoxe, au fost înfiinţate mai multe parohii romano-catolice în principalele localităţi urbane şi în mai multe colonii germane şi maghiare. În 1811, la Cernăuţi a fost constituită prima comunitate greco-catolică, iar în anii 1820-1821 a fost ridicată prima biserică greco-catolică din piatră.

Următorul episcop al Bucovinei a fost Isaia Baloşescul (1823-1834), care s-a opus presiunilor de germanizare, polonizare şi catolicizare a învăţământului. El a prezentat guvernului vienez mai multe memorii în 1826, 1832 şi 1834, prin care solicita promovarea instrucţiei în limba română. În 1827 a fost înfiinţat la Cernăuţi

---

[1] *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi*, fond 3, inv. 1, dosar 68.
[2] *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910* ..., p. 54-55.

Institutul Teologic, ce pregătea preoţi ortodocşi. Deşi învăţământul s-a desfăşurat cu precădere în limbile latină şi germană, această instituţie a contribuit mult la progresul cultural al populaţiei ortodoxe din Bucovina.

Succesor al lui Baloşescu a fost Eugenie Hacman (1834-1873), care a reuşit să obţină, în 1843, aprobarea imperială pentru un nou statut de organizare a Bisericii ortodoxe din Bucovina. Până în 1838 serviciul divin şi corespondenţa organelor bisericeşti s-a făcut numai în limba română. La 4 mai 1838 episcopul Hacman a emis o ordonanţă consistorială, prin care permitea parohiilor cu populaţie ruteană sau mixtă să folosească şi limba ucraineană.

Episcopia ortodoxă a Bucovinei a fost ridicată la rangul de Mitropolie, prin decizia împărătească din 23 ianuarie 1873. Primii doi mitropoliţi, Teofil Bendela şi Teoctist Blajevici, s-au aflat o perioadă scurtă în fruntea eparhiei Bucovinei. Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici (1880-1895) a fost o personalitate bine cunoscută în viaţa publică şi culturală a ţinutului. În timpul păstoriei mitropolitului Arcadie Ciupercovici (1896-1902), ucrainenii au reuşit să obţină mai multe drepturi în plan bisericesc, doi clerici ruteni fiind numiţi asesori consistoriali, iar la Facultatea de Teologie au fost numiţi doi profesori de naţionalitate ucraineană. Ultimul mitropolit din perioada austriacă a fost Vladimir Repta (1902-1924). În 1913, în postul de vicar general al mitropoliei a fost numit ucraineanul Artemon Manastyrski, convenindu-se ca eparhia ortodoxă din Bucovina să fie împărţită într-o episcopie română şi una ucraineană. Declanşarea războiului mondial a împiedicat împărţirea în două a Bisericii ortodoxe din Bucovina.

Un rol aparte în cadrul Universităţii din Cernăuţi l-a avut Facultatea de Teologie ortodoxă, la care şi-au făcut studiile nu numai ortodocşi români şi ucraineni din Bucovina, dar şi mulţi tineri ortodocşi din România, Transilvania, şi chiar din Bulgaria, Serbia, Bosnia şi Dalmaţia. La Facultatea de Teologie o perioadă îndelungată au activat profesorii Eusebie Popovici, Isidor Onciul, Constantin Clement Popovici, Vasile Mitrofanovici, Teodor şi Vasile Tarnavschi. Mitropoliţii Bucovinei şi profesorii de teologie s-au implicat activ în viaţa politică şi culturală a provinciei, fiind numiţi sau aleşi deputaţi în Dieta Bucovinei şi în Parlamentul de la Viena, au susţinut activ diferite societăţi culturale, au editat ziare şi reviste, au publicat diferite studii şi monografii, contribuind astfel la

culturalizarea populației ortodoxe din Bucovina. De remarcat că, cu excepția episcopului Daniil Vlahovici, care era din Slavonia, dar cunoştea româna, toți ceilalți episcopi şi mitropoliți din Bucovina au fost români bucovineni, care cunoşteau foarte bine tradițiile, datinile şi limba populației băştinaşe.

În Basarabia, reprezentanții principalelor naționalități (românii, ucrainenii, ruşii, bulgarii, găgăuzii) erau de religie ortodoxă. Principalele comunități de alte confesiuni erau evreii, germanii (marea majoritate erau protestanți, doar un număr mic fiind catolici) şi polonezii. Autoritățile țariste au utilizat religia ortodoxă în sensul apropierii spirituale a populației autohtone de stăpânirea pravoslavnică, iar Biserica ortodoxă din Basarabia a avut un mod de organizare rusesc.

Eparhia Chişinăului şi a Hotinului a fost înființată oficial la 21 august 1813, în frunte cu mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Fiind originar din nordul Transilvaniei, el a ocupat anterior funcții importante de profesor la Năsăud, Iaşi, Poltava, mitropolit al Moldovei (1787-1792), al Ekaterinoslavului, al Kievului, iar între 27 martie 1808 şi 16 mai 1812 a condus Biserica din Moldova şi Muntenia. Deşi avea simpatii proruseşti, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a optat pentru o largă autonomie a Basarabiei, a înființat la 31 ianuarie 1813 un seminar eparhial la Chişinău, unde o perioadă s-au predat unele obiecte şi în română, a întemeiat o tipografie mitropolitană şi a contribuit la construcția sau reparația unui număr mare de biserici. El a optat pentru ridicarea Bisericii ortodoxe din Basarabia la rang de Mitropolie, dar a fost unicul mitropolit şi singurul băştinaş, reprezentant a populației româneşti majoritare în fruntea acestei eparhii, pe care a condus-o până la 30 martie 1821[1].

După moartea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, Biserica ortodoxă din Basarabia a fost coborâtă la nivelul unei eparhii ruseşti, fiind condusă de episcopi şi arhiepiscopi de naționalitate rusă sau ucraineană, toți veniți din alte gubernii ruseşti. Pe parcursul stăpânirii țariste, în fruntea Bisericii ortodoxe din Basarabia s-au aflat Dimitrie Sulima (1821-1844), Irinarh Popov (1844-1858), Antonie Şokotov (1858-1871), Pavel Lebedev (1871-1882), Serghie Leapidevski

---

[1] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei ...*, p. 50-52.

(1882-1891), Isakie Polojenski (1891-1892), Neofit Nevodcikov (1892-1898), Iacob Peatniţki (1898-1904), Vladimir Sinkovski (1904-1908), Serafim Ciceagov (1908-1914), Platon Rojdestvenski (1914-1915) şi Anastasie Gribanovski (1915-1918)[1].

În timpul păstoriei lui Dimitrie Sulima, care cunoştea şi româna, au fost înfiinţate mai multe şcoli elementare pe lângă biserici, a fost reorganizat Seminarul teologic, fiind aduşi şi profesori, care posedau limba română, au fost construite catedrale în Chişinău (sfinţită la 15 octombrie 1836), Chilia, Ismail, Bender, Akkerman, Hotin, numărul bisericilor a crescut de la 862, în 1821, la 905, în 1843. Următorul arhiepiscop Irinarh Popov a continuat să susţină construcţia unor biserici noi, a permis oficierea slujbelor în limba română, deşi tendinţele de rusificare deveneau tot mai evidente. În 1858, în eparhia Chişinăului (fără parohiile din sudul Basarabiei, retrocedate Moldovei) existau 865 de biserici, din care 314 din piatră şi 551 din lemn, iar în cele 21 de mănăstiri basarabene funcţionau 31 biserici din piatră şi 3 din lemn[2].

Următorii episcopi Antonie Şokotov şi mai ales Pavel Lebedev au depus mari eforturi, pentru a rusifica Biserica ortodoxă din Basarabia. Astfel, în 1864 şi 1866 au fost înfiinţate şcoli spirituale la Chişinău şi Bălţi doar cu limba rusă de predare, iar în 1867 a fost exclusă limba română din programul de învăţământ al Seminarului teologic din Chişinău. Din anul 1872, toate registrele bisericeşti urmau să fie redactate în limba rusă. Deşi s-au făcut mari presiuni, pentru a se oficia şi serviciul divin în limba rusă, în majoritatea bisericilor slujbele au continuat să fie în română. În 1875, din totalul de 777 biserici ortodoxe, în 313 serviciul divin se desfăşura doar în limba română, în 270 – în slavonă şi română, iar în 194 – numai în slavonă. Pentru a forţa rusificarea, Pavel Lebedev a reorganizat eparhia, mai multe parohii fiind desfiinţate, iar clericii rămaşi fară parohii au fost strămutaţi în alte gubernii. Astfel, în timp ce Biserica ortodoxă din Bucovina era ridicată la rangul de mitropolie şi obţinea o autonomie şi mai largă, în Basarabia avea loc un proces diametral

---

[1] Dinu Poştarencu, *O istorie a Basarabiei în date şi documente 1812-1940*, Chişinău 1998, p. 161.
[2] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei ...*, p. 53.

opus. Eparhia Chişinăului era tot mai mult rusificată, pentru a se şterge diferenţele faţă de alte episcopii ruseşti.

Sistemul de învăţământ din Bucovina şi Basarabia

În 1786 a fost adoptat Regulamentul şcolar pentru Bucovina, care prevedea introducerea învăţământului obligatoriu şi crearea următoarelor tipuri de şcoli: 1) *şcoli triviale*, cu durata studiilor de 3 ani, destinate în special copiilor de la sate; 2) *şcoli principale* sau de *căpetenie*, cu durata studiilor de 2 şi 4 ani, destinate mai ales celor înstăriţi; 3) *şcoli normale*, care trebuiau să pregătească cadre pentru administraţie şi învăţători pentru şcolile triviale; 4) *şcoala clericală*, transferată în 1789 la Cernăuţi şi declarată Seminar teologic.

Alipirea Bucovinei la Galiţia a avut urmări negative şi pentru învăţământ. În 1795 în Galiţia a fost suspendată obligativitatea învăţământului public şi, în consecinţă, 11 şcoli primare bucovinene au fost închise. În 1796 în Bucovina activau Şcoala teologică de la Cernăuţi, şcoli normale la Cernăuţi şi Suceava, şcoli principale orăşeneşti şi 16 şcoli primare săteşti. În 1813, prin decret imperial, s-a decis înfiinţarea a 17 şcoli primare în localităţile rurale mai importante. În perioada 1816-1850 în Bucovina au fost întemeiate 18 şcoli primare, dintre care 8 catolice. În 1815 Curtea de la Viena a hotărât scoaterea şcolilor primare din Bucovina de sub supravegherea Consistoriului ortodox din Cernăuţi şi trecerea lor în subordinea Consistoriului catolic din Lvov. A urmat o perioadă de catolicizare şi polonizare a sistemului de învăţământ, cu consecinţe negative pentru populaţia ortodoxă majoritară. Deoarece majoritatea covârşitoare a copiilor nu cunoşteau limbile germană şi poloneză, iar părinţii lor ţineau mult la credinţa ortodoxă, nivelul de frecventare a şcolilor primare a rămas la un nivel foarte redus. Astfel, în 1831, din 41.689 copii ortodocşi de vârstă şcolară (6-14 ani), doar 700 frecventau şcoala[1].

În anul 1808 a fost deschis la Cernăuţi primul gimnaziu din Bucovina cu predare în limbile germană şi latină. Religia ortodoxă şi probele practice pentru elevii români erau susţinute în limba română. În 1827 a fost înfiinţat la Cernăuţi Institutul Teologic, ce pregătea preoţi ortodocşi. Deşi învăţământul s-a desfăşurat cu precădere în

---

[1] *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi*, fond 320, inv. 1, dosar 1827.

limbile latină şi germană, această instituţie a contribuit mult la progresul cultural al populaţiei ortodoxe din Bucovina.

Evenimentele revoluţionare din 1848 au contribuit la relansarea procesului de învăţământ în Bucovina. În 1869 a fost adoptată o nouă lege a învăţământului primar imperial, care prevedea instituirea unui învăţământ gratuit pentru toţi copiii de vârstă şcolară. Şcolile au fost scoase din subordinea bisericii, introducându-se obligativitatea frecventării şcolilor primare. Pentru controlul învăţământului, a fost înfiinţat Consiliul Şcolar al Ţării, consilii şcolare districtuale şi locale. Iniţial, majoritatea inspectorilor şcolari erau germani şi polonezi, dar treptat au fost numiţi şi inspectori români şi ucraineni. În ajunul declanşării războiului, şcolile primare germane, româneşti, ucrainene, poloneze şi maghiare dispuneau de inspectori şcolari provinciali şi districtuali proprii, care aveau dreptul să verifice doar şcolile sau clasele cu limba respectivă de instruire. Atunci în oraşul Cernăuţi erau câte un inspector german, român, ucrainean şi polonez, iar în celelalte districte şcolare activau 8 inspectori ucraineni, 7 români, 5 germani, doi polonezi şi un maghiar.

Pentru învăţământul primar din Bucovina cea mai delicată problemă era alegerea limbii de predare în şcoli, mai ales în localităţile cu populaţie mixtă. Iniţial au fost deschise multe şcoli primare mixte cu două, trei şi chiar patru limbi de instruire. Ulterior, odată cu dezvoltarea reţelei de şcoli primare, au fost deschise mai multe şcoli cu o singură limbă de instruire. În anul de învăţământ 1912-1913, în Bucovina funcţionau 564 de şcoli primare, din care 219 ucrainene, 190 româneşti, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare şi 39 mixte (inclusiv 17 germano-române, 2 româno-ucrainene şi 5 germano-româno-ucrainene)[1]. Nu întotdeauna, însă, s-a reuşit soluţionarea corectă a chestiunilor lingvistice. Din această cauză, până în 1913 au fost înfiinţate 13 şcoli primare private româneşti, majoritatea în sate din nordul Bucovinei.

La momentul adoptării noii legi a învăţământului, frecvenţa şcolilor primare din Bucovina era cea mai joasă din toate provinciile austriece. În 1871, doar cca. 12-13% din copiii de vârstă şcolară erau

---

[1] Constantin Ungureanu, *Învăţământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chişinău, 2007, p. 187.

şcolarizaţi. În deceniile următoare s-a mărit rapid procentul copiilor şcolarizaţi, astfel că în anul de învăţământ 1912-1913, cca. 96% din totalul copiilor de vârstă şcolară frecventau o şcoală. Potrivit informaţiilor statistice, în 1913, la şcolile primare publice şi private din Bucovina erau şcolarizaţi 109.441 de copii, din care 41.635 (38%) români, 38.081 (34,8%) ucraineni, 23.072 (21,1%) germani şi evrei, 4.791 (4,4%) poloni şi 1.510 (1,4%) maghiari. În localităţile urbane peste 50% din elevi erau vorbitori de germană, cca. 20-21% români, cca. 17-18% ucraineni şi cca. 10% polonezi. În schimb la sate cei mai mulţi elevi erau de origine română sau ucraineană[1].

Dezvoltarea rapidă a învăţământului primar din Bucovina din ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populaţiei necărturare (de la 87,5%, în 1880, la 53,9%, în 1910). La începutul sec. al XX-lea erau ştiutori de carte 46,1% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populaţiei din Transilvania şi Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) şi doar 15,6% din totalul populaţiei Basarabiei (în 1897). În Bucovina, 39,6% din românii în vârstă de peste 10 ani puteau în 1910 să scrie şi să citească[2].

În perioada respectivă s-a dezvoltat rapid şi învăţământul secundar din Bucovina. În anul de învăţământ 1913-1914, în Bucovina existau 13 gimnazii pentru băieţi, din care 4 germane, 4 germano-române, 2 germano-ucrainene, 2 ucrainene şi unul polonez. În 1913, la aceste gimnazii îşi făceau studiile 6.108 elevi, din care 51,3% vorbitori de germană (majoritatea evrei), 22,8% ucraineni, 20,8% români şi 4,8% polonezi, iar după confesiuni, 39,6% din elevi erau mozaici, 34,5% ortodocşi, 13,3% romano-catolici, 8,3% greco-catolici şi 3,6% protestanţi[3]. La sfârşitul stăpânirii austriece, în Bucovina mai existau două şcoli reale, o şcoală de meserii, câteva licee de stat şi particulare pentru fete.

La 4 octombrie 1875, exact la 100 de ani de la ocuparea Bucovinei, la Cernăuţi a fost inaugurată universitatea, cu limba germană de predare. În perioada 1875-1918, Universitatea din

---

[1] *Ibidem*, p. 192-194.
[2] *Ibidem*, p. 206-208.
[3] Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece ...*, p. 265.

Cernăuţi a funcţionat cu trei facultăţi: Teologie ortodoxă, Drept şi Filosofie. În 1913 îşi făceau studiile la Cernăuţi 1.020 de studenţi şi 109 studente, din care 845 erau originari din Bucovina, 186 din Galiţia, 54 din România, 11 din Ungaria (inclusiv din Transilvania). Contingentul de studenţi era foarte diferit după confesiuni şi originea etnică. La Facultatea de Filosofie a funcţionat o catedră de limbă şi literatură română, al cărei titular a fost, până în 1906, Ion Sbiera, apoi ardeleanul Sextil Puşcariu. Din 1912 a predat cursuri de istorie profesorul Ion Nistor.

La Universitatea din Cernăuţi au activat profesori de diferite etnii şi cu diferite viziuni politice, iar rectorii şi decanii facultăţilor erau aleşi prin rotaţie, fără nici un fel de restricţii etnice sau confesionale. De la înfiinţarea universităţii şi până în 1912 au fost aleşi 44 de rectori, dintre care 22 germani, 11 români (majoritatea de la Facultatea de Teologie), 9 evrei şi 2 ucraineni[1]. Universitatea din Cernăuţi s-a remarcat şi prin viaţa studenţească foarte interesantă, fiindcă studenţii de diferite etnii s-au constituit şi au activat în societăţi academice pe criterii etnice. Prin intermediul societăţilor studenţeşti, reprezentanţii fiecărei naţionalităţi şi-au putut păstra identitatea naţională, dar a existat şi colaborare între diferite societăţi.

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, sistemul de învăţământ din Basarabia nu se deosebea radical faţă de Bucovina. Potrivit regulamentului din 29 februarie 1828, sistemul de învăţământ urma să fie compus din gimnazii (4 ani de studiu), şcoli judeţene (2 ani de studiu) şi şcoli parohiale (1 an de studiu). Principala instituţie de învăţământ era Seminarul teologic, înfiinţat în 1813, dar aproape toţi profesorii şi marea majoritate a elevilor erau veniţi din afara Basarabiei. În oraşe şi principalele localităţi rurale s-au înfiinţat şcoli parohiale, unde se învăţa citirea cărţilor bisericeşti, în timp ce scrisul şi aritmetica erau facultative. În 1844, în Basarabia funcţionau 326 de şcoli bisericeşti, frecventate de 5.177 de copii, dar în 1856 mai existau doar 159 de şcoli cu 1.855 de elevi. Peste alţi 12 ani, în 1868, în 212 şcoli parohiale învăţau 2.515 elevi. În 164 de şcoli instruirea se realiza în limbile rusă şi slavonă bisericească, în 28 – în română şi rusă şi doar în 20 de şcoli – numai în română. În deceniile următoare a crescut

---

[1] Emanuel Turczynski, *Die Bukowina*, în *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien*, Berlin, 1999, p. 259.

numărul şcolilor, dar s-a redus şi mai mult numărul instituţiilor de învăţământ, unde se mai preda şi în alte limbi, decât cea rusă. Chiar şi o parte a şcolilor coloniştilor germani, care mult timp au învăţat doar în limba germană, treptat au fost rusificate sau au devenit mixte. În anul şcolar 1903-1904, în Eparhia Chişinăului existau 598 de şcoli parohiale, în care studiau 29.065 de băieţi şi fete[1].

Primul gimnaziu pentru băieţi a fost deschis la Chişină în 1833. Limba română s-a predat la acest gimnaziu începând cu anul 1835, dar în anii'60 ai sec. al XIX-lea, limba română mai întâi a devenit opţională (din 1860), iar din 1866 a fost suspendată. Ca şi în Bucovina, şcolile secundare pentru băieţi din Basarabia se împărţeau în gimnazii clasice, cu 8 clase, şi reale, cu 7 clase. În principalele localităţi urbane au fost deschise şi mai multe şcoli pentru fete, şcoli profesionale sau agricole. În 1914, în Basarabia fiinţau 21 gimnazii de băieţi, 20 licee de fete, 16 şcoli medii de băieţi, 2 de fete şi 6 mixte. În total, în ajunul izbucnirii războiului, în Basarabia funcţionau 1846 de şcoli de diferite tipuri şi grade, în care erau instruiţi cca. 114 mii de elevi[2]. Lipsa învăţământului în limba maternă, însă, a fost cauza principală a nivelului foarte mare de populaţie analfabetă şi înapoierii culturale mai ales a locuitorilor de naţionalitate română. Dacă până la mijlocul sec. al XIX-lea, nivelul de instruire şi de alfabetizare a populaţiei din Bucovina era comparabilă cu Basarabia, deja la începutul sec. al XX-lea, decalajul era foarte mare şi în defavoarea Basarabiei.

Concluzii

De la sfârşitul sec. al XVIII-lea şi până la încheierea Primului Război Mondial, teritoriul istoric al Ţării Moldovei s-a aflat în componenţa a trei ţări. Nord-vestul Moldovei (Bucovina) a fost ocupat de către Imperiul habsburgic, teritoriul dintre Prut şi Nistru (Basarabia) a fost anexat de Rusia ţaristă, iar Moldova dintre Carpaţi şi Prut şi-a menţinut statutul de suzeranitate în cadrul Imperiului otoman până în 1859, când s-a unit cu Ţara Românească şi s-a constituit Regatul România.

---

[1] Ştefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei ...*, p. 59.
[2] *Ibidem*, p. 61.

Pe parcursul epocii moderne, Bucovina şi Basarabia s-au aflat sub stăpâniri străine, iar locuitorii acestor provincii au fost dezbinaţi de conaţionalii lor din restul Moldovei. Iniţial, atât Bucovina, cât şi Basarabia au dispus de o anumită autonomie, dar ulterior au fost integrate în cadrul imperiului habsburgic, respectiv ţarist. Până la mijlocul sec. al XIX-lea, situaţia din Bucovina a fost chiar mai gravă decât în Basarabia, fiindcă acest ţinut a fost inclus încă în 1786 în componenţa Galiţiei şi mai bine de 6 decenii nu a beneficiat de careva atribute de autonomie.

După revoluţia din 1848, evoluţiile din Bucovina şi Basarabia au fost diametral opuse. După pierderea judeţelor din sudul Basarabiei (în 1856) şi unirea Principatelor dunărene (în 1859), Rusia ţaristă a intensificat presiunile de rusificare a administraţiei, învăţământului şi bisericii din Basarabia, care din 1873 devenea o gubernie rusească. Bucovina, dimpotrivă, încă în 1849 a obţinut un statut de autonomie, iar Constituţia imperială din 1861 a consfinţit definitiv autonomia acestei provincii. Până la sfârşitul stăpânirii austriece, Bucovina a dispus de un parlament provincial (Dietă) şi un organism executiv (Comitetul Ţării), de o stemă a ducatului şi un drapel provincial. Bucovina a beneficiat în această perioadă (1861-1918) de o largă autonomie provincială, iar românii bucovineni, ca şi reprezentanţii altor naţionalităţi, au avut posibilitate reală să se organizeze în asociaţii culturale, să dispună de şcoli în limba maternă, să fie reprezentaţi în administraţia locală şi provincială, să publice reviste şi ziare în limba română, să participe activ la viaţa politică, atât la nivel local, cât şi central etc.

Până în anii'30 ai sec. al XIX-lea, atât în Bucovina, cât şi în Basarabia s-au produs imigrări şi colonizări importante de populaţie, care au modificat semnificativ structura etnică a populaţiei. Ulterior, în ambele provincii s-a diminuat amploarea acestor procese migraţioniste, iar numărul populaţiei a crescut mai ales pe cale naturală. Colonizările cu populaţie alogenă au fost mult mai semnificative în Basarabia, mai ales în Bugeac, faţă de Bucovina. În sudul Basarabiei, zone întinse au fost colonizate compact cu bulgari, găgăuzi, germani, ruşi şi ucraineni, ceea ce a contribuit la diminuarea rapidă a ponderii populaţiei româneşti. În Bucovina au fost întemeiate mult mai puţine colonii cu germani, maghiari, lipoveni sau slovaci, mai ales în partea centrală şi de sud a provinciei. Din cauza lipsei unor terenuri libere întinse, majoritatea coloniilor din

Bucovina au fost întemeiate dispersat sau chiar în cadrul unor sate locuite deja de români. În partea de nord a Bucovinei, ca şi în nordul ţinutului Hotin, din cauza imigrării masive a rutenilor din Galiţia şi Podolia, s-a produs ucrainizarea treptată a acestor teritorii şi asimilarea etnică şi lingvistică a minorităţii româneşti.

Modificarea radicală a structurii etnice şi înstrăinarea populaţiei din aceste vechi ţinuturi româneşti a fost consecinţa cea mai gravă a 144 de ani de stăpânire habsburgică în Bucovina, respectiv a 106 ani de stăpânire ţaristă în Basarabia. În Bucovina, ponderea românilor s-a diminuat de la cca. 60-65%, în 1775, la cca. 34%, în 1910, iar în Basarabia, proporţia locuitorilor de naţionalitate română, oficial înregistraţi moldoveni, s-a micşorat de la cca. 85%, în 1812, la mai puţin de 50%, la sfârşitul sec. al XIX-lea.

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, sistemul de învăţământ din Bucovina nu se deosebea esenţial faţă de cel din Basarabia. Dimpotrivă, în teritoriul dintre Prut şi Nistru existau mai multe şcoli elementare, în care se preda şi în limba română, pe când în Bucovina se făceau presiuni nu numai de germanizare, dar şi de polonizare şi catolicizare a sistemului de învăţământ. Situaţia s-a schimbat radical după acordarea autonomiei Bucovinei. Dacă în 1871, doar cca. 12-13% din copiii de vârstă şcolară frecventau o şcoală, atunci în 1913 deja cca. 96% din copii erau şcolarizaţi. În anul de învăţământ 1912-1913, în Bucovina funcţionau 564 de şcoli primare, din care 219 ucrainene, 190 româneşti, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare şi 39 mixte. În Basarabia, dimpotrivă, în ajunul izbucnirii războiului, practic toate şcolile de diferite nivele erau doar cu limba rusă de instruire.

Pe parcursul stăpânirii austriece, Biserica ortodoxă din Bucovina s-a bucurat de o largă autonomie, iar în 1873 a fost ridicată la rangul de Mitropolie. Cu excepţia episcopului Daniil Vlahovici, care era din Slavonia, dar cunoştea româna, toţi ceilalţi episcopi şi mitropoliţi din Bucovina au fost români bucovineni, care cunoşteau bine tradiţiile, datinile şi limba populaţiei băştinaşe. În cadrul Universităţii din Cernăuţi s-a remarcat Facultatea de Teologie ortodoxă, la care şi-au făcut studiile şi mulţi tineri ortodocşi din România, Transilvania, şi chiar din Bulgaria, Serbia, Bosnia şi Dalmaţia. Mitropoliţii Bucovinei şi profesorii de teologie s-au implicat activ în viaţa politică şi culturală a provinciei, fiind numiţi sau aleşi deputaţi în Dieta Bucovinei şi în Parlamentul de la Viena, au susţinut activ diferite societăţi culturale, au editat ziare şi reviste,

au publicat diferite studii şi monografii, contribuind astfel la culturalizarea populației ortodoxe din Bucovina.

În Basarabia, autoritățile țariste au utilizat religia ortodoxă în sensul apropierii spirituale a populației autohtone de stăpânirea pravoslavnică, iar Biserica ortodoxă din acest teritoriu a avut un mod de organizare rusesc. Eparhia Chişinăului şi Hotinului a fost înființată în 1813, în frunte cu Gavriil Bănulescu-Bodoni, care a fost unicul mitropolit şi singurul băştinaş, reprezentant a populației româneşti în fruntea acestei eparhii. Toți episcopii şi arhiepiscopii următori, care s-au aflat la conducerea Bisericii ortodoxe din Basarabia, au fost de naționalitate rusă sau ucraineană, veniți din alte gubernii ruseşti. În anii' 60-70 ai sec. al XIX-lea s-au intensificat şi mai mult presiunile de rusificare a bisericilor din Basarabia, pentru a se şterge diferențele față de alte episcopii ruseşti.

În ajunul declanşării Primului Război Mondial, exista o mare deosebire a conştiinței şi identității naționale la românii bucovineni şi basarabeni. Pe parcursul întregii perioade de stăpânire austriacă, dar mai ales după revoluția din 1848, românii bucovineni au fost în permanentă legătură cu confrații lor din Moldova şi Muntenia (după 1859 - România) sau cu cei din Transilvania şi Banat, dar aproape au lipsit careva legături cu românii din Basarabia. În 1910, aproape 40% din românii mai în vârstă de 10 ani puteau scrie şi citi în limba maternă, dar acest indicator era mult mai înalt la tinerii de 20-30 ani (49,1%), dar mai ales la copiii şi adolescenții de 10-20 ani (72,5%).

Situația era total diferită la românii basarabeni. În decurs de mai bine de un secol, doar un număr foarte limitat de moldoveni au reuşit să țină careva legături cu frații lor din Moldova sau Bucovina. Românii basarabeni, cu excepția celor din județele Ismail, Bolgrad şi Cahul (în 1856-1878), nu au participat la procesul firesc de constituire a națiunii române şi de modernizare a limbii române. Autoritățile țariste au interzis învățământul în limba română şi chiar au exclus limba maternă a băştinaşilor din administrație şi biserici. În consecință, conform recensământului din 1897, doar cca. 6,2% din totalul românilor basarabeni, oficial înregistrați moldoveni, erau ştiutori de carte, dintre care doar foarte puțini ştiau a scrie şi citi în limba maternă. Totodată, anume lipsa ştiinței de carte, modul de viață rural şi profund tradițional, precum şi necunoaşterea limbii ruse, au fost principalii factori, care i-au salvat pe românii basarabeni de asimilarea etnică şi lingvistică.

ANEXAREA BASARABIEI DE CĂTRE IMPERIUL RUS (1812): CAUZE ŞI CONSECINȚE

Aurelian LAVRIC,
Universitatea de Stat din Moldova

Anexarea Basarabiei la 16/28 mai 1812 de către Imperiul Rus a fost rezultatul unei suite de factori externi şi a avut consecințe care pot fi resimțite şi astăzi. Statul moldovenesc a mai fost supus unor anexări parțiale şi până în 1812. În ceea ce priveşte sudul regiunii moldoveneşti dintre Prut şi Nistru, se ştie că pe timpul domniei lui Ştefan cel Mare, sultanul Baiazid al II-lea ocupă cetățile Chilia (14 iulie 1484) şi Cetatea Albă (5 august 1484), în jurul cărora a constituit raiale. Pe timpul domniei lui Petru Rareş, la 15 septembrie 1538 „Soliman intră în Suceava. Trădat de marii boieri, Petru Rareş se refugiază în cetatea Ciceului (28 sept.). Ştefan Lăcustă este numit domn de sultan. Bugeacul şi Tighina sînt anexate Imperiului otoman. [Are loc] Instaurarea dominației otomane asupra Moldovei" [1]. Referindu-se la drama Moldovei din acel moment, Nicolae Iorga notează: „Acest Ştefan era înconjurat de Turci, cari-l păzeau împotriva boierilor, şi, cu acest prilej, Moldova suferi o pagubă mare prin smulgerea *întregului Ținut care se întinde între linia Bâcului şi raiaua cetăților Chilia şi Cetatea-Albă*" [2]. Deci jumătatea sudică a teritoriului moldovenesc dintre Prut şi Nistru era acum sub jurisdicție turcească. Turcii au redenumit Tighina cu toponimul Bender, au reconstruit cetatea şi au instituit încă o raia: „Sultanul Soliman, care intră în *Suceava*, merse până la Tighinea, vadul cel mai însemnat al Nistrului, şi aici el făcu să se clădească o cetate nouă, pe care o numi *Bender* sau „Poartă", şi în care aşeză Ienicerii săi" [3]. Pe de altă parte, deja la începutul secolului al XVII-lea, tătarilor unei hoarde „li se îngăduia să steie, vara ca şi iarna, în locurile şese, nelocuite până atunci, ale *Bugeacului*" [4]. Această aşezare a lor în sudul regiunii dintre Prut şi Nistru a avut urmări nefaste asupra întregii Moldove, datorită atacurilor şi jafurilor pe care le înteprindeau asupra restului Principatului Moldovei, ca şi asupra Valahiei. („Către mijlocul secolului al XVIII-lea, hoardele tătare care trăiau în stepa Bugeacului încep să părăsească această provincie şi se retrag spre Crimeea. În 1806 în sudul Basarabiei nu mai existau decât aproximativ 5000 de tătari, care, în anul următor, au abandonat definitiv Bugeacul" [5]).

De asemenea, turcii au anexat ținutul Hotin. La 1699, după pacea de la Carlowitz, Imperiul Otoman a fost obligat să cedeze raiaua Cameniței. Pentru a-şi reconsolida forțele în zona respectivă, turcii aleg Hotinul pentru a crea o nouă raia, datorită aşezării geografice favorabile şi, de asemenea, pentru că acolo se afla cea mai puternică cetate din Moldova. Din aceste cauze, la 1713 turcii preiau controlul asupra cetății, iar la 1715 ținutul este transformat în raia. „Din acest moment, ținutul şi cetatea Hotinului au devenit cel mai de nord punct strategic al Imperiului Otoman, având ca funcție internă păstrarea influenței sale în Principatele Române, iar ca funcție externă supravegherea deplasărilor de trupe din statele vecine – Imperiul Rus, Polonia şi Imperiul Habsburgic. La 1718, hotarele raialei au fost stabilite definitiv, luând configurația fostului ținut moldovean şi devenind una dintre cele mai mari raiale” [6].

De menționat că un interes special față de o parte a teritoriului moldovenesc dintre Prut şi Nistru – ținutul Hotinului – a manifestat Imperiul Habsburic. După războiul ruso-turc din 1769-1774, în urma căruia Austria a anexat partea nord-vestică a Principatului Moldova, pe care a denumit-o „Bucovina", „au apărut probleme şi privitor la delimitarea Bucovinei, austriecii intenționând să ocupe şi nouă sate din raia [raiaua Hotinului, notă A.L.], dar olatul şi-a păstrat vechea configurație. Chiar şi după consumarea problemei delimitării Bucovinei, Imperiul Habsburgic n-a pierdut din vedere această zonă. Iosif al II-lea năzuia să alipească cetatea Hotinului la imperiu, astfel, în războiul ruso-austro-turc din 1787-1792, austriecii atacă şi ocupă Hotinul, unde este instaurată o administrație asemănătoare celei din Bucovina, dar la 30 ianuarie 1793 au fost nevoiți să se retragă din Hotin, după un an de la încheierea păcii, fiind reinstaurată vechea administrație otomană" [7].

Nici anexările efectuate de Turcia (sudul şi nordul Basarabiei), nici anexarea efectuată de Austria (a Bucovinei) nu se compară cu anexarea de către Rusia în 1812 a Basarabiei, deoarece după 1918, Turcia şi Austria nu au emis pretenții teritoriale față de România. Anume Rusia Sovietică a cerut, a ocupat şi a anexat în 1940 Basarabia, în virtutea dreptului pe care, în opinia autorităților de la Moscova, l-ar fi primit pentru că în 1812 s-a reuşit preluarea de la Imperiul Otoman a teritoriului moldovenesc dintre Prut şi Nistru şi anexarea sa.

Cauze ale anexării Basarabiei

1. **Testamentul lui Petru I.** Încă în *testamentul lui Petru I*, document considerat de unii cercetători drept o ticluire a Ohrancăi țariste (poliția secretă), a fost arătat vectorul expansiunii de mai departe a statului rus – confirmată în mod uimitor de evenimentele ce au urmat – spre Balcani şi spre Constantinopolul cu strâmtorile Bosfor şi Dardanele. Petru I scria: "A se apropia cât s-ar putea mai mult de Costantinopol şi India, că acel ce va stăpâni acolo va fi cel adevărat stăpânitor al Lumii" [8]. În text sunt formulate direct, deschis scopurile geopolitice expansioniste ale Imperiului Rus. În acest text Petru I s-a adresat tuturor "pogorâtorilor noştri şi moştenitorilor tronului şi guvernului nației rosieneşti", îndemnându-i să promoveze o politică de stat mare, expansionistă în Europa Centrală şi de Sud-Est şi în Asia (declarativ – împotriva turcilor, dar de facto – împotriva popoarelor din aceste regiuni, prin ocuparea lor). "Poporul rosienesc" era "chemat a stăpâni în viitorime toată *Europa*" [9]. Este clar că Moldova niciodată nu a reprezentat un obiectiv final al înaintării ruseşti, ci doar un teritoriu spre acel obiectiv – Constantinopolul, dar şi spre regiunea din sud-estul Europei – peninsula Balcanică – acolo unde Rusia îşi propunea să-i *elibereze* pe *frații slavi şi ortodocşi* – bulgari, sârbi, dar şi greci – de dominația turcească. Atunci când erau înfrânți în drumul lor spre Constantinopol, strategii ruşi de la Sankt Petersburg "se mulțumeau" să îşi păstreze controlul militar asupra Moldovei, ca o compensație pentru eşecurile militare şi pierderile materiale suferite în fața turcilor peste Dunăre, răzbunându-se astfel pe ei, din contul Moldovei. În timp ce „toată Europa" nu a ajuns sub stăpânirea Rusiei, Basarabia a devenit o victimă a Imperiului țarilor din simplul motiv că se afla în calea armatei ruse spre peninsula Balcanică şi Constantinopol.

2. **Tătarii nohai din Basarabia se aflau sub ascultarea hanatului Crimeii, anexat de Rusia.** Istoricul Ion Țurcanu susține că după anexarea Hanatului Crimeii şi a teritoriului din stanga Nistrului, Rusia pretindea la zona dintre Prut şi Nistru locuită de tătari deoarece aceştia s-au aflat sub jurisdicția (ascultarea) hanului de la Bahcisarai. Aceasta explică într-o oarecare măsură de ce la negocierile ulterioare cu Franța – în calitatea ei de mare putere europeană – Rusia cerea insistent „Basarabia", distinct față de Moldova şi Valahia: „Elementul nou introdus de pacea de la Kuciuk

Kainargi privind statutul Bugeacului este că, învingînd Turcia în războiul din 1768-1774, Rusia a reuşit să smulgă de sub autoritatea acesteia hanatul Crimeii, care-i avea sub ascultare şi pe tătarii din Bugeac, astfel că aceştia deveniseră de fapt supuşi ai coroanei imperiale ruseşti. Asta înseamnă că – lucru extrem de important, pînă acum nu se ştie de ce trecut cu vederea de istoriografie – prin pacea de la Kuciuk Kainargi [1774], Rusia făcuse primul pas spre ocuparea Basarabiei" [10]. Se ştie că în 1812 Rusia a ocupat nu numai Basarabia – partea sudică a interfluviului pruto-nistrean, ci toată Moldova de Est. Prin extinderea toponimului „Basarabia" din sud asupra întregului interfluviu până la Hotin, autoritățile țariste extindeau „dreptul" pe care „îl aveau" cu privire la zona sudică asupra întregului teritoriu dintre Nistru şi Prut.

3. **Planul vice-ministrului Afacerilor Străine al Rusiei, prințul polon Adam Georg Czartoryjski.** Intelectualul basarabean Pavel Gore dezvăluie alte detalii cu privire la cauzele expansiunii ruseşti în principatele Moldova şi Valahia. Fără să nege semnificația testamentului lui Petru cel Mare („oricât de apocrif ar fi"), Gore scrie despre eforturile prințului Adam Georg Czartoryjski, vice-ministru al Afacerilor Străine al Rusiei, care a prezentat lui Alexandru I, la 1804, „un memoriu detaliat, în care arăta necesitatea imperioasă, din punctul de vedere al intereselor ruseşti, de a reconstitui Regatul Poloniei sub protectoratul Imperiului Rusesc. Recunoscând că asemenea reconstituire şi renunțare la stăpânirea necondiționată rusească asupra Poloniei ar cere compensații, Czartoryjski arăta Împăratului posibilitatea largă de a avea aceste compensații pe socoteala «Imperiului Otoman» («turcul plăteşte»)" [11].

4. **Acordurile ruso-franceze de la Tilsit şi Erfurt.** O cauză – indirectă – a anexării de către Rusia a Basarabiei au fost acordurile ruso-franceze de la Tilsit şi Erfurt. Moldova şi "Basarabia" intră în sistemul geopoltic european cu ocazia unuia dintre cele două tratate de pace de la **Tilsit** (un oraş din estul Prusiei, actualmente Sovetsk, în regiunea Kaliningrad). La **7 iulie 1807** Franța şi Rusia, în persoana împăraților Alexandru I şi Napoleon I, au semnat un tratat. Acesta a pus capăt războiului dintre Imperiul Rus şi Imperiul Francez şi a pus începutul unei alianțe între cele două imperii, care şi-au impus puterea aproape asupra întregii Europe continentale. Cele două state au convenit în secret să se ajute unul pe altul în dispute – Franța s-a angajat să ajute Rusia împotriva Imperiului Otoman, în timp ce Rusia

a fost de acord să se alăture sistemului continental împotriva Imperiului Britanic. Napoleon de asemenea l-a convins pe Alexandru să instige „un război finlandez” împotriva Suediei pentru a o forța să adere la Sistemul Continental. Deşi Rusia şi-a exprimat intenția să încorporeze Principatele Dunărene, în fața refuzului Franței, „În mod clar, țarul a fost de acord **să evacueze Valahia şi Moldova** [adică, s-a obligat să-şi retragă trupele, notă A.L.], care fusese ocupate de forțele ruseşti în cadrul războiului Ruso – Turc, [în] 1806 (...)” [12]. De asemenea, insulele Ioniene şi Cattaro capturate de Rusia, urmau să fie transmise Franței. Ca recompensă, Napoleon a garantat suveranitatea Ducatului Oldenburg şi a mai multor state mici conduse de rudele germane ale țarului. De remarcat faptul că la 7 iulie 1807 o putere a Europei occidentale (Franța) a susținut Moldova în fața tendințelor de acaparare ale Rusiei. La 9 iulie 1807 a fost semnat un tratat între Franța şi Prusia, în urma căruia ultima pierdea aproximativ o jumătate din teritoriul pe care îl avea înaintea războiului, dar îşi păstra independența. Pe acele teritorii Franța a creat Regatul Vestfaliei, Ducatul Varşoviei şi Oraşul liber Danzig. Alte teritorii cedate au fost acordate altor state sateliți ai Franței şi Rusiei. Rusia a susținut în negocieri păstrarea de către Prusia a independenței.

Conjunctura internațională s-a schimbat însă în mod radical cu un an mai târziu. Războiul ruso – turc avansa şi Rusia era învingătoare. “Napoleon Bonaparte ştia foarte bine că dacă ar fi permis Rusiei să desființeze Turcia ca mare putere, nu ar mai fi putut niciodată să încheie o pace cu Anglia, deoarece Turcia, cu toate slăbiciunile ei evidente – ajutată în mod substanțial – era singura putere capabilă de a stăvili înaintarea Rusiei în Asia. Pe de altă parte, Napoleon spera să poată încheia o pace cu Anglia, deoarece ştia tot atât de bine că fără o pace cu Anglia, nu va putea niciodată să aspire la o pace durabilă – în termenii săi – pe continentul European. Speranța aceasta s-a risipit definitiv numai atunci când Napoleon a luat cunoştință de discursul regelui Angliei în Parlamentul britanic, din ianuarie 1808, în care acesta declara că nu va încheia pace cu Napoleon, niciodată” [13]. În aceste condiții, „**Napoleon se decide să satisfacă cererea Rusiei de a-i permite să anexeze Moldova şi Valahia** (subl. A.L.), astfel că pe data de 2 februarie 1808, îi scrie o scrisoare țarului Alexandru I – caracterizată, încă şi în ziua de astăzi – drept un model de diplomație, în care deşi nu se găseşte niciun rând

prin care să-i promită împărțirea Imperiului Otoman, prin faptul că făcea planuri pentru o campanie comună ruso-franceză pentru cucerirea Indiei, a avut darul să excite imaginația anturajului lui Alexandru I şi să creeze convingerea unei împărțiri iminente a Turciei” [14].

Generalul Sebastiani, ambasadorul Franței la Constantinopol, propune Înaltei Porți, să accepte **cedarea Principatelor Dunărene**. Pe data de 15 februarie 1808, Divanul răspunse: „Niciodată Sublima Poartă nu va consiți să cedeze Moldova şi Valahia. Ea va prefera războiul” [15]. Sebastiani îşi dă seama că nu mai poate influența politica Turciei, aşa că pe 27 aprilie 1808, părăseşte Istanbulul. „Fără a întrerupe tratativele ruso-turce de la Paris, Napoleon Bonaparte şi Țarul Alexandru I se întâlnesc la **Erfurt [în Turingia, Germania] (27 septembrie – 14 octombrie 1808)** (subl. A.L.), unde cei doi împărați semnează o nouă **convenție secretă** (subl. A.L.), prin care Napoleon, printre altele, se declară de acord ca Rusia să anexeze Finlanda şi cele două Principate Dunărene”, „precum şi să fie începute tratative directe între Turcia şi Rusia, fără medierea Franței. Cu alte cuvinte, Franța făcuse toate concesiile cerute de Rusia, obținând în schimb doar aderarea Rusiei la blocul continental” [16], aderare care pentru Rusia nu a însemnat nimic. Deşi împărații Napoleon Bonaparte şi Alexandru I s-au înțeles ca Rusia să nu se amestece în afacerile europene ale lui Napoleon, iar ruşii urmau să adere la blocada continentală împotriva Angliei (şi, eventual, pe viitor, să organizeze o campanie comună împotriva englezilor în India), Rusia nu şi-a respectat angajamentul privind blocada. (Cooperarea între Rusia şi Franța în cele din urmă a dat faliment în 1810 când țarul a început să permită navelor neutre să ancoreze în porturile ruseşti. În 1812, Napoleon a trecut râul Neman şi a invadat Rusia, în încercarea de a o pedepsi pentru nerespectarea acordului ruso-francez, pierzând însă războiul).

Între timp, în urma presiunilor exercitate de Franța asupra Turciei, „Marele Vizir Bairaktar propune Rusiei tratative directe ruso-turce. Ruşii răspund că refuză tratativele directe cu Turcia, dar prelungesc armistițiul de la Slobozia, până la terminarea tratativelor de pace ruso-turce, mediate de Franța la Paris. Pe data de 29 octombrie 1808, curierul care aduce lui Prozorovski [comandantul armatei ruse în Principatele Dunărene, notă A.L.] tratatul de la Erfurt, soseşte la Focşani şi imediat trimite un ofițer la

Constantinopole pentru a fixa locul tratativelor directe de pace. Dar acesta nu poate decât să asiste la tulburările, din capitala Turciei, care aduc moartea Marelui Vizir Bairaktar” [17]. În conveția de la Erfurt se menționa [Art. 5]: „Înaltele părți contractante se angajează să considere drept condiție absolută a păcii cu Anglia ca ea să recunoască Finlanda, Țara Românească [Valahia] şi Moldova ca făcând parte din Imperiul Rus. (...) [Art. 8:] Împăratul Napoleon recunoaşte numita reunire [?] şi hotarele Imperiului Rus în această parte extinse până la Dunăre” [18].

După desemnarea noului vizir, în 1810 Rusia trece la punerea în practică a planului de anexare a celor două Principate Dunărene, propunând Istanbulului semnarea unui tratat de pace incluzând această anexare: „Principatele Moldova, Valahia Mare şi Mică (adică Muntenia şi Oltenia) şi **Basarabia** (subl. A.L.) se alipesc prin acest tratat de pace pe veci Imperiului Rus cu oraşele, cetățile şi satele, cu locuitorii acestora de ambele sexe şi cu averea lor. Fluviul Dunărea va fi de acum înainte granița între cele două imperii” [19]. „Diplomația țaristă informa Curtea de la Viena că țarul, modest, se mulțumeşte «a dobândi printr-un tratat Valahia, Moldova şi **Basarabia**»” [20] (subl. A.L.). Atunci a început târguiala între Turcia şi Rusia pe seama Principatelor Dunărene. Văzând că Turcia nu cedează, în septembrie 1811 țarul îşi limitează cererea „doar la Moldova”, apoi se declară mulțumit cu granița pe Siret. Până la urmă însă, acceptă granița pe Prut, anexând, cu acordul Turciei, nu numai „Basarabia” – „Bugeacul” (raialele Bender/Tighina, Ismail, Chilia şi Akkerman/Cetatea Albă), ci şi raiaua (fostul ținut moldovenesc) Hotin şi ținuturile aflate între raiaua Hotin şi raialele din Bugeac. Prutul nu a constituit niciodată o graniță teritorial-administrativă în cadrul Principatului Moldovei. De exemplu, ținutul Iaşi cuprindea atât un teritoriu de pe malul drept, cât şi un teritoriu de pe malul stâng al Prutului. De asemenea, ținuturile Dorohoi, Hârlău, Huşi şi Covurlui de-a lungul istoriei au cuprins şi părți din teritoriul dintre Prut şi Nistru. Pentru ca să manipuleze opinia publică europeană şi să creeze impresia că ar fi vorba de *o provincie* istorică, autoritățile statului ocupant au dat o denumire Moldovei estice – extinzând denumirea părții sudice – „Basarabia” – asupra întregului teritoriu de la Dunăre până la Hotin. Faptul că acest demers a fost unul artificial a fost demonstrat la 2 decembrie 1917, când Sfatul Țării al provinciei dintre Prut şi Nistru (Basarabia), aflată atunci în

cadrul Rusiei, a proclamat teritoriul respectiv drept republică, cu denumirea de „Moldovenească” şi nu „Basarabeană”.

Există unele asemănări şi deosebiri între Convenția secretă ruso-franceză de la Erfurt din 1808 şi Tratatul de neagresiune sovieto-german („pactul Molotov-Ribbentrop”), cu protocolul său adițional secret, din 23 august 1939 de la Moscova, care a condus la reanexarea, de această dată de către Rusia Sovietică, a teritoriului Basarabiei. Cu toate că la 1808 Napoleon, iar în 1939 Hitler erau figuri aflate în dizgrația cancelariilor statelor europene influente, aceasta nu a împiedicat-o pe Rusia să păstreze Basarabia atât după înfrângerea lui Napoleon, cât şi după înfrângerea lui Hitler. O asemănare ține şi de faptul că atât în 1812, cât şi în 1940, anexarea Basarabiei de către Rusia a avut loc în urma împărțirii zonelor de influență cu statul ce îşi exercita supremația pe continentul european, prin acorduri secrete încheiate de Rusia cu acesta. Deosebirea ține de faptul că în 1812 convenția de la Erfurt era caducă, Franța stăruind ca Turcia să nu cedeze nimic din Moldova (atunci Anglia a stăruit ca Turcia să încheie cât mai repede tratatul de pace cu Rusia, pentru a-i permite să-şi replieze forțele şi să opună rezistență armatei lui Napoleon), în timp ce în 1940 tratatul de neagresiune sovieto-german era în vigoare, iar Germania a forțat la rândul său guvernul de la Bucureşti să cedeze Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța.

5. **Anglia a forțat Turcia să încheie tratatul (pacea) de la Bucureşti, pentru a ajuta Rusia în fața invaziei franceze.** Deşi Rusia se asigurase cu acordul Franței în vederea anexării principatelor dunărene, implicit a Basarabiei, datorită înrăutățirii relațiilor ruso-franceze în 1810, putem afirma că în 1812 acordul secret de la Erfurt era caduc. Mihai Eminescu, preocupat de problema Basarabiei, referindu-se la momentul 1812, notează „că Anglia au stăruit pentru încheierea păcii, că ea a silit pe sultan s-o iscăleacă. O flotă engleză era în Bosfor, care a silit pe turci de a nu se folosi de cumplita poziție în care se afla Rusia atunci [datorată iminentei campanii militare a Franței lui Napoleon împotriva Rusiei, notă A.L.] [21]. De notat că după ce în convenția secretă de la Erfurt (1808) Napoleon a consimțit cu privire la expasiunea rusească în principatele dunărene (anexarea acestora), în 1812 Franța, aflată în pragul unui război cu Rusia, era împotriva oricărei anexiuni ruseşti şi vedea Turcia ca aliat: „Consulul francez [la Bucureşti] era încredințat că turcii, în ajunul marelui conflict din Rusia, vor cere întreaga

restituire a provinciilor pierdute” [22]. Practic, la 16/28 mai 1812, când era semnat tratatul de pace de la Bucureşti, convenţia franco – rusă de la Erfut (octombrie 1808) era caducă. De data aceasta însă, **Anglia** – adversara Franţei – dorind să ajute Rusia, aflată în faţa invaziei armatei lui Napoleon, a exercitat presiuni asupra Turciei pentru ca aceasta să încheie cât mai repede acordul de pace.

6. **Trădarea dragomanului Dimitrie Moruzi.** Există informaţii privind o trădare în timpul negocierilor ruso-turce. Mihai Eminescu nota: „Dar nici influenţa engleză n-ar fi fost în stare de-a *cuceri* Rusiei o provincie dacă nu era angajată o altă armă, rubla rusească şi trădarea dragomanului Moruzi” [23]. Mare dragoman al Imperiului Otoman în timpul negocierilor era fanariotul Dimitrie Moruzi (decembrie 1808 – iunie 1812). Tratatul ruso-turc (păcea) de la Bucureşti din 16/28 mai 1812 a fost semnat de generalul M.I Kutuzov (1745-1813), care i-a succedat lui Prozorovski la comanda armatei ruseşti din Principatele Dunărene şi de Galib Efendi, ministrul afacerilor străine al Turciei. Dimitrie Moruzi, având în vedere funcţia pe care o deţinea, în ajunul invaziei Rusiei de către marea armată a lui Napoleon, primeşte o scrisoare de la Napoleon Bonaparte, prin care acesta îl sfătuia pe sultan să nu încheie un tratat de pace, până în momentul declanşării ofensivei franceze. Marele dragoman, care făcea parte din delegaţia care ducea tratative în numele Turciei la Bucureşti, de conivenţă cu partea rusă, însoţeşte tratatul de pace, pe care îl trimite la Constantinopol spre semnare, cu o scrisoare în care arată că Kutuzov a ameninţat că dacă tratatul nu este semnat în 10 zile, va trece peste munţii Balcani, şi în acest caz tratatul va fi semnat la Adrianopol, nu la Bucureşti, dar cu alte condiţii. Complicitatea primului dragoman al Porţii, care şi-a trădat suveranul turc, s-ar fi datorat dorinţei acestuia de a obţine cu sprijinul Rusiei titlul de domnitor al Principatului Moldovei, de asemenea promisiunii unui latifundiu (unei moşii) în Basarabia şi unui inel foarte preţios (evaluat la 15 000 piaştri) dăruit de autorităţile ţariste. Turcii se grăbesc să semneze Tratatul de Pace, şi-l expediază la Bucureşti. Napoleon prinde firul trădării şi-l semnalează sultanului. Pe drumul de întoarcere al delegaţiei de pace turceşti, la Şumla în Bulgaria, unde se afla cartierul general al marelui vizir Ahmed paşa, călăul sultanului îi taie capul lui Dimitrie Moruzi pentru trădare. Trebuie ţinut cont şi de faptul că în timpul negocierilor, după un atac al armatei turce, ruşii au atacat prin surprindere lagărul marelui vizir

Ahmed paşa (pe malul drept al Dunării), care a fugit la Ruşciuk. „De aici, înspăimântat, a cerut din nou pace lui Kutuzov, mai ales că trupele sale din Țara Românească au fost încercuite de ruşi şi complet paralizate” [24]. În cele din urmă, marele vizir Ahmed paşa, aflat la Rusciuk, a răspuns generalului Alexandre de Langeron, trimis de comandantul Kutuzov într-o misiune confidențială: „Vă dau Prutul; nimic mai mult; Prutul sau războiul; am jertfit enorm până acum; Ismailul singur vă plăteşte războiul şi mai aveți patru cetăți şi o strălucită provincie” [25]. Tratatul de la Bucureşti a fost semnat de Galib Efendi, de aceea vina incriminată lui Dimitrie Moruzi (dezvăluită de W. Wilkinson, consulul general al Angliei la Bucureşti în cartea sa „Tablou istoric, geografic şi politic al Moldovei şi Valahiei”, citată de Mihai Eminescu) pare, în opinia noastră, puțin exagerată.

Consecințele anexării Basarabiei.

1. **Asimilarea populației autohtone a Basarabiei.** În urma anexării Basarabiei, autoritățile țariste au procedat la acțiuni de asimilare a populației. Rusia a impus regimul de ocupație – o administrație formată din străini – şi a trecut treptat la asimilarea populației autohtone. În 1830 Rusia a închis frontiera pe Prut [26]. “Limba română [numită „moldovenească”], care după 1812 era facultativă în şcolile basarabene, a fost suprimată definitiv la 1873” [27]. Conform unor estimări, înainte de unirea Basarabiei cu România în provincie erau 1082 şcoli primare ruseşti şi nici o şcoală primară românească. Asimilarea (rusificarea) a continuat şi în perioada sovietică.

2. **Colonizarea Basarabiei.** În urma anexării s-a efectuat o colonizare a noii provincii: în partea din nord şi centru cu ucraineni (care au format sate întregi), dar mai ales în sud – în Bugeac. Astfel, în primii ani după anexare, Basarabia a fost colonizată cu 48 de sate de bulgari (după Ion Şişcanu: 30) aduşi de peste Dunăre (inclusiv găgăuzi), „cu 27 de sate cu populație germană în Bugeac [o colonie germană a existat şi în orăşelul Râşcani din județul Bălți, notă A.L.], cu 16 sate de evrei, cu 11 sate ruseşti şi căzăceşti, cu 2 sate de țigani şi cu 1 sat de elvețieni, în total 124 de sate, ceea ce echivala cu o jumătate din numărul târgurilor şi satelor mari ale Basarabiei” [28]. Se ştie că în Bugeac există şi un sat albanez – comuna Caracurt, plasa Bolgrad, jud. Ismail. Către 1848 în Basarabia erau peste 1760

de sate, orăşele şi târguri [29]. Colonizările oraşelor au continuat şi în perioada sovietică, în timpul industrializării RSSM.

3. **Răşluirea Basarabiei.** Datorită colonizării din sudul Basarabiei, după reanexarea Basarabiei din 28 iunie 1940, autoritățile sovietive de ocupație au impus o graniță ucraineano-moldovenească în interiorul Basababiei, sub pretextul respectării criteriului etnic, adică a fost stabilită o graniță în Basarabia între localitățile populate de moldoveni şi localitățile coloniştilor basarabeni din sudul Basarabiei. Granița respectivă este în vigoare şi astăzi.

4. **Represiunea din 1940 şi de după războiul al doilea mondial.** O consecință a anexării Basarabiei în 1812 a fost represiunea efectuată de autoritățile sovietice în 1940 şi după războiul al doilea mondial: execuții şi deportări în masă, foamete organizată, colectivizare forțată, industrializare forțată şi colonizări etc.. Dacă nu ar fi existat anexarea din 1812, regimul stalinist nu ar fi avut vreun temei să ceară Basarabia în mod ultimativ, în iunie 1940, de la statul român.

5. **Oprirea procesului de dezvoltare a conştiinței naționale a populației autohtone a Basarabiei şi schimbarea mentalității.** În urma anexării Basarabiei, a fost oprit procesul de dezvoltare a conştiinței naționale a basarabenilor autohtoni. În prezent, populația din Moldova de Vest (din cadrul României) şi din nordul Bucovinei (raioanele Herța, Storojineț şi Adâncata din regiunea Cernăuți) se identifică din punct de vedere etnic ca români, în timp ce o bună parte a populației Republicii Moldova şi din raioanele Noua Suliță, Reni ş.a. (Basarabia) se identifică drept moldoveni. În timp ce în cadrul statului român şi în Imperiul Austro-Ungar procesul de dezvoltare a conştiiței naționale a populației autohtone de pe teritoriul vechiului Principat al Moldovei s-a dezvoltat în mod firesc, în Basarabia acest proces a fost întrerupt. În provincia țaristă nu a existat o intelectualitate numeroasă şi influentă, care să contribuie la dezvoltarea conştiiței naționale a maselor largi ale populației (personalități notorii basarabene au fost nevoite să se refugieze în dreapta Prutului: B.P. Hasdeu, Constantin Stere ş.a.). Anexarea la 1812 a Basarabiei are drept consecință faptul că până şi în prezent în cadrul unui popor există o divizare: peroane aparținând aceleiaşi culturi, având aceleaşi tradiții, vorbind acelaşi grai (moldovenesc) al limbii române se identifică diferit (români şi moldoveni), existând

chiar disensiuni între cele două mari grupuri în Republica Moldova şi în regiunea Cernăuți.

6. **Pretențiile din prezent ale autorităților Feredației Ruse conform cărora Basarabia este „pământ rusesc”.** Datorită anexării Basarabiei în 1812, până în prezent autoritățile Rusiei consideră teritoriul în cauză drept rusesc. Într-un material al MAE al Feredației Ruse – „ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СССР НАКАНУНЕ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (справка)”, din 17.11.2011, semnat „ИСТОРИКО-ДОКУМЕНТАЛЬНЫЙ ДЕПАРТАМЕНТ”, se menționează: „В конце июня 1940 г. советское правительство добилось мирного разрешения вопроса о возвращении Бессарабии Советскому Союзу. Советско - румынский конфликт по этому поводу возник еще в 1918 г., когда бессарабские земли были захвачены румынами. СССР никогда не мирился с насильственным отторжением этого региона, о чем он неоднократно заявлял перед всем миром. 26 июня 1940 г. румынскому посланнику в Москве было вручено заявление советского правительства, в котором Румынии предлагалось **возвратить исконно русские земли - Бессарабию, а также северную часть Буковины -** Советскому Союзу (subl. A.L.). (...) 28 июня 1940 г. части Красной армии вступили в Бессарабию и Северную Буковину. Бессарабия воссоединилась с Советской Молдавией, а Северная Буковина – с Украинской ССР. **Возвращение древнерусских земель в состав СССР** (subl. A.L.) имело и важное военно-стратегическое значение: были сорваны планы румынского руководства и их покровителей, превратить этот регион в плацдарм готовящейся против СССР войны” [30]. Angajații de la MAE al Rusiei nu explică de când anume şi cum teritoriul Basarabiei, care în 1711 (tratatul de la Luțk) a fost recunoscut de Petru cel Mare ca fiind moldovenesc, a ajuns „teritoriu primordial rus” şi „pământ străvechi rusesc”. Este ştiut faptul că teritoriul Basarabiei nu a făcut parte din statul Rusiei Kievene [31]. În acest context, observăm un paradox: istoricii din Republica Moldova se sprijină pe recunoaşterea de către Rusia, în persoana lui Petru cel Mare (în 1711), a caracterului moldovenesc al Basarabiei, în timp ce MAE al Rusiei de azi susține că teritoriul Republicii Moldova este „rusesc”.

De menționat că „informațiile” fără vreun temei din „referința” din 17.11.2011 a MAE al Rusiei se înscriu într-un şir de

asemenea „constatări” care au fost făcute de Rusia de-a lungul istoriei. În nota (ultimativă) din 26 iunie 1940, adresată ministrului României la Moscova, Gheorghe Davidescu, se scrie despre „unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană” [32]. Este posibil ca guvernul sovietic şi ministrul Veaceslav Molotov să fi fost victime ale unor mituri vehiculate în 1918 inclusiv la Chişinău. „Deputatul Osmolovski, de neam ucrainean, declara în şedinţa Sfatului Ţării din 16 martie 1918: «Soarta i-a legat şi amestecat pe moldoveni cu ucrainenii. *Ucrainenii sunt chiar mai vechi în Basarabia ca moldovenii* (sic! subl. A.L.). Acum ucrainenii vor ca această ţară sa fie neatârnată, vor lupta cu năzuinţele de peste Nistru, ca şi cu cele de peste Prut»” [33]. Se ştie că unul dintre motivele care au dus la votarea de către Sfatul Ţării, la 27 martie/ 9 aprilie 1918, a unirii Republicii Democratice Moldoveneşti (Basarabia) cu România (la acel moment, România era de fapt Moldova de Vest, dintre Carpaţi şi Prut, fără Bucovina, aşa încât s-a reunit vechiul Principat al Moldovei), a fost şi amestecul guvernului Ucrainei, care la începutul anului 1918 a formulat pretenţii teritoriale cu privire la Basarabia [34].

Teritoriul actualului stat Republica Moldova (inclusiv al întregii Basarabii) a fost un coridor prin care au trecut spre vest sau spre sud ungurii, slavii, protobulgarii ş.a.. Prima capitală a statului moldovenesc – Baia – era o localitate cu populaţie preponderent germană (saşi). Iar denumirea râului Moldova, pe malurile căruia se află Baia, şi, respectiv, a statului de la 1359, poate avea legătură cu denumirea râului Moldau din Saxonia. Biserica armenească din Botoşani este anterioară statului moldovenesc (de asemenea, cea mai veche clădire păstrată în Iaşi este biserica armenească). Dar niciunul din statele acestor popoare, create înainte sau după trecerea lor (sau a reprezentanţilor lor) pe aici, nu a declarat prin ministerul de externe că teritoriul Basarabiei ar fi „teritoriul lor primordial” sau „pământul lor străvechi”.

Concluzii

La începutul secolului al XIX-lea teritoriul dintre Prut şi Nistru s-a aflat la intersecţia intereselor geopolitice a trei imperii: Rusia, Austria şi Turcia. Până la urmă, Imperiul Rus şi-a impus supremaţia asupra părţii estice disputate a Principatului Moldovei. Prin Tratatul de Pace de la Bucureşti (1812), Moldova pierdea teritoriul său din stânga Prutului – ţinuturile Iaşi (partea acestuia de

pe malul stâng al Prutului, numită ulterior ținutul Bălți), Soroca, Orhei, Lăpuşna, Hotărniceni, Codrul Tigheciului şi Greceni. Poarta renunța la raialele Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail şi Reni şi la tatarlîcul din Bugeac – teritorii moldoveneşti pe care le anexase anterior. Pierderea teritoriului moldovenesc în cauză, încorporat Rusiei, a slăbit Țara Moldovei pentru mult timp de atunci înainte şi a întărit Imperiul țarist.

În ciuda eforturilor (din 1812 până în 1918) de înstrăinare a provinciei, populația autohtonă a Basarabiei a rezistat şi a păstrat limba şi cultura strămoşilor. Proclamarea la 2 decembrie 1917 a Republicii Democratice Moldoveneşti în cadrul Rusiei, apoi proclamarea la 24 ianuarie 1918 a Republicii Democratice Moldoveneşti independente şi, în sfârşit, votarea de către Sfatul Țării – la 27 martie 1918 – a unirii Republicii Moldoveneşti cu România (în acea perioadă România era, de fapt, Moldova de Vest – dintre Carpați şi Prut, fără Bucovina, aşa încât a avut loc unirea celor două Moldove – cea de Est, dintre Prut şi Nistru, s-a unit cu cea de Vest, dintre Carpați şi Prut [35]) a însemnat *rezolvarea problemei Basarabiei*. Unirea a fost recunoscută de către Marea Britanie, Franța, Italia, şi Japonia, care au semnat la Paris un tratat sau protocol cu România la 28 octombrie 1920 (au recunoscut *suveranitatea României asupra Basarabiei*; Japonia nu a ratificat tratatul deoarece, printr-un acord secret, s-a angajat să nu o facă, înțelegându-se cu URSS în privința insulei Sahalin [36]). Poziția SUA poate fi exprimată astfel: „Cât priveşte chestiunea Basarabiei, fără a exclude justețea actului de la 27 martie 1918, față de care Departamentul de stat şi diplomații americani de la Paris se pronunțaseră deschis, atitudinea oficialilor Washingtonului, până în 1933, a avut în vedere un eventual consimțământ al diplomației sovietice la Protocolul de la Paris din 1920" [37]. Recotropirea şi reanexarea Basarabiei, la 28 iunie 1940, de către URSS a însemnat reapariția acestei probleme şi repunerea ei pe tapet. Dacă pornim de la ideea că rezolvarea problemei Basarabiei înseamnă reunirea celor două părți ale vechiului Principat al Moldovei (Moldova de Vest – dintre Carpați şi Prut, cu Moldova de Est înstrăinată – dintre Prut şi Nistru, care mai este denumită *Basarabia*) în granițele unui stat, putem afirma că această problemă nu a fost rezolvată până în prezent. Parte a problemei Basarabiei este şi controlul exercitat în prezent de armata rusă (rămăşițele armatei a XIV-cea) asupra a şapte localități din estul

Basarabiei: oraşul Bender şi satele Gâsca, Proteagailovca, Mereneşti, Chițcani, Cremenciug şi Zahorna. Unități ale armatei ruse se află atât în cetatea Bender, cât şi în raza oraşului respectiv.

În 1812 chestiunea Basarabiei a apărut ca o problemă de ordin geopolitic, în care au fost implicate câteva dintre statele influente din Europa acelei perioade de timp. În prezent, rezolvarea problemei Basarabiei nu poate avea loc decât, de asemenea, în context geopolitic european şi internațional, cu implicarea UE şi SUA. Astăzi problema Basarabiei vizează întâi de toate aflarea Republicii Moldova în zona de influență a Federației Ruse (şi prezența armatei ruse în oraşul basarabean Bender), iar rezovarea ei ar însemna aderarea țării la Uniunea Europeană, adică intrarea în spațiul civilizațional european. Întrucât Republica Moldova este membru al CSI şi, respectiv, nu este membru al UE şi NATO, spre deosebire de republicile baltice ex-sovietice ea face parte din *vecinătatea apropiată*, termen care, încă în doctrina militară rusă adoptată în 1993, când preşedinte era Boris Elțîn, iar ministru al apărării Pavel Graciov, desemna spațiul de influență al Federației Ruse, în care armata rusă „este datoare să-i apere pe cei 25 de milioane de etnici ruşi care se aflau în afara granițelor Federației Ruse (...)" [38]. Republicile baltice, aflate sub umbrela NATO şi în cadrul UE, au reuşit să se desprindă de „*vecinătatea apropiată*" – zona de dominație geopolitică a Rusiei. Desprinderea Republicii Moldova de aria geopolitică rusească va avea loc atunci când vor fi reunite două elemente: 1) voința, respectiv acțiuni ale elitei politice moldoveneşti şi ale poporului Republicii Moldova în vederea părăsirii sferei de influență rusească şi 2) susținerea din partea UE şi SUA a acestui demers.

Referințe:

1. *Istoria României în date*. – Chişinău: Crai-nou. – 1992. – P. 14-115.
2. Iorga Nicolae. *Istoria românilor*. – Chişinău: Universitas. – 1992. – P. 156.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*. – P. 206.
5. Ciobanu Ştefan. *Basarabia. Populația, istoria, cultura*. – Chişinău: Ştiința. – 1992. – P. 24.
6. Gumenâi Ion. *Istoria Ținutului Hotin. De la origini până la 1806*. – Chişinău: Civitas. – 2002. – P. 264.

7. *Ibidem*. – P. 265.
8. *Texte care au zguduit lumea*. – Iaşi: Moldova. – 1995. – P. 109.
9. *Ibidem*. – P. 107.
10. Ţurcanu Ion. *În căutarea originii numelui Basarabia*, Editura Labirint, Chişinău, 2010. – P. 25.
11. Gore Pavel. *Anexarea Basarabiei*. – Chişinău. – 1992. – P. 5.
12. *Treaties of Tilsit*, http://en.wikipedia.org/wiki/Treaties_of_Tilsit, accesat: 2.04.2012.
13. Filotti Alexandru Gabriel. *Frontierele românilor* // http://ro.wikisource.org/wiki/Frontierele_rom%C3%A2nilor/Vol_II,_Capitolul_I, accesat: 2.04.2012.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*.
18. Negre Valentin. *Basarabia. Pagini din istoria răşluirii*. – Slobozia. – 2009. – P. 13.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*.
21. Eminescu Mihai. *Basarabia*. – Sibiu: Mileniul Trei. – 1995. – P. 42.
22. Iorga Nicolae. *Neamul românesc în Basarabia*. – Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române. Volumul I – 1995. – P. 283.
23. Eminescu Mihai. *Op. cit.* – P. 42.
24. Cernovodeanu Paul. *Basarabia. Drama unei provincii istorice româneşti în context politic internaţional. 1806-1920*. – Bucureşti: Albatros. – 1993. – P. 38.
25. Iorga Nicolae. *Op. cit.* – P. 277.
26. Moraru Anton. *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria 1812-1993*. – Chişinău: AIVA. – 1995. – P. 34.
27. Şişcanu Ion. *Împotmoliţi în tranziţie*. – Chişinău: Civitas. – 1999. – P. 20.
28. *Ibidem*. – P. 18-19.
29. Moraru Anton. *Op. cit*. – P. 32.
30. ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СССР НАКАНУНЕ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (справка), 17-11-2011, http://www.mid.ru/bdomp/ns-arch.nsf/88ff23e5441b5caa43256b05004bce11/edd9c32e32f7d3eac3257929001f58e5!OpenDocument , accesat: 7.04.2012.

31. Vezi harta: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fb/Kievan_Rus_en.jpg , accesat: 7.04.2012.
32. *Pactul Ribbentrop-Molotov, Nota ultimativă sovietică (26 iunie 1940), Răspunsurle Guvernului Român (27 şi 28 iunie 1940), Protocolul încheiat între N. Titulescu şi M. Litvinov (21 iulie 1936) (1936 - 1940)*, http://www.istoria.md/articol/146/Pactul_Ribbentrop_Molotov,_Nota_ultimativ%C4%83_sovietic%C4%83__26_iunie_1940_,_R%C4%83spunsurle_Guvernului_Rom%C3%A2n__27_%C5%9Fi_28_iunie_1940_,_Protocolul_%C3%AEncheiat_%C3%AEntre_N__Titulescu_%C5 , accesat 7.04.2012.
33. Stafi Ion. *Spovedaniile Basarabiei*, 18.05.2011, în http://www.vavivov.com/art.php?id=502 , accesat 7.04.2012.
34. *Ibidem*.
35. Lavric Aurelian. *27 martie ar trebui să fie ziua națională a Moldovei*, pe Portalul de ştiri Arena.md, http://www.arena.md/?go=news&n=4124&t=27_martie_ar_trebui_să_fie_ziua_națională_a_Moldovei, 6.12.2011.
36. Şişcanu Ion. *Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940*. – Chişinău: Civitas. 2007. – P. 93.
37. Dobrinescu Valeriu Florin. *Bătălia pentru Basarabia*. – Iaşi: Junimea. – 1991. – P. 23.
38. Cioroianu Adrian. *Geopolitica Matrioşkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială*. – Bucureşti: Curtea Veche. – 2009. – P. 155-156.

IMPACTUL POLITICII ȚARISTE DE COLONIZARE A BASARABIEI. COMPONENȚA ETNO-LINGVISTICĂ A POPULAȚIEI BASARABIEI CONFORM RECENSĂMÂNTULUI IMPERIAL DE LA 1897

Lucia SAVA,
Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu" din Cahul

Anexată la Imperiul Rus în urma tratatului de pace de la Bucureşti (16/28 mai 1812), Basarabia[1], provincie românească situată între Prut şi Nistru, a fost supusă unui intens proces de colonizare cu elemente străine. Acest proces a fost completat de politica de rusificare urmărită de autoritățile țariste prin intermediul instituțiilor administrative, învățământului şi bisericii.

Prin urmare, transformările survenite în componența etnică a Basarabiei ca urmare a politicii de deznaționalizare constituie un aspect important al evoluției demografice a acestei provincii româneşti în perioada anilor 1812-1918. Pentru a vizualiza aceste transformări şi pentru a evidenția impactul lor asupra Basarabiei, ne propunem, în cele ce urmează, să facem o analiză comparată a situației demografice în Basarabia îmediat după anexare şi spre sfârşitul secolului al XIX-lea, conform datelor Recensământului imperial de la 1897.

Din momentul anexării şi pe parcursul deceniilor secolului al XIX-lea, autoritățile țariste au urmărit două scopuri principale în politica promovată în Basarabia. Primul - presupunea integrarea cît mai rapidă a provinciei în structurile social-politice ale imperiului, lichidarea specificului național românesc şi rusificarea populației autohtone. Cel de-al doilea scop - ținea de interesele geopolitice şi strategice ale Imperiului Rus în Sud-Estul Europei. Acesta viza cultivarea unei imagini atractive a modelului rusesc de bună guvernare în ochii

---

[1] În acest context, trebuie menționat, că termenul de *Basarabia*, desemna Bugeacul, zona restrînsă de la nordul gurilor Dunării, care se afla sub dominația otomană. Ulterior, acesta a fost extins la întreg teritoriul cuprins între Nistru şi Prut. „Nume fals şi fără rost", cum avea să declare, un secol mai târziu, istoricul Nicolae Iorga.

poparelor balcanice. Aceste două scopuri se aflau în permanentă contradicție. În primele două decenii după anexare s-a acordat preferință celui de-al doilea scop, nefiind neglijat nici primul, care va deveni dominant începînd cu sfîrşitul anilor 20 ai secolului al XIX-lea.

Politica autorităților țariste s-a extins asupra direcțiilor esențiale ale societății basarabene; ea s-a manifestat în organizarea politică-administrativă, în relațiile social-economice şi în viața națională-culturală a provinciei.

În primii ani ai anexării, pentru a da senzația unei perpetuări a vechilor stări de lucru şi pentru a asigura o tranzație lentă de la un regim la altul, autoritățile țariste au păstrat particularitățile de organizare administrativă şi juridică locale; amiralul P. Ciceagov a numit la 23 iulie 1812, în calitate de guvernator civil al Basarabiei pe un boier român Scaralat Sturdza, refugiat de multă vreme în Rusia. În *Instrucțiunile...* date de P. Ciceagov lui Scarlat Sturdza (primul şi ultimul guvernator de origine română al Basarabiei), în 1812, se menționa că: „Este necesar de a da posibilitate locuitorilor din Basarabia să resimtă avantajele unei administrații părinteşti şi generoase şi să se atragă, în chip ingenios, atenția popoarelor vecine asupra acestei provincii. Ultimul război a antrenat mințile şi speranțele moldovenilor, sîrbilor şi ale altor popoare ataşate de Rusia […] este necesar să menținem ataşamentul acestor popoare şi să-l ocrotim de influența duşmanilor noştri. Această constatare vă va servi drept bază pentru toate acțiunile Dumneavoastră în funcția respectivă."[1]

Aşadar, în decursul primului an de ocupație, Basarabia a fost administrat conform vechilor obiceiuri şi legi ale Modovei. Abia la 2 februarie 1813 este instituit guvernul provizoriu al Basarabiei, alcătuit din două departamente. Boierii moldoveni dețineau majoritatea funcțiilor în guvern (în proprție de 7:12). Celelalte functii le dețineau foştii funcționari ruşi care au activat în Principatele Române în perioada 1807-1812. La 17 iunie 1813, Scarlat Sturdza este eliberat, pe motiv de boală, din funcție de guvernator al Basarabiei şi înlocuit de generalul I. Hartingh. Acesta, ignorînd stipulațiile *Regulamentului privind administrarea provizorie a Basarabiei* (23 iulie 1812)[2] referitoare la conservarea legislației şi

---

[1] Nistor, I., *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991, p. 180-181.
[2] Purici, Şt., *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 2011, p. 21.

obiceiurilor locale, accelerează procesul de transformare a Basarabiei într-o obişnuită gubernie rusească. Ca urmare, are loc substituirea funcționarilor moldoveni cu funcţonari ruşi, este ignorată tot mai frecvent legislaţia locală.

Alarmaţi de aceste abuzuri, boierii moldoveni expediază, prin intermediul mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni, mai multe demersuri împăratului Alexandru I, Consiliului de miniştri şi Consiliului de Stat, inclusiv solicitarea de a numi drept guvernator o persoană din rîndul boierilor autohtoni, care însă, sunt neglijate de autorităţile ruse.

Protestul faţă de anexarea Moldovei de răsărit, cât şi faţă de politica de rusificare şi-au gasit expresie şi strămutările masive ale populaţiei din Basarabia în dreapta Prutului. Fenomenul migraţiei în masă a populaţiei româneşti din Basarabia avea la bază mai multe motive. Unul dintre ele a fost teama ţăranului modovean de eventuala introducere a şerbiei în provincia ocupată. Din această cauză, au fost cazuri în care sate întregi, în frunte cu preoţii lor, „au fugit peste Prut”.[1] Conform afirmaţiilor lui I. Nistor, “...moldovenii fugeau cu duiumul dincoace de Prut, temându-se ca *robia muscălească* să nu fie introdusă şi în noua oblastie...”[2] În al doilea rând, abandonarea Basarabiei de către miile de români era dictată şi de maltratările şi umilirea la care erau supuşi românii basarabeni din partea autorităţilor ţariste. Vexaţiunile cazacilor şi soldaţilor ruşi, cazaţi pe la casele băştinaşilor, comportamentul discrimatoriu al poliţiei ruseşti faţă de populaţia românească din tîrgurile şi satele basarabene, a constituit o altă cauză a acestui exod.

Amplificarea migraţiei alarma autorităţile ruseşti. Acest fenomen afecta imaginea autorităţilor ţariste în faţa popoarelor balcanice. Pentru a opri procesul, a fost fortificat hotarul pe Prut. Cu toate acestea, exodul n-a fost curmat.

Datorită izbucnirii acestor conflicte, Petersburgul a însărcinat în 1815 pe un funcţionar al ministerului de externe cu studierea obiceiurilor şi legilor moldoveneşti. La începutul anului 1816, pentru a calma populaţia, a fost luată decizia înlocuirii generalului Harting

---

[1] Scurtu, I., Almaş, D., et all, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, Bucureşti, 1998, p. 40.
[2] Nistor, I., op. cit., p. 205.

din funcţia de guvernator. Prin ukazul de la 1 aprilie, Alexandru I promitea aşezarea cîrmuirii noii provincii pe temeiul vechilor „ei obiceiuri şi drepturi”.[1] Locuitorii au fost scutiţi de orice obligaţii financiare faţă de stat, pe termen de 3 ani.

Prin rescriptul de la 1 aprilie 1816, adresat mitropolitului Gavriil, Alexandru I intenţiona să spulbere irascibilitatea boierilor basarabeni şi să contribuie la stoparea migraţiei. Ţarul se obliga să ofere acestei regiuni o cîrmuire politică *„potrivită cu nărăvurile, obiceiurile şi legiuirile ei”.* La 29 aprilie 1818, cu ocazia vizitei lui Alexanru I la Chişinău, este promulgată legea numită *„Aşezămîntul pentru înfiinţarea regiunii Basarabia”.* Potrivit acestuia, în fruntea provinciei funcţiona un guvernator civil împreună cu un Consiliu Suprem (Înaltul Sfat) care era organul administrativ, legislativ suprem şi judiciar compus din 11 membri, dintre care 5 erau numiţi, iar 6 - aleşi pe un termen de 3 ani din rîndul boierilor băştinaşi. În timpul votării, aceştia din urmă aveau preponderenţă numerică. Limba română era recunoscută drept oficială (alături de cea rusă) în instituţiile publice din Basarabia. Acest act legislativ a avut o anumită importanţă pentru ţinutul dintre Prut şi Nistru, deoarece îi conserva, pentru o anumită perioadă, o relativă autonomie.

În scurt timp, însă, ţarismul procedează la suprimarea elementelor de autonomie locală, care contraveneau sistemului centralizat al guvernării absolutiste şi politicii de integrare a provinciei în imperiu. Tot mai frecvent sunt demişi din posturile de ispravnici boierii autohtoni, iar în locul acestora sunt numiţi ofiţeri ruşi.

În componenţa Consiliului Suprem au fost incluşi doi membri permanenţi din partea coroanei. În consecinţă, boierii moldoveni pierd votul preponderant în luarea deciziilor. În 1820 guvernatorul general, care exercită funcţia de preşedinte al Consiliului Suprem, obţine dreptul de vot asupra deciziilor în toate problemele, cu excepţia celor judiciare. În vara anului 1825, Înaltului Sfat i-au fost suprimate atribuţiile judecătoreşti, pentru ca, după încă aproape trei ani, să fie desfiinţat.

La 28 februarie 1828, prin ucazul lui Nicolaie I, este anulat *Aşezămîntul* de la 1818 şi promulgat unul nou, care a fost elaborat fără concursul boierilor locali. Prin intermediul acestuia, autonomia

---

[1] Scurtu, I., Almaş, D., et all, op. cit., p. 41.

Basarabiei era suprimată. În locul Consiliului Suprem a fost instituit un Consiliu provincial, membrii săi fiind numiți de guvernator. Atribuțiile acestui organism se rezumau la elaborarea unor rapoarte informative numai referitoare la chestiunile de ordin economic. Din cei 7 membri ai consiliului provincial, doar mareşalul nobilimii era ales, ceilalți fiind numiți de împărat.

În consecință, noul *Aşezămînt* extindea acțiunea directă a legislației ruseşti asupra Basarabiei şi limita, în mod evident, sfera de acțiune a legislației locale. Tribunalele sunt reorganizate după modelul rusesc. În funcțiile de judecători tot mai frecvent sunt numite persoane de origine rusă. Limba oficială devine rusa, iar româna era utilizată doar în caz de strictă necesitate. În conformitate cu noua lege, căpitanii, ispravnicii în județe sunt înlocuiți cu funcționari ruşi. Dar ultimele rămăşițe ale prticularităților naționale în viața social-politică a Basarabiei au fost anulate la 1874 odată cu transformarea regiunii într-o simplă gubernie a Imperiului țarist.

Aceste măsuri urmăreau suprimarea elementelor naționale şi consolidarea influenței ruse în Basarabia. O parte componentă a politicii sociale, promovată de autoritățile țariste, a constituit-o politica de colonizare a Basarabiei cu populație de altă etnie, decât cea românească. Prin această politică se urmăreau două scopuri esențiale: crearea unui suport social al țarismului în ținut, în persoana coloniştilor, şi pe de altă parte, diminuarea elementului național autohton.

În acest context, trebuie să menționăm, că în ajunul anexării Basarabiei, populația românească a provinciei alcătuia o majoritate covîrşitoare (86%), dar în rezultatul unei masive colonizări a ținutului, ponderea acesteia va înregistra o continuă scădere. Potrivit opiniei lui Zamfir Arbore înainte de anexare, în Basarabia locuiau nu mai mult de 25-30 000 de locuitori de altă origine, decât cea românească.[1] Aceeaşi opinie o împărtăşeşte şi V. Zelenciuc, care susține, că „până în secolul al XIX-lea, în comparație cu numărul locuitorilor băştinaşi ai țării – moldovenii, greutatea specifică a populației de naționalitate străină era mică, constituind nu mai mult de 10%."[2]

---

[1] Arbore, Z., *Basarabia în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1898, p. 95-96.
[2] Зеленчук, В. С., *Население Бессарабии*, Chişinău, 1973, p. 149.

Majoritatea românilor era atât de clară în Basarabia, încât practic nu există niciun recensământ oficial rusesc care să o dezmintă. De asemenea, se poate spune, că unanimitatea observatorilor, statisticienilor şi călătorilor, ruşi şi străini, care au vizitat Basarabia, au consemnat zdrobitoarea preponderență a românilor în regiune, chiar dacă recensămintele nu menționau întotdeauna expres acest lucru.

Într-o publicație rusească din perioada țaristă, situația demografică a Basarabiei în primii ani ai anexării este prezentată astfel: „Populația rurală era constituită din locuitori români autohtoni şi un număr neînsemnat de colonişti bulgari, cu excepția Bugeacului, care era pustiu după evacuarea tătarilor bucegeni. În oraşe, pe lângă români, mai locuiau: greci, armeni, evrei şi, parțial, fugari ruşi."[1]

Înțelegînd că Basarabia are o poziție favorabilă din punct de vedere strategic, guvernul țarist a căutat să ia măsuri suplimentare pentru a crea în această regiune o situație mai stabilă. Cu scopul de a-şi constitui o bază socială trainică, el a inițiat o amplă acțiune de colonizare. În primul rînd, era colonizată zona de sud a Basarabiei (Bugeacul), deoarece în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 cîteva mii de nohai au părăsit Bugeacul, retrăgîndu-se la sud de Dunăre, în Dobrogea. În anii 1808-1809 autoritățile țariste transferă restul populației nohaice din Basarabia în regiunea Taurida. Teritoriul rămas pustiu a trecut în posesia statului rus. În loc să împartă acest pămînt stăpînilor reali ai ținutului-moldovenilor, deoarece ei aveau puțin pămînt, autoritățile țariste operează transferări masive de populație alogenă în acest teritoriu: bulgari, găgăuzi, germani, evrei, greci, polonezi, ruşi etc.

Pentru a stimula afluxul de noi colonişti, administrația rusă le garantează celor sosiți numeroase privilegii, cum ar fi: scutirea de impozite şi alte prestații pentru o perioadă de 10 ani, acordarea unor imense loturi de pământ (între10 şi 60 desetine), a unor credite avantajoase pe un termen lung, scutirea de încartiruire şi de serviciul militar pentru o perioadă de 50 ani (pentru etnicii germani pentru totdeauna), autonomie religioasă şi culturală etc.

---

[1] *Памятная книжка Бессарабской области на 1862 год*, Chişinău, 1862, p. 151.

În calitatea sa de guvernator civil interimar al Basarabiei, la 6 noiembrie 1813, general-maiorul I. Harting comunica autorităților imperiale de la Sankt Petersburg, că în Basarabia „locuiesc moldoveni, armeni, bulgari, sârbi, evrei, țigani, iar în parte şi ruşi."[1] Aceeaşi opinie o prezintă şi Petre Kunițki, autorul primei descrieri a Basarabiei, publicată în 1813, în care se menționează, că: „în Basarabia, cu excepția moldovenilor, care sunt băştinaşi, mai locuiau ruşi, ucraineni, bulgari, greci, armeni, țigani şi evrei."[2]

Primele colonizări ale sudului Basarabiei cu populație bulgară şi găgăuză s-au produs încă în timpul războiului din 1806-1812. Aceste etnii veneau în Basarabia din cauza asupririlor pe care le sufereau din partea turcilor. Astfel, la 26 septembrie 1813, generalul Harting îi scria cneazului Kurakin: „De la un timp încoace au început să vină bulgari cu tot felul de familii şi averi, care, emigrând din posesiunilte turceşti, doresc să locuiască în Basarabia. Întrucât speră [autorul se referă la Alexandr Pini, consulul rus de la Iaşi, n.n.] că emigrarea bulgarilor spre Basarabia va continua, îmi cere, cu scopul de a le acorda ajutor, să dispun străjii de la hotar să permită trecerea bulgarilor în Basarabia în baza paşapoartelor eliberate de el."[3]

Veniți în țară, guvernul țarist, în 1819, le-a acordat condiții similare cu cele a germanilor, li s-a pus la dispoziție în Basarabia o suprafață de 557.608 desetine de pămînt. Cele mai multe colonii au fost înființate în anii 1820-1822. Pînă în 1826-1827 găgăuzii şi bulgarii au întemeiat în Basarabia de sud 42 de colonii, care numărau 24.404 de locuitori. Primele localități fondate de colonişti au fost Beschioz (1811), Cazaclia (1812), Baurci (1812) etc.[4] Colonizarea Basarabiei cu populație bulgară şi găgăuză s-a amplificat în perioada războiului ruso-turc din 1828-1829 şi după terminarea acestuia.

Colonizarea Basarabiei cu etnici germani s-a derulat în anii 1814-1815. Aceşia au venit aici din Ducatul Warszawa şi din statele

---

[1] Poştarencu, D., *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, II, Chişinău, 2009, p. 11.

[2] Куницкий, П. *Краткое статистическое описание заднестровской области..,,* Санкт Петербург, 1813, p. 13-14.

[3] Poştarencu, D., op. cit., p. 12.

[4] Nistor, I., *Populația Basarabiei 1812-1918*, // Arhivele pentru ştiință şi reformă socială, nr. 1, 1919, p. 86-96, nr. 2-3, p. 299-311.

germane Bazern şi Wutemberg. Către mijlocul secolului al XIX-lea numărul etnicilor germani atinsese cifra de 40.000 de persoane. Coloniştii germani erau cei mai priveligiaţi. Guvernul ţarist le-a acordat suplimentar un credit în bani de la 270 pînă la 700 de ruble pe cap de familie, punîndu-le la dispoziţie cîte 60 de desetine de pămînt (65 ha) şi scutire de toate impozitele pe un termen de 10 ani, precum şi de serviciul militar pe acei care se stabileau în Basarabia şi pe urmaşii lor direcţi. Între ani 1814-1842 în Basarabia de Sud au fost înfiinţate 24 de colonii nemţeşti. Cele 1846 de familii de nemţi (8860 de oameni) către anii 1826-1827 posedau deja 131.480 de desetine (143.313 ha de pămînt).[1] Coloniştii nemţi au adus cu ei multe metode şi tehnici agricole moderne, rase superioare de animale, o seriozitate şi o ordine exemplare. Aşezaţi la început în partea de sud a Basarabiei, cu timpul germanii se vor răspîndi şi în regiunile centrale a provinciei.[2]

Din ducatul Warszawa şi din alte gubernii ruseşti a fost transferată în Basarabia şi populaţie evreiască care căuta să se salveze de persecuţiile din partea administraţiei ruseşti. Ţarul Nicolae I a emis un ukaz, prin care se permitea evreilor stabilirea în Basarabia, asigurîndu-le o scutire de orice impozite pe termen de doi ani. Totuşi, coloniştii evrei se stabileau mai mult în oraşe, încercările administraţiei ţariste de a întemeia colonii eşuînd. Cu timpul, cea mai mare parte a comerţului, industriei, a capitalurilor bancare a trecut în mâinile evreilor. Influenţa lor economică era puternică, mai ales în regiunile din nordul şi centrul Basarabiei, unde de altfel numărul evreilor era mai mare, în 1858 erau 20.000 evrei. Către mijlocul secolului trecut, comunităţile evreieşti au construit marea sinagogă din Chişinău, precum şi o şcoală confesională şi un spital.[3]

După lichidarea Secei Zaporojene de pe Nipru, unii cazaci îşi găsiseră refugiul în Dobrogea. După 1812 ţarismul contribuie la stabilirea acestora în sudul Basarabiei, dîndu-le pămînturi. Din Podolia, Pocuţia în Basarabia veneau, în mod spontan, rutenii (ucrainenii). Aceştia s-au stabilit cu traiul, mai cu seamă în judeţul

---

[1] Negruţi, E., *Structura demografică a oraşelor şi târgurilor din Moldova 1800-1859 (Contribuţii),* Iaşi, 1997, p. 85.
[2] Ibidem.
[3] Poştarencu, D., op. cit., p. 11.

Hotin. Primele colonizări cu populație ruteană a județului Hotin s-au produs după transformarea acestuia în raia turcească (1713). Cu toate acestea, recensămîntul rusesc de la 1817 atestă populația românească din județ ca fiind în majoritate absolută.

Cel mai mare aflux de colonişti străini veneau, însă, din guberniile ruseşti, pe două căi: în mod organizat şi spontan. Încă la 23 aprilie 1815, Harting menționa pentru ministrul poliției S.K.Veazmitinov, că timp de un an, „din provincie au fost expulzate în guberniile Kiev, Herson, Ekaterinoslav şi alte gubernii, circa 3000 de persoane."[1]

Politica duplicitară a guvernului țarist referitoare la migrațiile în masă înregistrate în Basarabia, este vizibilă inclusiv în tratările din istoriografia sovietică moldovenească, în cadrul cărora se menționează, că aceasta a avut un caracter contradictoriu : „pe de o parte, le poruncea autorităților locale să pună capăt prin măsuri de pedepsire adăpostirea fugarilor, iar aceştia să fie expulzați la locurile de trai de mai înainte sau să fie recrutați, surghiuniți în Siberia, iar pe de altă parte, nu se permitea deranjarea lor, daca s-au stabilit temeinic în Basarabia."[2]

În paralel cu procesul pătrunderii în provincie a fugarilor din guberniile ruse, autoritățile țariste decid strămutarea organizată, legală a țăranilor ruşi din guberniile interne ale Imperiului. La propunerea guvernatorului M. Voronțov, în 1824, a fost aprobat proiectul cu putere de lege, *Despre stabilirea în regiunea Basarabia a 20.000 de țărani de stat din guberniile interne*.[3] Fiecărei familii le se dădea câte 30 desetine de pămînt, fiind scutiți de impozite timp de trei ani. Țăranii ruşi au format circa 100 de localități, majoritatea în ținuturile Akkerman, Bender şi Hotin. Strămutînd țăranii din guberniile Rusiei centrale, țarismul nu urmărea numai scopul deznaționalizării locuitorilor băştinaşi din Basarabia, dar şi cel al slăbirii mişcărilor țărăneşti în guberniile centrale ruseşti.

---

[1] Ibidem, p. 19.

[2] *История Молдавии. Документы и материалы*, Chişinău, 1969, tom III, p. II, p. 605.

[3] *Историческое значение присоединения Бессарабии и левобережного Поднестровья к России*, Chişinău, 1987, p. 55.

În realitate, conform estimărilor lui V. Zelenciuc, în Basarabia s-au stabilit cu traiul aproape 70.000 de ţărani de stat.[1] Coloniştii ruşi, sosiţi în Basarabia în mod organizat, erau aşezaţi, de regulă, pe imensele domenii obţinute de înalţi demnitari ruşi, în special, în sudul provinciei, care duceau o lipsă acută de braţe de muncă. O parte a ţăranilor iobagi ruşi, aduşi în Basarabia în mod organizat erau împroprietăriţi din contul domeniilor statului. Aceştia obţineau cîte un lot de 30 desetine de pămînt şi o scutire de impozite pentru o perioadă de 3 ani, cît şi de serviciul militar şi încartiruire. A existat, însă, şi o imigrare stihiinică în Basarabia a ţăranilor şerbi din guberniile ruseşti.

Ca urmare a politicii de colonizare a Basarabiei cu diverse etnii, situaţia demografică a provinciei s-a schimbat mult în perioada anilor 1812-1897. În primul rând, populaţia Basarabiei a crescut într-un ritm mult mai ridicat, în comparaţie cu celelalte teritorii ale Imperiului Rus, ajungând să numere în 1856 peste 990.000 locuitori. Printre ţinuturile cu o densitate mai mare a locuitorilor figurează Hotin şi Chişinău, urmate de Orhei şi Soroca. Această creştere s-a datorat nu atît sporului natural, cît mai ales masivelor colonizări efectuate de administraţia rusească. Pentru intervalul 1837-1857, statisticile oficiale demonstrează că, anual, au fost strămutaţi cu traiul aproximativ 21.000 de colonişti străini pe teritoriul dintre Nistru şi Prut. Coloniştii aşezaţi în Basarabia au adus contribuţia lor la valorificarea teritoriului, la dezvoltarea economiei şi culturii regiunii, au stabilit relaţii de colaborare cu populaţia băştinaşă. Adesea în aceleaşi sate se aşezau atît moldovenii, cît şi reprezentanţii altor etnii nou-venite pe aceste meleaguri. În ciuda acestui fapt, nu se poate contesta preponderenţa elementului românesc, care reprezintau, în continuare, majoritatea incontestabilă a populaţiei.

Această situaţie este confirmată şi de mărturiile călătorilor străini, care vizitează Basarabia în perioada ţaristă. De exemplu, istoricul polonez J. Kraszewski consemna la 1843, că „*Populaţia şi limba dominantă (în Basarabia) sunt româneşti*."[2]

---

[1] Зеленчук, В. С., op. cit., p. 99.

[2] Ciobanu, Şt., *La Bessarabie. Sa population. Son passé. Sa culture*, Bucarest, 1941, p. 15.

Câţiva ani mai târziu, inginerul francez de mine, X. Hommaire de Hell, vizitând Basarabia, arăta în 1845: „*La luarea în posesiune de către Rusia a Basarabiei, nogaii... renunţă complet la vechile lor posesiuni, pentru a se retrage dincolo de Dunăre; nu a mai rămas în Basarabia decât populaţia moldovenească, populaţie creştină aparţinând, ca şi ruşii, religiei greceşti.*”[1]

Venind în Basarabia în anul 1862, călătorul rus Afanasiev-Ciujbinski menţiona că, „în afară de departamentul Hotinului, Basarabia era locuită numai de moldoveni, care ignorau total limba rusă. Limba lor era foarte apropiată de italiană şi deriva din latină. Moldoveanul avea o frumuseţe tipică, fiind un om cu spirit larg şi inima sensibilă, dar trăia în condiţii grele, datorită asupririi la care era supus. Afanasiev-Ciujbinski se revolta de aceea împotriva „*autointitulaţilor patrioţi ai poliţiei, care în regiunile (Rusiei) unde trăiesc populaţii minoritare propagă limba rusă ca mijloc al cnutului şi al pumnului.*”[2]

Componenţa etnică majoritară a românilor din Basarabia este confirmată şi de către ruşi. Astfel, istoricul şi omul politic P. Batiuşkov, un fervent susţinător al rusificării, recunoştea şi el că „*Basarabia este departe de a fi rusească, atât în ceea ce priveşte limba, cât şi viaţa ei. În această provincie există mulţi oameni care se uită cu dor peste Prut.*”[3]

Caracterul românesc al Basarabiei este expus şi de către academicianul L. Berg: „*Moldovenii sunt românii care populează Moldova, Basarabia şi părţi din guberniile Podolsk şi Herson învecinate cu ea; în număr mic ei locuiesc şi în gubernia Ekaterinoslav. Ei îşi spun moldovan (la plural moldoveni), iar României îi spun Moldova. Faţă de românii din Valahia, sau valahi, se deosebesc prin neînsemnate particularităţi dialectale.*”[4]

---

[1] Pelivan, I., *Les droits des Roumains sur la Bessarabie*, Paris, 1920, p. 8.

[2] Muşat, M., Ardeleanu, I., *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, 1983, p. 405.

[3] Alexandrescu, I., *Basarabia*, // Revista de istorie militară, Bucureşti, nr. 3/1991, p. 53.

[4] Apud, Boldur, A., *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 492. L.S.Berg, *Populaţia Basarabiei, componenţa etnică şi numărul*, Petrograd, 1923.

Deosebit de relevante pentru confirmarea caracterului românesc al Basarabiei în perioada țaristă sunt mărturiile complete ale etnografului rus de Pauly (1862): „*Valahii, vlahii (moldavii, moldovenii), rumunii, rumânii sau românii sunt un popor ieşit în primele secole ale erei noastre din amestecul de daci, romani şi slavi, spunea acesta. El e cu totul distinct de vecinii săi slavi şi maghiari… La nord ei se învecinează cu rutenii, la est cu ucrainienii propriu-zişi, la sud cu bulgarii, la vest cu frații lor din Moldova şi la sud-est cu Marea Neagră.*” În continuare, autorul susține, că: „*Şesul care merge de la valul superior al lui Traian şi până la mare, Bugeacul de altădată, căruia în antichitate i se zicea «deşertul get», totdeauna a fost locuit de locuitori sălbatici geți, pecenegi, nogai… Toată partea Basarabiei situată la nord de valul superior al lui Traian este locuită în principal de valahi sau români şi de fapt n-a fost niciodată o țară independentă sau măcar separată de celelalte țări valahe… Locuitorii părții acesteia superioare a Basarabiei sunt aceiaşi români ca şi cei de dincolo de Prut; ei vorbesc aceeaşi limbă şi aparțin, ca şi aceştia, aceleiaşi biserici ortodoxe greceşti.*” Cât priveşte limba vorbită de aceştia, autorul susține: „*Limba română vorbită în Basarabia este aceeaşi ca şi în Moldova.*” Prin urmare, conchide autorul: „*Valahii sau moldovenii din Basarabia centrală au rămas în toate privințele extrem de ataşați naționalității lor.*”[1]

Aceeaşi opinie exprimă şi căpitanul de stat-major A. Zaşciuk, care a efectuat în 1862 un recensământ al populației Basarabiei. Cu această ocazie, el prezintă mărturii ample despre populația spațiului inclus între Prut şi Nistru. Conform declarațiilor sale: „*Moldovenii formează majoritatea populației, aproape ¾ din cifra totală. Moldovenii locuiesc de foarte mult (timp) în regiunile centrale şi septentrionale ale Basarabiei. Ei pot fi considerați ca aborigenii acestor regiuni. Moldovenii vorbesc o limbă latină stricată, amestecată cu cuvinte slave. Limba lor are o rădăcină latină şi*

---

[1] Crihan, A., *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse ruseşti, în Basarabia*, Chişinău, nr. 11/1991, p. 121-123.

păstrează mai multe particularități originale ale vechii limbi a romanilor decât italiana.”[1]

Aşadar, în pofida politicii de colonizare cu elemente etnice străine şi de deznaționalizare a românilor din Basarabia, urmărită de autoritățile țariste pe parcursul secolului al XIX-lea, relatările martorilor perioadei consemnează majoritatea numerică a românilor, comparativ cu celelalte etnii conlocuitoare din această provincie. Această situație este relevantă şi din datele statistice oficiale ale perioadei. Trebuie menționat, însă, că autoritățile țariste urmăreau evoluția demografică a populației imperiului, îndeosebi, în ceea ce priveşte structura ei socială şi confesională, dar nu şi componenta ei etnică, chiar dacă acesta includea un conglomerat de etnii.[2] Această “deficiență” a statisticilor demografice imperiale este consemnată şi de Alexei Miller, care susține, că “până la primul război mondial, statistica oficială imperială nu a operat cu termenul de etnie.”[3] Tendința autorităților țariste de a nu reflecta veridic situația demografică a imperiului sub aspectul ei etnic, a determinat anumite carențe reflectate în datele Recensământului imperial din 28 ianuarie 1897, care rămâne, totuşi, izvorul cel mai complet şi mai amplu referitor la situația demografică a Imperiului Rus la interferența secolelor XIX-XX.

Conform acestuia, la această dată, Basarabia avea 1 935 412 locuitori, dintre care 293 332 (15,2%) erau concentrați în oraşe, iar 1 642 080 (84,8%) constituiau populația rurală. Oraşul Chişinău, care avea 56 734 populație de sex masculin şi 51 749 populație de sex feminin, în calitate de centru administrativ al Basarabiei, se situa pe primul loc[4].

---

[1] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, op. cit., p. 400. Pentru detalii, a se vedea şi lucrarea lui A. Защук, *Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область.* Санкт- Петербург, 1892.

[2] Poştarencu, D., op. cit., p.20.

[3] Миллер, А., *Империя Романовых и национализм*, Москва, 2006, p. 172.

[4] *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. III. Бессарабская губерния, Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дел*, 1905, p. 1.

Recensământul, care avea la bază drept criteriu determinant limba maternă şi nu apartenenţa etnică, prezintă componenţa etnică a populaţiei Basarabiei, după cum urmează:

Tabel 1

Structura etnică a populaţiei Basarabiei conform recensământului din 1897[1]

Etnia	Populaţie urbană (%)	Populaţie rurală (%)	Numărul total al populaţiei (%)
Ruşi	24,42	5,12	8,05
Ucraineni	15,75	20,31	19,62
Bieloruşi	0,12	0,13	0,13
Polonezi	2,1	0,34	0,6
Bulgari	3,94	5,58	5,33
Moldoveni	14,16	53,55	47,58
Germani	0,72	3,54	3,11
Ţigani	0,15	0,5	0,45
Evrei	37,18	7,25	11,49
Turci	0,12	3,38	2,88
Alte etnii	1,34	0,3	0,46

Aşadar, analizată după criteriul limbii materne, la sfârşitul secolului al XIX-lea populaţia Basarabiei era structurată astfel: moldovenii reprezentau 47,58% din numărul total al locuitorilor, fiind urmaţi de ucraineni – 19,62% şi, la o diferenţă mică, de evrei – 11,79%. Situaţia este diferită, dacă analizăm coraportul dintre populaţia urbană şi cea rurală. Urmărind structura populaţiei urbane, remarcăm că în oraşe un procent mai mare îl reprezintă evreii – 37,1%, ruşii – 24,42%, urmaţi de ucraineni – 15,75% şi abia, în al patrulea rând, de români (moldoveni) – 14,16% din numărul total al locuitorilor oraşelor basarabene. Prin opoziţie, structura populaţiei rurale era total diferită de cea urbană: moldovenii reprezentau 53,55%, ucrainenii – 20,31%, iar evreii şi ruşii doar câte 7,25% şi, respectiv, 5,12% din numărul total al populaţiei rurale.[2] Cifrele menţionate ne permit să concluzionăm, că în ansamblu, politica de colonizare şi de rusificare a Basarabiei a fost intensificată mai mult

---

[1] Tabelul a fost întocmit de către istoricul D. Poştarencu. A se vedea, lucrarea *Contribuţii la istoria modernă a Basarabiei,* II, Chişinău, 2009, p. 55.

[2] *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. III. Бессарабская губерния, Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дел*, 1905, p. 1.

în mediul urban; satele moldoveneşti îşi păstrează specificul național pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Este foarte semnificativă în acest sens, structura etnică a oraşului Chişinău, capitala provinciei.

Conform aceluiaşi recensământ, analizând *componența națională* a populației oraşului Chişinău, după criteriul limbii materne, situația era următoarea: pe primul loc se situau evreii, care reprezentau circa 45, 93% (49 829 indivizi) din numărul total al locuitorilor oraşului (108 483, pentru comparație, în întregul județ Chişinău evreii reprezentau doar 19,48% din numărul total al populației, ceea ce înseamnă că în oraş erau concentrați cu aproximativ 30% mai mulți evrei decât în județ)[1]. Aceştia erau urmați de vorbitorii de limbă rusă (32 722 locuitori, 30,16%, în timp ce în județ ruşii, ucrainenii şi bieloruşii constituiau doar 13,81% din numărul total al populației) şi abia pe locul al treilea se situa populația băştinaşă, moldovenii, care constituiau 17,58% (19 081 locuitori) în oraş şi 62,90% în județ. În afara naționalităților deja prezentate, în oraşul Chişinău mai locuiau polonezi (2,99%), nemți (1,17%), bulgari (0,85%), precum şi un număr nesemnificativ de armeni (0,34%), greci (0,28%), țigani (0,13%), turci (0,03%), etc.[2].

Contrastul existent între urbanizarea lentă a populației româneşti, comparativ cu celelalte etnii conlocuitoare din Basarabia este evidențiat şi de N. Babilunga, care menționează că: „Nivelul scăzut al urbanizării moldovenilor era determinat de procesele de migrațiune din secolul al XI-lea, când sporirea contingentului de locuitori orăşeni decurgea intens, dar nu atât pe contul afluxului populației rurale a Basarabiei spre oraşe, ci mai curând în urma colonizării organizate de guvern şi al celei spontane."[3]

Totuşi, în pofida datelor complexe pe care le conținea, Recensământul imperial de la 1897 a fost supus numeroaselor critici din partea cercetătorilor. Încă în 1907, V. N. Butovici, care deținea funcția de director al şcolilor din Basarabia, a acumulat un bogat material etnografic, publicat în anul 1916, urmărind scopul studierii în continuare a procesului „românizării rapide a populației ne-

---

[1] Ibidem, p. 2-3.
[2] Ibidem, p. 2-3.
[3] Бабилунга, Н., *Национальный состав городского населения Бессарабии*, p. 25.

moldoveneşti, cu precădere a celei ucrainene"[1]. În baza materialului statistic acumulat, autorul menţionează privind datele înregistrate în timpul recensământului: „Cea de-a patra naţionalitate, după număr, o reprezintă ruşii. În realitate, numărul lor este mai mic decât cel pe care îl indică recensământul, deoarece împreună cu ei au fost incluse în calcule aproape toate persoanele instruite din gubernie care utilizează limba rusă literară."[2]

Aceeaşi idee este susţinută de istoricul basarabean Ştefan Ciobanu, care scria cu referinţă la această problemă, că autorităţile ruseşti „…îi considerau ruşi pe moldovenii care ştiau ruseşte, fiind trecuţi în recensământ la rubrica ruşi"[3].

Pe de altă parte, trebuie să ţinem cont de mentalitatea epocii, marcată de tendinţa marilor aristocraţi de a-şi învăţa copii în mod obligatoriu limba rusă, de a urma şcoala rusă: „Era ambiţia micilor burjui de a înnobila pe această cale o odraslă, de a face din odorul lor o *barişnia* desăvârşită... Am înţeles de ce aud pretutindeni, pe uliţi tineretul vorbind această dulce limbă... Stăpânirea întreprinse cu viclenie rusificarea mamelor..."[4].

În studiul lui S. Bruk şi V. Kabuzan, referitor la componenţa etnică a populaţiei Rusiei de la sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, autorii subliniază, că în timp ce Recensământul din 1897 a stabilit cu exactitate suficientă numărul populaţiei, aceasta nu se poate spune despre componenţa structurii etnice. În viziunea acestor autori nu a fost corect ca indiciu de determinare a identităţii etniei, numai alegerea limbii materne, deoarece „în condiţiile evoluării proceselor de asimilare înstrăinarea de propria naţionalitate începe odată cu dezicerea de limba maternă."[5].

---

[1] В. Н. Бутович, *Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии*, Киев, 1916, p. 3.

[2] Ibidem, p. 23.

[3] Şt. Ciobanu, *Basarabia. Populaţia, istoria, cultura,* Bucureşti-Chişinău, 1992, p. 31.

[4] M. Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, Bucureşti-Chişinău, 1992, p. 34.

[5] С. И. Брук, В. М. Кабузан, *Динамика и этнический состав населения России в эпоху империализма (конец XIX в – 1917 г.),* în История СССР, nr. 3, 1980, p. 90.

În aceeaşi ordine de idei, istoricul D. Poştarencu face o analiză detaliată a datelor recensământului din 1897 şi conchide, că cele referitoare la structura etnică a populației „doar cu mari rezerve pot fi utilizate”[1].

Chiar dacă datele recensământului de la 1897 sunt deja „învechite, - potrivit afirmației lui A. Boldur, - totuşi le putem socoti caracteristice pentru a evidenția eşecul complet al politicii ruseşti de rusificare şi de alogenizare a acestei provincii.”[2]

Caracterul compact al populației româneşti, ca şi aspirațiile sale de unitate românească, sunt evidente la începutul secolului al XX-lea, fiind subliniate şi de L. Casso, care scria: „Populația rurală de la aceste granițe aproape că nu s-a schimbat în cursul ultimului secol. Găsim aici aceleaşi trăsături de caracter național ca şi la moldovenii care locuiesc în afara frontierelor imperiului.” De altfel, spunea L. Casso, Basarabia nu era „decât o îngustă fâşie de pământ, nereprezentând decât o simplă amintire a visurilor şi planurilor (orientale) irealizabile.”[3]

Aceeaşi opinie o prezenta şi generalul Kuropatkin, ministrul de război al imperiului, care constata în 1910, că: „Poporul român din Basarabia anexată acum o sută de ani, azi încă trăieşte izolat la marginea populației ruseşti.” Dar, continua generalul Kuropatkin, în viitor „unirea poporului român, fie pe cale paşnică, fie în urma unui război, este inevitabilă.”[4]

În pofida eforturilor autorităților imperiale de a rusifica provincia, numărul populației de etnie rusă din Basarabia rămâne nesemnificativ şi la începutul secolului al XX-lea. În 1910, geograful Semionov-Tean-Şanski arăta: *„*În Basarabia, în afara micilor negustori ambulanți… populația rurală moscovită (velicorusă) se află

---

[1] D. Poştarencu, *Componența etnică şi nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia,* // Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3, Chişinău, 2004, p. 52.
[2] Boldur, A*., Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 495.
[3] Muşat, M., Ardeleanu, I., *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, Bucureşti, 1986, p. 145.
[4] Ciobanu, Şt., op. cit., p. 13.

în minoritate… Totuşi, populaţia permanentă velicorusă de rit vechi nu formează în Basarabia mai mult de 1,5% din totalul populaţiei.”[1]

Aşadar, încercările de deznaţionalizare a Basarabiei au fost zadarnice, deoarece românii nu erau numai cei mai mulţi, ci şi cei mai vechi locuitori ai Basarabiei. Aceasta reiese şi din afirmaţia lui Laşkov, care susţinea în 1912, că: „Cea mai veche populaţie a Basarabiei este cea moldovenească; potrivit datelor oficiale, ea reprezintă 48%, dar în realitate 70% din totalul populaţiei.”[2]

Concepţiile istoricilor ruşi sunt completate de afirmaţia geografului francez Emmanuel de Martonne, care vizitând Basarabia, susţinea în 1919: „Totul indică o ţară locuită de secole şi această ţară este pur românească… îndată ce am intrat în Basarabia, am regăsit bogatele costume femeieşti româneşti şi câţiva bătrâni cu barba căruntă, purtând cojoc şi căciulă. Aceşti oameni buni au statura înaltă, trăsături regulate, aerul deschis şi sincer al ţăranului din dealurile subcarpatice. Cu toţii se numesc, în mod invariabil, moldoveni.”[3] În acelaşi context, autorul aprecia, că provincia „este locuită de o populaţie pestriţă, unde mariajele interetnice trebuie să fie des întâlnite, iar noţiunea de rasă (naţionalitate) are un termen nedesluşit”, de vreme ce o persoană care se declară drept găgăuz se aseamănă mai mult cu un malorus, un bulgar – cu un român din Muntenia, iar un rus declarat nu era altceva decât o persoană a cărui tată era moldovean şi mama sa – bulgăroaică[4].

Prin urmare, analiza datelor statistice ale structurii populaţiei Basarabiei sub raport etnic, a evoluat pe parcursul secolului al XIX-lea, după cum urmează:

---

[1] Pelivan, I., op. cit., p. 27.
[2] Alexandrescu, I., op. cit., p. 53.
[3] *Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie*, Tomul XXXVII, 1916-1918, Bucureşti, 1919, articol publicat iniţial în ziarul *Journal des debats*. A se vedea şi: E. de Martonne *What I have seen in Bessarabia*, Paris, Imprimérie des Arts et des Sports, 1919, p. 9-10.
[4] Ibidem, p. 9-10.

Tabel 2

Evoluţia etnică a populaţiei Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea[1]

Naţionalităţi	1817 (date expuse de I. Nistor)		1861 (date expuse de A.Zaşciuc)		1871 (date expuse de N.Oberucev)		Recensământul imperial din 28 ianuarie 1897	
	Mii, loc.	%	Mii, loc.	%	Mii, loc.	%	Mii, loc.	%
Moldoveni (români)	419 240	86,8	600 000	65,6	692 000	67,4	920 919	47,58
Ruteni	30 000	6,2	120 000	13,1	162 200	15,8	379 698	19,75
Lipovei	6 000	1,2	6 000	0,7				
Ruşi			20 000	2,2			155 774	8,05
Bulgari	1 205	0,25	48 216	5,3	25 600	2,5	103 225	5,33
Germani			24 160	2,6	33 500	3,5	60 206	3,11
Evrei	19 130	4,0	78 750	8,6	93 500	9,1	228 18	11,79
Greci	3 200	0,7					2 737	4,39
Armeni	2 650	0,6					2 080	
Găgăuzi	1 205	0,25						
Ţigani			11 490	1,2			8 636	
Alte etnii			6 063	0,7	17 100	1,7	62 273	
Total	482 630	100 %	914 679	100 %	1 023 900	100 %	1 935 412	100%

Cu mici ajustări, cifrele conţinute în cadrul primului recensământ oficial rusesc din provincie, cel din 1817, includeau: români 86,0%, ucrainieni 6,5%, evrei 4,2%, lipoveni 1,5%, greci 0,7%, armeni 0,6%, bulgari şi găgăuzi 0,5%, majoritatea minoritarilor fiind stabiliţi în regiune de mai puţin de cinci ani.[2] De menţionat, că datele recensământului, prezentate de către I. Nistor sunt aproximative şi au fost deseori, supuse criticilor din partea cercetătorilor. De exemplu, V. Zelenciuc consideră, că I. Nistor a mărit numărul românilor şi l-a diminuat pe cel al ucrainenilor.[3]

---

[1] Tabelul a fost realizat în baza datelor expuse de: I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 203, A. Boldur, *Istoria Basarabiei,* p. 493, D. Poştarencu, *Contribuţii la istoria modernă a Basarabiei*, II, p. 25, 43, 55.

[2] Nistor, I., *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991, p. 203.

[3] Vezi, V. Zelenciuc, op. cit., 150. Despre divergenţa de opinii în ceea ce priveşte primele două recensăminte, expuse de I. Nistor şi de A. Zaşciuc, a se vedea în detalii, Poştarencu D., Contribuţii..., p. 25.

În urma masivelor emigrări şi colonizări, populaţia românească s-a redus totuşi în raport cu noile naţionalităţi ale Basarabiei. Acest fapt este demonstrat de cele două recensăminte, efectuate în paralel, în 1862, ale căror rezultate au fost foarte asemănătoare. Primul, este cel la care am făcut referinţă anterior, fiind coordonat de A. Zaşciuk, care a dat procentajul de 66,4% românilor.[1] Al doilea a aparţinut etnografului de Pauly, care a comunicat următoarele cifre: români 67,4%, ucrainieni 10,9%, evrei 7%, bulgari 4,9%, ruşi 3,4% etc. Zece ani mai târziu, conform recensământului din 1871, proporţia românilor se menţinea la 67,4% sau chiar la 68%, după consemnarea lui Oberucev.[2]

Recensământul imperial din1897, care s-a extins şi asupra Basarabiei, le-au dat ocazie autorităţilor ruse să aplice toate metodele posibile pentru formarea unei imagini denaturate a provinciei, mult mai rusească decât era aceasta în realitate. Ca urmare, au fost înregistraţi drept ruşi, toţi cei care cunoşteau cât de cât limba autorităţilor. Acest procedeu este confirmat şi de N. Babilunga, care a subliniat, că recensământul din 1897 a ţinut cont doar de aspectul lingvistic, iar populaţia urbană, care activa în diferite instituţii, unde limba uzuală era rusa, „a fost trecută la categoria ruşilor”.[3]

Prin acest original procedeu, românii „*scădeau*” la 47,6%, dar realitatea era cu totul alta. De altfel, recensământul din 1897 a fost infirmat chiar şi de datele publicate de departamentul militar, potrivit cărora în Basarabia în 1900 românii erau 52%.[4] Demn de menţionat este, în acest context, numărul etnicilor ruşi şi ucrainieni prezentat de acelaşi recensăminte. Conform tuturor mărturiilor consemnate, numărul ruşilor propriu-zişi în Basarabia a rămas întotdeauna extrem de mic, însă, pentru a crea impresia existenţei unei populaţii mult mai numeroase, etnicii ruşi şi ucraineni sunt calculaţi împreună.

De fapt, în realitate, componenţa etnică a populaţiei Basarabiei în perioada anilor 1812-1918 se prezenta cu totul altfel. Ca urmare, fondul dominant românesc rezultă din estimările de la începutul secolului al XX-lea; potrivit acestora, românii atingeau proporţia de

---

[1] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, op. cit., p. 404.
[2] Anton Crihan, op. cit., p. 121.
[3] Babilunga, N., op. cit., p. 24.
[4] *Formarea naţiei burgheze moldoveneşti*, Chişinău, 1985, p. 36.

75% (după P. Kruşevan)[1], apoi numai 53,9% în 1907[2], dar din nou 70% în 1912 (după N. Laşkov)[3], mai mult de jumătate din populaţia totală a Basarabiei (potrivit lui L. Casso)[4] şi, în sfârşit, 65-67% în 1918 (după americanul J. Kaba).[5]

Analizînd, în linii mari, situaţia generală a Basarabiei în perioada dominaţiei ţariste, putem conchide, că acest ţinut a avut o soartă foarte dificilă şi tragică. Structura etnică a populaţiei înainte de anexare este reprezentată de elementul românesc, net superior din punct de vedere numeric celorlalte etnii, întâlnite îndeosebi, în mediul urban. Prin anexarea de la 1812 şi prin promovarea unei politici aspre de colonizare a Basarabiei cu elemente etnice străine, care urmăreau intensificarea procesului de deznaţionalizare şi de rusificare a populaţiei autohtone româneşti, dar şi promovarea diferitelor înlesniri pentru coloniştii străini, autorităţile ţariste au reuşit să-şi consolideze dominaţia în această parte geopolitică a Balcanilor. Totuşi, în pofida politicii etno-lingvistice urmărită de guvernarea ţaristă, populaţia băştinaşă, inclusiv intelectualitatea, o parte din nobilimea moldovenească, preoţi, toate forţele progresiste ale societăţii basarabene au rezistat contra violenţei administraţiei coloniale ruse, au luptat pentru eliberare naţională a Basarabiei. Mişcarea unionistă, care a luat naştere imediat după 1812, s-a manifestat în toate domeniile vieţii sociale, economice, politice şi culturale timp de peste 100 de ani. Idealurile acesteia vor fi realizate prin Actul Unirii din 27 martie 1918.

---

[1] *Бессарабия: географический, исторический, статический, экономический, литературный сборник* (под ред. Крушевана П.), Москва, 1903.

[2] Бутович, В. Н., *Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии*, Киев, 1916, p. 3.

[3] Лашков Н. В., *Бессарабия. К столетию присоединения к России*, Кишинев, 1912, p.53.

[4] Кассо, Л. А., *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, Москва, 1913, p. 228.

[5] Muşat, M., Ardeleanu, I., op. cit., p. 405.

MIGRAȚIA GĂGĂUZILOR DIN BALCANI ŞI INTEGRAREA LOR ÎN VIAȚA BASARABIEI

Oleg BERCU,
Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu" din Cahul

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Imperiul Rus îşi face simțită tot mai puternic prezența în Balcani. Sub motivul eliberării populației creştine de sub jugul otoman - de fapt, lozinca în cauză servea pentru argumentarea tendințelor expansioniste în teritoriile respective, Rusia declanşează o serie de războaie împotriva Imperiul Otoman. Este bine ştiut faptul că începând cu Petru I, ruşii tindeau spre controlul strâmtorilor Bosfor şi Dardanele şi de aceea confruntarea cu otomanii era una inevitabilă. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, Rusia duce o serie de războaie împotriva otomanilor, teatrul principal al operațiunilor militare fiind Balcanii şi teritoriul Țărilor Române. În consecință, îngrijorată că otomanii vor începe persecuții împotriva lor ivocând colaborarea cu ruşii, o parte a populației creştine a fost nevoită să plece împreună cu armatele ruse în retaragere. N-a fost scutită de această soartă nici populația găgăuză, ce trăia în nord-estul Bulgariei.

La mijlocul secolul XVIII-lea, o bună parte dintre găgăuzi locuia în mase compacte în sudul Dobrogei şi în jurul cetăților turceşti Varna, Rusciuc şi Balcic[1], alt grup însemnat – în ocoalele Silistra şi Provdivsc şi, de asemenea, un număr neînsemnat al găgăuzilor mai trăia în Macedonia[2]. După cum vedem, populația găgăuză locuia destul de dispersat în perioada vizată şi este puțin probabil să fi avut formațiuni statale timpurii, pentru că, dacă era aşa, atunci ei ar fi fost concentrați într-o singură regiune. Cu toate acestea, în unele lucrări întâlnim mențiuni potrivit cărora în secolele XIII–XIV ar fi existat o formațiune statală a găgăuzilor pe teritoriul Dobrogei[3]. Teoria respectivă însă este destul de şubredă şi nu dispunem de probe documentare concludente în sprijinul ei.

Odată cu începutul ostilităților dintre oştirile ruse şi otomane, are loc declanşarea unei migrări continue a populației din sudul Dunării. Astfel, în urma celor trei războaie duse de Rusia şi Imperiului Otoman (1769–1774, 1787–1791, 1806–1812) are loc o intensă migrare a „turcilor creştini" spre Moldova[4]. Conform lui

Skalkovskii, locuitorii din sudul Dunării se aşezau în Moldova şi în acele unităţi teritorial-administrative, aflate sub directă administrare a Porţii, denumite Basarabia de Jos (Ţara de Sus), care până la 1806 erau populate de rămăşiţele Hoardei Nogailor[5].

Trebuie de menţionat, că pe parcursul secolului al XVIII-lea, trecerea găgăuzilor şi a bulgarilor la nordul Dunării avea loc spontan, pentru că guvernul rus în perioada vizată nu avea o politică bine determinată şi coerentă faţă de refugiaţii sud-dunăreni. Un ajutor important în perioada iniţială emigranţii găgăuzii au primit din partea boierilor din Moldova (după unele surse, boieri de origine grecească, deci fanarioţi). Aceasta se explică prin faptul că ei dispuneau de moşii întinse, care erau puţin populate, iar pentru valorificarea acestor teritorii era nevoie de braţe de muncă. Din aceste considerente boierii au atras pe moşiile lor colonişti sud-dunăreni care să prelucreze pământul.

În perioada iniţială, găgăuzii se aşezau cu precădere pe pământurile boierilor moldoveni şi, mai ales, pe pământurile lui Baluş (Balş) [6]. Astfel, în anul 1769 Balş: „*...a trecut peste Dunăre 2 tabere mari de Găgăuzi şi a întemeiat între Chişinău şi Lăpuşna 2 colonii găgăuze: Ceadâr şi Orac, ca să fie barieră între moldoveni şi Tătarii din Bujeac...”* [7]. Motivul principal era cunoaşterea de către găgăuzi a limbilor turcă şi tătară (limba găgăuză este înrudită cu acestea); totodată, fiind creştini şi cunoscând limba română, ei erau buni mediatori între populaţia autohtonă, pe de-o parte şi tătari, pe de alata. Aceste colonii au fost locuite de către găgăuzi până în anul 1819, moment în care ei decid să plece în Budjac, unde locuitorii din comuna Ceadâr au întemiat colonia Ceadîr-Lunga, iar cei din Orac – Avdarma[8]. Exemplul boierului Balş, în perioada respectivă, a fost urmat şi de alţi boieri care au primit pe moşiile lor găgăuzi, care se angajau în schimb să plătească arendă ori să achite dijmă din produsele obţinute.

În perioada vizată, găgăuzii se mai aşezau şi pe pământurile murzacilor tătari, care-i considerau pe găgăuzi buni agricultori şi crescători de vite. Mai mult, hanii şi cârmuitorii tătari le permiteau să-şi păstreze credinţa creştină, în schimb găgăuzii trebuiau să achite zeciuiala, ei ocupându-se de regulă cu agricultura şi viticultura[9]. În afara acestor grupuri răzleţe, găgăuzii s-au mai aşezat nu numai pe teritoriul dintre Prut şi Nistru, dar şi în Novorosia şi Moldova dintre Prut şi Carpaţi.

Situația se schimbă cardinal după războiul ruso-turc din 1806–1812, când tătarii nogai sunt strămutați din Bugeac în Crimeea. Acest proces s-a făcut cu scopul de a-i înlătura din teritoriile respective pe vasalii otomanilor. După terminarea războiului, în conformitate cu prevederile Tratatului de pace de la Bucureşti din 16/28 mai 1812, Rusiei îi revin teritoriile dintre Prut şi Nistru. De altfel, Rusia n-a avut asupra acestui teritoriu niciun drept istoric, ruşii folosindu-se de dreptul celui puternic („dreptul sabiei"), iar turcii au cedat un teritoriu aflat în suzeranitatea lor, însă care nu era nicidecum sub jurisdicția Porții. Pentru a legifera într-o oarecare măsură dreptul asupra teritoriilor anexate, administrația rusă a numit-o Basarabia, prin aceasta vehiculându-se ideea că aceste teritorii se aflau sub directa jurisdicția a Imperiului Otoman şi nu ar fi aparținut Moldovei.

După anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru, Rusia începe colonizarea planificată a teritoriilor rămase după exodul tătarilor. Pentru a fi mai lesne administrate, guvernul țarist a întreprins un şir de măsuri care au oferit acestor teritorii caracterul unui coglomerat etnic, cu atât mai mult cu cât Bugeacul nu putea fi colonizat cu țărani ruşi, pentru că ei nu aveau nici tehnicile, nici deprinderile necesare pentru a supraviețui în condițiile aspre din zonă. De altfel, ei aveau un exemplu asemănător în secolul al XVIII-lea[10], când ruşii mutau populații în interiorul unor teritorii nou cucerite sau chiar în interiorul Rusiei, pentru contura o imagine pozitivă a Rusiei, în ipostaza de putere interesată de eliberarea creştinilor de sub jugul otoman. Mai mult, Alexandru I dorea să creeze o imagine pozitivă a Rusiei în rândul popoarelor din Balcani, punându-se accentul pe faptul că populația din Balcani în majoritatea sa era creştină şi dacă nu puteau fi „eliberate aceste teritorii de sub jugul otoman", atunci li se oferea alternativa – ei erau bineveniți în Rusia. Nu în ultimul rând, un rol important l-a jucat şi interesul material, pentru că guvernul țarist ca şi orice guvern era cointeresat în colectarea impozitelor şi în consecință noii contribuabili nu puteau fi decât bineveniți. De asemenea, un rol determinant era de natură strategică. Factorii de decizie civili, dar mai cu seamă militari, doreau să creeze o bază de aprovizionare care să suporte sistemul de colectare-rechiziționare în zonele limitrofe principalelor teatre de operațiuni militare viitoare.

Aşadar, în cursul războiului ruso–turc din 1806 – 1812, dar mai ales după acesta, se derulează o mişcare intensă a populației din

sudul Dunării spre teritoriul smuls Moldovei. În rândul acestor etnii remarcăm şi prezența unui număr considerabil de găgăuzi. Dislocați din zonele lor de baştină, în marea lor majoritate, găgăuzii veneau în Basarabia pentru a se aşeza pe pământurile rămase libere după *roirea* tătarilor. Astfel, în timpul şi imediat după războiul ruso-turc din anii 1806-1812, emigranții găgăuzii formează următoarele colonii în Bugeac:

„....–1811 ei întemeiază 7 colonii : Curci, Cişmechioi, Etulia, Caracurt, Troianul Vechi, Beş Ghioz şi Congaz;

- *1812 întemeiază 5 colonii: Dezghinje, Cazaclia, Baurci, Tatar – Copceac şi Vulcăneşti;*
- *1814 au întemeiat 3 comune: Beşalma, Bolboaca şi Taşbunar;*
- *1818 au întemeiat 3 comune: Ceadâr – Lunga, Chiriet – Lunga şi Enichioi;*
- *1920 au întemeiat 4 comune: Avdarma, Djoltai, Gaidari şi Tomai;*
- *1821 comunele: Satalâc – Hadji (Alexandrovca) şi Dimitrovca;*
- *1830 comunele: Başchoi (sau Chirsova), Cubei şi Bolgariica....*” [11]

Cu toate acestea, până în anul 1818 aşezarea coloniştilor în această regiune nu era reglementată de nici o lege, fapt ce nu putea să satisfacă nici coloniştii, nici guvernarea. În anul 1819 este înființat Consiliul de Tutelă a coloniştilor din partea de sud a Rusiei, motivul fiind acela că în cele trei gubernii din Novorosia şi în regiunea Basarabia a crescut considerabil numărul coloniştilor[12]. Consiliul respectiv avea o autonomie destul de largă față de Guvernatorii Basarabiei şi Novorosiei. Inițial se propune ca sediul Consiliului de Tutelă să fie amplasat în oraşul Herson, dar printr-un nou regulament el este mutat în Ekaterinoslav, cu care scop în acest oraş au fost alocate sedii[13].

Principala atribuție a acestui Consiliu de Tutelă era administrarea emigranților sau a coloniştilor străini ce s-au aşezat pe aceste teritorii anterior costituirii lui, sau a celor care vor veni după, indiferent de ce origine etnică ar fi ei[14]. Totodată, se stipula că acest Consiliu de Tutelă trebuia să urmărească aplicarea în viață a tuturor regulamentelor şi înlesnirilor care au fost acordate sau vor fi acordate pe viitor acestor colonişti. Într-un punct aparte se stipula că

sub jurisdicția acestui consiliu se aflau numai străinii ce s-au stabilit pe pământurile statului, cu statut de agricultori, sau meşteşugarii de care au nevoie agricultorii.

În anul 1819 este elaborat un nou regulament cu privire la dislocarea coloniştilor bulgari şi a altor colonişti de peste Dunăre[15]. Regulamentul respectiv specifica că tuturor coloniştilor bulgari şi altor creştini ce vor veni de peste Dunăre, care s-au stabilit sau se vor stabili în Basarabia, să le fie acordate toate drepturile şi privilegiile care au fost sau vor fi acordate coloniştilor din guberniile Novorosiei şi din Basarabia. Punctul trei al regulamentului respectiv menționa că tuturor coloniştilor de peste Dunăre ce s-au aşezat în regiunea respectivă pe timpul administrației turce sau în diferite localități din Basarabia, iar la un moment dat au trecut pe pământurile statului, să fie eliberați pe trei ani de impozite şi corvezi.

Conform punctului patru al regulamentului respectiv, aceste înlesniri erau acordate pe un termen de şapte ani coloniştilor care veniseră de peste Dunăre în timpul războiului din 1806–1812 sau după. Însă înlesnirile în cauză nu se atribuiau coloniştilor veniți înaintea datei menționate, precum şi locuitorilor băştinaşi. Totodată, le este permisă stabilirea pe pământurile statului coloniştilor care trăiau în oraşe sau pe pământurile boierilor şi îşi exprimau liber această dorință, însă ei aveau voie să se mute pe aceste pământuri numai cu acordul administrației regionale şi coloniale.

De asemenea, se specifica faptul că cei care au trăit pe pământurile boierilor moldoveni şi şi-au exprimat dorința de a se muta pe domeniile statului trebuiau să lase moşierului toate construcțiile intacte numai în cazul în care se demonstra că aceste construcții au fost făcute pe contul moşierului. Coloniştii care se aşezau pe pământurile statului primeau în posesie în jur de 60 de desetine de pământ; aici erau avuți în vedere toți coloniştii de origine străină, în afară de cei români, care primeau în jur de 7 desetine[16]. Totodată, se arăta că familiile care au primit surplus de pământ față de norma stabilită trebuiau să achite 20 de parale pentru fiecare desetină, chiar şi în perioada de scutire de impozite.

După expirarea termenului de înlesnire fiscală acordate coloniştilor, fiecare familie trebuia să achite, începând cu anul 1820, câte 70 de lei, specificându-se că ei vor plăti impozitul funciar şi alte impozite, după exemplul coloniştilor germani, cu scopul de a completa impozitele plătite de locuitorii din Basarabia. De asemenea,

coloniştilor li se permitea vânzarea vinului, ei fiind scutiți de impozitare.

Pentru o mai bună gestionare a coloniilor respective, ținându-se cont de sfaturile General–locotenentului Inzov, aceste colonii vor fi organizate în patru ocoale: Prut, Cahul, Ismail şi Bugeac[17]. Principala colonie, Tabac, va fi redenumită în Bolgrad, la cererea coloniştilor.

De asemenea, locuitorii ce s-au aşezat în localitățile respective anterior datei amintite, precum şi populația băştinaşă erau incluşi în categoria coloniştilor şi cădeau sub jurisdicția legilor pentru colonişti[18]. Administrarea acestor colonii se efectua de către biroul pentru colonişti din Basarabia, în acest mod atribuțiile Guvernatorului general al Basarabiei în aceste localități fiind foarte limitate.

Astfel s-au creat condiții foarte prielnice pentru emigranții veniți de la sud de Dunăre, iar cei ce veneau în Basarabia primeau în mod automat statutul de colonişti. Datorită acestui fapt, în perioada 1819 – 1853 are loc o continuă deplasare a coloniştilor din sudul Dunării. Conform lui Batjuškov, cel mai masiv aflux are loc în anii 1828–1829[19]. Totodată, în această perioadă se întemeiază un şir de localități ce primesc statut de colonie. În unele dintre ele, populația majoritară, până în zilele noastre, o constituie găgăuzii, ceea ce ne permite să afirmăm că inițial ele au fost fondate de etnici găgăuzi.

Ca rezultat al politicii de colonizare a Basarabiei promovate de Imperiul Rus în teritoriu, numărul coloniştilor *bulgari* a crescut constant[20]. Spre exemplu, la recensământul din 1817, în Basarabia erau înregistrate 482 de familii bulgare şi găgăuze[21], iar la 1848, numai în localitățile unde etnicii găgăuzi constituiau majoritatea erau înregistrate 3378 de familii „bulgare” [22]. De altfel, creşterea rapidă a populației în localitățile găgăuze era atestată şi de Skalkovskii, care menționa că în decurs de treizeci de ani, populația din unele localități cum ar fi Comrat şi Vulcăneşti a crescut de 5,0–5,5 ori. Creşterea atât de rapidă a populației în rândurile coloniştilor ne determină să susținem că administrația Imperiului Rus crea condiții benefice pentru coloniştii nou-veniți.

Ultimul val al colonizării Bugeacului de către găgăuzi şi bulgari a fost atestat în urma războiului ruso–turc din anii 1853–1856. După datele oficiale ruseşti, în perioada anilor 1853 – 1854 în Basarabia s-au aşezat circa 900 de familii bulgăreşti, aproximativ

4.500 de suflete[23]. Cu toate acestea, o parte însemnată a acestor coloniști s-au reîntors în Bulgaria, uneori chiar cerând sprijinul consulatului englez din București[24].

Tot odată trebuie de menționat faptul că populația găgăuză în perioada numită au avut relații bune cu populația autohtonă, de fapt la majoritatea autorilor din secolul XIX, ce s-au preocupat de problema în cauză se specifică că coloniștii între ei discutau în limba natală, iar cu populația autohtonă sau cu alți coloniști în română. În afară de asta găgăuzii ca și ceilanți coloniști ce s-au stabilit cu traiul pe teritoriul interfluviului Prut – Nitru în perioada premergătoare războiului ruso-turc din 1806-1812, nu s-au bucurat de nici un statut special. De astfel, situația se schimbă cardinal când acest teritoriu intră în componența Imperiului Rus, când se începe să fie implementată politica Imperială de deferențiere a populației, politici care consta în acordarea a unor șir de privelegii populației alogene în determentul autohtonilor. De obicei această politică se ducea cu scopul de a crea un coglomerat etnic cât mai pestriț în zonă și eventual pentru o mai ușoară gestionare a Provinciei creând tensiuni interetnice și apărând la ipostasa de mediator a acestor conflicte.

În concluzie se poate de afirmat că populația găgăuză în timpul migrării sale din Balcani în Basrabia s-au integrat dinamic în viața acestei provincii. De asemenea, trebuie de avut în vedere că populația găgăuză în perioada nuanțată era o populație rurală preocuparea de bază fiind agricultura, populație ce tradițional este una conservatoare și conformistă. Cu atât mai mult Imperiul Țarist după 1812 crează un climat benfic coloniștilor, fapt de care au benificiat și găgăuzii.

Referințe:

1 Mihail Ciachir, *Originea găgăuzilor,* în „Viața Basarabiei", Anul II, Nr. 9, septembrie 1933, p. 18
2 Мошков В. А., *Гагаузы Бендерского уезда*, în „Этнографическое обозрение", Nr.1, 1900, p. 2
3 A. I. Manoff, *Origina găgăuzilor*, București, 1940, p. 28; Mustafa Argunșan, *The History of Gagauz*, în „The Turks", Nr. 6, , Ancara, 2002, p. 518.
4 А. А. Скальковский, *Болгарские колонии в Бессарабии и Новоросийском крае*, Одесса, 1848, p. 11. Probabil că Skalkovskii sub

sintagma de „turci creştini” avea în vedere pe găgăuzi, pentru că găgăuzii vorbesc un dialect turc, dar sunt creştini.
5 *Ibidem*, p. 12; A. Skalkovskii comite o eroare vădită incluzând aşa numitele „raiale” otomane în teritoriul Țării de Sus.
6 Mihail Ciachir, *Originea găgăuzilor...*, p. 18.
7 *Ibidem*, În textul original se vede că s-a strecurat o greşeală tehnică, pentru că este indicat anul 1869, din aceste motive am indicat anul corect, anume 1769.
8 *Ibidem*.
9 Probabil din aceste motive multe localități găgăuze care s-au fondat mai târziu pe locurile djambulelor tătăreşti şi-au păstrat denumirea dată de tătari.
10 Se are în vedere încercarea de a coloniza sudul Ucrainei cu țăranii ruşi. După cum se spune, sudul Ucrainei a fost colonizat pe oasele țăranilor ruşi. Aceasta se explică prin faptul că țăranii ruşi nu erau deloc adaptați pentru prelucrarea solului arid din regiune, cu atât mai mult că nu dispuneau nici de utilajul necesar, nici de tehnici adecvate de prelucrare a pământului.
11 Mihail Ciachir, *Originea găgăuzilor...,* p.19.
12 *Полное собрание законов российской империи (ПСЗРИ),* Собрание I, 1818, Санкт Петерсбург, 1830, Том XXXV, Nr. 27 833, p. 154–159.
13 *Ibidem*, 1819, *Ibidem*, Том XXXVI, Nr. 27 627, p. 14-15.
14 *Ibidem*, p. 15.
15 *Ibidem*, Том XXXVI, Nr. 28 054, p. 517-520.
16 Mihail Ciachir, *Originea Găgăuzilor*… p. 19-20.
17 *ПСЗРИ,* Собр. I, 1819, Ст. Петерсбург, 1830, Том XXXVI, № 28 054, p. 517–520.
18 Aici trebuie de făcut o remarcă, statutul de colonişti era acordat acelor locuitori ce trăiau sau veneau pe pământurile statului în urma unei cereri depuse erau împroprietăriți cu pământ, de asemenea, trebuia să se depună un jurământ şi candidatul la statutul de colonist se obliga să respecte legile ce au fost sau vor fi elaborate în vederea administrării coloniilor.
19 П. А. Батюшкова, *Бессарабия историческое описание*, Санкт Петербург, 1892, p. 143.
20 A se citi şi găgăuzi, pentru că până la 1918, în documentele oficiale ale Imperiului Rus găgăuzii erau înregistrați ca colonişti bulgari.
21 Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, Humanitas, 1991, p. 198.
22 *ПСЗРИ,* Собр. I, 1819, Ст. Петерсбург, 1830, Том XXXVI, № 28 054, p. 517–520.
23 Л. С. Берг, *Население Бессарабии (этнографический состав и численность),* Петроград, 1923, p. 20-23; Ion I. Nistor, *Aşezările bulgăre şi găgăuțe din Basarabia*, în „Analele Academiei Române memoriile secțiunii istorice”, seria III, tomul XXVI, mem. 13, Bucureşti, 1944, p. 36.
24 Ion I. Nistor, *Aşezările bulgăre şi găgăuțe...*, p. 36

DOCUMENTE DIPLOMATICE ROMÂNEŞTI PRIVIND ANIVERSAREA CENTENARULUI ANEXĂRII BASARABIEI LA 1912

Vitalie VĂRATEC,
Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române

Aniversarea în mai 1912 a centenarului anexării Basarabiei a scos în evidență o controversă între două țări, România şi Rusia, menținută din diverse motive la nivel politic într-o stare latentă. Ceremoniile fastuoase de la Chişinău, organizate şi sprijinite de către oficialitățile de la Sankt-Petersburg, s-au desfăşurat în condițiile unor ample mişcări de protest din România. Cele două poziții, diametral opuse, asupra unei probleme ce perpetua de un secol au constituit subiectul central al unui adevărat „război de presă”. Evenimentul respectiv şi-a găsit reflectarea în diverse publicații ulterioare (studii, lucrări de sinteză, articole, memorii, conferințe etc.).

Una dintre primele încercări de analiză ştiințifică a momentului împlinirii unui secol de la răpirea Basarabiei de către Rusia țaristă aparține istoricului buzoian, Constantin I. Stan[1]. Utilizând diverse publicații româneşti, el a reuşit să prezinte în detaliu desfăşurarea simultană a festivităților de la Chişinău şi manifestările de indignare ale opiniei publice din România, inclusiv poziția fruntaşilor mişcării naționale din Basarabia. O contribuție importantă în extinderea cercetărilor evenimetului respectiv aparține istoricilor de la Chişinău, Ion Varta şi Dinu Poştarencu care au descoperit şi au pus recent în circiutul istoriografic documente provenite de pe urma activității autorităților țariste în Basarabia la 1912, cu referire la acest subiect[2].

---

[1] Constantin I. Stan. *Centenarul răpirii Basarabiei (16 mai 1812 -16 mai 1912)* \\ Destin Românesc, 1997, Nr. 2, p. 52-60.

[2] Dinu Poştarencu, *1812 - Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*// http://www.art-emis.ro/istorie/753-1812-anexarea-basarabiei-la-imperiul-rus.html; Ion Varta, *Făclia Țării - un protest temerar la Chişinău în 1912 impotriva ocupatiei rusesti*// http://www.rgnpress.ro/rgn_12/categorii/analize-interviuri/5014-drion-

Centenarul anexării Basarabiei a avut un impact foarte puternic în societatea românească, suscitând interesul diverselor forțe din scena politică şi al unor instituții de stat, inclusiv serviciul diplomatic, preocupat prin natura lucrurilor de problema relațiilor româno-ruse. Evident că diplomații români aceditați în Rusia au urmărit cu atenție desfăşurarea festivităților din Basarabia, poziția oficialităților de la Sankt-Petersburg, publicațiile apărute în Rusia cu această ocazie, materialele din presa rusă. Relatările lor în acest sens reprezintă o sursă extrem de prețioasă în încerarea de a aprecia cât mai exact evoluția raporturilor româno-ruse în preajma Primului război mondial.

În publicațiile istoricilor de la Chişinău este consemnat faptul absentării titularului Consulatului General al României de la Ismail în zilele manifestărilor organizate de autoritățile țariste cu prilejul împlinirii unui secol de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Istoricul Dinu Poştarencu a urmărit acest caz după documentele prezente în Arhiva Națională a Republicii Moldova, precizând că Ministerul Afacerilor Străine al Rusiei abia la 17 mai 1912 a informat autoritățile de la Chişinău despre desemnarea lui Sebastian Grecianu în calitate de consul la Consulatul României din oraşul Ismail, solicitând opinia guvernatorului Basarabiei în acest sens. În consecință, vice-guvernatorul Basarabiei l-a anunțat pe ispravnicul județului Ismail la data de 22 mai 1912, cerându-i să se pronunțe „*dacă nu există vreun impediment în ceea ce priveşte recunoaşterea noului consul român până la emiterea decretului de către Senat*". În raportul său din 27 mai 1912, ispravnicul de Ismail a consemnat: „*Impedimente nu există, dacă nu se ia în considerație plecarea demonstrativă a lui în ajunul sărbătoririi a 100 de ani de la includerea Basarabiei în componența Rusiei şi faptul că în ziua de 16 mai, drapelul național de la Consulatul României nu a fost ridicat*", iar vice-guvernatorul, la rândul sau, a raportat ministerului la 3 iunie 1912 următoarele: „*Impedimente de a-l recunoaşte pe domnul Grecianu nu există. Însă este necesar, consider eu, să adaug că, în preajma zilei serbării jubileului de 100 de ani de la încorporarea Basarabiei în Imperiul Rus, domnul Greceanu, potrivit*

---

varta-fclia-rii-un-protest-temerar-la-chiinu-in-1912-impotriva-ocupatiei-rusesti.html;

raportului ispravnicului județului Ismail, a plecat în România, nedorind să participe la aceste solemnități, iar drapelul național de la Consulatul României din Ismail, în ziua serbării jubileului Basarabiei, a fost arborat în bernă"[1].

În legătură cu acest fapt, istoricul basarabean Ion Varta precizează: „*Autoritățile oficiale ale României au preferat însă să nu se implice în mod oficial în întreaga suită de acțiuni cu caracter comemorativ. Singura excepție în acest sens o constituie gestul plin de demnitate al noului consul general al României, acreditat la Ismail, Grecianu, care, în ajunul serbării organizate de autoritățile imperiale ruse, a părăsit în mod demonstrativ Basarabia, plecând în România. În ziua de 16/28 mai, din ordinul său, tricolorul n-a fost arborat pe clădirea consulatului general, aceasta semnificând, de fapt, un dezacord clar al autorităților Statului Român în legătură cu festivitățile care erau în toi în toată Basarabia*"[2].

Cazul nu a fost unul obişnuit, iar autoritățile ruse au manifestat o evidentă suspiciune, fapt ce ar fi putut provoca anumite ambiguități în relația bilaterală româno-rusă. În arhiva MAE român există unele documente care permit într-o oarecare măsură limpezirea acestei probleme şi oferă răspuns la întrebarea, de ce partea rusă a fost de acord, până la urmă, cu desemnarea noului Consul General al României la Ismail.

La 1 martie 1912, T. Maiorescu, ministrul Afacerilor Străine român a prezentat regelui Carol I următoarea adresă: „*Domnul S. Stamatiadi demisionând din postul de Consul General al României la Ismail, am onoarea a propune Majestății Voastre transferarea în postul astfel devenit vacant, cu titlul de Consul General, a domnului Sebastian Greceanu, actual Consul la Ianina*". Conform art. 1 al Decretului Nr. 1297, semnat de suveranul țării la 3 martie 1912, „*D-l Sebastian Grecianu, actual Consul la Ianina, este transferat, după a sa cerere, la Consulatul de la Ismail, cu titlul de Consul General, în locul d-lui S. Stamatiadi, căruia i se primeşte demisiunea*". Prin Decret se mai preciza că „*aceste înaintări şi transferări, precum şi demisiunea d-lui Stamatiadi se va socoti pe ziua de 1 aprilie 1912*"[3].

---

[1] Cf. Dinu Poştarencu, *Op. cit.*
[2] Cf. Ion Varta, *Op. cit.*
[3] AMAE, fond *77/ Personale*, dosar G-37, vol. I.

Ministerul Afacerilor Străine român, prin nota Nr. 5305 din 5 martie a informat Legația României de la Sankt-Petersburg despre transferarea lui S. Grecianu în calitate titular la Consulatul de la Ismail, precizând că transmite alăturat „*patenta consulară liberată pe numele D-lui Grecianu*” şi solicită „*a face deîndată demersurile cuvenite pentru a obține de la Guvernul Imperial cuvenitul exequatur*[1] *şi a-l trimite după aceasta d-lui Grecianu*”[2]. Legația română a făcut acest demers pe lângă Ministerul Imperial al Afacerilor Străine la 12 martie 1912.

Între timp, S. Grecianu, confruntându-se cu unele dificultăți formale, legate de desemnarea gerantului la Consulatul de la Ianina, a fost nevoit să întârzie sosirea în țară şi a preluat postul la Ismail în data de 21 aprilie/ 4 mai 1912. Peste câteva zile el raporta lui T. Maiorescu3, că „autorităţile imperiale de aici [Ismail] şi anume Poliţmaistrul domnul Suruceanu, Ispravnicul d-nul Hagi-Coli şi Primarul d-nul Tulceanu au fost chemaţi la Chişinău, după cum se spune, în vederea apropiatelor serbări pentru aniversarea de una sută ani de la luarea Basarabiei”4. În opinia sa, „serbările vor începe, probabil, la 16 curent, totuşi, se pare că o hotărâre definitivă nu s-a luat în această privinţă”. În finalul raportului său, S. Grecianu preciza: „În toate cazurile, subsemnatul nu voi putea fi aici în timpul acestor serbări, căci, după cum am avut onoarea a arăta Departamentului Excelenţei Voastre la trecerea mea prin Bucureşti, tocmai în zilele de 13-19 ale curentei voi fi nevoit a mă absenta din Ismail, chemat fiind în ţară de grabnice interese familiare”5.

Este imposibil a se admitre ca un şef de misiune diplomatică să fi întreprins un gest de protest fară a coordona acțiunile sale cu Ministerul sau să fi tăinuit adevăratele motive ale absentării de la post față de primul ministru care suplinea şi funcția de ministru al

---

[1] Act oficial prin care un stat autorizează un consul să-şi exercite funcțiile pe teritoriul său.

[2] AMAE, fond *77/ Personale*, dosar G-37, vol. I.

[3] La 28 martie 1912, guvernul lui P.P. Carp a fost urmat de cabinetul lui Titu Maiorescu, care deținea şi portofoliul de la Ministerul Afacerilor Străine.

[4] AMAE, fond *71/ 1900-1919*, dosar 100, f. 328.

[5] Ibidem.

Afacerilor Străine. După revenirea sa la Ismail, S. Grecianu a aflat despre interpretările făcute de partea rusă în legătură cu plecarea sa din Basarabia în perioada festivităților. La 18 iunie 1912, el raporta lui T. Maiorescu următoarele: „Cred de datoria mea a arăta Excelenței Voastre, cu acest prilej, că am aflat mai dăunăzi că Ispravnicul şi [Şeful] jandarmeriei de aici au raportat la Chişinău că, Consulul General român a lipsit din localitate în timpul serbărilor de la 16 şi 17 mai şi că tot atunci nu s-a arborat pavilionul la Consulatul Regal, cea ce ste adevărat. Despre o arborare a pavilionului nostru în acele împrejurări nu putea fi nici vorbă, mai cu seamă că, Consulatul se află în reparaţie încă de la sosirea mea aci, fiind localul înconjurat şi acoperit de schele şi chiar ecusonul Consular ridicat şi dat la revăpsire”1.

În finalul raportului său, Consulul General român a făcut unele precizări care ar putea oferi cheia dezlegării acestei enigme. El preciza: „Ispravnicul a mai raportat că subsemnatul am pretins, ceea ce deasemenea este adevărat, că pentru asistarea mea la un Te-Deum şi, eventual, arborarea pavilionului, să nu mi se facă cuvenita comunicare oficială prin circulară trimisă spre semnare autorităţilor locale şi după Vice-Consulatul onorar elin, cum se obişnuia, dar printr-o adresă separată. În această din urmă privinţă, Domnul Ispravnic Hagi-Coli mi-a spus acum în urmă că a şi primit răspunsul de la Guvernământul Imperial din Chişinău şi anume că, Consulul General român are dreptate şi că, comunicările oficiale de acest soi să se facă întotdeauna Consulatelor prin osebite scrisori”2.

Este clar că intransigența Consulului General român în problema respectării unor principii protocolare şi faptul că autoritățile țariste de la Chişinău au recunoscut justețea poziției sale, au provocat o oarecare nemulțumire din partea Ispravnicului de Ismail, Hagi-Coli, care a lansat ideea „protestului” manifestat prin „plecarea demonstrativă” a diplomatului român. La rândul său, vice-guvernatorul Basarabiei a mai plusat din partea sa prin formula „drapelul... a fost arborat în bernă”. Se impune precizarea că în perioada serbărilor din Rusia în mai 1912, ocazionate de centenarul

---

[1] Idem, f. 346.
[2] Ibidem.

anexării Basarabiei, a lipsit şi titularul Legației României de la Sankt-Petersburg, Constantin G. Nanu, toate meterialele emise de Legație fiind semnate de Şt. Mărgăritescu-Grecianu, cu titlul de Însărcinat cu afaceri a.i. În capitala Imperiului Rus nu s-a pus problema, precum la Ismail. Teza cu privire la „protestul consulului român de la Ismail" a fost, mai degrabă, rodul unui exces de zel din partea unor funcționari ai instituțiilor provinciale dn Basarabia, care încercau să anticipeze orice gen de protest sau rezistență față de manifestările oficiale.

În plus, eventuale pretenții ale părții ruse față de plecarea lui S. Grecianu ar fi fost lipsite de orice temei în condițiile în care acesta încă nu primise acreditarea din partea autorităților țariste. Astfel, la 18 mai 1912, MAS român solicita Însărcinatului cu afaceri al României de la Sankt-Petersburg, Şt. Mărgăritescu-Grecianu să comunice „*dacă Guvernul imperial a dat execquatur asupra patentei d-lui Sebastian Grecianu în calitatea sa de Consul General al României la Ismail*", iar în caz de refuz, propunea de „*a interveni de urgență pentru a se da ordin ca d-l Grecianu să fie recunoscut provizoriu de autoritățile ruse respective în zisa calitate până la obținerea ucazului imperial*"[1]. Şt. Mărgăritescu-Grecianu a transmis în ziua de 24 mai următorul răspuns: „*...am intervenit verbal acum două săptămâni pe lângă Ministerul Imperial de Extene spre a-l ruga să grăbească îndeplinirea formalităților privitoare la exequaturul Domnului Consul General S. Grecianu, cerut de Legațiune la 12 martie trecut. Ministerul mi-a răspuns că îndeplinirea formalităților exequaturului reclamă de oicei în Rusia 3-4 luni, însă se vor da instrucțiuni autorităților competente din Ismail spre a recunoaşte provizoriu pe Domnului S. Grecianu în calitate de Consul General al României până la obținerea ucazului Imperial. După cum aflu astăzi de la Departamentul Imperial de Extene, suszisele instrucțiuni au fost trimise Guvernatorului Basarabiei la 17 curent"*[2]. Însărcinatului cu afaceri al României din capitala Rusiei a fost informat corect, textul instrucțiunilor MAS rus cu data de 17 mai 1912 fiind descoperit un secol ma târziu de către Dinu Poştarencu în fondurile de arhivă de la Chişinău.

---

[1] AMAE, fond *77/ Personale*, dosar G-37, vol. I.
[2] Ibidem.

O ultimă precizare legată de subiectul respectiv se regăseşte în raportul din 7 noiembrie 1912 a lui Constantin G. Nanu, ministrul României la Sankt-Petersburg, care informează MAS român că „*...am primit astăzi de la Ministerul Imperial al Afacerilor Extene comunicarea prin care mi se face cunoscut că Senatul Diriginte a dat Ucazul prin care Domnului S. Grecianu e recunoscut în calitate de Consul General al României la Ismail. Despre această recunoaştere am aizat pe Domnului S. Grecianu, căruia i-am transmis, totodată, patenta consulară liberată pe numele Domniei Sale*”[1].

Diplomaţii români, prezenţi în Rusia, la Sankt-Petersburg sau Ismail, au informat Centrala MAS de la Bucureşti asupra pregătirilor şi desfăşurării festivităţilor, organizate de autorităţile ţariste în Basarabia şi a unor acţiuni în acest sens din capitala rusă. Astfel, S. Grecianu transmitea de la Ismail că în seara zilei de 7 mai 1912 „*s-au împrăştiat în oraş broşuri în limba rusă privitoare la centenar şi broşura aci-alăturată în limba veche moldovenească, care cuprinde o descriere a provinciei şi istoricul anexiunii privit din punctul de vedere rusesc*”[2]. Din cele relatate se poate trage concluzia că preocupările fostelor stăpâniri ruseşti pentru menţinerea caracterului arhaic al limbii române în Basarabia are tradiţii seculare, iar difuzarea publicaţiilor de propagandă nu a fost o invenţie bolşevică după 1917.

Însărcinatului cu afaceri al României de la Sankt-Petersburg, Şt. Mărgăritescu-Grecianu, în raportul său din 16 mai 1912 transmitea, în traducere, textul Rescriptului Imperial, semnat de împăratul Nicolai II cu ocazia celebrării centenarului anexării Basarabiei de către Rusia şi publicat în ziarele din capitala rusă. În opinia diplomatului român, „acest rescript constata credinţa nestrămutată a locuitorilor acestei provincii faţă de Dinastie şi de Imperiu şi exprimă basarabenilor bunăvoinţa Împăratului”[3]. Nimeni, inclusiv autorul acestor rânduri scrise, nu avea cum să cunoască un adevăr dur care avea să se confirme într-un viitor apropiat. Dinastia Romanovilor, cu un trecut glorios de trei secole mai avea doar şase ani până la căderea sa din tronul celui mai întins imperiu de pe glob.

Presa rusă a publicat ample materiale privind desfăşurarea

[1] Ibidem.
[2] AMAE, fond *71/ 1900-1919*, dosar 100, f. 328 v.
[3] Idem, f. 329.

manifestărilor oficiale de la Chişinău, cu prezentarea în detaliu a fiecărei acţiuni şi a personalităţilor politice implicate, oferind simultan şi unele informaţii despre protestele din România. Astfel, ziarele „Novoe Vremia" şi „Reci" din 17 şi 18 mai 1912 au publicat o cronică a evenimentelor de la Chişinău, cu prezentarea în detaliu a fiecărei acţiuni şi a personalităţilor politice implicate. Nu lipsite de interes este momentul discursului lui Laşcov, membrul Comitetului de organizare a festivităţilor care, conform ziarelor ruse, a vorbit timp de două ore „*despre trecutul şi prezentul Basarabiei, expunând stăruinţele Rusiei pentru liberarea Moldovei şi a comparat dezinteresarea cavalerească a Rusiei cu anexările fără vărsare de sânge făcute de Austria, adică a celor mai bune ţinuturi ale Moldovei*". Sfidând realitatea cruntă, oratorul a făcut următoarea afirmaţie: „*Sub dominaţia Rusiei, Basarabia înfloreşte, Basarabia este perla Rusiei*"[1]. La rubrica „Manifestările în România" ale ziarelor „Novoe Vremia" şi „Reci" din acele zile se regăseşte următorul fragment: „*Din Iaşi şi alte oraşe române se comunică, că toată ziua de ieri au avut loc protestări în contra serbărilor din Basarabia. În Iaşi, pe piaţa Unirii a fost organizată o mare manifestare. La manifestarea solemnă în Teatrul Naţional din acest oraş, profesorul Xenopol a ţinut un discurs, în care a atras atenţiunea auditorilor săi asupra purtării nedrepte a guvernului rusesc privitor la Basarabia după războiul ruso-turc şi asupra stăruinţei spre a rusifica pupulaţiunea ei. Comparând rusificarea cu maghiarizarea, oratorul a arătat că în Ungaria românii pot ridica măcar un glas slab de protest, dar în Rusia ei sunt lipsiţi de posibilitatea aceasta*"[2]. Doar ceva mai mult de 100 de km despart aceste două oraşe, Iaşi şi Chişinău, dar ce diferenţă de opinii exista la 1912 faţă de un eveniment produs cu un secol în urmă. Această situaţie avea o explicaţie simplă: cele două oraşe româneşti erau despărţite de râul Prut care de un secol fusese transformat în linie de frontieră a Imperiului Rus.

În pofida cenzurii dure şi a eforturilor depuse de autorităţile ţariste în vederea asigurării imaginii perfecte a serbărilor, presa rusă a semnalat unele momente care reflectau adevărata situaţie din

[1] Idem, f. 333 v.
[2] Idem, f. 334 v.

Basarabia. Prin cele scrise de corespondenții ziarelor „Novoe Vremia" şi „Reci", diplomații români au avut prilejul să constate următoarele: „Serbările jubileului au un caracter pur oficial. Frumoasele arcuri triumfale au fost ridicate cu banii strânşi de poliție de la proprietarii de case şi mai cu seamă de la evrei; câțiva dintre creştini au refuzat categoric de a jertfi chiar sume mici. Membrii alianței naționale ruse (soiuzniki) au luat parte la procesiune cu steagurile lor"[1]. Scurt şi foarte clar. Festivitățile de la Chişinău au reprezentat o campanie propagandistică a regimilui țarist şi nicidecum o sărbătoare a populației majoritare din Basarabia. Ele aveau drept scop mascarea procesului de erodare a imperiului şi de amplificare a mişcării naționale, fenomene care aveau să se impună în plină forță peste doar cinci ani. În timpul procesiunilor din acele zile, oamenii regimului precum Haruzin, Krupenski, Purişchevici au purtat pe străzile Chişinăului icoana Sf. Maici a Domnului de la Mănăstirea Hârboveț. În loc de pocăire, ei omagiau un mare păcat comis un secol în urmă, când în numele salvării şi ocrotirii creştinilor, un imperiu creştin a subjugat pe alți creştini, provocând durere, lacrimi şi înstrăinare.

În contrast cu atmosfera triumfalistă de la Chişinău, unde preoții au fost obligați să proslăvească şi să preamărească fala şi politica de cotropire a unui imperiu arogant, la Bucureşti, potrivit presei ruse, „manifestarea de protest a început cu un serviciu funebru pentru ostaşii basarabeni, căzuți pe câmpiile Manciuriei"[2]. Erau victimile imperiului care i-a trimis la capătul lumii pentru a-i utiliza la săvârşirea de noi păcate față de alte popoare, în scopul extinderii şi înălțării împărăției vulturului bicefal. Basarabenii, ridicați de la coarnele plugului şi trimişi să moară la mii de kilometri în pustietățile asiatice cu câțiva ani în urmă, nu mai interesau pe organizatorii festivităților de la Chişinău. Serafim Ciceagov, capul bisericii ortodoxe din Basarabia, a oficiat o slujbă de pomenire doar a celor, care „au avut o implicare în eliberarea Basarabiei"[3]. Cei căzuți

---

[1] Idem, f. 334.

[2] Idem, f. 334 v.

[3] Cf. Ion Varta, *101 salve de tun in cinstea anexarii Basarabiei*// http://cersipamantromanesc.wordpress.com/2012/02/24/1912-festivitati-

în Manciuria aminteau de un război pierdut care, în opinia oficialităților țariste, nu putea să se regăsească în atmosfera sărbătorească din capăitala Basarabiei.

Şt. Mărgăritescu-Grecianu a surprins în ziarele ruseşti diverse reportaje şi descrieri ale corespondenților privind desfăşurarea festivităților de la Chişinău, precizând că în capitala Basarabiei s-au sărbătorit, practic, două aniversări: centenarul răpirii teritoriului pruto-nistrean şi 35 de ani de la declanşarea războiului ruso-turc de la 1877-1878[1]. Rusia avea toate motivele să celebreze cea de-a doua aniversare, indisolubil legată de prima. La 1812 ea a anexat întreaga Basarabie, iar în urma războiului de la 1877-1878 a reanexat partea de Sud a Basarabiei, restituită românilor de către Puterile europene în baza deciziilor Conferinței de pace de la Paris din 1856.

Aniversarea centenarului raptului Basarabiei de la 1812 nu s-a limitat doar la festivitățile de la Chişinău din mai 1912. La 16/ 29 iunie 1912, Constantin G. Nanu, ministrul plenipotențiar al României în Rusia raporta: „*Ziarele din Petersburg semnalează prezența în capitala Rusiei a unei deputațiuni sosită din Basarabia spre a exprima Împăratului, în urma împlinirii unui secol de la anexarea acestei provincii de către Rusia, sentimentele de recunoştință, devotament şi iubire al populațiunii Basarabiei pentru Dinastie şi Imperiu... Delegațiunea basarabeană se compune din arhiepiscopul Serafim al Chişinăului, mareşalii nobilimii, preşedinții tuturor administrațiunilor județene, patru preoți şi doisprezece primari, printre care, primarii oraşelor Chişinău şi Ismail*”[2]. Evenimentele ulterioare au demonstrat că prezența primarului de Ismail în cadrul delegației nu a fost întâmplătoare.

Cu referire la prezența delegației oficiale basarabene în capitala imperiului, S. Grecianu transmitea la 18 iunie 1912 de la Ismail: „*Din Ismail a plecat primarul oraşului D-l Tulcianof, care a fost primit deja de Suveran, telegrafiind apoi ajutorului său de aci cuprinsul înştiințării publice aci anexată în original şi traducere ce s-a aflat şi [s-a] împărțit ieri în oraş. O altă ştire sosită din*

---

organizate-de-ocupantii-rusi-la-chisinau-cu-prilejul-implinirii-a-100-de-ani-de-la-anexarea-basarabiei/

[1] AMAE, fond *71/ 1900-1919*, dosar 100, f. 332.

[2] Idem, f. 343.

Petersburg vesteşte că peste curând Basarabia de jos, adică cele trei districte reluate în urma războiului de la 1877-1878, care până acum erau administrate după legile româneşti în ființă la acea epocă, vor intra sub regimul legilor ruseşti"[1]. Deşi în textul anunțului afişat public în oraş se preciza că „extinderea regimul administrativ existent în celelalte județe ale Basarabiei şi asupra județului Ismal reprezintă dorința şi voința Majestaşii Sale Împăratului"[2], nu se cunoaşte, deocamdată, cine a avut inițiativa în acest sens: Curtea de la Sankt-Petersburg sau funcționarii administrației locale de la Ismail care au profitat de moment în scopul obținerii unor dividente politice. Reacția la intenția anunțată de regimul țarist a urmat imediat.

Ziarul rusesc „Birjevîe Vedomosti" din 21 iunie 1912 semnala că „în România s-a format un comitet special, care şi-a pus de scop a izbuti la unirea Basarabiei de Sud cu România". Corespondentul de la Bucureşti al ziarului respectiv făcea trimitere la ziarul românesc „Minerva" şi menționa: „A realiza acest plan, după opinia ziarului român, nu prezintă o greutate, fiindcă populațiunea Basarabiei de Sud constă din frați consângeni cu România. Afară de aceasta, cu planurile României ar simpatiza Germania şi Austria"[3]. În acel moment, problema Basarabiei se afla în preajma transformării sale în obiect al relațiilor internaționale şi constituia, deocamdată, doar un subiect al „războiului presei". Până la adevăratul război mai rămâneau doi ani.

Nu lipsit de interes ar fi raportul lui Constantin G. Nanu din 20 iunie 1912 în care semnala corespondența din 17 iunie, publicată de ziarul rusesc „Peterburgskie Vedomosti", a cărei autor scria: „Relativ la serbările din Chişinău, misitul şi înțeleptul Rege Carol s-a exprimat în modul următor: Ce mai era nevoie de aceste serbări? Noi ne aflăm în relațiile diplomatice cele mai bune cu Rusia şi nimeni nu poate să le tulbure! Cui a fost necesar a întrista prin amintiri grele această amiciție sinceră ce leagă România cu Rusia?"[4]. Era punctul de vedere al suveranului țării, dar nu şi al românilor de pe ambele

---

[1] Idem, f. 346.
[2] Idem, f. 349.
[3] Idem, f. 354.
[4] Idem, f. 351.

maluri ale Prutului. Evenimentele ulterioare au demonstrat că voința maselor a fost mai puternică decât precauția regelui şi ideea de unire a avut câştig de cauză.

UN „INCIDENT INTERNAŢIONAL” LA HOTARUL RUSO-ROMÂN LA 100 DE ANI DE LA ANEXARE

Tudor CIOBANU,
Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

„Aniversarea” de 100 de ani de la „alipirea”[*] Basarabiei la Rusia, căci acesta era termenul utilizat de autorităţi pentru a desemna raptul de la 1812[1], urma să se desfăşoare fastuos: inaugurarea monumentului răpitorului Basarabiei Alexandru I la Chişinău, sosirea însuşi a împăratului Nicolai II, pentru vizita căruia fusese alcătuit un program special. Cu această ocazie au fost lansate câteva lucrări cu „caracter istoric”, menite să legitimeze şi să elogieze anexarea. Totodată, la Chişinău şi în întreaga Basarabie urmau să se desfăşoare activităţi cu caracter cultural, religios etc. pentru a demonstra „prietenia” dintre poporul rus şi cel moldovenesc pe parcusrsul celor 100 de ani.

Dacă în capitală manifestările s-au desfăşurat fără careva dificultăți majore, în provincie au fost atestate cazuri care nici de cum nu se înscriau în scenariul pregătit. Un asemenea incident a avut loc chiar în ziua de 16 mai, 1912 la Leova, orăşel situat pe râul Prut, în partea de nord a ţinutului Ismail de atunci. Leova la acea vreme era şi un punct vamal cu chei, care putea asigura un anumit nivel de

---

[*] Amintim că în urma războiului ruso-turc din anii 1806-1812, prin semnarea Păcii de la Bucureşti din 16 mai 1812, teritoriul istoric al Moldovei dintre râurile Prut şi Nistru a fost anexat la Imperiul Rus. Asupra acestui teritoriu a fost extinsă denumirea de Basarabia, care, până atunci, era denumirea doar a părții de sud a spațiului pruto-nistrean. Pentru a-şi justifica utilizarea termenului de alipire, guvernul țarist pe parcursul acestei perioade a organizat prin intermediul funcționarilor, ziarelor o campanie de propagandă menită să aräte„ beneficiile” şi „grija” față de populația autohtonă.

[1] Documente turceşti privind istoria României. Vol. III, 1791-1812. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1986, doc. 209, p.361-366. În culegere Tratatul de pace respectiv este datat cu 29 mai 1812. În varianta rusă tratatul a fost publicat în Полное собрание законов Российской Империи, том 32, Санкт-Петербург, 1830, p. 316-322.

relații dintre locuitorii celor două maluri ale Prutului. Incidentul poate că rămânea cunoscut doar pentru un grup restrâns de funcționari imperiali, dacă despre el nu s-ar fi scris în presă.

Astfel, ziarul „Russkie vedomosti" din 26 mai apăre un articol cu un titlu incitat „Incident internațional" în care se relata:

„Este în Basarabia, în ținutul Izmail, târgul Leova, amplasat în apropiere de granița cu România. Și iată că la 16 mai, în timpul manifestațiilor jubiliare, acolo a avut loc un incident, s-ar putea spune, cu caracter internațional. Târguşorul ziua a fost înfrumusețat cu flăgulețe, iar noaptea iluminat. La orele 2 după amează de pe malul românesc al râului Prut s-au auzit sunete ale unui marş funerar şi țipete. Tot publicul leovan, inclusiv şi conducerea clubului[1], au dat busna pe chei. Pe celălalt mal, în drept cu cheiul târguşorului Leova, se afla o mulțime de români cu flaguri naționale şi cu un impunător taraf. Din această mulțime[2] se evidenția o persoană în costum național, care dirija demonstrația. După câtevai minute pe chei s-a adunat toate persoanele din Leova care dansau în preajma primăriei, împreună cu orchestra şi cu flaguri şi asemeni românilor, au pornit să danseze şi să se veselească. A sosit şi echipa de pompieri în deplina componență, purtând căşti lucitoare şi flaguri. Mizica a interpretat imnul rusesc, au scandat îndelung împreună „ura" Orchestra românească a răspuns interpretând imnul său național. La sfatul publicului, în siguranța că manifestarea sentimentului de reciprocitate, la indicația pristavului[3] orchestra noastră a interpretat imnul popular[4] românesc. Ruşii şi românii şi-au scos căciulile. S-a sfârşit interpretarea imnului. Se aştepta interpretarea din partea românilor interpretarea imnului nostru. În locul imnului rusesc ei au interpretat tot pe al lor (imn – n.n.), după ce doi români au început să danseze. După aceasta, la

---

[1] Echivalent cu „Cămin cultural".
[2] În original „разношерстной групе".
[3] şef de poliție.
[4] Cu sens de național.

indicaţia pristavului, publica rusească a fost invitată să se întoarcă în târguşor."[1]

Aşa dar, o manifestare, pregătită temeinic de autorităţi ţariste, pentru a jubila cei 100 ani de „alipire" a fost transformată de românii de pe ambele maluri ale Prutului într-un protest. Fapt care a alarmat autorităţile, dispunându-se cercetarea cazului.

Primul cinovnic rus care a fost pus să dea explicaţii asupra celor întâmplate, a fost subalternul Direcţiei Jandarmeriei a guberniei Basarabia, care prin raportul său din 21 iunie, anul 1912, cu numărul 532, întocmit în oraşul Reni, gubernia Basarabia, prezentat şefului Direcţiei de jandarmi a guberniei Basarabia cu titlul secret, nota:

„Raportez. După cercetarea neoficială referitoare la ceea ce s-a întâmplat la 16 mai a trecutului an, în t(ârguşorul) Leova au fost constatate următoarele: La 16 mai anul curent, des dimineaţă t(ârguşorul) Leova a fost înfrumuseţat cu flaguri, iar noaptea iluminat. În jurul orelor 10 dimineaţa în faţa bisericii, pe piaţa, organizaţi de învăţători, au venit elevii Şcolii orăşăneşti de 4 clase, elevii a 2 şcoli populare şi elevii şcolii parohiale cu flaguri şi cu muzică. În aceeaşi piaţă s-a adunat mult public. Preotul Isai Luchianov printrun discurs succint a explicat publicului importanţa sărbătorii şi a dat citire cărţuliei „O sută de ani de la alipirea la Rusia a Basarabiei", a oficiat un molebnic, după care muzica a interpretat „Боже царя храни"[2]*. Publicul şi elevii timp îndelungat a scandat „Ura" scoţindu-şi căciulile. După sfârşitul molebnicului elevii, conduşi de învăţătorii, cu flaguri şi cu muzica, însoţiţi de un mare public au trecut încolonaţi pe două mari străzi ale t(ârguşorului) Leov., S-au oprit la Direcţia comunală unde elevilor li s-au distribuit dulciuri şi cărţuliea „O sută de ani de la alipirea la Rusia a Basrabiei". După care elevii au fost lăsaţi să plece, iar muzicanţii au fost urcaţi pe caruţele pompierilor*[3] *pe care, fiind însoţiţi de întreg efectivul pompierilor şi interpretând cântece, au*

---

[1] A.N.R. Moldova, Fond 297, inventar 1, dosar 177, fila 2. Copia articolului publicat în gazeta „Русские ведомости" din 26 mai anul 1912.

[2] Traducere din rusă „Doamne apără-l pe ţar"

[3] În original „пожарныя дроги"

trecut de câtevai ori pe străzile principale ale t(ârguşorului) Leova. S-au oprit pe piaţa din preajma Direcţiei comunale, unde pentru public a fost amplasat un scrânciob. În jurul acelui timp, jumătatea celei de a doilea ore de după amează, a răsunat pe partea românească (a râului Prut – n.n.), în faţă cu primul chei vamal, strigând „ura" şi sunete de muzică. Auzind aceste ţipete şi muzica, publicul leovean, muzicanţii şi detaşamentul de pompieri s-au întreptat înspre acolo. Acolo, pe partea românească se afla o mulţime de români condusă de o oarecare persoană îmbrăcată în haine naţionale şi cu flag în mână. În plublic se vorbea că aceştea erau locuitorii a două sate româneşti de pe celălalt mal, în drept cu t(ârguşorul) Leova, Bumbăta şi Semăneşti, conduşi de un oarecare învăţător. Flăcăii moldoveni şi fetele din t(ârguşorul) Leovaau început să danseze. Românii au făcut la fel. Despre aceasta ne-a comunicat Conducătorul punctului vamal[1] Cerikov şi pristavul t(ârguşorului) Leova Cerchez, care au venit acolo. Pristavul a ordonat să fie interpretat imnul rusesc. Toţi şi-au scos căciulile. Şi românii la fel au procedat. Apoi muzica muzica românească a interpretat, dar nu imnul rusesc, dar un oarecare marş românesc. După care pristavului Cerchez i s-a părut supărător, iar Conducătorul punctului vamal Cericov, având temeri că din toate acelea să nu apară vreo neclaritate între publicul rusesc şi cel românesc, a propus pristavului să evacueze de acolo muzica şi publicul, făcând referinţă la încălcarea liniştii publice în perimetrul linei de graniţă a zonei controlului vamal. Pristavul Cerchez a propus publicului să revină la locul său, unde a fost instalat scrânciobul. Publicul s-a supus, nimeni nu s-a împotrivit, întorcându-se în preajma primăriei unde a petrecut până la ora 11 seara. În timpul aflării publicului rusesc şi a celui românesc faţă în faţă, nici din partea rusească, la fel ca şi din cea românească nimeni nu a rostit nici o cuvântare, numai conducătorul publicului românesc, având în mâni flagul naţional românesc, la sfârşit a făcut de trei ori semnul crucii, înălţând flagul spre cer. Acest gest în publica rusească a fost interpretat astfel, că ruşii sânt ortodoxi şi

[1] În original „таможной заставой"

românii sânt ortodoxi şi vor lupta împotriva duşmnaului comun împreună. Dacă ar fi interpretat muzica românească un marş funerar nimeni din public nu ştie, necunoscând marşurile româneşti. Sărbătoarea jubiliară a o sută de ani de la alipirea Basrabiei la Rusia în Leova şi în întreg raionul punctului[1] Leova a fost sărbătorită numai la 16 mai. Nimeni nu a ţinut cuvântări cu caracter naţional sau politic şi nu s-au întâmplat nici un fel de situaţii neclare şi ordinea publică nimeni nu a încălcato. Publicul s-a comportat pacifist, iar o stare duşmănoasă nu au fost remarcată.

Rotmistru ………..[2]"[3]

Observaţi schimbarea de accente dintre cele relatate de ziarist şi poliţist. Cel de al doilea vine cu unele detalii asupra celor întâmplate la 16 mai, dar încearcă să-l convingă pe şeful său că această abatere de la programul stabilit nu a avut un suport naţional românesc. Poziţia rotmistrului poate fi explicată, întrucât una din obligaţiile sale de bază era neadmiterea românismului în Basarabia. Ba mai mult, pentru a-şi justifica raportul acest poliţist redactează o dezminţire pe care o publică în ziarul gubernial „Drug" care preluaseră între timp ştirea publicată „Русские Ведомости". Despre acest fapt aflăm dintrun alt raport din 14 iulie, anul 1912, cu numărul 732, adresat şefului Direcţiei de jandarmi a guberniei Basarabia şi semnat de către subcolonelul Afanasiev, ajutorul şefului Direcţiei de jandarmi al guberniei Basarabiei de la punctul de grăniceri din oraşul Izmail. Actul a fost înregistrat la 16 iulie 1912 cu nr. 11595 cu titlul secret:

„Raportez că pristavul stanului 2 a ţinutului Izmail prin raportul său din 2 iulie cu nr. 53, primit de către mine abea la 13 iulie prin care m-a informat că evenimentele care s-au desfăşurat la 16 mai a acestui an în t(ârguşorul) Leova şi pe teritoriul românesc de pe celălalt mal, s-au întâmplat aşa cum sunt expuse de pristav în dezminţirea sa, plasată în gazeta „Друг" din 7 iunie cu nr. 13, copia

[1] vamal

[2] Ilizibil.

[3] ANRM. F. 297, inv. 1, un. p. 177, f. – 7.

dezmințirii și observațiile redacției gazetei, confirmată de acelaș pristav, îl atașez.

În gazeta „Друг” din acest an cu nr. 129 a fost plasată corespondența din t(ârgușorul) Leova după conținut absolut ...[1] *cu aceeași (corespondență) plasată și în gazeta „Русские Ведомости” din 26 mai a acestui an. Cauza apariței acestei corespondențe, care nu corespunde adevărului, a rămas pentru pristav necunoscută, așa cum a rămas lui necunoscut și autorul ei, dar pristavul menționează că corespondența aceasta nu a parvenit din stanul său.”*[2]

Acest document a fost însoțit de o anexă care cuprindea pomenita mai sus copie a dezmințirii pristavului stanului al 2-lea[*] și observațiile făcute de redacția gazetei „Другъ”:

„Extras din nr. 130 al gazetei „Другъ”[3] *din 7 iunie 1912.*

Milostive stăpâne, d(omnule) redactor.

În baza art(icolului) 11 ...[4] *referitoare la presă supl(iment) 1 la art(icolul) 114 a statutului despre cenzură și presă, în dezmințirea corespondența „Din t(ârgușorul) Leova” plasată în nr. 129 a gazetei „Другъ”, rog să publicați următoarele:*

La 16 mai, cu ocazia manifetațiilor jubiliare pe sursele date mie de către d(omnul) ispravnic de Izmail, prin coparticiparea materială a direcției municipale și a societății de ajutor reciproc, de către mine au fost organizate diferite măsuri distractive în piața publică a acestui târgușor din preajma direcției comunale. După ce a luat sfârșit serviciul divin în biserica din acea localitate și în toiul manifetațiilor publice, la mine în aprtament, care se află în preajma direcției comunale, a venit un funcționar al punctului vamal și a comunicat că șeful punctului d(omnul) Ciripcov mă invită pe chei, deoarece în fața cheiului pe malul românesc, s-a adunat o mulțime

---

[1] Ilizibil.

[2] ANRM. F. 297, inv. 1, un. p. 177, f. 11 – 12.

[*] Fiecare ținut era împărțit în sectoare polițienești, numite stanuri, conduse de un polițist numit pristav, care avea în subordinea sa pe polițiștii din localitățile sectorului respectiv.

[3] Traducere din rusă: Prietenul.

[4] Ilizibil.

de români, în jur de 200 persoane, cu orchestră şi a organizat dansuri, din care cauză, o parte din locuitorii târguşorului Leova cu o orchestră a trecut din piaţa „comunală” pe chei, şi la rândul său a organizat dansuri. De altfel, multe persoane de pe chei au trecut în bărcile ruseşti şi străine ce se aflau la malul leovean, fapt interzis regulile vamale.

Când am sosit pe chei din apartamentul meu, dar nici de cum din club, fapt ce poate confirma funcţionarul vamei Şcegolev, atunci şeful punctului m-a rugat să propun publicului să coboare din bărci, să nu aglomereze cheiul şi să se depărteze mai departe spre mal. În momentul sosirii mele pe chei, atât din partea rusească, la fel şi cea românească aveau loc dansuri şi exclamări „ura”. Dar când orchestra noastră a interpretat imnul rusesc, atunci românii au întrerupt dansurile, şi-au scos şepcile, iar jandarmul român ce se aflau printre ei a dat onorul.

În general comportamentul românilor, vizual, nu avea un caracter agresiv şi această manifestaţie a românilor a fost total neclară. Când eram prezent acolo orchestra românească a interpretat doar muzică de veselie şi nu a fost interpretat nici un marş funerar. Totuşi, eu, la propunerea şefului vamal, am propus publicul să coboare din bărci, să elibereze cheiul şi să treacă pe piaţa din preajma direcţiei comunale, unde o mare parte din populaţia leoveană, cu o altă orchestră, continua să se distreze. Tot publicul de pe chei, fără nici o impunere din partea mea, de bună voe a plecat spre piaţa publică din târguşor, aşa cum acolo se distribuieau gratis dulciuri[1], acolo era scrânciob gratis, dansuri, iar seara au fost focuri de artificii.

Nimeni dintre locuitorii târguşorului nu a acordat manifestaţiei româneşti nici o importanţă, nimeni din locuitorii de acolo nu s-au simţit ofensaţi de această manifestaţie (a românilor – n.n.) şi în a doua zi au încetat să mai vorbească despre această întâmplare.

Despre toate acestea eu prin telegraf a comunicat nemijlocit şefilor.

---

[1] În original „угощения”

În acest fel, referința făcută de autorul corespondenței „Din Leova” în nr. 129 din „Другъ” la o oarecare lipsă de tact și la „o palmă politică încasată” de către mine și leoveni, nu numai că nu corespunde adevărului, dar și prezintă în sine o evidentă fantezie a jurnalistului, care după câte cunosc eu, nu este dintre locuitorii t(ârgușorului) Leova și la 16 mai nici nu se afla acolo.

Primiți încedințarea în deplinul respect și supușenie.

Pristavul celui de al 2-lea stan a ținutului Izmail Cerchez. 6 iunie 1912.”[1]

Prezentăm aici şi nota care nu necesită comentarii: „*Redacția a fost dusă în eroare de către corespondentul său și verificând fapta comunicată de el, nu a găsit, cu părere de rău, în primul rând, dreptate.”*

La 16 iulie au fost expediate concluziile finale pe marginea acestului caz.

„Secret. 16 iulie, nr. 8914. Către departamentul poliției.

Investigația petrecută referitoare la corespondența publicată în gazeta „Русские Ведомости” despre un incident care chipurile s-ar fi întâmplat în târgușorul Leovo, ținutul Izmail în timpul manifestațiilor jubiliare dedicate alipirii Basarabiei la Rusia, s-a constatat că la 16 mai a acestui an în jurul orei 2 după amează în timpul manifestațiilor, din partea malului românesc a r(âului) Prut s-au auzit strigăte „Ura” și sunete de muzică. Auzindu-le publicul leovean împreună cu echipa de pompieri și orcherstra, s-au îndreptat către mal spre chei, visavis de care, pe celălalt mal s-a adunat cu orchestră și muzică o mulțime de români, circa 200 persoane locuitori ai satelor vecine, conduse de un oarecare om în costum național cu flag în mâini. Sub sunetele muzicii cum de pe un mal, la fel și de pe celălalt au pornit dansurile. Sosit la locul distracției pristavul de stan Cerchez a ordonat orchestrei să interpreteze imnul rusesc, în timpul interpretării, românii au încetat să mai danseze, stând fără căciulă, iar jandarmul care se afla în mulțimea românilor, a dat onorul. Drept răspuns, orchestra românească a interpretat un orecare marș, dar nu funerar, după

---

[1] ANRM, F. 297, inv. 1, un. p. 177, f. 14.

care, la propunerea şefului vamal, pentru evitarea oricăror incidente nedorite, pristavul Cerchez a rugat publicul să plece de pe mal, ceea ce a şi fost îndeplinit imediat. Aşa cum din partea noastră nu a fost interpretat imnul românesc, aşa şi din partea românilor nici un fel de marşuri funerare nu au fost interpretate şi în genere, această întâmplare nu a avut caracter politic.

A semnat colonelul Norab...[1]*"*[2]

Informaţiile prezentate sunt culese din două surse. Articolele din presă prezintă cele întâmplate incitant, atribuind calificativul „incident internaţional". Rapoartele funcţionarilor ministerului de interne arată că nu s-ar fi întâmplat nimic care să fi încălcat ordinea publică şi să fi pus în pericol desfăşurarea cu mare fast a „alipirii". Cunoscând nivelul de libertate a presei din Rusia, înţelegem de ce reprezentanţii mass-media în scurt timp au „recunoscut" că ar fi exagerat în prezentarea şi interpretarea faptelor petrecute pe malul Prutului. Dar ambele izvoare nu se detaşează de cauza imperială, lăsând neobservate aspecte semnificative ale celor întâmplate.

Lecturarea acestor documente ne face să credem că între locuitorii de pe amble maluri a existat comunicare, inclusiv şi referitoare la tragicul eveniment din 16 mai 1812. Rolul învăţătorului, care îmbrăcat în haine naţionale, purtând tricolorul, a adunat locuitorii din cele două sate de pe malul românesc, deturnând scenariul autorităţilor ţariste, este unul emblematic. Locuitorii leoveni, sub pericolul pedepselor care ar fi urmat, nu s-au implicat deschis în organizarea acestei acţiuni, dar, mulţi dintre ei au venit pe chei atunci când pe celălat mal al Prutului s-a auzit muzică românească, lăsând distracţiile oferite gratis (scrânciobul, dansuri, dulciuri ş.a.) şi orchestra rusească. Au plecat de pe chei doar sub presiunea reprezentanţilor organelor de menţinere a ordinii.

„Incidentul internaţional", aşa cum apare în presa de atunci, a fost, de fapt, o manifestare de prezenţă şi unitate a spiritului românesc pe ambele maluri ale Prutului la o sută ani de la anexarea Basarabiei.

---

[1] Ilizibil.
[2] ANRM, F. 297, inv. 1, un. p. 177, f. 15.

POLITICA NAȚIONALĂ ŞI IDENTITARĂ ÎN RASS MOLDOVENEASCĂ – RADIOGRAFIA UNEI MĂSLUIRI

Elena NEGRU,
Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

În august 1924, A.Grinştein, care era conducătorul ideologic al Comitetului Organizatoric publică în ziarul "Odesskie izvestia" un articol în care fundamentează teoria celor două popoare şi două limbi diferite, – român şi moldovenesc şi respectiv română şi moldovenească, – plecând de la modelul dezvoltării etnolingvistice a ruşilor şi ucrainenilor.

În cadrul şedinței Comitetului Organizatoric ("*orgtroica*") din 22 august 1924, la care au participat Starâi, Badeev, Grinştein ş.a., a fost dezbătută problema privind obiectivele şi prioritățile dezvoltării lingvistice şi culturale a moldovenilor din RASSM. Aici s-au conturat două opinii. Prima opinie aparținea lui Gr. Starâi care considera că limba moldovenilor din stânga Nistrului trebuie să se dezvolte "pe baza grafiei latine şi a limbii române"[1]. I.Badeev şi A.Grinştein, reprezentanții celei de-a doua opinii, porneau de la necesitatea "înfăptuirii campaniei de agitație privind organizarea republicii pentru populația care vorbeşte într-o limbă amestecată cu cea rusească şi căreia îi este teamă de tot ce-i românesc"[2] Ei au cerut ca politica lingvistică din viitoarea RASSM să fie orientată "spre o limbă simplă şi înțeleasă păstrând alfabetul rusesc"[3].

Şedința din 22 august 1924 a hotărât ca autorii celor două opinii să prezinte CC al PC (b) din Ucraina rapoarte în scris în care fiecare să-şi argumenteze punctul său de vedere.

În raportul său Gr.Starâi, după o analiză succintă a situației lingvistice printre moldovenii din stânga Nistrului, face o încercare de a motiva necesitatea dezvoltării "limbii moldoveneşti" pe baza limbii române şi a grafiei latine, aducând o serie de argumente de ordin lingvistic şi politic.

---

[1] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 5, fila 9.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

Iată cum motiva Starâi necesitatea dezvoltării limbii naționale a moldovenilor din stânga Nistrului:

"Într-o limbă pur moldovenească, fără utilizarea împrumuturilor din altă limbă este imposibil să ții chiar cel mai primitiv discurs politic. Mai mult, nu ajung cuvinte nici chiar pentru uzul cotidian".

De aceea, calea cea mai rezonabilă era să se purceadă la împrumuturile din limba română, considerând că "limba moldovenească" nu poate să se dezvolte pe baza celei ruse care îi era cu totul străină.

Totodată s-a referit şi la problema grafiei, menționând că multe din expresiile "limbii moldoveneşti" nu pot fi redate cu ajutorul literelor ruseşti. "Literele ruseşti folosite de către noi în locul celor româneşti - sublinia Gr.Starâi – se pronunță incorect, pentru că ele nu pot reda sunetele moldoveneşti"[1].

Adoptarea unui asemenea curs, în opinia aceluiaşi lider bolşevic, nu contravenea nici perspectivelor revoluției în Basarabia. Plecând de la necesitatea exportului de revoluție din U.R.S.S. în Basarabia şi România, Gr.Starâi scria:

"În Basarabia copiii învață în grafia latină, iar copiii de la noi (din R.A.S.S.M. – n.a.) vor învăța în cea rusească. În cazul unirii moldovenilor din cele două părți, pe care copii îi vom învăța? Doar orice învățare din nou este într-o anumită măsură schilodire"

De asemenea s-a pronunțat împotriva ideii de creare a unei noi "limbi moldoveneşti", considerând că "inventarea unei limbi constituie o sarcină dezavantajoasă, peste puterile noastre, aceasta fiind o creație a istoriei, economiei etc"[2].

Exponent al intereselor Ucrainei dar şi al Rusiei bolşevice, I.Badeev, s-a pronunțat pentru dezvoltarea limbii şi scrisului moldovenilor transnistrieni pe baza limbii şi grafiei ruse. Necunoaşterea de către populație moldovenească din stânga Nistrului, în marea ei majoritate rurală şi analfabetă, a limbii literare româneşti, a fost exploatată la maximum, vehiculându-se ideea privind necunoaşterea de către moldovenii transnistrieni a limbii române în general. "Limba moldovenească" era prezentată de către

---

[1] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 5, fila 7.
[2] Ibidem.

I.Badeev ca o limbă deosebită de limba română. De aceea, în finalul raportului, el cere ca această "problemă arzătoare şi în acelaşi timp complicată" să fie examinată cât mai urgent, până la crearea comitetului regional de partid, de către CC al PC (b) din Ucraina, pentru că ea ar putea cauza neînțelegeri în viitoarea conducere de partid din RASSM[1]

Comuniştii emigranți români, membri ai grupului de inițiativă pentru crearea R.A.S.S.M., indignați de înlăturarea lor de la organizarea republicii şi de orientarea politicii lingvistice şi culturale, sesizează forurile superioare de partid de la Moscova şi Kiev, Comitetul Gubernial Odessa precum şi cele ale Internaționalei Comuniste, crezând în izbândă.

La 22 septembrie 1924 Grupul Român de Inițiativă (A. Nicolau, T.Chioran, I. Dic, Al. Bădulescu, Valiu) expediază CC al PC(b)R şi CC al PC(b)U o notă în care îşi exprimau dezacordul în legătură cu ,,unele dispoziții ale CC al PC(b)U", în special în problema limbii şi alfabetului, optând, ,,în interesul revoluției", pentru ,,renaționalizarea" graiului popular al țăranilor transnistreni ,,înțesat cu barbarisme" pe baza limbii române[2].

În acelaşi timp conducerea bolşevică a Ucrainei vehiculează ideea națiunii moldoveneşti din Ucraina şi Basarabia ,,divizate" din cauza ,,ocupației române". V.Zatonski[3] care participă la sesiunea a IV-a a Comitetului Executiv Gubernial Odesa din 27 septembrie 1924 lansează ,,în premieră conceptul de națiune moldovenească"[4].

Cererile comuniştilor emigranți români de a pune capăt planului de ,,construcție" național - culturală în varianta ucraineană au fost calificate de către N. Skrâpnik[5], ,,principalul reprezentant al

---

[1] AOSPM, fond 49, inv.1, dosar 5, fila 5.

[2] Gh.Cojocaru, op.cit., p. 161-165.

[3] V.P.Zatonski (1878-1938), comisar al Poporului al Învățământului Public din RSSU (1922-1924, 1933-1937). Membru - supleant al Biroului Politic al CC al PC(b)U (din 1924), iar din 1925- secretar al CC al PC(b) U.

[4] Gh.Cojocaru, op.cit., p. 37

[5] N.A. Skrâpnik (1872-1933), Comisar al Poporului pentru Justiție (din 1922) şi Procuror General al RSSUcrainene (din 1923). Între 1927-1933 Comisar al Poporului al Învățământului public din RSSUcraineană. Membru supleant al Biroului CC al PC(b)U şi membru al CC al PC(b)R

devierii rusificatoare", în cadrul şedinţei Biroului CC al PC (b) din Ucraina de pe 15 decembrie 1924, drept manifestări imperialiste, iar comuniştii români învinuiţi că ar fi "agenţi ai ideologiei burgheze româneşti... care ţin să asuprească poporul moldovenesc şi chiar să determine din timp soluţionarea problemei cu privire la alipirea actualei Moldove Sovietice la viitoarea Românie Sovietică"[1].

Biroul Politic al CC al PC(b)U a susţinut punctele de vedere ale lui Badeev şi Grinştein, ceea ce confirmă faptul că problema limbii şi a alfabetului a fost una de natură politică şi nu lingvistică, ,, de natură să servească intereselor politice ucrainene în raport cu Statul Român, considerat un pericol la adresa secutităţii Republicii Sovietice Ucrainene"[2].

Pe 8 ianuarie 1925, I.Dic, fost secretar al grupului de iniţiativă pentru crearea R.A.S.S.M., adresează membrilor C.C. şi Biroului Politic al C.C. al P.C. (b.) din Rusia şi Ucraina, Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste un memoriu intitulat "Cu privire la construcţia culturală în Moldova Sovietică. Contra devierii de rusificare sub drapelul sovietic". Autorul memoriului, profund marcat de utopia "revoluţiei mondiale", sublinia că "problema construcţiei culturale în Moldova Sovietică este mai întâi o problemă politică a mişcării revoluţionare mondiale... de soluţionarea corectă a căreia va depinde consolidarea influenţei sovietice în România" sau "compromiterea ideilor sovietice în masele largi din cealaltă parte a Nistrului şi mai departe". Greşelile bolşevicilor pe tărâm cultural erau privite ca eventuale înfrângeri politice şi diplomatice peste Nistru.

Cu argumente istorice convingătoare, I.Dic încearcă să combată teoria celor două popoare diferite, român şi moldovean, şi să demonstreze că în aspect etnografic moldovenii şi românii sunt acelaşi popor.

Din numele grupului de iniţiativă al comuniştilor români, I. Dic propunea introducerea scrisului latin, efectuată pe etape. Ziarele şi revistele, literatura cu caracter economic şi politic, urmau să fie iniţial tipărite atât cu caractere ruseşti cât şi latine. Cărţile şcolare şi cele pentru analfabeţi trebuiau să fie editate doar în grafie latină.

---

[1] E.Negru, *op. cit.*, p. 20.
[2] Gh.Cojocaru, op.cit., p.34.

Propunerile referitoare la limba națională din RASSM porneau de la necesitatea curățirii "limbii moldoveneşti" transnistrene de "barbarisme" şi asimilării treptate a acesteia cu limba română. "Noi suntem obligați să folosim în stare finită această comoară spirituală, (limba română-n.a.)-menționa I.Dic-moştenitori ai căreia am devenit, tot aşa cum tovarăşii ucraineni şi ruşi folosesc respectivele comori naționale..."[1].

În acelaşi timp I.Dic a respins ideea oponenților politici care propuneau crearea unei noi culturi moldoveneşti. "Noi ne întrebăm-sublinia autorul memoriului-despre care cultură nouă poate fi vorba în Moldova Sovietică, unde toți moldovenii plugăresc şi îşi întemeiază modul de gospodărire pe formele primitive ale reproducerii simple?"

Dacă nu dorim pur şi simplu să "împroşcăm cu cuşmele noastre roşii problema, atunci avem sarcina să realizăm o activitate mai puțin țipătoare, însă de o valoare mai mare şi mai folositoare în aspect istoric"[2]. În acest scop, propunea următoarele:" Noi trebuie să luăm cultura românească şi să o sovietizăm, să-i imprimăm spirit revoluționar, sovietic şi comunist şi să o facem astfel convenabilă pentru necesitățile spirituale ale Moldovei Sovietice"[3]. El propunea să se înfăptuiască "acea muncă nobilă pe care tovarăşii ruşi şi ucraineni au înfăptuit-o cu cultura şi literatura lor națională".

Prin argumentele aduse în "Memoriu" I.Dic spera să determine conducerea bolşevică de la Moscova şi Harkov şă-şi schimbe punctul de vedere, cerând chiar conducerii de partid ucrainene să reexamineze chestiunea cu privire la căile de dezvoltare culturală a RASSM şi să anuleze punctele 8 şi 9 din hotărârea Biroului Politic al CC al PC (b) din Ucraina de la 19 septembrie 1924.

La şedința Biroului Comitetutlui Moldovenesc Regional de Partid din 27 ianuarie 1925 este pus în discuție Memoriul lui I. Dic Dicescu, adoptându-se decizia să-i fie dată o ripostă zdrobitoare lui I. Dic, iar CC al PC(b)U să pună capăt polemicilor şi denigrărilor din partea comuniştilor emigranți români la adresa conducerii de partid

---

[1] E.Negru, *op. cit.*, p.19.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

şi a cursului de „construcţie” naţional-culturală din RASSM[1], fapt confirmat de Memoriul din 27 ianuarie 1925 a secretarului Comitetului Moldovenesc Regional de al PC(b) U, I.Badeev adresat secretarului CC al PC(b)R V.M.Molotov[2].

Unii comunişti din conducerea R.A.S.S.M. (aşa-zişii “românizatori”) au încercat să ia în discuţie problema în cauză şi să determine conducerea de partid din Ucraina să o reexamineze. Problema a fost dezbătută în cadrul conferinţelor I-a şi a II-a ale Comitetului Moldovenesc Regional de Partid.

Însă conducerea Ucrainei nu mai era dispusă să facă careva cedări în problema dezvoltării lingvistice şi culturale a R.A.S.S.M., în pofida oricăror argumente, fie chiar şi de ordin politic. Cointeresaţi în izolarea moldovenilor din R.A.S.S.M., de fraţii lor din Basarabia sau de peste Prut, unii lideri ucraineni considerau, în contradicţie cu practica curentă a politicii sovietice, că extinderea “revoluţiei proletare” în Basarabia şi România trebuie să fie doar opera muncitorilor români, entuziasmaţi de succesele din RASSM, dar nu un rezultat al implicării politice, propagandistice ori militare a U.R.S.S. în această zonă.

Replicându-i lui A.Dobrogeanu, care la Conferinţa a II-a a Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din 10-15 noiembrie 1925 a încercat să abordeze problema dezvoltării culturale a RASSM prin prisma revoluţiei mondiale, Sumski, Comisar al Poporului pentru Învăţământul Public din Ucraina, a menţionat următoarele: “Sarcina organizaţiei de partid din Moldova este de a edifica Republica în aşa fel încât tovarăşii din România să ia exemplu cum pot să declanşeze la ei mişcarea revoluţionară, dar nu noi de aici să revoluţionarizăm România, utilizând Republica Moldovenească. Tov. Dobrogeanu trebuie să înţeleagă cu fermitate acest lucru”[3].

În acelaşi timp, comisarul ucrainean a dat de înţeles că problema limbii nu poate fi considerată una principială, iar comuniştii nici nu trebuie să lupte “pentru puritatea limbii, ci să dezvolte în continuare acel dialect în care vorbeşte poporul”[43]. Or, în

---

[1] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 88, fila 8.
[2] Gh.Cojocaru, op. cit., p.231-236.
[3] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 77, fila 86.

opinia aceluiaşi demnitar, pentru comunişti era cu mult mai important ceea ce se propagă în rândurile maselor, iar limba putea fi chiar şi “păsărească”[1].

Coraportul de forțe din conducerea de la Moscova şi Kiev n-a permis orientarea politicii culturale în direcția dorită de comunişti emigranți români şi de unii activişti de partid şi de stat din RASSM. Totuşi, în anii ′20 problema a putut fi cel puțin abordată de către forurile superioare de partid. În această perioadă în conducerea RASSM. se configurează două grupări adverse în problema “construcției național-culturale”, a “românizatorilor” şi a “moldovenizatorilor”, având-u-i în frunte pe cei doi principali lideri politici din RASSM, Gr. Starâi, Preşedinte al Comitetului Revoluționar Provizoriu, iar apoi Preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului şi I.Badeev, secretarul Comitetului Moldovenesc Regional de Partid. Ultimul avea toată susținerea conducerii bolşevice ucrainene.

Deşi Gr. Starâi, avea autoritate în rândul comuniştilor locali din RASSM, el n-a putut să-şi impună punctul său de vedere. Fiind nevoit să se supună disciplinei de partid, Gr.Starâi a trebuit să accepte hotărârile organelor de partid din RASSM şi Ucraina privind crearea şi dezvoltarea limbii şi culturii “moldoveneşti” pe baza limbii şi culturii ruse. După cum sublinia V.P.Zatonski, reprezentant al CC al PC (b) din Ucraina, la Plenara a IV-a a Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din 20-27 decembrie 1928, Gr.Starâi “deşi se încăpățina, se supunea”, călăuzindu-se de principiul formulat de către conducerea bolşevică a Ucrainei “rămâi pe poziția ta, dar promoveaz-o pe a noastră”[2].

Controversele între aceste două grupări privind dezvoltarea limbii şi culturii moldovenilor din RASSM se vor amplifica în anii 1926-1928, mai ales pe fondul rivalităților pentru putere. În 1928, conducerea de la Kiev a decis, pentru a linişti spiritele, să-i înlăture pe cei doi lideri de la putere. Demiterea temporară a acestora n-a însemnat şi terminarea disputelor între “moldovenizatori” şi “românizatori”. Luptele interne între cele două tabere au continuat şi pe parcursul anilor 30. Represiunile staliniste de la sfârşitul anilor 30

[1] Ibidem.
[2] AOSPRM, fond 51, inv.1, dosar 1146, fila 192.

au lovit atât în “românizatori” cât şi în “moldovenizatori”. În 1937-1938 şi unii şi alţii au căzut victime ale represiunilor iniţiate de Stalin şi de acoliţii săi.

Crearea limbii moldoveneşti (1926-1931)

Cursul spre crearea unei noi limbi a fost trasat anterior formării RASSM. În contextul generat de controversele dintre „moldovenizatori” şi „românizatori” în problema etnolingvistică, Biroul CC al PC(b)U a adoptat la 19 septembrie 1924 hotărârea „Cu privire la crearea RASSM în componenţa Ucrainei” care sancţiona „dezvoltarea limbii populare moldoveneşti”.

O primă încercare de a pune în aplicare planul de creare a unei limbi moldoveneşti a fost întreprinsă în 1925 de către G. Buciuşcanu (Comisar al Poporului al Învăţământului Public din RASSM). Gramatica limbii moldoveneşti alcătuită de Buciuşcanu a fost suprimată pe motiv că fusese utilizate normele ortografice şi terminologia românească.

Plenara a V-a a Comitetului Moldovenesc Regional de al PC(b) U din septembrie 1926 a confirmat „justeţea” cursului spre crearea noii limbi pe baza graiului popular rusificat şi ucrainizat al moldovenilor transnistreni, exprimând în acelaşi timp insatisfacţia în legătură cu modul lui de realizare.

La sfârşitul lui decembrie 1926 este inaugurat Comitetul Ştiinţific Moldovenesc cu o secţie lingvistică a cărei sarcină era crearea noii limbi „moldoveneşti”. Secţia lingvistică era condusă de Leonid Madan şi avea în calitate de colaboratori pe I. Goian, A. Ignatovici, G. Buciuşcan etc. Până la momentul înfiinţării acestei instituţii „academice” L.Madan reuşise să realizeze unii paşi în opera de plăsmuire a noii limbi. În vara anului 1926, la cursurile de pregătire a învăţătorilor, L. Madan preda „limba moldovenească” conform normelor gramaticale elaborate de el însuşi.

În noiembrie 1926 au fost prezentate Comisariatului Poporului al Învăţământului Public proiectul „Schimbările la gramatica limbii moldoveneşti” care la 26 iulie 1927 au fost aprobate şi de Comitetul Ştiinţific Moldovenesc. Această „reformă” lingvistică stabilea, printre altele, noi reguli de alternanţă a sunetelui „b” în „ghi”(alb-alghi), a lui „p” în „chi”(lup-lupchi, plop-plochi). De asemenea noile

norme nu prevedeau folosirea articolului hotărât *–l,* stabilindu-se drept etalon formele *omu, pomântu, caietu etc*[1].

La 27 ianuarie 1929, după o „dezbatere” în paginile ziarului „Plugarul Roş”, Comisariatul Poporului al Învăţământului Public din RASSM aprobă şi „Ortografia limbii moldoveneşti”.

Discuţiile pe marginea ortografiei au scos în evidenţă greutăţile cu care se confruntau plăzmuitorii „limbii moldoveneşti” şi lipsa unităţii de opinie din tabăra „moldovenizatorilor”. Toată discuţia pe marginea ortografiei se datora lipsei literelor în alfabetul rusesc necesare pentru redarea unor sunete din „limba moldovenească”. În plus unii pledau pentru crearea „limbii moldoveneşti” doar pe baza graiului moldovenilor din RASSM, alţii optau şi pentru graiul moldovenilor din centrul Basarabiei, încercând să păstreze unitatea lingvistică a românilor din RASSM şi Basarabia ca o premiză esenţială pentru reconstruirea în viitor a unităţii lor politice.

V.Holostenco, pornind de la perspectiva ocupaţiei Basarabiei de către URSS atenţiona că cei care înfăptuiau politica de construcţie naţional- culturală nu trebuie să uite „perspectivele pe care le avem în Basarabia”şi să „nu se izoleze în teritoriul pe care îl avem acum”dar să ţină cont de faptul că „în viitor lucrul în domeniul construcţiei naţionale va fi înfăptuit şi printre moldovenii din Basarabia”[2].

P.Chior (comisar al Poporului al Învăţîmântului Public din RASSM şi Preşedinte al Comitetului Ştiinţific Moldovenesc), adept ţi el al viziunii expansioniste sovietice, propunea ca în opera de creare a limbii să se ţină cont de perspectivele întregirii „neamului moldovenesc” sub steagul roşu al RASSM nu numai în Basarabia, dar„ poati şî dincolo di Prut”.

Adepţii moldovenismului din conducerea bolşevică a RASSM în frunte cu I. Badeev au condamnat prin hotărârea Biroului Comitetului Moldovenesc Regional al PC(b)U din 15-16 martie 1929 orientarea lui P.Chior „spre dialectul ţăranilor de peste Prut şi apropierea alfabetului moldovenesc de cel latin”, sancţionând continuarea elaborării ortografiei în concordanţă cu graiul popular[3].

---

1 AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 1410, fila 70.
2 AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 920, fila 107.
3 E.Negru, op. cit., p. 28.

Aceste dispute scot în evidență înfruntarea dintre moldovenismul îngust şi românismul larg.

La sfârşitul anului 1929 *Gramatica limbii moldoveneşti* era pregatită pentru editare. Normele ortografice ale limbii române care se mai păstrau în „limba moldovenească" au fost suprimate, locul lor fiind luate de cele „noi", contrare chiar şi graiului popular al moldovenilor transnistreni.

Totuşi noua ortografie şi alfabetul rusesc nu confereau încă destulă „originalitate", precum şi caracter independent „limbii moldoveneşti". Pentru aceasta era nevoie de a crea un lexic nou, deosebit de limba română.

Fondul lexical al „limbii moldoveneşti" creată în perioada 1926-1931 era, în bună parte, alcătuit din cuvinte cu rădăcini ruseşti la care erau alăturate sufixe româneşti precum ar fi: „boleti-bolesc", „kulturno-culturnic", „realno-realnic". La fel şi din cuvinte traduse din ruseşte fără discernământ: „sobranie(şedință)-îngrămădire", „iazâkoznanie(lingvistică)-limboştiință", „gosudarstvennâi(de stat))-statnic", „prostoi (simplu)- împrostit", „vodorod (hidrogen)-apariu", kislorod(oxigen)-acrariu, „ciugunno-liteinîi zavod(turnătorie de fontă)-zavod de turnat şeaun".

Nu poate fi subestimat nici locul cuvintelor inventate artificial pentru care aveau echivalente româneşti: „barometru-aeromăsurător", „bucătărie-mâncătorie", „automobil-sîngurmergător" etc. .

Politica lingvistică în anii 1932-1938.Campania de latinizare

Campania de "latinizare" a scrisului popoarelor neruse din cadrul U.R.S.S. a fost inițiată de bolşevici încă la începutul anilor '20, pentru a grăbi "construcția socialismului" în republicile nou-create, dar şi de a crea premise pentru extinderea "revoluției socialiste" în țările "burgheze" vecine ori mai îndepărtate.

După un lucru de pregătire care a durat mai mulți ani, la 7 august 1929, Prezidiul Comitetului Executiv Central şi Consiliul Comisarilor Poporului din URSS a adoptat hotărârea privind trecerea scrisului "limbilor turcice" la alfabetul latin. În baza acestei hotărâri, spre sfârşitul anilor '20 – începutul anilor'30 toate republicile şi regiunile autonome din Asia Mijlocie şi Caucazul de Nord, care foloseau scrisul arab, cuprinzând 36 de naționalități şi o populație ce totaliza 3,5 mln de oameni, au trecut la grafia latină[1].

În cazul R.A.S.S.M., introducerea alfabetului latin ar fi contribuit nu numai la apropierea spirituală şi lingvistică a moldovenilor de acolo cu fraţii lor din ţara de origine, dar şi la trezirea conştiinţei naţionale a acestora. Tocmai pentru a evita o asemenea evoluţie a evenimentelor, organele de partid centrale n-au permis iniţial folosirea grafiei latine în R.A.S.S.M., luând cursul spre crearea unei "noi" limbi literare "moldoveneşti". Însă, după şapte ani de existenţă a R.A.S.S.M., liderii bolşevici de la Kremlin îşi vor modifica radical politica lingvistică promovată în regiunea transnistriană.

Către sfârşitul anilor '20, perspectivele multrâvnitei revoluţii mondiale se diminuase substanţial. Valul mişcărilor revoluţionare în Europa atinsese atunci cota de jos; posibilitatea smulgerii Basarabiei de la România era redusă şi ea[4].

Totodată, datorită unor cauze de ordin intern, R.A.S.S.M. nu-şi mai putea adjudeca rolul de "catalizator" şi de "centru al atracţiei politice" pentru Basarabia. Or, după cum remarca E.I. Bagrov[5] în memoriul "Despre neajunsurile în construcţia naţional-culturală din Moldova", trimis în 1933 C.C. al P.C. (b.) din Ucraina, "*organizarea Republicii Moldoveneşti era foarte strâns legată de sarcina înaintării noastre revoluţionare spre vest şi sud-vest - Basarabia, România, Balcani. Numai în lumina acestui scop a fost raţional ca pe acest mic teritoriu cu o populaţie moldovenească absolut minoritară (30-34%) şi plus la acestea puternic asimilată de către ucraineni să fie organizată o republică naţională moldovenească cu toate instituţiile ei masive şi costisitoare… Anume de aceea că partea cea mai mare a populaţiei moldoveneşti se află peste Nistru… a fost necesar şi util să fie creată republica sovietică naţională, pentru ca masele care erau încă asuprite să aibă în faţa lor un exemplu concret de soluţionare a problemelor lor sociale şi naţionale. Republica Socialistă Moldovenească trebuia să devină pentru ele un centru de atracţie politică. Acest fapt obliga conducerea de partid să nu scape din câmpul ei de vedere ceea ce se întâmpla peste Nistru, să fie la curent cu evenimentele, să coordoneze într-o anumită măsură lucrul practic de aici cu sarcinile de eliberare revoluţionară a maselor subjugate încă, să stimuleze energia revoluţionară a lor, căpătând succese în construcţia economică şi naţional-culturală. Aici se interesau insistent ceea ce se petrecea peste Nistru; presa relata despre viaţa de acolo, existau contacte cu P.C. Român. Dar aproximativ din 1930, de toate acestea*

s-a uitat complet, legăturile s-au întrerupt şi s-au făcut auzite deja vorbe despre aceea că noi, chipurile, în genere nu trebuie să ne interesăm de aceasta. În acelaşi timp, tot lucrul practic din Moldova începe să abunde alături de denaturările în politica națională, de exagerări grosolane la sate, la baza cărora se află anume neînțelegerea rolului politic al republicii... S-a ajuns până acolo că populația a început să fugă peste Nistru...[6]".

Pe de altă parte, menționa E.Bagrov, politica de inventare a unei limbi literare "moldoveneşti" "a dus la izolarea noastră de masele muncitoreşti de peste Nistru, lipsindu-ne de un aşa mijloc important de influență politică şi culturală asupra maselor precum este limba comună". De aceea un asemenea curs politic a fost considerat "greşit" şi s-a cerut ca el "să fie înlocuit cu altul"[7]."A fost pusă problema orientării spre limba literară moldo-română, sublinia E.Bagrov, însă Comisarul Poporului al Învățământului Public din Ucraina, tov. Skrâpnik, a respins hotărât această propunere şi cursul spre inventarea şi cultivarea unei limbi cvasipopulare, dar neînțelese a fost întărit temeinic"[8].

Totuşi, la începutul anilor '30, organele centrale de la Moscova, conştiente de faptul că activitatea "puriştilor" moldoveni (L. Madan, S. Dumitraşcu, G. Buciuşcanu, F. Goian etc.) nu poate contribui la realizarea scopului strategic al URSS de "revoluționarizare" şi "sovietizare" a Basarabiei şi României, au acceptat modificarea orientării politicii lingvistice din RASSM, ordonând trecerea la grafia latină. "În timpul de față, scria E.Bagrov în memoriul său, când noi am trecut la alfabetul latin şi avem o limbă unică înțeleasă peste Nistru, problema influenței politice a RASSM asupra desfăşurării luptei revoluționare în Basarabia şi România trebuie să devină cea mai actuală. *Moldova Sovietică trebuie să devină un cap de pod al comunismului şi să contribuie activ la ruperea lanțului imperialismului în una din verigile lui cele mai vulnerabile*"[9].

Trecerea la grafia latină în RASSM a constituit o expresie a expansionismului sovietic, o acțiune politică care să creeze premisele necesare pentru cucerirea Basarabiei şi a României şi transformarea lor într-un stat sovietic.

La sfârşitul anului 1931, la indicația Moscovei, C.C. al P.C. (b.) din Ucraina trimite Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din RASSM o circulară "strict secretă" în care se sublinia necesitatea trecerii la alfabetul latin şi erau stabilite termenele acestei treceri:

"1. Pentru organizațiile sovietice, economice, cooperatiste şi alte instituții şi organizații centrale şi raionale până la 1 martie 1932.

2. Instituțiile şi organizațiile săteşti până la 1 mai 1932.

3. Ziarele regionale şi raionale să fie trecute treptat de la 1 ianuarie 1932 până la 1 mai 1932".

Şcolile de toate tipurile, conform aceleiaşi dispoziții, urmau să treacă la alfabetul latin de la 1 februarie, iar cele de lichidare a neştiinței de carte (Likbez) de la 15 februarie 1932[12].

În scurt timp după această circulară, la 2 februarie 1932, Biroul Comitetului Moldovenesc Regional al PC(b)din Ucraina adoptă o rezoluție care prevedea:

"1. A considera întru totul oportună şi rațională trecerea RASSM la alfabetul latin.

2. În activitatea ulterioară de construcție național-culturală a porni de la necesitatea îmbogățirii limbii moldoveneşti cu cuvinte general acceptate printre moldovenii din Vechea Moldovă şi Basarabia.

3. Trecerea la alfabetul latin să se înfăptuiască treptat în cursul anului 1932. Secția cultură şi propagandă (kul'tprop) a Comitetului Regional împreună cu Comisariatul Poporului pentru Învățământ şi Comitetul Ştiințific Moldovenesc să stabilească termenele calendaristice de trecere la alfabetul latin a organizațiilor de partid şi sindicale, precum şi a instituțiilor economico-sovietice şi a sistemului Comisariatului Poporului pentru învățământ. Comisariatul Poporului pentru Finanțe să asigure toate măsurile legate de trecerea la alfabetul latin cu alocări corespunzătoare…"

De asemenea, s-au dat indicații referitoare la reconstruirea bazei tipografice şi asigurarea editării ziarelor şi cărților în grafie latină[13].

În primăvara anului 1932 a fost adoptată hotărârea Comisariatului Poporului pentru Învățământ din RASSM "Despre alfabetul moldovenesc latinizat şi ortografie", care a stabilit 26 de litere ale alfabetului latin şi noile reguli ortografice ale "limbii moldoveneşti". Documentul scoate în evidență tendința ambiguă de a adopta unele forme ortografice româneşti, dar şi de a păstra forme ale limbii vorbite, ca de exemplu *tânjală*, *jălesc*, *jâvină*, a *slujî*, *a auzî* ş. a[14].

Aceeaşi tendință contradictorie se observă şi în rezoluția Biroului Comitetului Moldovenesc Regional al PC (b) din Ucraina de la 3 octombrie 1932 "Despre dezvoltarea național-culturală în Moldova şi despre trecerea scrisului moldovenesc la alfabetul latin".

Pe de o parte, susnumita rezoluție specifica necesitatea "îmbogățirii limbii literare moldoveneşti pe baza terminologiei literare care o folosesc muncitorii şi țăranii României şi moldovenii de peste Nistru", iar pe de altă parte, ea prevedea "îmbogățirea limbii moldoveneşti literare pe baza terminologiei… care s-a constituit în procesul luptei revoluționare pentru construcția socialistă în URSS, pe baza terminologiei internaționale…", astfel încât "ritmul îmbogățirii limbii moldoveneşti să coincidă cu ritmul creşterii nivelului de cultură al maselor largi de oameni ai muncii din Moldova Sovietică Socialistă"[15].

La 26 septembrie 1933 a fost adoptată hotărârea Biroului Comitetului Moldovenesc Regional al PC (b) din Ucraina "Despre studierea în masă a alfabetului latin în anul de învățământ 1933-1934 de către populația moldovenească matură". În ea se sublinia că "studierea alfabetului latin constituie una din sarcinile de bază ale construcției național-culturale din Moldova la etapa actuală. Dar organele de partid sovietice şi obşteşti acordă o atenție insuficientă acestei sarcini politice de însemnătate istorică, iar studierea alfabetului latin de către populația matură se desfăşoară în ritmuri foarte scăzute"[16].

Documentul prevedea înfăptuirea, în 1933-1934, a unei "cotituri bolşevice în implementarea alfabetului latin, în organizarea studierii lui în masă de către populația matură"[17]. Potrivit planului întocmit de Comisariatul Poporului pentru Învățământul Public, în anul 1933-1934 alfabetul latin urma să fie studiat de 76 513 persoane mature de până la 50 de ani. Durata studierii grafiei latine constituia 4,5 luni pentru populația sătească şi 8 luni pentru cea orăşenească. Cursurile trebuiau să înceapă la 1 noiembrie 1933. Se preconiza ca în acest scop să fie pregătite 7.646 persoane care aveau misiunea de a culturaliza masele ("kul'tarmeiți")[18].

Conform datelor oficiale, în anul de învățământ 1933-1934 alfabetul latin a fost studiat doar de aproximativ 38 mii de persoane din cele 76 de mii prevăzute în hotărârea din septembrie 1933 a Comitetului Moldovenesc regional al PC (b) din Ucraina. Însă aceste date nu reflectă nici pe departe tabloul real în ceea priveşte studierea alfabetului latin de către populația moldovenească de până la 50 ani din RASSM, dacă luăm în considerare faptul că în rapoartele oficiale ulterioare se indica un număr cu mult mai mare al celor care nu cunoşteau alfabetul latin.

Dată fiind această situație, în hotărârea Comitetului Moldovenesc Regional al PC (b) din Ucraina "Despre totalurile anului de învățământ 1933-1934 şi sarcinile privind încheierea învățării în masă a alfabetului latin de către populația matură moldovenească în anul 1934-1935" se prevedea ca în anul 1934-1935 să fie terminată studierea alfabetului latin de către celelalte 47 683 de moldoveni în vârstă de la 16 până la 50 de ani[20]. În pofida hotărârilor adoptate, această "sarcină arzătoare" n-a fost îndeplinită nici în anul 1935, nici în 1936. Către începutul lui 1937 în R.A.S.S.M. mai existau încă, după informațiile oficiale, cca 27 mii de moldoveni maturi care nu cunoşteau alfabetul latin. Documentele timpului demonstrează că implementarea grafiei latine în R.A.S.S.M. a decurs în condițiile unei rezistențe acerbe din partea conducătorilor de partid şi de stat la toate nivelurile. De menționat, că cel mai tare se opunea, totuşi, gruparea moldovenistă din cadrul conducerii R.A.S.S.M., care pe parcursul anilor 1924-1931 a promovat politica lingvistică de inventare a unei "noi limbi moldoveneşti".

În primăvara anului 1932, odată cu publicarea hotărârii "Despre alfabetul moldovenesc latinizat şi ortografie", adepții liniei moldoveniste de la Comitetul Ştiințific Moldovenesc declanşează acțiuni deschise împotriva "latinizării". Într-un raport din 1932, N. Sârbul (unul din colaboratorii Comitetului Ştiințific Moldovenesc) informa Comitetul Moldovenesc Regional de Partid că preşedintele CŞM, I. Ocinski, în scopul de a obține abrogarea hotărârii sus-menționate, "a dat însărcinări unor tovarăşi să critice această hotărâre şi să ia măsuri ca să nu fie trimisă în raioane"[21].

La 21 mai 1932, acelaşi I.Ocinski, intenționând să împiedice publicarea manualelor şi dicționarelor în baza grafiei latine, a convocat o adunare a activului de partid şi comsomolist de la CŞM, la care a propus ca ele să fie supuse unei critici zdrobitoare. În plus, a înaintat un proiect de înlăturare a colaboratorilor secției lingvistică care susțineau "latinizarea"[22].

După cum a relatat şeful secției Cultură şi propagandă a Comitetului Moldovenesc Regional al PC (b) din Ucraina, M.V.Alhimovici, la Conferința a IX-a a Comitetului Moldovenesc de Partid din 12-15 ianuarie 1934, "…în aceşti doi ani (1932-1933 - *n.a.*) problema privind latinizarea a fost, de fapt, înmormântată, în prezent în rândurile organizațiilor de partid nu există o înțelegere a esenței politice a lucrului de latinizare. Organizația noastră de partid încă nu a

înfrânt rezistenţa din partea şoviniştilor ucraineni şi moldoveni care sabotează înfăptuirea acestui proces istoric important"[23].

În dările de seamă privind rezultatele controalelor efectuate în 1934 de către Comitetul Moldovenesc Regional de Partid în raioanele din RASSM au fost nominalizate organizaţiile şi funcţionarii care sabotau procesul de "latinizare" (un exemplu concludent constituie Comitetul raional de Partid Slobozia)[24], dar n-au fost luate nici un fel de măsuri. În 1935, maşinile de dactilografiat cu caractere latine de la majoritatea ministerelor şi organizaţiilor din oraşul Tiraspol au fost refăcute, caracterele latine fiind înlocuite cu cele ruseşti[25].

În aceste condiţii sarcina învăţării în masă a grafiei latine de către populaţia moldovenească din RASSM nu a putut fi realizată în întregime, iar lucrul de "unificare a limbii moldoveneşti" cu limba română a durat mai mulţi ani. Abia în iulie 1936 Catedra de Lingvistică a Institutului Pedagogic "V.S.Kosior" din RASSM a adoptat schimbările la gramatica "limbii moldoveneşti". Tot atunci Comisariatul Poporului al Învăţământului Public a aprobat şi a introdus în manualele de gramatică "noile reguli ortografice… în scopul simplificării şi unificării limbii moldoveneşti"[26].

Introducerea grafiei latine în R.A.S.S.M., dincolo de caracterul ei politic, a constituit, desigur, o etapă importantă în dezvoltarea cultural-lingvistică a regiunii respective. Astfel, în anii 1932-1937, alfabetizarea s-a înfăptuit în grafia latină. O bună parte a populaţiei mature a fost familiarizată, după mai bine de o sută de ani de deznaţionalizare, cu grafia latină şi limba lor firească. În pofida situaţiei complicate, piedicilor puse de duşmanii grafiei latine, s-a promovat, totuşi, timp de peste cinci ani, prin intermediul presei, a unor scriitori, limba română, stopându-se, într-o oarecare măsură, degradarea şi deznaţionalizarea caracteristică anilor '20.

În a doua jumătate a anilor '30, URSS îşi va modifica încă o dată politica sa lingvistică. Popoarele care la începutul anilor '30 au trecut la grafia latină au fost impuse, începând cu 1936, să treacă la "grafia rusă". "Noua orientare", determinată de "schimbările calitative" care s-au produs în societatea sovietică către anul 1936 - "biruinţa socialismului" şi intrarea ei în "faza comunismului" -, a constituit, de fapt, un nou pas în direcţia centralizării republicilor sovietice şi rusificării lor. Mutaţiile ideologice care au avut loc în eşalonul superior al nomenclaturii comuniste de la Moscova în anii 1937-1938, represiunile împotriva "spionilor" şi "duşmanilor

poporului" din aceeaşi perioadă, au contribuit şi ele la intensificarea campaniei de interzicere a grafiei latine.

În 1936 au fost trecuţi la grafia rusă cabardinii, iar în 1937 daghestanezii. În R.A.S.S.M. "noul curs" a fost declanşat în a doua jumătate a anului 1937. Or, la Conferinţa a X-a a Comitetului Moldovenesc Regional al PC (b) din Ucraina din12 mai 1937 s-a discutat încă problema "latinizării". Însă în iulie-august 1937, după ce a luat sfârşit primul val al represiunilor contra "duşmanilor poporului" şi a "spionilor români" în frunte cu Gr. Starâi, adversarii grafiei latine se pun pe lucru. Iniţiativa interzicerii grafiei latine a aparţinut unor membri ai conducerii RASSM. Elocvente în acest sens sunt şi mărturiile făcute de S. Zelenciuc la Plenara a IV-a a Comitetului Moldovenesc Regional al PC (b) din Ucraina din 9-11 aprilie 1938. "Eu ca şef de secţie (secţia şcoli şi de iluminare culturală din cadrul Comitetului Moldovenesc Regional de Partid - *n.a.*), menţiona S. Zelenciuc, am pus problema la Biroul Comitetului Regional, m-am sfătuit la CC al PC (b) din Ucraina cum să procedăm. Părerea mea şi a tovarăşilor cu care am discutat a fost aceea că *pentru a lovi definitiv în românizare trebuia să* trecem *la grafia rusă*" (s.n.)[29].

La 27 februarie 1938, Biroul Comitetului Moldovenesc Regional al P.C. (b.) din Ucraina a adoptat hotărârea "Cu privire la trecerea limbii moldoveneşti de la grafia latină la cea rusă".

"În legătură cu faptul că scrisul latin nu este înţeles de majoritatea populaţiei moldoveneşti - se menţiona în hotărâre -, că elementele burghezo-naţionaliste, care la timpul lor s-au camuflat la Comisariatul Poporului pentru Învăţământul Public, la Editura de Stat şi în alte instituţii, au promovat, sub pretextul latinizării, românizarea limbii moldoveneşti, a considera necesar trecerea scrisului moldovenesc la grafia rusă. A ruga CC al PC(b) din Ucraina să aprobe această hotărâre"[30].

În paralel s-au iniţiat acţiuni energice de impunere a limbii ruse în toate sferele de activitate. În primăvara anului 1938, Consiliul Comisarilor Poporului şi CC al PC (b) din URSS a adoptat hotărârea "Cu privire la studierea obligatorie a limbii ruse în şcolile din republicile şi regiunile naţionale". În scopul realizării acestei hotărâri, încă în vara aceluiaşi an, au fost organizate în RASSM cursuri de recalificare a învăţătorilor. Pentru a preda limba rusă în şcolile din RASSM, au fost trimişi din Ucraina peste 20 de tineri

absolvenţi ai instituţiilor superioare de învăţământ. Începând cu 1 septembrie 1938, limba rusă a fost, astfel, introdusă, chiar din clasele primare, în şcolile moldoveneşti[31].

Curând organele de partid din RASSM au iniţiat o amplă campanie de deromânizare a "limbii moldoveneşti". În acest scop, la 15 octombrie 1937, Biroul Comitetului Moldovenesc Regional al PC(b) din Ucraina a creat, pe lângă Comitetul Executiv Central din RASSM, o comisie lingvistică specială, în următoarea componenţă: S. Zelenciuc (preşedinte), Cernat (locţiitor), Ipatenco (secretarul comisiei), Niţuleas, I. Ceban (membri ai comisiei)[32].

La Conferinţa a XIII-a a Comitetului Moldovenesc Regional al PC (b) din Ucraina din 24-26 februarie 1939, secretarul respectivului comitet, S.Zelenciuc, remarca că în domeniul lingvistic "… noi … am izgonit limba română al aşa-zisului Vechi Regat. Noi n-avem nevoie de limba lor, n-avem nevoie de cultura lor burgheză. Noi avem cultura noastră socialistă, umanismul nostru socialist"[33].

Această orientare antiromânească a politicii lingvistice din RASSM şi-a găsit reflectare şi în *Cuvântelnicul Orfografic Moldovenesc,* publicat în 1940 la Tiraspol sub conducerea lui I.D. Ceban. În prefaţă se arată că autorii lui "au avut ca ţeli la munca sa sî curăţî limba moldoveneascî di cuvinteli româneşti franţuzâti, neînţălesî di norodu moldovenesc, întrodusî cândva di duşmanii norodului moldovenesc şî în rând cu aiasta s-a stăruit sî apuşi cât mai mulţi cuvinti întrati în traiu norodului moldovenesc în legăturî cu zâdirea soţâalistî ca neologhisme din lindile noroadelor frăţăşti rusascî şi ucraineascî…"[34].

Consecinţele campaniei de deromânizare şi de lichidare a "naţionaliştilor" şi "diversioniştilor români" au fost catastrofale pentru limba şi cultura din RASSM.

În anii 1938-1939, marea majoritate a funcţionarilor care posedau limba română din cadrul comisariatelor au fost arestaţi, concediaţi sau executaţiastfel că în redacţiile ziarelor, la Editura de Stat nu mai rămaseră nici un cunoscător al limbii române[35].

„MOLDOVENIZAREA”

La etapele iniţiale de constituire a statului sovietic, liderii bolşevici de la Kremlin au trebuit să facă unele concesii de ordin naţional-cultural popoarelor neruse, pentru a se delimita de politica ţarismului şi a putea câştiga încrederea acestora. Astfel rezoluţia “Despre sarcinile imediate ale partidului în problema naţională”,

adoptată în 1921 la Congresul X al P.C. (b.) din Rusia, prevedea funcționarea în limba maternă a şcolilor, a instituțiilor culturale, administrative, a organelor puterii de stat, precum şi completarea lor cu persoane, care, "să cunoască obiceiurile şi psihologia populației indigene"[1].

Mai mult, la acelaşi congres I.V. Stalin a vorbit despre necesitatea "ucrainizării" şi "belorusizării" oraşelor din Ucraina şi Belorusia în care predominau ruşii[2].

La 29 septembrie 1925, pornind de la aceste prevederi, Comitetul Executiv Central şi Consiliul Comisarilor Poporului din RASSM au adoptat hotărârea despre crearea unei comisii de "moldovenizare" şi "ucrainizare" în scopul trecerii cât mai urgente la limba maternă a învăţământului, cât şi a lucrului de secretariat în instituțiile de stat, administrative, obşteşti şi de luminare culturală. Această comisie urma ca, în termen de o lună de zile, să stabilească limba de bază a fiecărui raion şi să dea indicațiile de rigoare privind trecerea lucrului de secretariat la una din cele două limbi – "moldovenească" sau ucraineană[3].

În curând a devenit clar că "limba moldovenească" nu are nici o şansă de a fi utilizată în mod egal alături de limba ucraineană, deoarece în toate structurile administrative şi de partid predominau funcționarii alogeni. Pe de altă parte, însăşi Constituția R.A.S.S.M. din 1925 conserva această situație defavorabilă moldovenilor. Limba ucraineană şi rusă, predominante în regiune, au fost declarate, de rând cu "limba moldovenească", drept limbi oficiale ale R.A.S.S.M.

De aceea, la 19 ianuarie 1926, Comisia de moldovenizare şi ucrainizare adoptă următoarea decizie: "Luând în considerație imposibilitatea studierii simultane a două limbi ("moldovenească" şi ucraineană-n.a.) de către funcționari, predominarea în republică a populației moldoveneşti (?-n.a.) a iniția organizarea cursurilor de studiere a limbii moldoveneşti". Conform acestei hotărâri, cursurile urmau să activeze pe o durată de 6 luni, cu începere de la 1 martie 1926[4].

---

[1] КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций,пленумов (1917- 1929), Москва, 1983, том 2, с. 366.
[2] Ibidem.
[3] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 661, fila 1.

Promovarea cursului de “moldovenizare” în RASSM, de dezvoltare a limbii moldoveneşti şi de introducere a ei în toate sferele de activitate, alături de limba ucraineană, a întâmpinat, chiar de la bun început, o serie de dificultăţi. Problema este că însăşi crearea RASSM a declanşat modificări în structura populaţiei, balanţa înclinând în defavoarea moldovenilor. În urma hotărârii Comitetului Executiv Central din Ucraina de la 12 octombrie 1924, o bună parte din populaţia moldovenească s-a pomenit în afara graniţelor acestei formaţiuni. În schimb, la RASSM a fost arondat raionul Balta cu o populaţie ucraineană de 100 mii locuitori. Astfel, ponderea moldovenilor a scăzut până la circa 32%, în timp ce ponderea ucrainenilor s-a mărit până la 49-50%[1]. Date fiind aceste realităţi, “ucrainizarea” a fost considerată o sarcină la fel de importantă ca şi ”moldovenizarea”.

De menţionat, că până la crearea R.A.S.S.M., conform hotărârii din august 1923 a guvernului Ucrainei, o bună parte a instituţiilor şi organizaţiilor din stânga Nistrului au fost “ucrainizate” în proporţie de 50-100%[2]. În cursul anului 1925, au fost adoptate şi alte hotărâri care prevedeau intensificarea ucrainizării. Cu toate acestea, după crearea RASSM, majoritatea instituţiilor încep să se rusifice[3].

În urma Controlului efectuat de Comisariatul Poporului al Inspecţiei Muncitoreşti - Ţărăneşti (la indicaţia aceluiaşi Comisariat din Ucraina) în primăvara anului 1926, s-a constatat că hotărârea din 19 ianuarie 1926 despre studierea de către funcţionarii de stat a “limbii moldoveneşti” n-a fost îndeplinită, ceea ce punea în pericol desfăşurarea în continuare a ”moldovenizării”. În iunie 1926 Comitetul Executiv Central şi Consiliul Comisarilor Poporului din RASSM au adoptat “Legea despre moldovenizare” care prevedea următoarele:

- asigurarea egalităţii depline dintre “limba moldovenească” şi limbile celorlalte naţionalităţi din RASSM;
- utilizarea “limbii moldoveneşti” în toate instituţiile şi organizaţiile de stat;
- pregătirea şi promovarea cadrelor din rândul moldovenilor

[1] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 1352, fila 4.
[2] Ibidem, dosar, 662, fila17.
[3] Ibidem, fila 18.

în organele de partid şi administrative[1].

La Plenara a V-a a Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din septembrie 1926 a fost discutată chestiunea cu privire la totalurile şi perspectivele "moldovenizării". Au fost evidenţiate dificultăţile pe care le întâmpina "moldovenizarea", punându-se problema reluării cât mai urgente a cursurilor de studiere a "limbii moldoveneşti".

Până la acel moment în conducerea R.A.S.S.M. nu exista o părere unică în ceea ce priveşte orientarea "politicii lingvistice". Politica de creare a unei "noi limbi", deosebită de limba română, împiedica apariţia manualelor şi, implicit, realizarea "moldovenizării".

Pe parcursul anilor 1927-1928 unii comunişti locali au încercat să impulsioneze "moldovenizarea". A. Dâmbul, într-un raport din 21 mai 1927, adresat conducerii de partid din RASSM, evidenţia piedicile care stăteau în calea "moldovenizării".

"1. Mai întâi de toate, lipsa dorinţei din partea organelor inferioare de a se apuca de lucru, considerând moldovenizarea ceva inutil, "o pedeapsă dumnezeiască".

2. Ignorarea totală, iar uneori chiar o atitudine vădit duşmănoasă faţă de moldovenizare din partea aşa numitului aparat "superior". Orice funcţionăraş..., nemaivorbind de lucrătorii de răspundere, consideră că e de datoria lui să afirme în mod demonstrativ că moldovenizarea nu-l priveşte.

3. Lipsa totală în instituţiile care trebuie să se moldovenizeze a unor organe care ar dirija acest proces şi ar purta răspundere pentru realizarea lui.

4. Comisia centrală de moldovenizare de pe lângă C.E.C. (Comitetul Executiv Central -n.a.) dă dovadă de pasivitate totală în ceea ce priveşte controlul instituţiilor şi persoanelor care trebuie să se moldovenizeze"[2].

Anii 1927-1928 au coincis cu perioada unei mişcări pentru afirmarea identităţii moldoveneşti din stânga Nistrului, ca reacţie la recrudescenţa naţionalismului ucrainean. Cadrele băştinaşe din conducerea RASSM au luat în serios hotărârile partidului în problema naţională şi au încercat să le înfăptuiască. Greutăţile enorme cu care se confrunta conducerea RASSM în realizarea

---

[1] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 662, fila 70.
[2] E.Negru, op. cit., fila 50.

"moldovenizării" au fost evidențiate de P.I. Chior (pe atunci Comisar al Poporului pentru Învățământul Public din RASSM) la Conferința a IV-a a Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din noiembrie 1927. Referindu-se la modificările din structura populației, survenite ca urmare a creării RASSM, P.I.Chior a enunțat ideea "retrocedării orașului și raionului Balta Ucrainei și alipirea la RASSM a satelor moldovenești din fostul district Odesa. Aceasta ne-ar da posibilitate să înfăptuim cu mai mult succes politica națională, pentru că, retrocedând o populație ucraineană de peste o sută de mii de locuitori, moldovenii vor constitui majoritate relativă. Chiar dacă republica noastră va fi mai mică, pentru noi, comuniștii, aceasta nu are importanță..., în schimb vom ști că problema moldovenizării va fi cea principală, iar ucrainizarea va avea un rol secundar"[1].

Aceste luări de atitudine ale unor activiști culturali din R.A.S.S.M. nu au putut schimba situația. R.A.S.S.M. , spre deosebire de alte republici sovietice, nu a avut parte de o intelectualitate băștinașă influentă, de o conducere și o rețea de cadre autohtone care să fi putut realiza în practică hotărârile partidului privind dezvoltarea învățământului și a culturii naționale.

"Sarcina dezvoltării culturii moldovenești-menționa P.I.Chior-a nimerit de la bun început în mâna unor anumiți comuniști, care sub conducerea Comitetului Regional de Partid, grupează în jurul lor intelectualitatea moldovenească". Acești intelectuali moldoveni "nu puteau nici să deschidă gura în problema politicii naționale" pentru că erau imediat învinuiți de naționalism[2].

Marginalizarea "limbii moldovenești" și rusificarea era un avertisment de care conducerea RASSM și cea de la Moscova nu putea să nu țină cont. Or, o asemenea politică punea în pericol nu numai succesul "construcției socialismului în RASSM", dar și "succesul revoluției bolșevice în Basarabia". Tocmai din acest motiv în anul 1930 conducerea bolșevică din stânga Nistrului își va modifica radical atitudinea față de "moldovenizare". Reluarea moldovenizării era justificată și de hotărârea Congresului al XVI-lea al PC (b) din URSS în problema națională, în care se prevedea în

---

[1] Ibidem.
[2] Ibidem, dosar 920, fila 126.

primul rând, intensificarea luptei împotriva şovinismului rus[1].

Situaţia de impas din R.A.S.S.M. în legătură cu "moldovenizarea", a fost discutată în cadrul şedinţei Biroului Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din septembrie 1930. În referatul "Despre moldovenizare" s-a subliniat că tergiversarea trecerii la "limba moldovenească" în lucrările de secretariat, precum şi neutilizarea limbii materne în relaţiile cu populaţia băştinaşă, constituiau lacune care "dăunau construcţiei socialiste din RASSM"[2]. De aceea s-a propus crearea unei comisii noi de "moldovenizare", care să aibă mai multe prerogative, inclusiv şi cea de control pe care o avuse şi anterior. Numirea şi concedierea funcţionarilor instituţiilor de stat putea fi efectuată numai cu consimţământul respectivei comisii. Tot atunci s-a hotărât de a stabili un supliment la salariul de bază, în mărime de 10%, pentru cei care studiau şi utilizau în lucrul de cancelarie "limba moldovenească". "Este necesar un stimulent care ar trezi dorinţa de a studia această limbă - menţiona unul din conducătorii de atunci ai RASSM în cadrul şedinţei Biroului Comitetului Moldovenesc regional de Partid din septembrie 1930. Cred că trebuie de stabilit un salariu suplimentar celor care cunosc limba moldovenească... De aceea fracţiunea CEC trebuie să elaboreze măsuri care să asigure majorarea cuantumului indemnizaţiilor pentru cei care cunosc limba moldovenească"[3]. S-a hotărât ca în termen de trei luni toţi funcţionarii, începând cu conducerea de partid, să studieze "limba moldovenească", "deoarece este inadmisibil ca noi (conducerea RASSM – n.a.) să trăim în republica moldovenească şi să nu înţelegem că trebuie să înfăptuim toată politica în limba naţională. Trebuie să explicăm organizaţiei de partid că chestiunea nu constă în faptul că dacă membrul de partid nu va studia limba moldovenească va putea să plece de aici, dar că aceasta înseamnă să nu înţelegi hotărârile Congresului al XVI-lea referitoare la problema naţională, nedorinţa de a promova hotărârile Congresului. Numai aşa trebuie pusă problema, iar vinovaţii trebuie traşi la răspundere de către

---

[1]E. Negru, op.cit., p.52.
[2] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 1809, fila 78.
[3] Ibidem, fila 83.

Colegiul de Partid până la excluderea lor din Partid..."[1].

Teoretic, şedinţa Biroului Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din septembrie 1930, prin hotărârile destul de dure adoptate faţă de cei care nu doreau să studieze "limba moldovenească" (sancţiuni administrative, excluderea din partid, concedierea din funcţii) pare să fi însemnat începutul luptei contra oponenţilor "moldovenizării" şi, deci, diminuarea rezistenţei faţă de aceste acţiuni. În realitate, rezistenţa funcţionarilor alogeni faţă de implementarea "limbii moldoveneşti" şi promovarea moldovenilor în organele de partid şi de stat a sporit.

Într-un raport al Comisiei centrale de moldovenizare din 1931, adresat secretarului Comitetului Moldovenesc Regional de Partid, I. Ilin, se menţiona: "În Miliţia generală cadrele de răspundere-comuniştii (tov. Hodosevici, Golovkin, Râtov) se eschivează în mod evident de la studierea limbii moldoveneşti cât şi de la moldovenizarea aparatului...

Tot lucrul tehnic şi de anchetă în Miliţia generală, Miliţia orăşenească se desfăşoară în ruseşte şi nu în moldoveneşte. În întreaga republică membrii de partid şi fără de partid, lucrători ai miliţiei, se eschivează de la studierea limbii moldoveneşti şi nu frecventează cursurile. În Slobozia întreaga conducere a miliţiei nu cunoaşte limba moldovenească... În raionul Tiraspol moldovenizarea este zădărnicită, iar şovinismul rus a prins rădăcini printre cadrele aparatului de conducere. În Uniunea raională a colhozurilor, unde din 18 lucrători sunt doar doi moldoveni (lucrează vizitii), secretarul cârmuirii, Rogalski, s-a pronunţat recent în mod deschis în faţa lucrătorilor contra moldovenizării..."[2].

Începutul anului 1932 a marcat o nouă turnură în politica lingvistică a partidului. Organele de partid din stânga Nistrului erau chemate să contribuie la realizarea hotărârii din 2 februarie 1932 despre trecerea la grafia latină. În asemenea condiţii acţiunea politică de "moldovenizare" avea să devină una secundară.

Într-un raport al Comitetului Central de moldovenizare şi latinizare de pe lângă Comitetul Executiv Central din 1933 se menţiona că o dată cu trecerea la alfabetul latin problemei studierii

---

[1] Ibidem, fila 80.

[2] AOSPRM, fond 49, inv.1, dosar 2017, fila 36.

limbii moldoveneşti "nu-i acordă nimeni nici o atenţie...", iar cursurile de studiere a limbii moldoveneşti din acest an au dat puţin rezultate", fiind frecventate doar în proporţie de 25-40%[25]. Faţă de funcţionarii care nu cunoşteau "limba moldovenească" nu erau luate nici un fel de măsuri, chiar dacă exista hotărârea guvernului despre concedierea celor care ignorau studierea "limbii moldoveneşti"[26]. Odată cu trecerea la alfabetul latin, majoritatea instituţiilor, sub pretextul că nu aveau maşini de dactilografiat cu caractere latine, efectuau întreg lucrul de secretariat doar în ruseşte sau ucraineşte[27].

Cu toate hotărârile adoptate, acţiunea politică de "moldovenizare" nu s-a soldat cu nici un rezultat. În 1933, E.I. Bagrov (activist de partid din R.A.S.S.M.) adresează Comitetului Central al P.C. (b.) din Ucraina o scrisoare întitulată "Despre neajunsurile în problema construcţiei naţional-culturale în Moldova" în care menţiona că "....în instituţiile centrale nici conducerea, nici aparatul tehnic nu cunoaşte limba moldovenească şi prin urmare nu comunică cu populaţia în limba ei maternă. Aproape toţi comisarii şi locţiitorii lor nu cunosc limba moldovenească.. Se poate afirma fără exagerare că nici o instituţie centrală, raională sau sătească nu efectuează lucrul de cancelarie în limba moldovenească.. Nu mai bine, poate chiar mai rău, stau lucrurile în Comitetul Regional de Partid unde există doar vreo doi cunoscători ai limbii moldoveneşti, iar în efectivul de conducere nici unul"[28].

Formal, conducerea de partid din stânga Nistrului subscria hotărârilor despre necesitatea "moldovenizării", în realitate însă ea le submina sub pretextul că moldovenii nu reprezentau majoritatea populaţiei R.A.S.S.M.[29].

Lipsa unui control real din partea conducerii de partid, în marea ei majoritate alcătuită din alogeni, privind îndeplinirea hotărârilor adoptate despre "moldovenizare", atitudinea vădit duşmănoasă a funcţionarilor de stat faţă de problema studierii "limbii moldoveneşti" au constituit piedici aproape insurmontabile în asigurarea unei egalităţi lingvistice şi culturale a populaţiei băştinaşe în raport cu alte etnii conlocuitoare.

Experienţa acumulată de liderii bolşevici din U.R.S.S. în anii 1923-1931 în Ucraina, unde "ucrainizarea" a condus la triumful "naţionalismului ucrainean", i-a determinat pe conducătorii de la

Kremlin să-şi modifice viziunea în politica faţă de naţionalităţi. Noul curs va fi declanşat în anul 1933, culminând cu sinuciderea lui N. Scrâpnik, Comisar pentru Învăţământul Public din Ucraina, unul din principalii oponenţi ai lui Stalin în problema naţională.

Din acest motiv, începând cu sfârşitul anului 1933 problema "moldovenizării" nu va mai fi abordată în mod special de către forurile superioare de partid. Unica instanţă care efectua controlul asupra "moldovenizării" continua să fie în mod formal Comitetul central pentru moldovenizare şi latinizare. Spunem formal, pentru că această instanţă doar constata neajunsurile, deciziile ei nefiind îndeplinite. Dată fiind această situaţie, conducătorii instituţiilor şi organizaţiilor din R.A.S.S.M. au întreprins diferite acţiuni pentru a izgoni limba română şi alfabetul latin din instituţiile pe care le conduceau.

Odată cu declanşarea în vara anului 1937 a luptei partidului bolşevic contra "naţionalismului moldovenesc", Comitetul central pentru moldovenizare se va autodizolva, iar majoritatea membrilor acestui comitet vor figura în listele duşmanilor poporului (E.P.Voronovici, P. Cojuhari, M. Baluh ş.a.) şi vor fi exterminaţi.

Cu toate hotărârile adoptate, acţiunea politică de "moldovenizare" nu s-a soldat cu nici un rezultat. Formal, conducerea de partid din stânga Nistrului subscria hotărârilor despre necesitatea "moldovenizării", în realitate însă ea le submina sub pretextul că moldovenii nu reprezentau majoritatea populaţiei R.A.S.S.M.[29].

Lipsa unui control real din partea conducerii de partid, în marea ei majoritate alcătuită din alogeni, privind îndeplinirea hotărârilor adoptate despre "moldovenizare", atitudinea vădit duşmănoasă a funcţionarilor de stat faţă de problema studierii "limbii moldoveneşti" au constituit piedici aproape insurmontabile în asigurarea unei egalităţi lingvistice şi culturale a populaţiei băştinaşe în raport cu alte etnii conlocuitoare.

Experienţa acumulată de liderii bolşevici din U.R.S.S. în anii 1923-1931 în Ucraina, unde "ucrainizarea" a condus la triumful "naţionalismului ucrainean", i-a determinat pe conducătorii de la Kremlin să-şi modifice viziunea în politica faţă de naţionalităţi. Noul curs va fi declanşat în anul 1933, culminând cu sinuciderea lui N. Scrâpnik, Comisar pentru Învăţământul Public din Ucraina, unul din principalii oponenţi ai lui Stalin în problema naţională.

Din acest motiv, începând cu sfârşitul anului 1933 problema "moldovenizării" nu va mai fi abordată în mod special de către forurile superioare de partid. Unica instanță care efectua controlul asupra "moldovenizării" continua să fie în mod formal Comitetul central pentru moldovenizare şi latinizare. Spunem formal, pentru că această instanță doar constata neajunsurile, deciziile ei nefiind îndeplinite.

Odată cu declanşarea în vara anului 1937 a luptei partidului bolşevic contra "naționalismului moldovenesc", Comitetul central pentru moldovenizare se va autodizolva, iar majoritatea membrilor acestui comitet vor figura în listele duşmanilor poporului (E.P.Voronovici, P. Cojuhari, M. Baluh ş.a.) şi vor fi exterminați.

Paradoxul politicii naționale din R.A.S.S.M. în anii 30 consta în emiterea hotărârilor privind implementarea limbii române şi promovarea cadrelor băştinaşe în instituțiile de stat şi în organele de partid şi intensificarea, în acelaşi timp, a luptei împotriva "naționalismului burghez". Conform relatărilor activiştilor din 1933, pentru a putea executa dispozițiile organelor superioare de partid privind neutralizarea unui număr concret de "naționalişti moldoveni", a fost necesar ca "toți moldovenii, fără excepție", care lucrau pe tărâmul "construcției național-culturale" să fie proclamați "naționalişti burghezi"[52].

În ciuda faptului că hotărârile referitoare la "indigenizare" prevedeau promovarea cadrelor naționale pentru toate nivelurile puterii, organele de partid din R.A.S.S.M. s-au limitat la înaintarea lor doar în posturile neînsemnate din verigile inferioare. Astfel, în 1935 printre cei 38 membri ai Biroului Comitetului Moldovenesc Regional de partid figurau 6 moldoveni, 7 ruşi, 7 ucraineni, 16 evrei şi 1 armean[53]. La fel şi funcțiile de răspundere în raioane erau deținute în cea mai mare parte de alogeni. La 1 februarie 1936, din cei 14 preşedinți ai comitetelor executive raionale numai 2 erau moldoveni. În fruntea direcțiilor raionale de ocrotire a sănătății (din cele 14 raioane) erau 2 moldoveni, a direcțiilor raionale a N.K.V.D.-ului nici unu, a milițiilor raionale-1 moldovean, a caselor de economii- 1 moldovean[54]. Procesul de diminuare a numărului moldovenilor în instituțiile de stat centrale şi raionale era însoțit de sporirea numărului celorlalte etnii, bunăoară a ucrainenilor. Într-o notă informativă a Comitetului Moldovenesc Regional de Partid din 1936, adresată CC al PC (b) din Ucraina se sublinia următoarele: "Cu toate că în ultimii 3 ani (1933-1936-n.a.) n-a existat un plan special

de pregătire şi perfecţionare a cadrelor ucraineşti..., are loc o anumită creştere cantitativă a ucrainenilor în personalul de conducere din Moldova. Majorarea numărului ucrainenilor are loc printre specialişti: agronomi ai SMT-urilor, - cu 7 persoane, agronomi ai secţiilor raionale agricole - cu 5 persoane, mecanici şefi- cu 5 persoane. Pe lângă aceştea, 17 persoane au fost promovate la lucrul sovietic şi administrativ şi 21 la cel de partid. În procesul controlului biletelor de partid... în funcţii de răspundere au fost înaintate şi promovate 151 persoane, dintre care 79 erau ucraineni"[55].

Fenomenul "demoldovenizării" era caracteristic nu numai instituţiilor de stat centrale sau raionale, dar şi celor săteşti. De exemplu, în 1936, în s. Doroţcaia, raionul Dubăsari, întreaga conducere a satului, începând cu preşedintele colhozului, preşedintele sovietului sătesc şi terminând cu bibliotecara, erau din rîndul alogenilor şi nu cunoşteau limba română[56].

În raportul secretarului Comitetului orăşănesc de partid Tiraspol, A. Abramovici, prezentat la Conferinţa a X-a regională de partid din mai 1937, s-a subliniat că din 388 funcţionari ai comitetelor executive raionale 66 erau moldoveni, iar din 496 lucrători tehnici 79 erau moldoveni. Din 718 preşedinţi de colhozuri moldovenii constituiau 190[57].

Eşecul politicii de "moldovenizare" şi "indigenizare" promovată de regimul sovietic în RASSM constituie o dovadă că elitele bolşevice, rusificate şi ucrainizate, nu puteau promova interesele naţionale şi culturale ale moldovenilor.

În a doua jumătate a anului 1937 s-a produs o nouă schimbare a politicii etnoculturale în RASSM, condiţionată de modificarea viziunii lui Stalin asupra relaţiilor naţionale. Conceptul "egalităţii popoarelor" este înlocuit cu altul, în care poporul rus este declarat drept "frate mai mare", iar limba şi cultura rusă – superioară altora – este considerată etalon. În acest context "moldovenizarea" şi "indigenizarea" nu mai puteau fi continuate, iar criteriul naţional în selectarea şi promovarea cadrelor este considerat depăşit, insistându-se asupra "calităţilor profesionale"(în mod demagogic, evident) şi asupra "convingerilor ideologice". Aceasta însemna, de fapt, orientarea spre aducerea funcţionarilor din diferite colţuri ale U.R.S.S., în detrimentul cadrelor băştinaşe.

REFUGIAȚI CIVILI DIN FOSTUL JUDEȚ CAHUL ÎN ROMÂNIA ANULUI 1940

Constantin STAN,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Acceptarea de către guvernul român a ultimatumului sovietic din iunie 1940 a atras după sine cedarea fără luptă a Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Alături de armată, poliție, jandarmerie au părăsit teritoriul dintre Prut şi Nistru numeroşi funcționari ai statului, organe de justiție, dar şi intelectuali, preoți, agricultori. Evacuarea trebuia făcută în patru zile. Dificultățile erau amplificate de inundațiile care îngreunau căile de comunicație, dar şi de faptul că oraşele Cernăuți, Chişinău şi Cetatea Albă trebuiau predate noilor autorități până la data de 28 iunie 1940.[1]

Pentru a se transporta cât mai multe materiale militare, armament, muniție, echipamente, arhive, generalul Florea Tenescu, şeful Marelui Stat Major al Armatei române, a semnat un ordin în aceeaşi zi unde cerea în mod imperios: „Ofițerii şi funcționarii vor lua numai strictul necesar, bagajele. Nu este admis mobilier”.[2]

Greutățile erau determinate şi de inexistența unui plan de evacuare dinainte stabilit, iar funcționarii, militarii, polițiştii, jandarmii au fost înştiințați în ultimul moment de abandonarea celor două provincii istorice româneşti. Situația s-a complicat deoarece mulți refugiați civili doreau să părăsească plaiurile natale deplasându-se în România liberă.

Numeroşi martori oculari au surprins, în pagini antologice, aceste momente tragice. Unul dintre ei, părintele Vasile Țepordei de la Liceul „Regina Maria” dinChişinău, născut în comuna Căpreşti județul Cahul în anul 1908, surprinde î paginile gazetei „Raza Basarabiei” clipele dramatice prin care a trecut, după cum urmează: „Mă văd în gara Chişinău cu copilaşul de mână întrebându-mă

---

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/U.R.S.S., vol. 91/1946, f. 22.

[2] Constantin I. Stan, *Ultimatumul sovietic din iunie 1940, prolog al Dictatului de la Viena*, în „Acta Musei Napocensis”, vol. 32/II istorie, 1995, p. 330.

repetat: <<Unde mergem tăticule?. De ce plâng toți? Cine a murit?>>. Văd apoi trenul pornind în hohotul de plâns al sutelor de călători fugari. E un plânset mai ceva ca la mort(..).

Văd apoi cum ne despărțim de gara Chişinău în plânsetele extraordinare, ca peste trei minute să trecem pe lângă biserica Mazarechi, ctitorie a lui Vasile Lupu, unde întâlnim pe preotul Păduraru binecuvântându-ne, îmbrăcat în odăjdii, cu fața scăldată în lacrimi.

Ne apropiem de pietrăriile Ghidighiciului, unde Chişinăul se ascunde în urma noastră pentru a nu îl mai putea privi. E o scenă îngrozitoare. Toi plâng şi se vaită ca în fața ghilotinei".[1] Acelaşi martor ocular descrie, după cinci decenii, în paginile revistei „Literatura şi arta" care apărea la Chişinău, chiar p 28 iunie 190, aceste scene sfâşietoare astfel: „Când s-a pus trenul în mişcare a început un bocet mai dihai cala înmormântare, copiii îşi îmbrățişau mamele şi le implorau să nu plângă. Trenurile erau arhipline, nu se mai opreau în gări. Ți se rupea inima când priveai scene de despărțire. Unii bătrâni rămâneau să păzească casele celor ce se evacuau".[2]

Mulți preoți au părăsit plaiurile natale de teama urgiei bolşevice. Părintele Petre Şofroneanu din comuna Giurgiuleşti, județul Cahul, a trecut Dunărea spre Galați. Din satul Ciubăclia din acelaşi județ aplecat spre sudul Moldovei şi preotul Nicolae Mihailovici.[3] Alți slujitori ai Altarului nu au mai vrut să părăsească locurile natale, fiind foarte legați de enoriaşi. Cei mai mulți dintre ei au fost reținuți şi deportați de ruşi. Preotul Dumitru Zaharia din comuna Lărguța, județul Cahul, fost senator în Parlamentul României a ajuns forțat în Siberia unde a şi murit.[4] Părintele Alexandru Baltaga

---

[1] Vasile Țepordei, *Plecând din Basarabia*, în „Raza Basarabiei", X, nr. 546, din 18 august 1940; *Idem, Scrieri alese*, ediție de Pr. Gheorghe Cunescu şi Pr. Sergiu C. Roşca, Chişinău, 2005, p. 255.

[2] Vasile Țepordei, *Te revăd Basarabie după 50 de ani*, în vol. *Basarabia 1940,* Chişinău, 1991, pp. 234-235.

[3] *Apud* Mihai Pelin, *Săptămâna patimilor ()23-28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei şi Nordului Bucovinei*, Bucureşti, 2008, p. 131.

[4] Vasile Țepordei, *Ierarhii şi preoții refugiați au murit cu gândul şi dorul de Basarabia*, în „România Liberă", din 13 august 1996.

din aceeaşi zonă a fost expediat, potrivit informaţiilor deţinute de Vasile Ţepordei, în Asia Centrală la minele din Kazan şi aici a trecut la cele veşnice datorită muncii istovitoare şi a condiţiilor grele de trai.[1] După unele date, au ajuns în regiunile neprimitoare siberiene şi caucaziene 58 de preoţi ortodocşi aparţinând Mitropoliei Basarabiei, de unde, din nefericire, nimeni nu a reuşit să se mai întoarcă acasă.[2] Au existat, din păcate, unii preoţi, puţini la număr, care s-au refugiat în România liberă cu scopuri ascunse, informative. Părintele Alexandru Dandis, originar din comuna Bădica judeţul Cahul, potrivit informaţiilor primite de Chestura de Poliţie a oraşului Mizil, s-a deplasat în Regatul român pentru a culege şi furniza date de ordin militar şi social-politice sovieticilor. Înainte de a trece fraudulos frontiera română el a locuit în comuna Constantineşti, tot din judeţul Cahul, „unde a fost văzut în compania militarilor ruşi. În caz de aflare, să fie arestat şi înaintat Direcţiunii Generale".[3]

Alţi preoţi ortodocşi erau utilizaţi numai ca persoane de legătură. Astfel, agentul sovietic Vasile Balioş trebuia să se întâlnească în Iaşi cu preotul Boris Lupulescu, repatriat din sudul Basarabiei, aflat şi el în solda N.K.D.V.-ului bolşevic, deţinător al unor informaţii procurate de alţi spioni sovietici din zona nordului Moldovei.[4]

Cei mai numeroşi agenţi se întâlneau în rândurile funcţionarilor, întrucât ei aveau o pregătire şcolară mai ridicată, cunoşteau realităţile româneşti, ştiau cum se întocmesc o serie întreagă de acte şi documente administrative. Eftimie Munteanu, de pildă, îndeplinise până în 28 iunie 1940 funcţia de perceptor în comuna Trifeşti judeţul Cahul, fiind arestat de bandele înarmate comunisto-evreieşti din localitate în momentul când se pregătea să

---

[1] *Idem, Au murit cu gândul şi dorul de Basarabia*, Bucureşti, 1997, pp. 83 şi urm.
[2] *Ibidem.*
[3] Arhivele Naţionale Buzău (în continuare se va cita Arh. Naţ. Buzău), fond Poliţia oraş Mizil, dosar 3/1940, f. 200; C. I. Stan, *Preoţi martiri din Basarabia şi Bucovina de Nord (1940)*, în „Glasul Adevărului", Buzău, XI, nr. 116-118, iulie-septembrie 2000, p. 122.
[4] Arhiva Serviciului Român de Informaţii, fond Documentar (în continuare se va cita Arh. S.R.I., fond „D"), dosar 10.563, vol. 4, f. 45-46.

plece în România liberă. El a fost predat imediat autorităților sovietice de ocupație care l-au încarcerat mai întâi la închisoarea din Cahul, după care l-au transferat la penitenciarul din Chişinău pe 13 august 1940. La scurtă vreme după sosire, Eftimie Munteanu a fost chemat de ofițerul N.K.D.V.-ului în cancelaria puşcăriei din capitala Basarabiei. Acesta i-a propus funcționarului ca în schimbul eliberării din închisoare să intre benevol în serviciul de spionaj sovietic. I s-a precizat că va trebui să treacă în regatul român pentru a culege informații având caracter militar. După acceptarea propunerii, Eftimie Munteanu a devenit liber, dar i s-a cerut ca n data de 1 decembrie 1940 să se prezinte la sediul N.K.D.V.-ului din Chişinău pentru a primi instrucțiunile de rigoare. Aici şi-a redactat potrivit indicațiilor primite autobiografia şi a semnat un angajament scris de lucru: „Toate acestea, se consemnează într-o notă informativă a S.S.I.-ului român, le-a executat fără şovăire şi întocmai după indicațiile ofițerului sovietic Zincov”.[1]

Alteori, bolşevicii căutau să atragă prin şantaj ori promisiuni pe unii mici comercianți care aveau o modestă afacere. Lui Trofin Grosu, negustor din comuna Borogani județul Cahul, ruşii i-au închis prăvălia care era principala sursă de existență a lui şi a familiei sale. De la 1 septembrie 1940 autoritățile de ocupație au înființat aici o cooperativă după modelul propriu pentru aprovizionarea populației cu alimente, obiecte de uz gospodăresc, îmbrăcăminte, încălțăminte şi alte produse industriale. Trofin Grosu a fost angajat vânzător la amintita cooperativă, iar în februarie 1941, potrivit unui control mai mult sau mai puțin obiectiv efectuat de organele financiare nou înființate, avea un deficit de 2.300 de ruble. Temându-se că va fi condamnat la ani grei de închisoare pentru delapidare a hotărât că estre mai bine să fugă în România. Doi soldați sovietici de grăniceri l-au reținut tocmai când încerca să treacă frontiera şi l-au dis la comandatura militară rusă din comuna Leova, apoi a fost transferat în cadrul închisorii din Cahul. Aici, un ofițer de Securitate i-a propus să devină agent N. K.D.V.-ist în schimbul libertății, fapt pe care l-a acceptat.[2] Instruirea lui, ca de altfel şi a altor agenți bolşevici, s-a dovedit a fi destul de sumară în raport cu dificultatea şui

[1] *Ibidem*.
[2] Arh. S.R.I., fond „D”, dosar 10.563, vol. 4, f. 111-119.

complexitatea activității pe care <trebuiau să o desfăşoare. A primit indicații cum să se comporte în mijloacele de transport, trenuri, autobuze, tramvaie, să nu coboare din acestea precipitat. Pe stradă avea obligația să nu staționeze, ci doar dacă avea absolută nevoie. A mai aflat de la instructorii N.K.D.V.-işti cum trebuie să se orienteze în teren, s-a familiarizat cu folosirea busolei pe timp de zi sau de noapte, a făcut unele trageri în poligon cu pistoletul.[1] Sovieticii puneau totodată mare accent pe educația materialist-ştiințifică. În orele de învățământ politic erau studiate cu atenție operele lui Karl Marx, Frederich Engels, V. I. Lenin, I. V. Stalin, fiind glorificate marile „realizări" ale socialismului din U.R.S.S. superioritatea orânduirii comuniste. În acelaşi timp, erau înfierate racilele societății capitaliste occidentale şi americane aflată în plin proces de destrămare.[2]

Valurile masive de refugiați au creat serioase probleme autorităților administrative locale şi centrale. La nivel național s-a înființat Comisariatul pentru plasarea refugiaților din Basarabia şi Bucovina de Nord. În județe s-au întemeiat comitete de asistență a refugiaților. Autoritățile de la Bucureşti au stabilit cuantumul indemnizațiilor financiare fixate pentru cei sosiți din provinciile cedate. Oamenii maturi , neîncadrați în muncă, adulții bărbați primeau 50 de lei zilnic, iar soțiile lor (femeile) încasau 40 de lei în fiecare zi. Copiii până la vârsta de 15 ani aveau dreptul la 20 de lei pe zi. Ajutorul financiar era redus cu 30% celor care beneficiau de hrană în cadrul cantinelor aparținând Crucii Roşii Române.[3] Cei care refuzau posturile oferite de autorități nu mai beneficiau de sprijinul financiar acordat de stat. De asemenea, pentru a evita dezordinea, panica şi a putea avea un control asupra lor, guvernul a stabilit județele unde trebuiau să ajungă refugiații împreună cu familiile lor: a) cei din județele Soroca şi Bălți urmau să se deplaseze în județul Bacău; b) repatriații din județele Orhei şi Lăpuşna aveau obligația să treacă prin Tecuci şi se vor opri în județul Buzău; c) cei din Cahul şi

[1] *Ibidem;*f. 112; vezi şi C. I. Stan, Al. Gaiță, *Acțiuni sovietice de spionaj în România (1940-1941)*, în „Acta Bacoviensia", VI/2011, p. 328.

[2] *Ibidem*; Arh. S.R.I., fond „D", dosar 10.563, vol. 4, f. 31-32; 40.

[3] Arhivele Naționale Brăila, fond Prefectura județului Brăila (în continuare se va cita Arh. Naț. Brăila, fond Pref. Jud. Brăila), dosar 328/1940, f. 78-79.

Ismail se vor îndrepta către judeţele Argeş, Dâmboviţa şi Muscel.[1] Unele din aceste itinerarii au fost însă schimbate ulterior. Astfel, Inspectoratul Regional de Poliţie al Ţinutului „Dunărea de Jos" a expediat încă din 28 iunie 1940 o telegramă prefectului judeţului Râmnicul Sărat, colonel Leonida Dumitrescu, arătând că „refugiaţii din oraşul şi judeţul Cahul sunt repartizaţi în oraşul şi judeţul Râmnicul Sărat".[2] Această informaţie o confirma şi Rezidentul Regal al Ţinutului „Dunărea de Jos" în telegrama nr. 58101 înaintată prefectului Leonida Dumitrescu, relevând totodată că „sosirea trenului vi se va anunţa cu câteva ore înainte, luaţi măsuri de triere, identificare şi încartiruire".[3] În aceeaşi zi, tot rezidentul Regal din Galaţi a transmis o nouă telegramă, 5812, prefecturii Rm. Sărat, în care preciza că refugiaţii basarabeni din judeţul Cahul urmau să fie încartiruiţi astfel: „Funcţionarii români de toate categoriile vor fi încartiruiţi în oraş, restul populaţiei civile va fi încartiruită în judeţ". Autorul documentului indica trecerea grabnică la acţiune afirmând că: „Rog luaţi imediat măsuri pentru întocmirea tuturor lucrărilor de încartiruire, atât în oraş, cât şi în judeţ, veţi cere concursul jandarmilor".[4] Rezil regal nu s-a mulţumit cu acest mesaj, întrucât a doua zi, pe 29 iunie 1940, a expediat un ordin telegrafic nr. 1785, în care solicita autorităţilor din subordine „a .lua măsuri ca împreună cu organele Crucii Roşii să înfiinţeze subcentre de alimentare a refugiaţilor. Distribuirea alimentelor se va face cu concursul străjerilor. Organele sanitare vor lua măsurile necesare împreună cu echipele de cercetaşi şi cercetaşe".[5]

În faţa acestei adevărate avalanşe de note, ordine, dispoziţii, prefectul judeţului Rm. Sărat a trecut la acţiune. El a înaintat pe 29 iunie 1940 o adresă , nr. 835, primăriei locale, în care îi ducea la cunoştinţă dispoziţiile primite de la autorităţile gălăţene superioare ierarhic. Leonida Dumitrescu preciza că: „Întocmirea tuturor

---

[1] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fond Ministerul Afacerilor Interne (în continuare se va cita A.N.I.C., fond M.A.I.), dosar 530/1940, f. 159.
[2] Vezi Arh. Naţ. Buzău, fond Pref. jud. Rm. Sărat, dosar 237/190, f. 1-2.
[3] *Ibidem*, f. 3; C. I. Stan, *1940. Drama românilor din Basarabia şi Bucovina de Nord*, Buzău, 2006, p. 109.
[4] Arh. Naţ. Buzău, fond Pref. jud. Rm. Sărat, dosar 237/1940, f. 3-4.
[5] *Ibidem*, f.5.

lucrărilor d e încartiruire în oraş se va face de către preturile oraşului Râmnicul Sărat, iar în judeţ de către preturile respective, cu concursul organelor Legiunii de Jandarmi. Aceste organe aveau obligaţia ca „înainte de a face încartiruirea să trieze şi să identifice pe toţi refugiaţii”. În judeţ, „comunele din plăşile Bălăceanu şi Boldu vor avea grijă ca hrana celor de peste Prut să fie asigurată”.[1]

Activitatea autorităţilor administrative judeţene era completată şi dezvoltată de Comitetul local al asistenţei refugiaţilor creat în oraşul Râmnicul Sărat la 30 iunie 1940 sub conducerea prefectului Leonida Dumitrescu. Din acest organism făceau arte între alţii primarul oraşului Ion Săndulescu şi şeful poliţiei locale, M. Climescu, dar şi învăţători, profesori, medici.[2] Prefectul leonida Dumitrescu, în spiritul birocratic al epocii, a trimis la rândul său primarilor din localităţile judeţului o nouă adresă, în care solicita ca ei să colaboreze cu organele Crucii Roşii pentru a duce la bun sfârşit opera de întrajutorare a refugiaţilor. De asemenea, conducătorul judeţului înainta întărirea conlucrării cu organizaţia de tineret „Straja Ţării” şi comitetele locale ale Crucii Roşii „pentru a asigura hrana, igiena şi sănătatea celor veniţi de dincolo de Prut”.[3] Noul organism local a colectat pentru refugiaţii basarabeni, cei mai mulţi provenind din judeţul Cahul, până la 4 iulie 1940, aproximativ 300.000 de lei, din care s-au cumpărat alimente, medicamente, îmbrăcăminte.[4] Acţiunile de întrajutorare au continuat şi în lunile următoare.

În judeţul Râmnicu Sărat la început numărul refugiaţilor proveniţi din Cahul era destul de mic, doar 66 de persoane, pentru ca în decembrie 1940 să ajungă la 349 de suflete, iar la sfârşitul anului următor să se ridice la 470 de oameni.[5] Deplasarea refugiaţilor s-a făcut cu destulă dificultate. Trenurile erau oprite în staţii, bagajele celor năpăstuiţi au fost nu de puţine ori jefuite de bandele înarmate.

Lucrătorul C.F.R. Constantin Uţă de la Staţia Taraclia judeţul Cahul înfăţişează într-o declaraţie făcută autorităţilor militare starea de spirit existentă în gară pe parcursul zilelor de 28-29 iunie 1940

---

[1] *Ibidem*, f. 1-2.
[2] *Ibidem*, f.6. proces verbal nr. 8.379, din 30 iunie 1940.
[3] *Ibidem*, f. 4.
[4] *Ibidem*, f. 188.
[5] *Ibidem*, dosar 57/1941, f. 55.

astfel: „Îți venea să crezi că este iadul pe pământ. De-a lungul trenului erau şantierele sovietice cu mitraliere, iar în preajma lor bulgari şi evrei cu benzi roşii la mână stăteau de vorbă şi râdeau”.[1]

Din calea urgiei bolşevice au plecat numeroşi intelectuali, învățători, profesori. Numai în oraşul şi județul Buzău au sosit, după unele date, 87 de învățători şi 238 de profesori, iar ulterior numărul lor a ajuns la 135. Astfel, din județul Lăpuşna u venit 25 învățători, alți 18 proveneau din oraşul ş județul Orhei 16 profesori şi învățători au sosit din județul Cernăuți. Din județul Tighina s-au deplasat 9 cadre didactice, 6 din județul Storojineț, 5 din Ismail, 3 din județul Hotin şi alții 3 din județul Cahul. [2] Cei mai mulți au lăsat pe meleagurile natale gospodării înstărite, case spațioase, întinse suprafețe de teren arabil, animale care au fost confiscate de noile autorități, părinți, rude, prieteni. Învățătorul Pavel Putină de la şcoala primară din comuna Telineşti județul Orhei a lăsat în teritoriul ocupat o casă mare, un hambar cu 20 vagoane de grâu, 20 hectare semănături în localitatea unde îşi desfăşoară activitatea ca slujitor al şcolii, iar în județul Cahul alte 12 hectare de pământ cultivat.[3] De asemenea, Maria Răducan, învățătoare la şcoala primară din comuna Cişmechioi județul Ismail a cerut aprobare pe 5 iulie 1941 pentru a reveni la fostul loc de muncă „unde mi-am lăsat întreaga gospodărie”.[4]

Învățătorii şi profesorii sosiți din județele de peste Prut au fost repartizați pe locurile rămase vacante ca urmare a pensionării unor cadre didactice sau datorită concentrării bărbaților în unitățile militare române. Astfel, învățătoarea Dedulescu din comuna Borogani județul Cahul a predat în anul şcolar 1940/19412 la şcoala primară din comuna Boldu județul Râmnicul Sărat. [5]La şcoala

---

[1] *Apud* Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut şi Nistru,* Bucureşti, 1992, p. 85.

[2] Arh. Naț. Buzău, fond Inspectoratul şcolar al județului Buzău (în continuare se va cita Insp. şc. al jud. Buzău), dosar 23/1940, f. 3-28.

[3] Ion Zarzără, *Basarabia şi Bucovina de Nord sub ocupația sovietică (1940-1941)*, în „Oltenia. Studii şi documente”, seria a III a, nr. 1/1997, p. 187, anexa 5.

[4] Arh. Naț. Buzău, fond Insp. şc al jud. Buzău, dosar 35/1941, f. 31.

[5] *Idem*, fond Pref. jud. Rm. Sărat, dosar 337&1940, f. 82-83.

primară din comuna Ciorăşti din acelaşi judeţ au sosit învăţătoarele Dafina Mitu din oraşul Tighina, respectiv Didina Tudorache din Ismail,[1] iar exemplele pot continua.

Au existat însă şi o serie de dificultăţi în repartizarea pe posturi a unor slujitori ai şcolii, deoarece au sosit în a doua parte a anului şcolar 1940-1941, când deja catedrele se ocupaseră. Învăţătorul Ion N. Stănescu de la şcoala primară din comuna Sărăţeni, spre exemplu, a ajuns în oraşul Rm. Sărat în martie 1941. Tot acum a venit în Regatul român un alt dascăl, Marin Petre de la şcoala din comuna Brincanii Noi judeţul Cetatea Albă. Amândoi au fost transferaţi în primele zile ale lunii mai 1941 la şcoala primară din comuna Bisocaş judeţul Rm. Sărat.[2]

Pe lângă învăţători şi profesori, în Regatul român au ajuns şi unii elevi. Nicolae Boboc originar din comuna Chirinca judeţul Cahul, care frecventase cursurile Liceului industrial din Chişinău a primit repartiţie la liceul similar din oraşul Rm. Sărat.[3] Raisa Cupcinschi din comuna Grozeşti judeţul Lăpuşna care învăţase la Liceul Eparhial de fete din Chişinău a fost transferată la Şcoala Normală din Buzău. Fratele ei Eugen Cupcinschi, fost elev al Liceului nr. 1 de Băieţi din capitala Basarabie a primit repartiţie la Liceul „B. P. Haşdeu” din acelaşi oraş.[4] De menţionat că elevii sosiţi de dincolo de Prut nu plăteau taxe de şcolarizare şi beneficiau totodată de burse de studii.

Cu toţii apreciau primirea făcută de autorităţile din Regat. Părintele profesor Vasile Ţepordei relata, după exact cinci decenii,această atmosferă deosebită, scriind între altele: „Am trecut Prutul şi am întâlnit inima caldă a celor din dreapta râului. Prin gări ieşeau ţărăncile cu vacile de căpăstru, le mulgeau, fierbeau laptele şi-l dădeau copiilor din trenuri. Era o privelişte impresionantă. Fraţi pe fraţi mângâie. Surorile de la Crucea Roşie apăruseră ca din pământ.

---

[1] *Ibidem*; vezi şi C. I. Stan, *Profesori şi învăţători refugiaţi din Basarabia şi Bucovina de Nord la Râmnicul Sărat şi Buzău (1940-1941)*, în „Tezaur”, Buzău, I, nr. 1/2006, p. 69.

[2] Arh. Naţ. Buzău, fond Pref. jud. Rm. Sărat, dosar 20/1941, f. 48.

[3] *Ibidem*, f. 51.

[4] *Ibidem*.

În gări serveau evacuaților hrană, medicamente şi-i îndemnau să nu descurajeze”.[1]

Cei mai mulți refugiați, în special funcționari de stat, făceau eforturi să salveze cât mai multe bunuri ale instituțiilor unde au lucrat. Nicolae Cumbrai de pildă, fost pretor în plasa Traian din județul Cahul, a reuşit să evacueze după multe peripeții, înfruntând nenumărate riscuri, câteva autovehicule aparținând Ministerului de Interne, pe care le-a trecut în Regatul liber şi le-a predat superiorilor din Bucureşti.[2] Un alt funcționar, tot din județul Cahul, notarul comunei Căpreşti, Aftenie Bostan, a adus în comuna Cățeasca din județul Argeş unde fusese mutat cu serviciul la 5 august 1940, trecând peste numeroase obstacole şi primejdii, întreaga arhivă, materialele cele mai importante din primăria unde lucrase până la ocupația sovietică împreună cu documentele dispensarului medical din localitate. Pentru fapta sa curajoasă, patriotică, Aftenie Bostan a primit o recompensă financiară din partea organelor de conducere ale M.A.I. de 8.000 de lei.[3]

Funcționarii din fostul județ Cahul au fost repartizați în numeroase regiuni ale țării. Ion Mitrea de pildă de la Depozitul de vânzare C.A.M. din oraşul Cahul a fost repartizat pe 6 august 1940 pe un post identic la depozitul similar din oraşul Arad.[4] La rândul său, agentul sanitar Gheorghe Jdelea de la circumscripția medicală Albota județul Cahul care a fost repartizat în data de 24 iulie 1940 în oraşul Mărăşeşti, solicita un ajutor financiar deoarece „îmi este necesar pentru a-mi întreține familia, fiind lipsit de mijloace”.[5] Un alt refugiat din comuna Vadu lui Iac județul Cahul unde era agent sanitar la circumscripția medicală din localitate, Constantin Constantinescu, a primit transfer la o unitate medicală similară în

---

[1] Vasile Țepordei, *op. cit.*, în vol. *Basarabia 1940..*, p. 235; C. I. Stan, *Activitatea publicistică a părintelui Vasile Țepordei (1940-1941),* în vol. *Anul 1940 în istoria românilor*, Cahul, 2011, p. 180.
[2] A.N.I.C, fond M.A.I, dosar 530/1940, f. 159.
[3] Arhivele Naționale Prahova (în continuare se va cita Arh. Naț. Prahova), fond Pref. jud. Prahova, dosar 107/1940, f. 169.
[4] Arhivele Naționale Arad, fond Pref. jud. Arad, dosar 213/1940, f. 33.
[5] Arhivele Naționale Vrancea (în continuare se va cita Arh. Naț. Vrancea), fond Pref. jud. Putna, dosar 115/1940, f. 343.

oraşul Adjud din fostul judeţ Putna (azi Vrancea). Pe 29 noiembrie 1940 el a adresat o cerere de ajutorare prefectului judeţului Putna, motivând că are nevoie de sprijin financiar întrucât are în întreţinere o soţie şi cinci copii. I s-a aprobat de către prefectura locală în data de 23 decembrie 1940 suma de 500 de lei. [1]

Prin adresa nr. 4.143 din 6 iulie 1940, Rezidentul regal al Ţinutului „Dunărea de Jos" făcea cunoscut prefectului judeţului Rm. Sărat că lui Vasile Năstăsescu, şeful cancelariei prefecturii judeţului Cahul, i s-a aprobat mutarea pe un post de notar în comuna Joiţa din judeţul Râmnicul Sărat.[2] Tot din judeţul Cahul a venit Aurel Bavor, fost notar în comuna Chirutnea, care la 23 iulie 1940 a fost repartizat pe un post de notar în comuna râmniceană Costieni.[3]

Unii funcţionari , foarte puţini la număr, şi-au însuşit anumite bunuri. Astfel, Vasile Dragu, prim-preşedintele Tribunalului Cahul, fost primar al oraşului, era acuzat că a adus în regatul liber cinci cai şi o trăsură aparţinând primăriei locale pe care le-a vândut instituţiei similare din Focşani pentru suma de 90.000 de lei: „Cum fostul primar nu avea dreptul să înstrăineze averea comunei urbane, se arată într-un document emis de prefectura judeţului Putna, avem onoarea a ruga a se cerceta cazul".[4]

Probleme destul de mari aveau şi refugiaţii civili, pensionarii, soţiile celor concentraţi. Autorităţile centrale au luat măsuri energice. Ministrul de Interne David Popescu a semnat un ordin încă din 3 iulie 1940 care a fost transmis prefecturilor care au refugiaţi. Documentul preciza că: „Populaţia evacuată va fi ajutată prin intermediul Crucii Roşii şi comisiilor judeţene şi locale de ajutorare. Toate sumele vor fi depuse la Crucea Roşie ori la comisiunile judeţene au locale"-. În felul acesta se puteau evita unele fraude şi tendinţa unora de a profita de pe seama celor bătuţi de soartă.

Prin intermediul Ministerului Muncii vor fi plasaţi la lucru aceia care aveau capacitate de muncă. Premilitarii vor fi luaţi sub

---

[1] *Ibidem*, dosar 112/1940, f. 403; C. I. Stan, *Refugiaţi din Basarabia şi Bucovina de Nord în fostul judeţ Putna – 1940*, în *România şi al doilea război mondial*, Focşani, 2000, p. 119.
[2] Arh. Naţ. Buzău, fond Pref. jud. Rm. Sărat, dosar 237/1940, f. 46.
[3] *Ibidem*, f. 100.
[4] Arh. Naţ. Vrancea, fond Pref. jud. Putna, dosar 110/1940, f. 324.

îngrijirea Inspectoratului pregătirii premilitare: „Copiii mai mici de şapte ani rămân sub îngrijirea Crucii Roşii. Funcționarii publici şi familiile lor vor primi ajutor stabilit în funcție de numărul membrilor familiilor”.[1]

Demn de amintit este faptul că printre refugiați se aflau şi o serie de pensionari militari, jandarmi ori polițişti, precum este cazul maiorului în rezervă Alexandru V. Ionescu sosit în oraşul Focşani din Cahul. El a renunțat la o suprafață importantă de teren agricol în sudul Basarabiei. A solicitat în data de 4 noiembrie 1940, împreună cu Maria Chiril Grigoriopol autorităților agricole vrâncene luarea în arendă „a două vii la Odobeşti din cele expropriate de la evrei”.[2] Din oraşul Cetatea Albă au venit doi ofițeri locotenenți-colonei în rezervă, Mihai Tănăsescu şi Ştefan Bădin, care s-au stabilit în oraşul Ploieşti.[3]

Se poate spune că din fostul județ Cahul au plecat spre România liberă numeroşi funcționari, preoți, învățători, profesori, agricultori, muncitori. În județele unde au poposit ei au fost primiți cu multă căldură şi ospitalitate de autorități, Crucea Roşie, alte autorități caritabile, dovadă elocventă a solidarității ce exista între frați. După eliberarea Basarabiei de către armatele române şi germane cei mai mulți refugiați s-au reîntors pe meleagurile natale.

---

[1] A.N.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale. Informații, dosar 500, f. 99-100.
[2] Arh. Naț. Vrancea, fond Pref. jud Putna, dosar 62/1940, f. 111.
[3] Arh. Naț. Prahova, fond Primăria oraşului Ploieşti, dosar 20/1940, f. 261.